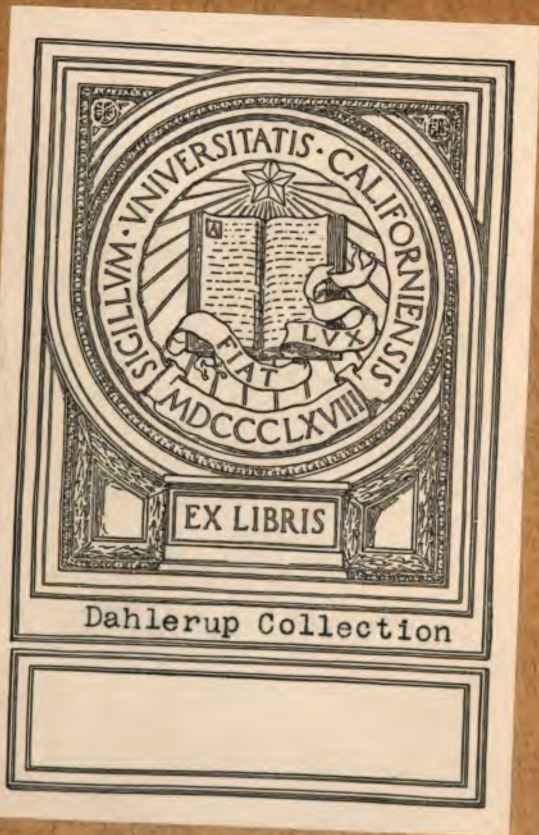

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 38

PRÆSTE- OG MUNKEFJENDSKE

HUMANISTDIGTE

FRA RENAISSANCETIDEN

VED

FR. MOTH

KJØBENHAVN
KLEINS FORLAG
(CAMILLA KLEIN)
1899

Fra det 15de og 16de aarhundrede besidder vi en uhyre mængde latinske digte. Skønt forfatterne, de under navnet „humanister“ bekendte dyrkere af den klassiske oldtid, kun altfor ofte har indskrænket sig til en flad og aandløs efterligning af deres antike forbilleder, er der adskilligt af virkeligt værd. Det sker dog jævnligt, at den digtende humanist forbinder smag og talent med sin klassiske lærdom, saa at han i stedet for flove og karakterløse metriske øvelsesstykker og tomt kling-klang skildrer sine egne stemninger eller giver billeder af sin samtid. Enkelte, om end ikke mange, af renaissancens latinister har saaledes efterladt os nydelige lyriske digte, der i poetisk værd særdeles godt taaler en sammenligning med noget af det bedste fra den romerske litteratur. Andre har i satiriske poesier, der meget betegnende næsten altid er rettede mod gejstligheden, givet interessante bidrag til tidens karakteristik. Med denne retning vil vi udelukkende beskæftige os i det følgende.

Navnlig i Tyskland, hvor alt arbejder hen mod den forestaaende religiøse omvæltning, spiller denne litteraturgren en meget stor rolle; men ogsaa Italien har leveret adskilligt. At der var rigeligt stof til en saadan digtning, vil være almindeligt bekendt; enhver, der har haft en bog med skildringer fra hine dage i haanden,

véd, at gejstlighedens fordærvelse føltes som et sørgeligt onde af alle veltænkende, selv om de for øvrigt var stokkonservative. For kun at nævne ét exempel blandt utallige, skal her paa maa og faa anføres et par ytringer af den strænge moralist Geiler von Keisersberg, prædikant i Strassburg († 1510): „Naar du ser en munk, da gør det hellige korses tegn, og er munken sort, da er det djævelen. Er han hvid, da er det djævelens moder. Er han graa, saa har han del i begge.“ „De kvindeklostre, som ikke er reformerede, ja ogsaa mandsklostrene er ikke klostre, men horehuse.“ (Hagen: Deutschland im Reformationszeitalter I, s. 127 f). Ikke engang paven gik ram forbi.

I.

Af italienske humanister har navnlig Jacopo Sannazaro (1458—1530) gjort sig bekendt ved sine overordentlig skarpe epigrammer mod samtidige paver. Sannazaro var knyttet til det aragonske kongehus i Neapel, sørgede over dets fald og nærede et glødende had til Alexander VI og slægten Borgia, som havde virket med til Aragonesernes undergang. Han var for øvrigt en af Italiens største humanister, en hengiven ven af Pontano, Syditaliens andet store lys, og en fremragende digter baade paa Latin og Italiensk. Berømt er navnlig hans store digt til den hellige jomfrus ære „*De partu virginis*“, som trods den altfor stærke efterligning af Vergils Æneide er meget smukt og følelsesfuldt, i formel henseende ganske udmærket. I epigrammerne mod de samtidige paver raader en helt anden tone, i reglen dyb og bitter harme eller hoverende haan[1]). Mod Innocens VIII

[1]) Disse digte findes ikke i alle udgaver. De er saaledes udeladte i „Jac. Sannazarii Poemata ed. J. Ant. Vulpius

(1484—1492), paven med den store børneflok, retter han følgende spydighed (Epigr. I, 37):

Billigt det er, at de gamle Quiriter paa Innocens skønner:
Staden, som folketom var, fyldte hans afkom paa ny.

Det er dog navnlig Alexander VI (1492—1503) af slægten Borgia, som maa holde for. Denne „Sextus" (den sjette), som Sannazaro spotvis kalder ham, er endog værre end den rædsomme Sixtus (Sixtus IV 1471—1484):

Roma vented at se en Sixtus igen; men en Sextus
Saa det i Sixtus's sted, drog saa et smærteligt suk. (p. 161)

I juni 1497 blev Alexander VI's ældste søn Juan, hertug af Gandìa, myrdet. Han havde tilligemed sin kødelige broder Cesare Borgia været til et aftensmaaltid hos deres moder Vannozza Catanei; men da han om natten vendte hjem, forsvandt han sporløst. Tre dage efter fiskede man hans lig op af Tiberen. Efter samtidens almindelige mening og efter alle indicier var Cesare sin broders morder — Juan stod i vejen for hans planer —; men en mørk skygge faldt ogsaa paa paven selv, fordi han intet foretog sig og tilgav morderen (Gregorovius: Lucrezia Borgia s. 98). Hertil sigter følgende epigram (p. 159):

For at vi ikke skal tro, at du ej er en menneskefisker[1]),
Fisker du efter din søn, Sextus, i floden med garn.

I aaret 1489 var kardinal Rodrigo Borgia, den senere Alexander VI, bleven lidenskabeligt forelsket i en henrivende ung pige, den 15aarige Julia Farnese. Skønt hun samme aar blev gift med en Orsini, var hun

Patavii 1719", 4°, en smuk udgave, som findes paa det store kongelige bibliothek. Derimod findes de i „Jac. Sannazarii opera omnia. Lugduni 1607", 12° paa universitetsbibliotheket. Efter den citerer og oversætter jeg.

[1]) Sigter til Jesu bekendte ord til Petrus: „Herefter skal du fange mennesker".

allerede to aar efter kardinalens erklærede elskerinde, og deres forhold fortsattes, efter at han var bleven pave. Hun fødte en datter, der efter samtidiges udsagn „lignede Hans Hellighed meget"; hun blev malet af Pinturicchio som den hellige jomfru, og hendes broder Alessandro Farnese blev udnævnt til kardinal (han blev senere pave Paul III). Folkevittigheden kaldte Julia „Christi brud". (Gregorovius: Lucrezia Borgia s. 33—37, 123, 59—66). Sannazaro sammenligner hende, idet han spydigt hentyder til den græssende tyr i Borgiaernes vaaben, med Europa paa tyrens ryg (p. 159):

Hvem tør vel nægte, at fordum Europa paa oxen fra Tyrus
Sad? Den hispaniske tyr baaret har Julia nys.
Hin dog næppe har del i den stjærnebesaaede hvælving;
Denne har himlen og Gud under sin myndighed bragt.
Men, er fortjenesten ens, hvi er deres skæbne forskellig?
Jo, i sit favntag at faa kvinden fra Roma, var størst.

I anledning af det store jubelaar 1500 siger han (p. 163):

Himlen og alle dens stjærner os lover den romerske pave:
Lad ham ved rædsler og mord bane til Helvede vej!

Alexander VI beskyldes endog for blodskam med sin datter (p. 169):

Skal da, Lucretia, Sextus evindeligt efter dig sukke?
Navnløse rædsel og ve! Selv han jo avlet dig har!

Lucrezia Borgia, Alexander VI's højtelskede datter, født 1450 af samme moder som Cesare, var 1493 bleven gift med Giovanni Sforza, herre til Pesaro; men da hans svoger Cesare senere stræbte ham efter livet, maatte han, advaret af Lucrezia selv, redde sig ved ilsom flugt fra Rom. Derefter lod paven en domstol „under hele Italiens latter" erklære ægteskabet for ugyldigt med den motivering, at det aldrig var bleven fuldbyrdet, siden Lucrezia endnu var jomfru (1497). Dette gav, synes det, den første anledning til de frygtelige rygter om blodskam mellem fader

og datter (og mellem broder og søster), som den forbitrede Sforza maaske satte i omløb — han skal have erklæret, at paven kun havde foranlediget skilsmissen for at kunne være ene om sin datter — og som senere gentoges af Sannazaro og Pontano, Guicciardini og Macchiavelli. (Se Gregorovius: Lucrezia Borgia s. 99—101 og s. 158—164, hvor han ikke uden held søger at gendrive disse beskyldninger). 1498 blev Lucrezia gift med Alfonso, hertug af Biselli, en prins af det aragonske hus fra Neapel, og for ham synes hun at have næret ømhed; men i august 1500 myrdede Cesare Borgia ham saa at sige for hendes øjne. 1502 begav hun sig til Ferrara som tronfølgeren Alfonsos brud. — Alexander VI døde d. 18 august 1503, muligvis af den gift, han havde tiltænkt en anden. Francesco Gonzaga, markgreve af Mantova, meddeler i et brev til sin hustru (se Gregorovius: Lucrezia Borgia s. 262 f.) de uhyggelige enkeltheder ved hans død (fraade om munden, rædsom opsvulmen af liget og øjeblikkelig forraadnelse), og hertil sigter efter al sandsynlighed følgende epigram (p. 176), som jeg har oversat lidt frit:

Kan det forundre, at kulsort blod blev af Borgia udspy't,
Da han laa død? Han drak blod jo i hele sit liv.

Denne paves forbrydelser og ugudelighed er fremdeles genstand for følgende epigrammer:

1.

Hærget af krig, ved tvedragt og mord og plyndring lagt øde
Ser du Italien nu, Sextus! Dit livsværk er endt. (p. 175)

2. (p. 151)[1]

Hvad er dog grunden, Alekto[2]), at freden pludselig straaler,
Kampens bulder og gny lægger sig? Sextus er død.

---

[1]) Temmelig nøje med dette stemmer et andet p. 175.
[2]) En af Furierne.

3. (p. 175)

Alexander VI's gravskrift.

Maaske du ikke véd, hvis grav du skuer her.
  Saa stands da, vandringsmand, og hør!
Alexanders grav du ser; dog mærk dig vel! det er
  Ej hans, som blev »den store« kaldt,
Men hans, som, grebet af ustyrlig blodtørst, frækt
  Saa mangen stor, navnkundig stad
Har hærget, styrtet riger, myrdet høvidsmænd
  Til fordel for sit sønnekuld.
Med rov, med sværd og ild han gennem verden drog
  Og øded den i bund og grund;
Han hver en himmelsk, hver en jordisk lov har brudt,
  Og aabent han fornægted Gud,
Og det — o skændsel! — for at fader uden gru
  Med datter kunde hæslig lyst
Faa øvet og et rædsomt bryllup fejre, naar
  For straf han næred ingen frygt.
Og desuagtet hersked han i elleve aar
  Som pave her i Romas stad!
Tal nu om Nero, tal nu om Caligula
  Og tal om Heliogabal!
Nu nok: Med resten tier jeg af skam; saa tænk
  Da selv, o vandrer, og gaa bort.

4. (p. 176)

Dvæl ej, fremmede! Se! »Alexander« paa stenen du læser.
Bort! Forbrydelsen her hviler og skændsel og last.

Beskyldningen for atheisme gentages i et andet epigram (p. 193): „Hvorfor tog Borgia ikke sakramentet, da han laa for døden? Hvorfor foragtede han Gud? Fordi han ansaa himlen og guddommen for ammestuesnak (*esse apinas longo tempore crediderat*)“. — Endelig er der en række digte, der hoverer over Cesare Borgias fald. I det første (p. 147 f.) omtales han under billedet af en tyr (man erindre tyren i Borgiaernes vaaben), der tidligere kunde tage bjørne (ursos ɔ: Orsinierne) paa sine horn, men som nu maa søge ly og næppe tror sig sikker, beskyttet af Tiberens vande ɔ: i Engelsborg, hvor Cesare efter faderens død maatte indeslutte sig for at und-

gaa Orsiniernes raseri. I et længere iambisk digt (p. 148 f.) omtales med udsøgt haan Cesare som en stakkels tyr, der er bleven forjaget af bjørnene fra sine kære græsgange og grønne lunde og frem for alt fra sin højtelskede kvie (ɔ: Lucrezia), der nu gaar ene om ved den brusende Padus's dæmninger (ɔ: i Ferrara), brøler af længsel og forgæves søger efter sin elskede tyr i marker, bjærge og dale. I et digt af lignende omfang (s. 160 ff.), hvis begyndelse er dannet efter Catullus no. 56 [1]), udtrykker Sannazaro til en ven sin umaadelige fornøjelse over, at Cesare, der aldrig har kunnet faa nok af byer, men vedblev at sluge den ene efter den anden, til sidst har forslugt sig og har maattet give dem alle fra sig igen. Meget skarpe er ogsaa de to disticha p. 161, men de lader sig vanskeligt oversætte. [2])

Julius II har ikke været genstand for Sannazaros angreb. Derimod finder man to epigrammer mod Leo X (1513—1521).

1. (p. 184)

Skønt vor blindebuk [3]) kunde sig »bjørn« efter moderen [4]) kalde,
  Foretrak »løve« han dog, dengang han valgte sit navn.
Muldvarp, hvad har du vel med den vældige løve tilfælles?
  Sligt et usseligt dyr vækker ved vrede kun spot.

---

1) Catullus: O rem ridiculam, Cato, et jocosam
Dignamque auribus et tuo cachinno!

Sannazaro: O dulce ac lepidum, Marine, factum,
Dignum perpetuo joco atque risu, —.

2) De lyder:

Aut nihil aut Cæsar vult dici Borgia. Quidni?
  Cum simul et Cæsar possit et esse nihil.

Omnia vincebas, sperabas omnia, Cæsar.
  Omnia deficiunt: incipis esse nihil.

3) Cæculus.

4) Moderen var en „Ursa“, hun hed Clarice Orsini. Faderen var, som bekendt, Lorenzo de' Medici.

Om du end ønskede selv at gælde for løve, saa taalte
Ulven, din fader[1]), det ej, heller ej bjørnen, din mo'r.
Derfor maa flux du et andet navn dig, blindebuk, finde;
Thi til alt andet maaske du'r du, til løve dog ej.

Leo X's nærsynethed var ofte genstand for spot. Efter hans valg tydede vittige hoveder aarstallet MCCCCXL i Vatikankirken saaledes: „*Multi cæci cardinales creaverunt cæcum decimum Leonem*" ɔ: „Mange blinde kardinaler har valgt den blinde tiende Leo" (Burckhardt: Die Kultur der Renaissance in Italien I, 190).

2. (p. 198)

Dersom I ønsker at vide, hvorfor paa sit yderste Leo
Ej sakramentet nød, hør da! Han havde det solgt.

Den sidste pave, som angribes, er Hadrian VI (1521—1523), der maa høre ilde, fordi han intet gør til forsvar mod Tyrkerne (p. 197).

II.

Nord for Alperne træffer vi en stor rigdom paa til dels fortræffelige digte, der har gejstlighedens synderegister til genstand. Snart er det patriotisk harme over det rovgriske Roms pengeudpresninger, der leder pennen, snart moralsk indignation, snart den højtdannede humanists forbitrelse over disse uvidende skraalere, der blærer sig paa prædikestolene og tordner mod „digterne" uden at kunne et eneste ord rent Latin og uden at have begreb om det, de angriber; snart er det ædel medfølelse med det lidende folk, som udbyttes af disse priviligerede dovenkroppe, snart blot det skarpe blik for latterligheder og svagheder og trangen til at gøre sig lystig derover. Tiden var sund og kraftig, levelysten og levedygtig; derfor træffer man saare sjælden haabløs

[1]) Faderen var Lorenzo de'Medici. Allusionen er ellers uklar.

fortvivlelse over de misligheder, der angribes, men harmen er gærne blandet med lune; forfatteren vil baade gavne og fornøje. I det hele gælder om denne poesigren det samme som om de satiriske prosaskrifter, det daværende Tyskland er saa rigt paa. Det vil være tilstrækkeligt at nævne Bebels facetier, Daarskabens pris af Erasmus, Mørkemændsbrevene og Huttens skrifter. Aanden er trods individuelle forskelligheder gennemgaaende den samme.

For nu at gaa over til de enkelte repræsentanter for denne retning, skal jeg først nævne Jakob Wimpheling, født i Schlettstadt i Elsass 1450 og død sammesteds 1528, men for øvrigt væsentlig knyttet til Strassburg, hvor han levede i mange aar. Wimpheling var den ypperste af de øvrerhinske humanister, af hvilke mange var hans egne elever. Han var theolog, en ven og aandsfrænde af Geiler von Keisersberg, meget produktiv paa flere omraader og navnlig banebrydende som pædagogisk forfatter. Han har ikke ringe fortjenester af den nye tid, skønt han kun havde liden sans for den klassiske litteraturs skønhed og manglede enhver gnist af forstaaelse for oldtidens aand. Wimpheling stod som næsten alle de øvrerhinske humanister endnu halvt i middelalderen; han var en brav mand, men en pedant og en asketisk moralist. Men som moralens forkæmper maatte han trods sin blinde autoritetstro føle sig paa det dybeste forarget over gejstlighedens færd, og han undgik heller ikke adskillige skarpe konflikter med munkene. Stor interesse har et digt, som han skrev ved efterretningen om pave Sixtus IV's død (1484) — men dog aldrig udgav[1]). Det bærer i høj grad præget af øjeblikkets indskydelse og lyder i oversættelse saaledes:

[1]) Det findes i et haandskrift i Upsala og meddeles af Holstein i Zeitschrift für vergleich. Litteraturgeschichte und Renaissancelitteratur 1891, s. 369

Endelig døde du, Sixtus! Du retfærd og troskab foragted;
 Fredens fjende du var: freden dig voldte din død.
Endelig døde du, Sixtus, og Roma sig glæder; det døjed,
 Medens for styret du stod, hungersnød, sygdom og krig.
Endelig døde du, Sixtus, du splidens og tvedragtens stifter!
 Raset mod himlen du har: yp nu i Helvede kiv!
Endelig døde du, Sixtus! Af pavemagten kun navnet
 Blev ved skæbnen din lod; resten Hjeronymus[1]) tog.
Endelig døde du, Sixtus! I livet du dyden forhaaned,
 Gudsfrygt, fromhed og pligt, lov, sakramenter og tro.
Endelig døde du, Sixtus! Ved baaren vellystningen græder,
 Vinens og tærningens træl, skøgers og rufferes flok.
Endelig døde du, Sixtus, du skændsel og bærme blandt paver!
 Sixtus, troløse mand, endelig døde du da!
Endelig døde du, Sixtus! Saa flænger hans lig da, Quiriter!
 Giver hans syndige krop hungrige hunde til rov!
Hører jeg ret? Man læser for Sixtus hellige messer!
 Alt forgæves! Hver bøn spreder den hurtige vind.
Ligesom Sixtus i livet har himlen og guddommen spottet,
 Saa fornægted han Gud, da han paa dødslejet laa.
Endelig døde du, Sixtus, af Gud og af mennesker hadet!
 Da du i moders liv hviled, man burde dig dræbt.
Utugt, hunger og mord og rov og aager og plyndring
 Og hver tænkelig synd bragte dit aag over Rom.
Stor er takken, som døden vi skylder, skønt længe den bied;
 Hver en brøde med dig, blodige Sixtus, er død.

Wimphelings ven Sebastian Brant, forfatteren af Narrenschiff, fik af sin ven Johann von Hermansgrün tilsendt et epigram om Alexander VI, der i skarphed ikke staar tilbage for Sannazaros. Det er det bekendte „*Vendit Alexander claves, altaria, Christum . . .*“ [2]). Det lyder i oversættelse:

Nøglerne byder tilfals Alexander og altret og Christus,
 Sælge han kan det med grund: selv har han købt det tilforn.

---

[1]) Girolamo Riario var almægtig under Sixtus IV og benyttede sin indflydelse meget fordærveligt. Sixtus IV udgav ham for sin søstersøn, men det sandsynligste er, at han var pavens kødelige søn.

[2]) Se C. Schmidt: Histoire littéraire de l'Alsace p. 272.

Roma fra last er sunket i last, fra flammer i flammer;
Under Hispanerens aag brat det sig nærmer sin grav.
Baade Tarquinius, Nero og han var i rækken den sjette.
Altid den sjette har voldt Roma den yderste nød.

Den aandrigste af alle tyske humanister var uden tvivl Konrad Celtis, født i landsbyen Wipfeld ved Würzburg i Franken 1459, død 1508 som lærer i de gamle sprog ved universitetet i Wien. Af alle sine landsmænd kom han oldtidens aand nærmest i livsvisdom og tænkemaade; han var en begavet digter, der i glødende farver skildrede elskovs lyst og naturens skønhed, en vandrende humanismens apostel, der rundt om ved Tysklands universiteter udspreder befrugtende aandelige sædekorn, stifter lærde selskaber og staar i venskabelig brevvexling med alle den nye retnings mænd, en begejstret patriot, der priser sit fædrelands fortid og i nutiden vil hæve det til lige rang med det af sin kultur overmodige Italien, for øvrigt et ægte barn af renaissancen, forfængelig, frivol og letlevende. Med aldrig trættet kamplyst farer Celtis i sine talrige digte løs paa skolastik og barbari og deres repræsentanter, de uvidende, dovne og usædelige præster og munke. I sit store kærligheds- og rejsedigt „Amores“ [1]), hvis fire bøger er helligede hver sin dame i Tysklands forskellige egne, fremstiller han stedse præsterne som sine, undertiden heldige rivaler, og der er ingen, som han mere advarer sine tilbedte imod. Adskillige kostelige scener er aabenbart grebne ud af livet. Celtis erklærer uden omsvøb, at cølibatet er grunden til gejstlighedens usædelighed. Han angriber fremdeles afladshandelen, navnlig i følgende digt (sidste halvdel af Amor. III, 8), der bæres af ædel patriotisk harme:

---

[1]) Libri Amorum quattuor. Norinbergæ 1502.

Ragede munke, kun slaphed og tøjlesløs frækhed I kender,
Siden I opdynget fik bjærge af rigdom og guld!
Herved behersker I konger og fyrster og guddommens naade;
Dødningeriget endog plyndres med røverisk haand.
Alting penge formaar; tilfals er himlen, og penge
Bryder de skranker, som du, dødsrigets Pluto, har sat.
Hvis du har penge, kan sjæle du kalde tilbage fra Orcus[1]),
Baade din fa'rs og din mo'rs, baade din hustrus og bro'rs.
Giver du penge — for dem vil man Tyrken fra grænsen fordrive,
Hedder det —, strax du som ren vandrer for synd og fordærv.
Tantalus, Sisyphus, du, som for evigt stenen maa vælte,
Og hvem der ellers engang frækt sig forbrød mod sin gud,
Tænk hvilken lykke for eder, hvis atter I dagslyset skued!
Fri jer fra kval og fra straf vilde den klingende mønt.
Hvilken uhyre forandring og hvilken omskiftelse, Roma!
Fordum du sjakred med krop; nu kan du sjakre med sjæl.
Alt, hvad mit fædreland ejed af rigdom og herlige goder
Baade i øst og i vest, baade i syd og i nord,
Det er nu ranet og røvet og vandret til Latiums borge;
Dermed, forbandede Rom, smykker og pynter du dig!
Pengene, som skulde gaa til at lønne de tyske soldater,
Skaffe os tryghed og fred, sikre vor arne, vort hjem,
De gaar vor næse forbi, og de vandrer i Romerens lommer;
Venus og Bacchus for dem dyrkes ved nat og ved dag.

I en af sine smukkeste oder[2]) (I, 16) hævder han sin religiøsitet og udtaler tanker, som man ikke ventede at finde ved aar 1500:

Til den gudfrygtige Sepulus.[3])

Undrer det dig, at jeg aldrig med frygt og bæven i kirken
Læben bevæger i bøn?
Svaret er let; thi den vældige Gud, som troner i himlen,
Hører den tiendes røst.
Undrer det dig, at i kirken, hvor Gud og de hellige dyrkes,
Sjælden jeg sætter min fod?
Guddommen søger jeg ikke i kirkernes brogede haller;
Guddommen er i mig selv.
Undrer det dig, at jeg vandrer med lyst, hvor markerne vide
Lives af solen saa varm?

---

[1]) Hjælpe ud af skærsilden.
[2]) Odarum libri. Argentorati 1513.
[3]) Ad Sepulum desidæmonem.

Her først føler jeg ret og forstaar Guds visdom og almagt;
Her er hans tempel og hus.
Skoven har Muserne kær, og af sangeren byerne hades
Samt de uvidendes flok.
Gaa nu og spot kun min gud med daarens vidløse tale,
Sepulus, hvis du har lyst!

Samme tanke, men krydret med kraftig haan, kommer igen i følgende digt (Od. I, 19):

Til digterfjenden Crispus Glogomura.

Du fortolker af Gud og saligheden,
Som med skraalen om alle helgen præ'ker
Og regerer den raa og blinde masse,
Naar paa stolen den høje frækt du buldrer
Og alene dig selv for vismand agter,
O du daarernes hæderkron'te lærer!
Hvorfor vil du den stakkels digter plage
Og de hellige Muser groft forhaane?
For at staa som en helgen ren for pøb'len
Og til skive for Phøbi pile tjene
Ønsker du dig en plads i mine sange,
Siden ej du véd, at jeg byen frygter
Og den vidløse pøbel mere hader,
End den thrakiske kulde skys af tranen,
Eller pelsdyret flyr den hede ørken!
Kildens klare krystal og højens skraaning
Og de rislende bølgers grønne bredder,
Skovens svejende, dunkle, køle løvtag
Glæder mig; jeg mod aabne sletter higer,
Hvor jeg Herrens og salighedens tempel,
Gud som ophav til vaarens friske skønhed,
Henrykt skuer og mere ren i hjærtet,
End du gør, som af folkegunsten ledes
Og har valgt dig »den bedre del« i livet
For at stoppe din istervom den brede,
For at prange med fine, smukke klæder,
For at gaa med den store, store kutte,
For at gramse og skovle penge til dig,
For at strække dig lad i varme fjedre,
For bestandig til frække, fæle tøjter
Flotte gaver at kunne gavmildt skænke.
Hæderværdige præst for mørkets fyrste!

Af Celtis' epigrammer[1]) fortjener følgende at fremhæves:

Bøhmernes spot over paven (I, 68).

Dengang Latiums hoved sit band over Bøhmerne lyste,
Sagde han: »Tørt og goldt vorde det kætterske land!
Ingen kvinde herefter med livsfrugt signet skal blive!
Luften, svanger med gift, bringe dem sygdom og pest!«
Men fra det øjeblik skænked os Bacchus saa frodig en vinavl,
Jordens yppige skød slig en velsignelse gav,
At vore lader ved høstens tid knap afgrøden rummer;
Hver en moder hos os nedkom med trillinger nu.

Den blinde, som bad præsterne om en almisse (IV, 11).

Ivrig tale der lød fra hellige præster. Den blinde
Hørte det, traadte dem nær, hilsed og bad om en skærv.
»Hvoraf vidste du dog,« de spørger ham, »at vi var præster?«
Grunden forklared han strax; saaledes svared han dem:
»Menneskets tale jo plejer at røbe hans stilling og tanker;
Hvem, hvorledes han er, hører man strax paa hans ord.
Siden nu Venus og elskov saa ofte I nævned i talen,
Vidste jeg ganske bestemt, at det var præster, I var.«

Præsten, der spiste en kapun i fasten (IV, 17).

Det var i fasten, men præsten var lækkersulten. Hvor herligt
Kunde dog smage en stegt, mæsket og dejlig kapun!
Svært den lokked, og præsten i ritualet en udvej
Fandt til at pleje sin bug, uden at loven blev brudt.
»Jeg er jo manden, som mægter fra brød til kød at forvandle;
Skulde saa ej til en fisk blive den fede kapun?«
Talt; med fingren han korsets tegn flux slog over stegen.
Nu var den fisk, og vor mand nød den med god appetit.

I Bøhmen levede paa slottet Hassenstein den store humanist Bohuslaw af Lobkowicz, rimeligvis født 1462, død 1510. Han hørte til landets høje adel, var en rig og berømt mand, en frugtbar forfatter og en fin

---

[1]) Fünf Bücher Epigramme von Konrad Celtes. Herausgeg. von Hartfelder. Berlin 1881.

stilist, der med stor smag forstod at efterligne Cicero. Hans syn paa samtiden var meget mørkt; skønt han var en forbitret modstander af Husiterne og en ivrig, næsten fanatisk Katholik, kan det ikke undre os selv hos ham at finde skarpe udfald mod flere paver, saaledes følgende:

Mod Alexander VI.[1])

Han, som freden og hvilen har hadet, men inderligt elsket
Blodsudgydelse, mord, tvedragt og standende strid,
Hviler nu livløs i urnen her, mens folkene jubler.
Alexander han hed; Roma, din hyrde han var.
Himlens og Helvedes høvidsmænd, flux portene lukker!
Spærrer nu godt for hans sjæl vejen til eders gebet!
Kommer til mørkets rige han ned, han freden forstyrrer;
Ufred volder han strax, stiger til himlen han op.

Heinrich Bebel var født af simple bønder i Justingen ved Ulm c. 1475 og døde i det tidligste 1517 som lærer ved universitetet i Tübingen, hvor han havde virket siden 1496. Blandt hans elever var Melanchthon og den bekendte theologiske stridshingst Johan Eck, Luthers modstander. Bebel var en fortræffelig lærer, hvis bestræbelser for at indføre rent Latin bar udmærkede frugter. Sin oprindelse fra bondestanden glemte han aldrig; han var stolt af at have hævet sig ved egen dygtighed, mindedes sin fader, den simple bonde, med stor kærlighed og holdt meget af i ferietiden at strejfe om paa landet, deltage i landboernes morskab og sværme lidt med de smukke schwabiske bønderpiger, hvis skønhed han priser med begejstring. Derfor har Bebel også saa fortræffeligt kunnet skildre landlige forhold i sine facetier, en samling anekdoter, grebne ud af det

[1]) Se Cornova: Der grosse Böhme Bohuslaw von Lobkowicz. Prag 1808; s. 197, aa.

virkelige liv, til dels meget saftige og grovkornede, men vittige og morsomme[1]); mange, og ikke de daarligste handler om præster, munke og nonner. Samme nøje kendskab til folkets liv og virkeligheden træder frem i et poetisk arbejde, Venus's triumf, som Bebel forfattede i sin fødeby Justingen 1502 (?)[2]), da pesten havde fordrevet professorer og studenter fra Tübingen. Han siger i indledningen, at han anser pestens og andre sygdommes (især den franske syges) ødelæggelser for Guds straf, fordi verden er nedsunken i vellyst; derfor vil han revse menneskenes laster „i et spøgefuldt symbolsk digt for paa samme tid at gavne og fornøje". Man mærker ogsaa snart, at formaalet er dobbelt, og at det moraliserende element ikke altid er saa slemt ment — Bebel var næppe heller den rette mand til at holde moralens fane højt —, thi digteren falder jævnlig ud af rollen og roser i stedet for at dadle, navnlig hvor hans patriotisme og beundringen for det smukke køn løber af med ham. At han ingenlunde er hævet over sin tids overtro, viser det mærkelige stykke om hexene. I det følgende skal der udførligt gøres rede for indholdet og gives en metrisk oversættelse af de interessanteste steder.

Venus's triumf.

1ste bog. Det er foraar. Venus harmes over, at Dyden gør hende herredømmet stridigt og klager sin nød for Cupido. Denne opfordrer hende til at søge hjælp hos sin amme „Overdaadighed" (Luxuria) og sin moder „Overmod" (Superbia). Medens nu Venus raadslaar med disse, samler Cupido en vældig hær af alle sin moders

---

[1]) Nogle gode prøver gives af Hagen i „Deutschlands literarische und religiöse Verhältnisse im Reformationszeitalter". 1841. I, s. 331—334 og 393—405.

[2]) Jeg har benyttet „Opera Bebeliana. Phorcæ 1509" paa det store kongelige bibliothek.

undergivne, som han derpaa fører hen til hende og de to andre gudinder.

2den bog. Alle folkeslag har givet møde. Aldrig før har man set saa vældig en skare.

Nærmest gudinden staar der af tiggermunke[1]), som strejfer
Rundt i land og i by, en umaadelig sværm, og i midten
Stiller sig mærkesmanden, en lang og drabelig kraftkarl.
Ræddeligt er hans fjæs, han er hyllet i pjalter og laser,
Som jo er tiggerens skik, der sluger alt, hvad han orker;
Men om hans tindinger sirligt en krans af myrte sig slynger.
Vel han forstod at belægge sit ord, og hans foredrags ynde
Skænked ham førerens rang og forrest i rækken ham satte.
Han for gudinden sig bøjed, og strax da man bød ham at tale,
»Altfrembringende guddom«, han sagde, »du menneskets moder,
Dronning for fuglenes skarer, og alt, som i havene lever,
Ophav til dyrenes talløse slægt over verden saa vide,
Tag imod os, som er rede til hver en fare at møde,
Os dine lydige trælle, som dyden og arbejdet hader!
Derfor vi tiggermunke med rette den forreste fylking
Kræver for os . . .«

„Overmod" afbryder ham haanligt: „Den plads tilkommer ikke tiggere; nej den bør forbeholdes den ypperste præst i verden med hans baandsmykkede skare (ɔ: de høje prælater)". Der opstaar en hæftig meningskamp, men Venus mægler fred og opfordrer de andre gudinder, hvis tal i det følgende viser sig noget forøget, til sammen med hende grundigt at overveje dette vanskelige spørgsmaal.

Nu Overdaadighed taler: »Jeg ej, mine søstre, fordølger,
At, om saa kongerne kommer, ja selv om præsternes skare
Med samt paven i egen person religionen i stikken
Lader og vænnet sig faar til at bære vort aag og at tømme
Hele tønder af vin med issen blomsterbekranset,
Rede til fraadsen og svir ved nat som ved dag uden forskel,
Saa skal dog tiggermunken den ros bestandig beholde,
At han mig særlig behager; thi han er min ivrigste tjener.

[1]) Da Dominikanerne først nævnes senere, maa der med disse tiggermunke menes Franciskanerne.

Derfor han fattigdom døjer, ja slig en tilstand endogsaa
Bliver hans lod: da for skam hver følelse helt har forladt ham,
Flakker han rundt gennem riger, paa landet, i byer og flækker.
Ej til sig selv, men til knejpen han tigger — som dragten jo viser,
Der kun af pjalter bestaar —, mens han hele sit liv er paa vandring.
Naar til et værtshus han kommer, saa varmer han først foran ovnen
Lemmerne, tællor saa op, hvad dagen har bragt ham af bytte.
Bag sig de lækreste bidder han gemmer og selv dem beholder,
For at han dermed om natten kan faa sin forslugenhed stillet;
Men hvad han ellers har kapret, han sælger strax, og det hele
Omsættes derpaa til vin, og god skal den være: »Nu er jeg
Ked af den schwabiske vin,« han raaber, »skænk druesaft for mig,
Vært, fra Frankernes land, fra Tyrolernes[1]) eller fra Elsass!«
Og han er ikke tilfreds, før fødder, hoved og tunge
Helt deres tjeneste nægter.

Siden har han opstød og lignende hjemsøgelser. At han skulde skamme sig derover, maa man ikke vente. Tværtimod:

Deri han sætter sin ære; slig hændelse aldrig ham skræmmer.
Næste dag han begynder igen.«

„Misundelsen“ (livor) taler ligeledes tiggermunkenes sag; hun kender ingen, som overgaar dem. Derpaa siger „Dovenskaben“ (acedia):

»Dorskhed er særegen for dem; med priselig iver de stræber
Hvert slags arbejd at fly, og som ingen andre de sover;
Altid det er deres lyst sig i sol eller skygge at strække.«

Da kender Venus for ret, at den største ære tilkommer tiggermunken:

»Næppe man mennesker ser, som med større villighed møder
Til mine felttog, og ingen kan vise saa talrigt et afkom . . .«
. . . . Strax, saa det drøner i jorden

[1]) Saaledes turde man forklare „Rhetica“.

Skrider den fattige frem, og omkring ham krigerne flokkes.
Hen for gudinden han træder, og strax saalunde han taler:
»Dronning, endskønt du tilfulde vort sindelag kender, jeg ønsker
Dog et par ord at knytte til eders for derved at vise,
At just vi har den gyldigste ret til den tiltænkte ære.
Ingen med os kan tage det op i liderlig frækhed,
Fraadsen og dovenskab; ingen som vi har talent til at stjæle[1]);
Ad religjonen vi sparker, til gudsfrygt intet vi kender.
Medens de troende træder i kirken ind for at ofre,
Aldrig derinde vi sætter en fod, men i forhallen staar vi,
Hvor vi med dundrende røst ved Antonius eller ved Christus
Tigger, skønt aldrig vi æret dem har med bøn eller gave,
Da jo vor eneste stræben er bonden ved næsen at tage.

Jeg selv er dog din bedste stridsmand, dronning; ingen kan lyve, stjæle og hore som jeg.

Men min bro'r, som du ser med det vældige bukkeskæg prydet,
Kriger bestandig for dig; der er ingen, som mere berygtet
Blev ved forbrydelser, skinhellig snak og ved kæltringestreger . . .
Kunde hans taarer du se, naar han lige til jorden den klamme
Bøjer sig —, hvis du ham hørte, naar just han med grædende stemme
Bræger en salme og beder i Christi navn om en gave,
Raabte du sikkert, at ingen paa jord var i fromhed hans lige;
Men hvis hans smudsige levned og bunken af nedrige streger,
Som han har øvet, du kendte, du svor, at den dygtigste røver
Ej kunde stikke ham: frit vi i skovene gør, hvad vi lyster.«

(Forskellige tiggerkneb og bedragerier nævnes, f. ex.):

Denne med øjnenes tab for en rædsom forbrydelse bøded;
Men han forkynder med vældige brøl paa gader og stræder,
At det var lynildens flamme, som synets kraft ham berøved.
Hin vil gælde for halt, naar hos rigmænd paa døren han banker,
Men hvis man saa ham i flyvende fart over engene stryge,
Skulde man tro, det et gedekid var, som i græsset sig boltred.
. . . .
Alle tilsammen hver eneste én med gyselig skraalen
Overhænger, det være nu børn eller bøjede gamle.

---

[1]) Jeg har tidligere (Pave Julius' død, Studierne 16, s. 1) gjort opmærksom paa denne ejendommelighed ved tidens satire: den, forfatteren vil til livs, besørger sig selv gennembeglet, idet han naivt blærer sig af sine egne laster.

Gaar der en skægløs yngling forbi, strax tiggeren brøler:
»Ungersvend skøn, gid sundhed dit herlige legem maa smykke!«
Derpaa føjer han til: »Giv i Christi navn mig en gave
Samt en almisse liden ved Herrens død og hans vunder,
Nagler og kors og hans moders skød, det hellige, rene!
Gud dig bevare din skønhed med samt dine guldgule lokker!«
Kommer en ungmø, han raaber: »Gid snart med en straalende husbond
Gud dig forene, at moder til yndige børn du maa blive!»
Kommer en svanger, det hedder: »Gid Christus din livsfrugt velsigne,
Saa at du lykkeligt føder, og gid du længe maa leve!«
»Gud lægge aar til dit liv!« til en gammel kærling det lyder,
»Og gid børnebørns flok, som du elsker, maa trives og voxe!«
Enden er altid ens: »Giv i Christi navn mig en gave!«
Kommer en bonde, det hedder: »Gid søden og agerens grøde
Ingen skade maa lide saa lidt som køer og heste!
Gid dine høns maa være for ræven sikre, gid glenten
Ej maa kyllinger røve! Gid ulven din faareflok skaane!«
Hertil med grædende stemme den sidste sætning han føjer.
Alle mennesker snildt han forstaar at bedrage og snyde.

Nu kommer de omvandrende skolarer (*scholastici vagantes*). De er løbne fra studierne og strejfer om i land og by. Selv kalder de sig vaganter, fordi de „vagabonderer“ (*vagantur*) hele verden rundt for at tigge. Det er pjaltede, hjemløse fyre, der indbyrdes taler et eget rakkersprog, for at almuen ikke skal forstaa deres kæltringestreger og utallige skælmsstykker. Naar de tigger, overgaar ingen dem i kryberi. De kan næppe tre latinske ord og venter aldrig at faa nogen stilling, men alligevel bilder de de enfoldige bønder ind, at mangel paa penge — „penge, for hvilke vi nu køber os alt, hvad helligt er, Rom, altrene og himlen“ — hindrer dem i at fuldende deres studier og blive præster. Derfor beder de med grædende og ydmyg røst om hjælp, og saa kommer den skikkelige bonde med sine hengemte penge, med smør, ost, æg og klæder, med brød og vin og giver dem rigeligt. Han tror derved at

gøre en Gud velbehagelig handling. Endnu mere giver bondens kone dem af alt det, hun møjsommeligt har sparet sammen, bedraget ved deres løgnagtige fortællinger om at kunne hexe byttet fra ulven, kyllingerne fra ræven og meget andet.

3die bog. Derefter møder præsternes skare. Deres fanebærer hylder Venus, undrer sig over, at tiggermunkene har faaet første plads, men bøjer sig for gudindens afgørelse. Dog maa hun ikke anse præsterne for mindre ivrige dyrkere, thi:

Hovmod og alle dens følger, forædthed og væmmelig utugt,
Gejlhed og dovenskab har vi med munkenes skare tilfælles.
Særlig vor højeste styrer, som før var din bitreste fjende,
Og som alene til værn imod dig har fasten forordnet,
Følger dit hærtog, badet i sved, med de andre prælater.

De gamle paver var anderledes; de var fattige og ydmyge og troens beskærmere. Man nu vil paven være som en konge eller endog kongers herre og træder Cæsars sværd under fødder. Petri skib er i havsnød, og den kristne tro svag og ringe.[1]) Hvad de gamle paver slog fast som det rette, har deres efterfølgere kuldkastet ved dispensationen[2]);

Tilstaaes denne de slette til hvad dem behager, da bliver
Tilladt hvilketsomhelst; mellem søskende ægteskab sluttes,
Søskendebørn holder bryllup, og hvilke brude de franske
Vælger sig, det har os vist deres Karl, den kirtelbefængte[3]);
Siden exemplet blev fulgt af Orleaneren Ludvig.[4])

---

[1]) Man mærke, hvorledes præsten falder ud af rollen som Venus' dyrker og bliver et talerør for forfatterens forargelse! Dette sker meget ofte.

[2]) ɔ: Pavelig fritagelse fra visse bestemmelser, f. ex. fra forbudet mod ægteskab i „de syv grader“.

[3]) Kong Karl VIII af Frankrig havde i aaret 1491 ægtet kejser Maximilians trolovede, Anna af Bretagne, og hjemsendt hans unge datter Margrethe, der i længere tid havde levet ved det franske hof, bestemt til at være kong Karls brud. Naturligvis var denne adfærd en grænseløs fornærmelse mod den tyske nation.

[4]) Ludvig XII, som 1498 fulgte efter sin fætter Karl VIII,

Derfor, gudinde, kan du være ganske rolig; vi er alle dine hengivne trælle. Selv kardinalerne iler til din lejr:

Dem har kirken, vor moder, bestemt til i raadet at sidde
Som senatorer, at raade til moderens bedste de skulde.
Ak, hun har sørgeligt fejlet! Ædrueligt liv de foragter
Samt religjonen og troen, et redeligt levned og kyskhed.

De tænker kun paa vellyst og vellevned og gør uden betænkning alt, hvad deres frække overmod indgiver dem. De smykker sig med purpur og ædelstene, holder vælige gangere, jager harer og vildsvin med kostbare hunde. Mig har de valgt til fanebærer, fordi jeg forsømmer min pligt som sjælehyrde og ene og alene dyrker dig. Alt, hvad fromme mennesker giver mig til kirken og sjælemesser, fortærer jeg selv:

Dersom min fede, min hængende vom ej sluger det hele,
Saa faar tøsen [1]) det, som jeg til vanvid og galenskab elsker —
Ak, som min øjesten! — Derfor hun halsbaand af perler sig køber,
Og hvad hun ellers behøver af stads, som kvinderne glæder.
Saa har desuden jeg yndige børn, som min hustru har født mig.

Dem vilde jeg gærne testamentere alle mine embedsindtægter, men des værre forbydes det af pavernes skammelige lov. Naar jeg skal prædike, lader jeg mig hverken lede af kærlighed til Gud eller omsorg for menneskenes frelse, men vælger ting, som kan more pøbelen, og angriber med største voldsomhed enhver, der har tilføjet mig den allermindste krænkelse. Især taler jeg uafladeligt om tiende og offer. Hvad mine kollegaer kannikerne (*canonici*) angaar, vilde det tage for lang tid at opregne

---

lod sig skille fra sin hustru og ægtede sin forgængers enke, Anna, for at bevare Bretagne for Frankrig.

[1]) „meretrix"; kort efter kaldes hun „hustru" (conjux). Naturligvis er det hans konkubine. De allerfleste præster levede i konkubinat, som for resten ofte havde karakteren af et meget pænt familieliv.

deres laster. Kun saa meget siger jeg, at de ragede mænd for øjeblikket er saa hengivne til simoni og saa ivrige efter vinding, at mange af dem ikke engang har haft tid til at møde i vellystens lejr. Vi havde egentlig bestemt kurtisanen[1]) til vor fanebærer; men han har ikke tid, da han skal løbe baade sommer og vinter:

At, naar han kommer fra Rom, hvor Christi arv han har købt sig,
— Sløt var hans middel; thi dum, idiotisk, uvidende kan han
Ej ved fortjenester virke, men ikkun ved æsler at passe
Doktor han blev — han med penge kan drage til hjemmet og gense
Faderens fattige hus, hvor han sjælden sig roligt forholder,
Hvorimod snarer han lægger for hvert et alter, han øjner.«

(Denne præstens tale syntes Venus saare godt om):

Dette gudinden behaged, men da hun Lolhardernes[2]) skare
Saa under vaaben med samt Beguinernonnerne[3]) træde
— Skovuhyrer til daglig brug man begge benævner —,
Sprang hun i vejret; thi dette som sejrens varsel hun tyded,
At her mennesker kom, som, døde for elskov og verden,
Fordum til dyden alene sig vied, og glad hun dem hilste.

Hele den umaadelige sværm opløfter et højt jubelraab ved synet af dronningen. En Lolhard bærer standarten

---

[1]) Saaledes kaldes en meget talrig klasse præbendejægere, der i længere tid opholdt sig ved den romerske kurie i tjenende stillinger hos de høje prælater for derpaa at vende hjem med anvisninger paa mere eller mindre indbringende gejstlige embeder. De er ofte genstand for satirens spot; navnlig fremstilles de hyppigt som staldkarle, æselpassere og lakajer hos kardinalerne. Bebel laver her paa „curtisanus" branderen „currat ut insanus!" ɔ: „lad ham løbe som en gal mand!"

[2]) Lolharderne var et religiøst broderskab, som c. 1300 var stiftet i Nederlandene paa grund af en smitsom sygdom. De var sygeplejere, levede efter strænge regler og bredte sig stærkt over Nederlandene og Tyskland, hvor de virkede meget velsignelsesrigt under de mangfoldige epidemier. Siden forfaldt de.

[3]) Beghinerne, Beguinerne eller Begutterne var foreninger af

paa en lanse og hilser Venus med en tale: „Vi er rede til at drage til verdens ende som dine krigere. Vi har kastet den gamle religiøsitet og ærbarhed over bord, og faa kan kappes med os i laster, hovmod og misundelse. Vi og Begutterne lever sammen ude i skovene paa de gamle satyrers og nymfers vis. Her besøger vi flittigt hinanden for at skrifte vore synder paa en meget behagelig maade. Men naar vi kommer ind i byerne, da sænker vi blikket, hykler dyd og fromhed og sørger for at have langt, busket skæg og magert ansigt for ret at indgyde tillid. Begutterne, hvis dragt tyder paa kyskhed, er i virkeligheden dine ivrige tjenerinder. Ingen dyrker elskoven som de.“ — Derefter kommer Benediktinerne, Cistercienserne, Præmonstratenserne osv., Augustinerne, Karmeliterne og Dominikanerne. Skønt disse sidste er tiggermunke, har de dog nok af verdens goder, som de forstaar at fralokke bønderne. Om deres kyskhed kan der næres tvivl, da man altid ser dem nær ved nonner og Beguinere. De er opfyldte af hovmod over deres lærdom, skønt de skændes om kejserens skæg (*de lana suilla*), Christi blod og meget andet, som kun Gud kan vide. Derpaa kommer de barbenede Kartheusere, derpaa de lærde og universitetsungdommen.

4de bog. Nu kommer kejseren, konger og fyrster og hele adelen med en ridder som fanebærer. I en

---

kvinder og jomfruer til et fælles liv i andagt og veldædighed, stiftede i Nederlandene c. 1200. De boede i Beghinerhuse, men aflagde intet klosterløfte og kunde, naar de vilde, træde ud og gifte sig. Paa denne tid var de komne i dybt forfald. Sebastian Brant siger om dem i Narrenschiff:

Ach werent sy zu Portugall,
Ach werents' an derselben statt,
Do der pfeffer gewachsen hatt,
Und nymmer möchten her gedenken,
Ich wollt in gern das weggeld schenken.

længere tale hilser denne Venus og skildrer adelens forfald, hvorledes den nu sætter sin ære i at voldtage kvinder og øve uretfærdighed. Særlig de smaa herrer med et lille distrikt eller en lille by under sig er frygtelige blodsugere, som presser marv og kraft af deres undergivne. Slaverne i det gamle Rom havde det ikke værre end disse. Men adelsmanden regner vold og udpresninger for berømmelig færd; sligt er ham et bevis paa, at han ikke er vanslægtet fra sine fædre. „Samme grusomme sind tager vi med os," siger ridderen, „selv om vi drager over havet for at besøge Christi grav." — „O, tal ikke om den hellige grav!" afbryder Venus ham, „thi jeg er meget bange for, at de tapre Tyskere engang skal følge den retfærdige og kække kong Maximilian[1]) derhen. Jeg véd, at hans stræben fra barndommen af har været rettet mod det ædle og ophøjede, og desuden indgyder de talrige rigsforsamlinger mig ængstelse". Men ridderen beroliger hende: „Det har ingen nød. Schweizerne har skilt sig fra riget og hindrer alle den ædle konges krigsplaner. De store har ingen fædrelandskærlighed. Paa rigsdagene holder man kun turneringer, eller ogsaa skændes man.

Endelig mangler vi midler til krigen, thi præsterne rager
Alle pengene til sig fra alle kanter og bruger
Hertil utallige kunster, som næppe jeg véd at benævne:
Snart man annater[2]) dem kalder, og snart de tiende hedder,
Snart de for palliet[3]) kræves, for alteret snart og for troen.

---

[1]) Faa fyrster i verden har været saa elskede som kejser Maximilian. Folket priste ham i naive og rørende sange, og humanisterne forgudede ham. Det er ikke smiger, det er dyb og inderlig kærlighed, vidt forskellig fra sædvanlig fyrstevirak.

[2]) Af ethvert gejstligt embede, der indbragte 24 dukater aarligt, skulde ved hver ny besættelse et helt aars indtægt betales til Rom.

[3]) ɔ: Bispekaaben. Der sigtes til de ublu summer, som paven

Alle mulige munkeordener udplyndrer os.

Alle de skillinger, som i sit skrin en ældgammel kærling
Gemmer, og alt, hvad bonden ved tarvelig føde har opspart,
Endelig alt, hvad fattig og rig har samlet og henlagt,
Det gaar i løbet til noget, som gærne man aflad benævner:
Bare man mønten gi'r, saa befri'r den fra skærsildens[1]) fængsel
Alle de henfarne sjæle for ind dem i himlen at føre,
Medens de afdødes rige — hvor net! — den rydder og tømmer.
Nu for en tarvelig skilling er alteret, himlen og Roma
At faa til købs; i en velspækket pung man Himmerig gemmer.
Og de penge, der burde som sold til soldaterne gives,
For at i krigen de kunde fra alle lande fordrive
Vantroens folk og tvinge det bort fra Mohammeds lære,
Dem fortærer nu præsten, blødagtig og fejg, som kun kæmper
Sammen med dig, og som ejer i fællig med munkene verden
Med samt alt, der i verden af guldet, det lysende, straaler.

Naar præster og munke blot kan nyde deres luxus og rigdomme, bekymrer de sig hverken om kristenhedens nød, om rigets fjender eller Tyrkerne, som truer grænsen. Beder man dem om bidrag til rigets forsvar, sværger de ved Gud og alle hans hellige, at de intet ejer; men:

Hvis man derimod ønsker en borg paa en bjærgtop at sælge
Eller en flække, en avlsgaard med agerland, godsor og skove;
Saa kommer allerførst munken, og konger og adelsmænd slaar han
Nemt, da han højere byder og strax det hele betaler.

Derfor kan du være ganske rolig, dronning! Der bliver intet af krigstoget mod Tyrkerne eller den hellige gravs befrielse."

Nu kommer borgerne, hvis rigdom og yppighed gør dem til én anden adel (*altera nobilitas*), og med dem følger haandværkere, købmænd o. a. — Efter borgerne kommer lanseknægtene (*lancearii*):

Medens de stredes om fanen, hvem værdigst var den at bære,
Sled de og flænged den sønder i tusinde stumper og stykker.

---

krævede af hver nyindsat biskop, og som naturligvis befolkningen maatte udrede.

[1]) Erebi de carcere.

De rykker frem under alle optænkelige eder. De er fjender af dyden, hengivne til vellyst, drukkenskab, mord og rov. Da Kypris ser dem, tiltaler hun sin amme „Overdaadighed“:

»Hør du Germaniens ungdom ser, som hylder dig, moder,
Og som over den ganske jord saa rædsomme krige
Fører, behersket af dig, og som mig ej lydighed nægter.

Det er ved deres bistand, at alle konger og fyrster, som rummes indenfor Europas grænser, omstyrter saa mange riger og byer, og det er ikke blot i vor tid, at man berømmer deres tapperhed. [1]) Ogsaa i fortidens dage traadte Tyskerne altid de overmodige fremmede under fødder. De slog Romerne og befriede Christi grav; navne som Konrad, Henrik og Frederik vil evigt leve.“

Strax Overdaadighed svared: »Jeg trór, det er sønner af guder.
Skønhed smykker den herlige væxt, og rødgyldent lyser
Haaret; man ærefrygt føler for lemmernes smidige styrke.
Prisen de vinder i løb, og til vaaben hurtigt de griber,
Hunger og tørst udholder de let og den haardeste møje;
Hvidere straaler end sneen ved Strymons bred deres leg'mer.
Aldrig jeg skønnere syn har i verden skuet end disse . . . .
Det er et folk, hvis tale har ynde; det higer mod ære;
Døden foragter det kækt, naar som løn berømmelse vinker.
Frem i kulturen skred det ved lærdom, opfindelser [2]) nye.
Men, som jeg ser, er de ikke samdrægtigt alle forbundne . . .«
Venus tog ordet! »O, hvis dem et broderligt venskab forened,
Da vilde Tyskeren krigersk og stærk med vældige vaaben
Tvinge til lydighed alt, som af verdenshavet beskylles;
Under sit aag han folket ved Ganges og Irerne bragte,
Hinsides Kaukasus' is fordrev han Tyrkernes horder.«

En soldat med mange skrammer i ansigtet bevidner Venus sin hengivenhed: „Han og hans kammerater er rede til at vove sig i tusind farer og lide tusind dødsmaader for hendes skyld. Ofte har de mættet fiske og

---

[1]) Nu løber nationalstoltheden af med Bebel. Moralisten tier, og patrioten fører ordet.

[2]) Der sigtes til krudtet og bogtrykkerkunsten.

rovfugle med blod" — og nu opregner han med nationalstolthed og praleri en mængde tyske heltebedrifter og gør voldsomme udfald mod Franskmændene.

5te bog. Nu kommer kvindernes skare. En mængde unge piger holder sig noget tilbage af blufærdighed, men en gammel kone, som bærer fanen, belærer dem om, at sligt er utilbørligt:

»Lad ikke blufærdighed, piger,«
Siger hun, »holde tilbage jer fod! Den blufærdighed aldrig
Skænket en tanke jeg har i min vaabendygtige ungdom,
Da jeg var kyndig i kamp, og alt under kampen mig klædte.
Nu har rynkernes net og den alting skæmmende alder
Røvet mig stakkel min skønhed og nødt mig til vaaben at strække,
Eftersom ingen mig beder, og skam mig at bede forbyder.
Griber, I skønne, til vaaben, mens kampen med ynde forlener!
Mig til exempel I vælge! Hvis ej, vil for sent I beklage,
Naar I af alderdom bøjes, at livets vaar I lod svinde
Uden dens glæder at nyde. Til rosen vil elskeren drages,
Medens den blomstrer, men tornen han vrager, naar rosen er visnet.«
Saaledes taled den gamle, saa gærne de unge det hørte;
Frygten fortog sig en smule, med yndigtklingende stemmer
Sang de en frydefuld sang med de sødeste, blideste toner,
Styrked hverandres beslutning og svared, at gærne de vilde
Elskovsdronningen følge paa hærtog; alle tilsammen
Let sig i dansen svang. Allerede var Ursula kommen,
Smykt med en krans af roser, om haaret, det bølgende, slynget,
Ursula hist fra Alpen [1]), hvor Schwaberen markerne dyrker;
Intet skønnere fostred de landlige hytter og agre
Nogensinde, hvad enten dryader det var eller nymfer.

Flere andre smukke piger fra de omliggende egne nævnes; men digteren kommer snart igen tilbage til pigerne fra den schwabiske Alp, der bærer prisen frem for alle:

Dog de piger fra Alpen har slig en beundring mig indgydt,
At, naar engang mig ferietid mine studier lævner,
Strax jeg vandrer paa ilsom fod over Alp, over bjærge,

[1]) Et højdedrag i Schwaben.

Ja gennem skyggerne mørke, naar nat over jorden er udbredt,
For at faa landsbyens piger at se, som jeg ofte har nævnet ....
Thi deres egen fagre, naturlige ynde dem smykker,
Rødmen er ægte, som dækker de søde, de fristende læber,
Ikkun naturen har farvet med guldglans lokkernes bølger;
Ærlige hjærter man finder hos dem, sand elskov og varme [1]. —
Borgerdamerne alt i tiaarsalderen plejer
Plader at slaa, og snedige nok til alle at narre
Smægtende smil de skænker enhver, men trofasthed ingen.
Ansigtet sminker de, flot de med indført parfume sig blærer;
Men hvis man malingen fjærned med samt deres klæder af silke,
Intet som fryded, tilbage der blev, slet intet for øjet.
Vinen, som helt uden maade de nyder, de krydrede spiser,
Som man fra udlandet henter, dem moderglæderne nægter,
Røver dem hver en ynde og al jomfruelig skønhed ....

Schwabernes oldgermanske tarvelighed, dyd og tapperhed er svunden. I stedet derfor hersker nu grænseløs luxus med vine fra fjærne lande, silke, pelsværk og andre kostbare klæder, kryderier og duftende sager fra Østen. O Tyskland, sky de fremmede sæder og deres fordærvelige følger! Sky Italienernes skikke og alt det onde, som kommer fra dette folk! [2] Mange unge piger har jeg stærkt mistænkt for fosterfordrivelse.

Sig mig dog, sødeste piger, I skabninger yndige, blide,
Hvor er det muligt, at vildt raseri saa følsomme hjærter

---

[1]) I vort aarhundrede har Wilhelm Hauff, der elskede sit hjemland Schwaben over alt i verden, skildret sin fødestavns døtre med samme kærlighedsfulde beundring. I Satans memoirer lægger han f ex. følgende lovtale i munden paa den evige Jøde: „De kan slet ikke forestille Dem, hvor henrivende denne udskregne dialekt lyder fra smukke læber, hvor yndigt og naivt alting klinger, hvor uendeligt skønne disse søde, blomstrende ansigter er, naar man siger, at man elsker dem. Hvor skælmsk slaar de ikke øjnene ned, hvor uskyldigt rødmer de ikke, og hvilken ynde ligger der ikke i deres trods, naar de undselige vender sig bort og hvisker: „Aa, gaa væk! Bilder De Dem ind, at jeg trór det?“ [Hauffs Werke 1837, VI bind, s. 121).

[2]) Italienernes usædelighed var et yndet deklamationsæmne.

Ævner at drive til slig en forbrydelse, at I foragter
Modernavnet det ømme og fosteret dræber i livet?
Tænk jer, I unge kvinder, hvor smuk af skabning og ansigt
Dog en søn af saa dejlig en moder født kunde blive,
Eller hvor ofte han vilde med pludren paa moderen kalde,
Snart med smilen og snart med blikket paa moderen fæstet!
Men hvorfor vil jeg tale om drengens lallende pludren
Eller hans kælen? Der findes jo dem, som barnet tør myrde,
Selv, naar det lever! — O rædsel! — Det overgaar sagnet
om Prokne.[1])
Selve Medea følte dog nogen smærte ved brøden;
Du derimod dit uskyldige barn har myrdet, alene
For at bevare bedragerisk skin af jomfruelig uskyld!
Nedrige skøge! saa grusomt er ikke det glubende vildsvin.

Du er værre og grusommere end et hvilketsomhelst glubende rovdyr, da du krænker moderkærligheden, naturens helligste bud. Her er ingen straf haard nok:

Sæt levende hende i graven!
Dødsstraf i hundredefold hun fortjener, thi døden at lide
Kun én gang er for mildt. Hun er alle røveres mester.
Al den forbrydelse hidrører dog fra den skændige lære,
Gamle kærlinger giver; thi hexe der findes i Schwaben,
Som i et bæger forstaar thessaliske urter[2]) at blande,
Hvorved ungdommens hjærter til vanvittig kærlighed hidses,
Som jo for lang tid siden en hex i Tübingen tilstod.
Først fornægter det skændige rak sin kristentro, mens de
Overantvorder sig selv med sjæl og med legem til Fanden,
Én bekender, at utugt med djævle hun øved; en anden
Tilstaar, at hun med disse som hjælpere hagelvejr sendte,
Hvorved den rige, den bugnende sæd blev hærget og ødet.
Én kan fremkalde rasende storm med hylende vindstød;
Skylregn en anden bevirker, og frostvejr en tredie sender.
Én paa et kosteskaft[3]) sætter sig op; naar det haster, saa
kan hun
Komme til Rom eller, hvor hun har lyst, i højest en time.
Én gør geder fortræd ved at ride dem; tyre og heste

---

[1]) Prokne slagtede sin søn og satte ham for faderen Tereus til maaltid. Hun vilde nemlig hævne sin søster Philomele, som Tereus havde voldtaget.

[2]) ɔ: Trylleurter. [3]) Texten: „Insidet hæc baculo".

Plages af andre; de dræber de faar, deres uvenner ejer.
Dog ej faarene blot — o ve, paa mangfoldige maader
Stakkels mennesker skade de gør: én halter, en anden
Tvinges af rædsomme smærter til ynkelig klagen og jamren.
Pile, som ingen kan se, den usalige almue saarer.
Fosteret dræbes paa selv samme vis under moderens hjærte.
Sligt et vanvid behersker de ulyksalige hexe. . . . .

Imidlertid naar kvindeskaren under den lystne gamle kones anførsel hurtigt hen foran Venus's aasyn. Den gamle taler: „Her ser du, dronning, hvilken uhyre skare jeg fører til dig og til Cupidos kælne lejr, især unge piger med myrtekranse:

Hvad jeg kan virke ved raad, og hvad jeg ved lokkende tale
Udrette kan, det ser du, gudinde. Skønt ej jeg er skikket
Mere til vaabenfærd, siden forlængst jeg krigerens pligter
Rigelig fyldest har gjort og har hængt mine vaaben paa væggen,
Saa har dog denne elskværdige flok af fortryllende piger,
Ledet af mig, sig bestemt til at drage til elskovens telte.
Selv har jeg, medens jeg ævned, mens ungdommens blomster mig pryded,
Frygtløst kæmpet; men nu, da forsmaa't jeg til staven mig støtter,
Fremmer jeg pigernes elskovsfærd om dagen og natten.

Ingen formaar bedre end jeg at forene to elskende. Hvis en kone ikke forstaar at narre sin mand, saa kan jeg hjælpe hende. Jeg har mine tusinde fif.“

Til sidst kommer bønderne. I gamle dage dyrkede de dyd og retfærdighed, men nu er de forfaldne til vellyst og nærmer sig Venus's lejr i tætte skarer, væbnede med stænger, leer og øxer og smykkede med blomsterkranse og grønne grene, paafugle-, strudse- og hanefjer. Venus og de andre gudinder bliver sjæleglade ved at se dem:

»Nu er det ude«,
Siger den straalende Venus, »med Dyden og jeg triumferer.
Eder alene jeg frygted; for eders fjendskab jeg hidtil
Ene har gruet. O almue kær, vær hjærtelig hilset!«

En gammel mand, som svinger en fane paa et spyd, træder frem og hilser gudinden: „Vi vier dig os selv og vore hænder til kamp imod Dyden. Ærlighed, retskaffenhed, gudsfrygt, ædruelighed, ærbarhed og redelighed har vi forlængst vænnet os af med. Ganske anderledes var det med bønderne i gamle dage. Dengang var klæderne af simple, grove stoffer og af skind, og man brugte ikke indførte varer fra Italien og England. Men nu klæder alle sig overdaadigt. Bondeungdommen bærer brogede og korte dragter og danser vellystigt og lidenskabeligt til musikens toner under høje jubelraab. De unge mænd bærer vaaben; uenighed og skinsyge vækker ofte blodig kamp imellem dem. Rundt om i krat og skov dyrkes Venus. Den gamle tarvelige levemaade, der ikke kendte til vin og lækkerier, men lod sig nøje med vand og grøntsager, er borte.“ — Fanebærerne løber nu omkring og samler og ordner skarerne, Venus selv vælger de mest udsvævende og berygtede til sin livvagt. Kun de unaturlige vellystninge viser hun med afsky bort fra sin hær. Derpaa sætter hun ved milde ord og løfter om glæder og nydelse mod i sine krigere. Begejstring griber alle, hornene gjalder, lanserne løftes, og alle skove genlyder af larmen.

6te bog. Imidlertid samler Dyden sine tropper til kamp mod Venus's hær. Der er ædruelighed, taalmod, ydmyghed, ærbarhed, kyskhed og endnu flere, og den graahærdede troskab (*cana fides*) bærer fanen. Kristenkærlighed (*charitas*) er hærøverste. Nogle faa mennesker, især gamle folk, nogle bønder og munke og enkelte præster slutter sig til denne hær. Dyden sender haabet ud i verden for at love menneskene himmel og salighed, hvis de vil foragte de timelige glæder, som hastigt forgaar. Men haabet finder alle boliger, høje som lave, tomme; thi alle beboerne har forladt dem for at drage

til Venus's lejr. Dog, haabet plejer at holde modet oppe i modgang; hun vover sig endog ind i fjendens lejr for at overbringe Dydens bud og skildrer med rystende farver vellystens gyselige følger, uden at det dog gør indtryk paa en eneste. Haabet vender sig da bort i vrede, begiver sig tilbage til Dydens hær og forkynder det frugtesløse forsøg. Dyden blegner og brister i taarer: „Ak, hvor er de ærlige og dydige bønder, den trosstærke munk og præsten med de kraftige ord? Forgæves var den rige løn, jeg gav dem for at tjene mig. Nu maa jeg helt forlade jorden og begive mig op til himlen.“ Taalmod trøster hende imidlertid, og fasthed (*constantia*) minder hende om, at Alexander den store, Judas Makkabæus og Grækerne paa Perserkrigenes tid har besejret talløse fjender med faa soldater. Næppe har hun talt ud, før tubaen lyder fra Venus's hær; dens toner runger gennem skovene og giver genlyd i dalene. Men Dyden opstiller uforfærdet sine rækker og opmuntrer dem med faa ord, i hvilke hun lover dem himlens bistand. Dog, hun taler for døve øren; tubaens klang fylder hendes krigere med rædsel, de bliver blege som dødninger og laver sig til at vende ryg. Forgæves søger Dyden med kraftige ord, bønner, taarer og løfter om himlens evige glæder at holde de vigende tilbage. Ingen hører hende; rækkerne opløses i vild flugt, rædde for de funklende vaaben og bombardernes torden. Munke, præster og bønder — alle løber deres vej ligesom duer, der overraskes af høgen. Dyden maa da med sine meddyder søge tilflugt hos den høje Tordner, himlens og verdens herre. Hulkende træder hun frem for Guds trone, skildrer sin nød og anklager de brødefulde mennesker. Forbitret erklærer Gud at ville sende alle mulige rædselsfulde sygdomme og plager over verden, deriblandt den franske syge, „som plejer at skamskænde yndefulde legemer eller sende dem i den sorte død“,

fremdeles kvægpest, hungersnød, krig og Tyrkernes hjemsøgelser. Barmhjærtighed røres ved Guds haarde ord og beder for menneskeslægten, som hun undskylder med kødets tillokkelser og djævelens fristelser. Da den hellige jomfru og mange andre forener deres bønner med hendes, lader Gud sig endelig formilde: menneskene skal først se sikre tegn; maaske vil de da omvende sig. „Hvis ikke, falder min vrede frygteligt over dem.“ — Men Venus jubler over sejren og uddeler belønninger. Musiken spiller op; unge og gamle, munke og nonner svinger sig af hjærtens lyst, medens andre nyder bordets og vinens glæder. Venus vil dog ikke tillade helt at nedlægge vaabnene, men udstiller vagtposter og holder sig rede, thi hun véd, at dyderne er kække i modgang og godt kan rejse sig paa ny.

Hvilken ende det hele saa faar, er umuligt at sige.

Ulrich von Hutten blev født 1488 paa borgen Steckelberg i Franken og døde i nærheden af Zürich 1523. Han var en blanding af humanisten og den vandrende ridder, flakkede stadig om, gennemgik megen nød, bestod mange eventyr og maatte tillige næsten hele sit liv igennem kæmpe med fattigdom og den frygtelige „franske syge“, som til sidst lagde ham i graven. Desuagtet bæres Huttens skrifter af ungdommelig friskhed, liv og kamplyst; selv da han 1518 gennemgik en haard og langvarig kur, udbrød han i et brev til en ven: „Hvilket aarhundrede! Hvilken videnskabernes blomstring! Det er en lyst at leve.“ Man har med rette sagt, at „vreden var jordemoder for Huttens talent“: hans talrige arbejder er næsten alle blevne til i øjeblikkets hede, hvad enten de angriber personlige fjender, opfordrer til Tyrkekrig eller er rettede mod det

udbyttende, troløse og overmodige Rom. Navnlig det sidste æmne er Huttens stadige tanke; hans patriotisme, hans moralske og religiøse følelse oprørtes over pavens pengeudpresninger, svindel med Tyrketiende, aflad og buller, hans legaters hovmod og hans troløse politik, altsammen bevæggrunde, der førte ham over paa Luthers side. Huttens prosaiske skrifter angaar os ikke her. Hans digte, der næsten alle er polemiske eller panegyriske, udmærker sig ved et kraftigt, ofte majestætisk sprog, men mangler ynde og lune. Under sit første ophold i Italien forfattede han 1512 en bog epigrammer, som han tilegnede kejser Maximilian [1]). Ikke færre end 18 numre i denne samling (134—151) er rettede mod pave Julius II [2]). Som prøve kan følgende to digte passende gælde:

Beskrivelse af Julius (no. 144).

Julius, hyllet som kriger i staalets funklende rustning,
Rædselsfuld ved sit skæg, voldende skræk ved sit haar,
Under hvis pande, den mørke, to rædsomme øjne sig dølger,
Han, hvis truende mund flammer af Helvedes ild,
Han, der ved sværd og ved dræbende pil hos alle nationer
Frygt har opvakt til lands, frygtet har gjort sig til søs,
Han, der jorderigs konger har hiidet i grusomme krige
Og over verden har spredt sæden til gyselig tvist,
Ophavsmanden til sligt et utal af rædsler, til brøden,
Hvorved fyrster og folk styrken og kraften har ødt,
Han, som med haand og med aand alt muligt skrækkeligt øver,
Menneskeslægtens fordærv, født til at volde fortræd,
Han, hvis gærning er død, hvis hvile den nedrigste vellyst,
Han, som berøved enhver freden og vaaben dem gav,
Julius, siger jeg, han, der i liv og i sæder sig viser
Ulig Christus i alt, ulig Petrus i alt,

---

[1]) „Ad Cæsarem Maximilianum epigrammatum liber unus." Den findes hos Böcking: Ulrichi Hutteni opera III, p. 205 ff.

[2]) Om de politiske forhold se indledningen til „Pave Julius' død" s. 5 f.

Hvad mon han endelig virker, og hvilken egenskab har han,
Som man hos paven i Rom vented med føje at se?

Til Julius (no. 149).

Sig mig, du hellige fader, du portner ved himmelpaladset,
Hvem den højeste tro's krone om issen er lagt,
Som over konger har magt, og som sætter tyranner paa tronen,
Som ved et eneste vink binde kan, løse kan alt,
Du, som gør helgener, og i hvis lod før døden det falder
Salig at blive, som os salige gør, før vi dør,
Hvad har du vel med bombarder at skaffe, med mænd og med heste
Og med den væbnede flok foran og bagved din ryg
Samt med lanserne, tætte som ax, og de struttende vaaben?
Hvad har med bæltet du for, hvortil behøver du sværd?
Hvad skal de anstalter til? Hvorfor, allerhelligste, tager
Med sligt krigsapparat stæder og borge du vel?
Kunde da ikke du løfte din haand og med sagteste stemme
Vie til Helvede strax disse, men hine til Gud?
Dette, jeg skulde dog mene, formaar hver pave, der ligner
Petrus eller har vist retskaffent levned og sind.
Men, kan jeg tænke, fordi du er ond, til pavernes vaaben
Mangler du tillid, og saa styrter du blindt dig i krig?
Ak, hvor verden dog fejler! Skønt slig er din virken og stræben,
Ej den mærker, at fjærnt ligger fra Petrus din vej.

Ved samme tid opstod „Satiren over Julius's regeringstid“ [1]), et lille hexametrisk digt af lignende indhold som epigrammerne. Under sit andet ophold i Italien meddelte Hutten 1515 sit indtryk af forholdene i Rom i flere epigrammer, som han sendte sin ven Crotus Rubianus [2]). Følgende to smaadigte kan tjene som prøver:

---

[1]) „In tempora Julii satyra“. Se Böcking: Hutteni opera III, p. 269 f. Efter den følger Julius's gravskrift, som lyder saaledes:

Hoc tegitur tumulo pastor lupus ille, solebat
Vendere qui bullas, ipseque bulla fuit.

[2]) Ad Crotum Rubianum de statu Romano epigrammata ex urbe missa Böcking III, p. 278 ff.

Til Tyskerne om forholdene i Rom (no. 6).

Landsmænd, naar faar det ende? Hvor længe skal vare vort taalmod?
Sligt vi os henter, og sligt er det, vi køber i Rom!
Saadan behager os bullen, saa lidet Tyskland sig kender,
At det kan attraa sligt! Elsker vi seglene saa?
»Kobber faar man for guld« [1], ja endnu langt slettere bytte:
Slige dynger af guld gives for kapsler af bly! [2])

Til Tyskerne ved en biskops død (no. 8).

Bispen er død. Naa saa køb jer et andet pallium [3]), landsmænd!
Giver I mønten, saa faas let det hos Simon [4]) i Rom.
Men du, Simon, kan trøstig, saa længe som Tyskland er blottet
Baade for øjne og vid, palliet byde tilfals.

Voldsomme angreb paa munkeuvidenhed, gejstlig bornerthed og forfølgelseslyst indeholdes i det pseudonyme digt „Reuchlins triumf" [5]), hvis forfatter, som kalder sig Eleutherius Byzenus, efter al rimelighed er Hutten. Det synes at have været i det væsentlige udarbejdet 1514, men blev først trykt 1518 eller 1519. Sammenhængen er i korthed følgende. Den fremragende videnskabsmand Reuchlin i Stuttgart, Tysklands største lærde paa denne tid, til hvem alle humanister saa op

---

[1]) χρύσεα χαλκείων, citat af Iliaden VI, 236.

[2]) ɔ: Buller. Se „pave Julius's død", anm. 25.

[3]) Se ovenfor s. 27, anm. 3. Pallieafgiften var bleven til en aldeles skamløs pengeafpresning. Da f. ex. i Mainz tre ærkebiskopper døde med faa aars mellemrum, blev stiftets finanser aldeles ødelagte. Af Albrecht af Brandenburg, som blev den fjerde i rækken (1514), forlangte Leo X 20,000 guldgylden i pallieafgift. Ærkestiftet var ude af stand til at opdrive summen, som da maatte søges tilvejebragt ved afladshandel. Leo overlod Albrecht forvaltningen af den; en af hans afladskræmmere var Tezel, hvis optræden fremkaldte Luthers theses. Sml. Strauss: Ulrich von Hutten I, s. 285 f.

[4]) Se „Pave Julius's død", anm. 2.

[5]) Triumphus doctoris Reuchlini. Böcking: Hutteni opera III, p. 413 ff.

med dyb ærbødighed, genopliveren af de hebraiske og græske studier, havde modsat sig et projekt, som udgik fra den døbte Jøde Pfefferkorn i Køln, støttedes af Kølnertheologerne og havde til hensigt at konfiskere og brænde alle jødiske bøger undtagen det gamle testamente. Naturligvis fik Reuchlin strax alle obskurantisterne paa halsen; han blev beskyldt for jødevenlighed, for at have taget imod bestikkelser osv., og kættermesteren i Køln Jakob Hochstraten anlagde proces imod ham i anledning af et af hans skrifter i denne sag. For øvrigt er Kølnernes skriverier sande mesterstykker af theologisk uforskammethed, opblæsthed og overbevisning om egen ufejlbarhed. Processen, som blev henlagt til Rom, varede flere aar; vi kan ikke følge den her. Men samtidigt med den rejste der sig hos næsten alle humanistisk dannede mænd baade i og udenfor Tyskland en storm af harme mod obskurantisterne. „Mørkemændsbrevene“ (*Epistolæ obscurorum virorum*), hvis hovedforfatter var Huttens ven, den ovenfor nævnte Crotus Rubianus, fremkom (1516 og 1517), en af de fortræffeligste satirer i verdenslitteraturen, der paa et uimodstaaeligt komisk munkelatin i form af breve fra forskellige magistre til deres store mester Ortuin Gratius, Kølnertheologernes skønlitterære vaabendrager, ubarmhjærtigt haaner og latterliggør skolastik, pedanteri, barbari og uvidenhed. — „Reuchlins triumf“ af Hutten hører med i denne store litterære strid. Dette skrift falder paa en tid, da dommen syntes at skulle gaa Kølnermændene imod[1]). Reuchlin, kørende paa en prægtig triumfvogn, holder sit indtog i sin fødeby Pforz-

[1]) Først 1520 gav paven dem ret og paalagde Reuchlin evig tavshed i denne sag. Det var frygten for Luther og ængstelse for at støde Dominikanerne, der fik Leo X til at fælde en saadan dom.

heim under folkets jublende bifaldsraab; hele Tyskland glæder sig over denne sin ædle søn, som har fordrevet barbariet fra sit fædreland. Alle Reuchlins modstandere, navnlig Kølnertheologerne slæbes bundne med i triumftoget tilligemed deres guder: overtro, barbari, uvidenhed og misundelse, af hvilke de forgæves har ventet sig sejren. Den frygteligste af dem alle er Dominikanerprioren og kættermesteren Hochstraten:

Sig blot et eneste ord om den hellige Gud og om troen[1]),
Sig blot et ord om en sag af betydning: »Paa baalet!« han brøler,
Og hvis du skriver, han vil øjeblikkelig have dig domfældt;
Baade dig selv, skribenten, og bøgerne, som du har skrevet,
Brænde paa baalet han vil. »Kom med ild! Paa baalet!« han brøler,
Skriver du sandt, »Paa baalet!«, hvis løgn du skriver, »Paa baalet!«,
Handler du ret, »Paa baalet!«, hvis uret du handler, »Paa baalet!«
Ild er han selv, han spiser kun ild, og ilden han sluger,
Ild er hans lunger, og flammer og gnister han puster af svælget,
Ild er hans lever, og ild er hans mave, man brænder sig paa ham.
Alt, hvad han siger, er flammer; han skriver kun flammer. »Paa baalet!«
Fører han altid i munden; det ord er hans første og sidste.
Ild er hans næse, og ilden af øjnene gnistrer, som sidder
Under hans pande saa bister; et glødende kul er hans hjærte.
Selv nu som lænket kan han med nød og næppe sig bare
For »Paa baalet« at raabe; han ønsker, triumfen skal brænde.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Senere føres der et par præster frem, over hvis uvidenhed, fraadseri og prædikemaade forfatteren udtaler sig i drastiske billeder, f. ex.:

»Christi faar har han fodret!« Jo vist! Med svir og forædthed[2])
Har han sin hængevom fodret, som knap han kan slæbe til byen.
Altid var det hans eneste lyst at mæske sin mave. . . . .

---

[1]) Vers 532 ff. [2]) Vers 762 ff.

Det over 1000 vers lange digt ender med en begejstret lovprisning af Reuchlin og hans fortjenester.

Euricius Cordus hed oprindelig Heinrich Solde og var en bondesøn fra Hessen, født 1486. Han studerede i Erfurt og opholdt sig der i adskillige aar under trykkende økonomiske forhold, da han var gift og meget fattig, og hans familie stadig forøgedes. Senere lagde han sig efter medicin, forlod Erfurt 1523, virkede som læge paa forskellige steder og døde i Bremen 1535. — Euricius Cordus var en ganske udmærket epigramdigter, der med største lethed henkastede vittige, skarpe, bidende og aandfulde vers; Lessing skattede ham højt, har benyttet og stundom plagieret ham. Det vrimler af udfald mod præster, munke og nonner; alle gejstlighedens brøst, aflad, buller, pengeudpresninger osv. osv. tages op til behandling og afklædes med glimrende lune. Andre steder lovprises Luther med stor varme, thi Cordus hilste lige strax reformatorens optræden med glæde og blev snart en ivrig Lutheraner. — Af hans andre arbejder er et par af hyrdedigtene de bedste. De giver fortrinlige skildringer af bondestandens liv, dens sørgelige kaar og de nye tanker, der begyndte at gære i de brede lag og nogle aar efter gav sig udslag i bondekrigene. Nedenfor meddeles først to af epigrammerne[1]) og derpaa det interessanteste af hyrdedigtene i metrisk oversættelse. De optrædende personer er trods deres klassiske navne ægte tyske bønder med umiskendeligt virkelighedspræg. Den samling, hvortil dette digt hører, udkom første gang 1514[2]).

---

[1]) III, 4 og III, 16; tiden er c. 1520. De tre første bøger epigrammer er atter udgivne af Krause i „Lateinische Literaturdenkmäler des XV. und XVI. Jahrhunderts“ no. 5.

[2]) „Ricii Cordi Simshusii Bucolicon per decem eclogas jucun-

Længe forstødt og forskudt gennem verden fromheden vandred,
Fandt til sin kummer og sorg aldrig et blivende sted.
Endelig flygted hun træt til Kartheuserbrødrenes kloster:
Ingen ind hende bød, porten var spærret og stængt;
Thi, som man véd, de plejer for kvindekønnet at lukke:
Højt religjonens bud elsker de hellige mænd.
»Sig da, med hvilken ret,« vil du spørge, »har dumhed og vrede,
Avind og overtro her adgang at finde formaa't
Samt de øvrige søstre: ærgerrighed, griskhed og hævnlyst,
Der som gudinder af rang dyrkes af ordenens mænd?«
Muligvis viste de frem et patent fra det mægtige Roma.
Kan man et sligt stikke ud, alt, hvad man lyster, er lov.

Et mirakel af St. Bonaventura.[1])

Aaringer sex var Testilis gift, og aldrig sin husbond
Fødte hun kærlighedspant, skønt han var kraftig og ung.
Inden han døde, han guld Franciskanerne skænked i mængde;
I deres kirke han bad hvile at give sit lig.
Medens hans hustru nu sørger og græder og beder ved graven,
Medens saa mangen en gang ene til stedet hun gaar,
Medens hun fromt anraaber den hellige Bonaventura,
Endelig undfanger hun udi sin enlige stand.

Sylvius og Polyphem.

Sylvius.

Hej Polyphem, kom hid! Hvad vil du i solen der henne?
Skindhuen skærmer kun slet mod den brændende hede dit hoved.
Her er det blødeste græs, her skygge os stenegen giver;
Bladene mumler saa sødt, naar vinden dem sagte bevæger.
Her kan du ogsaa, ifald du har lyst, en vexelsang faa dig
Sammen med mig — det plejer dog ellers at være din morskab —.
Men du skal ikke som før gaa pralende bort med min indsats;
Endelig har jeg en fløjte af rør af ulige længde,
Bukken, som nylig du vandt, skal jeg snart dig atter berøve;
Den kan du sætte som pant, saa sætter jeg gedekid tvende.

---

dissime decantatum. Erfurt. 1514." Anden udgave: „Euricii Cordi Bucolicum ludicrum. Leipzig 1518." Paa det store kgl. bibliothek findes: „Euricii Cordi opera poetica omnia". S. l. et a. Her er benyttet Ellingers text i Lateinische Literaturdenkmäler etc. no. 7, s. 98 ff.

[1]) Hans specialitet var at gøre ufrugtbare kvinder frugtsommelige.

Polyphem.

Tal ej, Sylvius, nu om en saadan væddekamp til mig!
Lysten og stemningen vexler; ej altid er sindet det samme.
Nu har en grænseløs harme mig grebet; jeg brænder og gløder.
Hvad jeg var, jeg husker ej mér; saa vred er jeg bleven.
Nærmere har jeg til graad end til sang, og hvis man i huden
Vilde mig ridse, saa flød der af blod vist næppe en draabe.

Sylvius.

Derfor du køs, kan jeg tænke, med tordenrøst faarene; derfor
Var det vel sagtens du pest og forbandelser over dem ønsked.
»Aa, Gud fri os!« jeg sagde, »jeg trór, at vanvid ham plager.«
Lad mig saa høre, hvorfor du er vred! Naa, sig mig saa grunden!

Polyphem.

Hvis du kan vente, til faarene hist jeg faar stoppet i farten,
Saa skal du høre. Paa marken der henne er græsset elendigt.

Sylvius.

Det kan min Glam[1]) jo besørge; til sligt jeg har den dresseret.
Aldrig saa snart har jeg vist den et faar, før rask den som vinden
Farer afsted og med skingrende røst efter flygtningen sætter;
Snart maa den vildfarne atter tilbage til hjorden da vende.

Polyphem.

Hør da! Jeg véd, du vil dadle som jeg den færd, man har øvet.
Selv paa en helligdag har man dog lov til at røgte sin gærning,
Hvis den ej opsættes kan, og vedtægt forbyder os ikke
Høet at sprede, naar fugtigt det er, og det netop er solskin,
Passe et faar, der er sygt, og vandet fra brakmarken fjærne,
Indfange biernes sværm, naar paa grenen den hænger som frugtbundt,
Spærre for floden, naar voldsomt den bruser og dæmningen bryder,
Og, om saa Paaske det var, med fletværk stoppe for strømmen[2]).
Men da jeg øvede sligt paa Marias hellige aften
Og med en ussel klat fedt mine støvler voved at smøre,
Kom det Naso for øre for nylig, og strax han mig stævned,

---

[1]) Texten: Hylactor. [2]) Dette vers er lidt frit oversat; derefter udelader jeg et vers.

— Ret som om herved jeg Himlen og Helvede havde fornægtet! —
Naso, den nedrigste tamp iblandt præster, en rædsel for alle
Bønder i dette distrikt, en ugudelig kæltring som dommer.
Fire lam og af haner fem han forlangte paa stedet;
Gav jeg dem ikke, til kirken han vilde mig adgang formene.
Alt, hvad jeg klaged og græd, mig ikke det bitterste nytted.
Netop i dag paa hans maning jeg maatte ham bøden erlægge.
Gid han en ulykke faa! Gid den første bid, han af stegen
Tager, maa komme paa tværs i hans hals og bringe ham døden!

Sylvius.

Hvorfor saa hæftig? Hvad nytter dig dog slig rasende vrede?
Tag dig i agt for saadanne ord? De kunde dig skade.
Tæm din tunge! Det sagte man aldrig usagt kan gøre.

Polyphem.

Men til en trofast ven som dig kan jeg gærne betro mig.

Sylvius.

Du maa dog vide, hvor svart man ved haan mod det hellige synder.
Hellig er præsternes stand, ja tilmed Guds udvalgte skare,
Fædre, hvis værdige isser hans egen salve har vædet.
Dem bør med yderste flid den højeste hæder vi yde;
Dem bør vi lydighed vise, thi dette har almagten villet.

Polyphem.

Gud maatte være saa temmelig gal, hvis han udvalgte slige —
Dog, jeg tier; jeg havde »forbrydere, slyngler« paa læben.
Men, om jeg sagde det nu? Mon jeg derfor i Helvede styrted?

Sylvius.

Du er forrykt, Polyphem! Saa ti dog, hvis ej du kan styre
Tungen lidt bedre. Du skælder jo frækt den retfærdige himmel.
Hvorfor bebrejder du alle tilsammen den enkeltes brøde?

Polyphem.

Altid smitter ét skabet faar den hele besætning. [1])

Sylvius.

Ikke des mindre har guddommen selv jo magten dem givet
Himlen at aabne og lukke dens port, som selv de behager.

---

[1]) Ordret: „Alle geder plages altid af én og samme feber“.

Polyphem.
Ej vil det lykkes dem, trór jeg, hvis ej de for nøgler har dirke
Eller en bagdør kan finde, mens Petrus faar sig en skraber.

Sylvius.
Ja men det er dog dem, som os syndsforladelse giver,
Og som end mere formaar; thi ved fem ord — gid man dem kendte! —
Kan de endog den almægtige Gud, den vældige, tvinge
Til fra Himmerig ned paa det hellige alter at dale.[1])
Da bliver brødet det hvide til engleføde forvandlet;
Det, som forinden var vin, efter deres udsagn til blodet
Bliver, som flød fra Christi bryst, da paa korset han hængte.
Sligt et offer fuldbyrder man dog med vort bedste som formaal,
At Gud fader i naade maa se paa vor virken og færden,
At ej frosten skal dræbe den spæde, den spirende vinstok,
At ej sæden, naar høsten er nær, skal af hagelvejr piskes,
At ej ulven skal røve vort kvæg, eller bylder det plage.

Polyphem.
Trór du, at præsterne bryder en døjt sig om os eller vore?
Nej, hvis ikke de fik deres aarlige renter i penge,
Dertil af korn saa meget, at bjælkerne knager i loftet[2]),
Hørte man intetsomhelst, hverken sang eller bønner, i kirken;
Alteret saa man da nøgent og tomt og blottet for voxlys.
Aldrig de skænker vort vel og vor fordel den ringeste tanke.
Nej, naar markerne gulner af frodige ax, er de bange,
At af sin overflod bonden skal sælge og øge sin velstand.
Hvadsomhelst vi for øvrigt ved sved og ved flid os erhverver,
Vækker hos dem appetiten; de gaber som hungrige løver
Eller som ulve, der løs paa lammene styrter fra skoven.
Intet utøj er værre end de til saften af kvæget
Ud at suge[3]). Fordi de i pragt og i herlighed lever

---

[1]) Sylvius betragter præsterne som en slags medicinmænd, hvis besværgelser Gud maa adlyde, enten han vil eller ej.

[2]) Texten: „Quasque gemens trabibus vix sustinet exedra fruges". „Exedra" maa være Middelalderlatin. Du-Cange forklarer det bl. a. som „camera secreta vel locus thesauri vel locus subselliorum ... Item invenitur exedra pro gazophylacio et etiam pro thalamo". Det maa herefter betyde „magasin, oplagssted, forraadskammer, kornloft" el. lign.

[3]) Texten: Qui pecudes unquam caprimulgi quique redivi

Og i den stoppede kiste har dynger af guld i forvaring,
Derfor er slunken vor pung, og vor føde mager og ussel.
Alt, hvad der findes paa landet af penge, strømmer jo til dem,
Ligesom regnvandet løber fra marken og dammene fylder.
Enten et menneske dør eller fødes til liv af sin moder,
Kort sagt, hvadsomhelst, om end nok saa lidt, de besørger,
Altid de høster den rigeste løn uden ringeste møje;
Men jo mere de faar, des mér deres graadighed stiger.
Det er jo næsten, som om man en ged mellem hornene raged,
For at den bar kunde pille den tætte, den løvrige kratskov.

Sylvius.

Gud har villet, at intet besvær maa hans tjenere trykke
Og deres hellige lemmer med uren gærning besmitte.
Smykte med renhed skal de de kyske mysterier vare,
Aldrig i smudset sig søle som vi, der for føden maa slide.
Hyrder er de for os, og som faar er vi under dem givne.
Hvis de os klipper og malker — nu vel, lad os roligt det bære!
Skændigt var det, om kvæget sin ejermand nægted at lyde.

Polyphem.

Selv om faaret er fromt, saa taalsomt er det dog ikke,
At det — naar ikke man bandt under klipningen benene paa det[1]) —
Undlod, alt hvad det ævned, at sparke og spjætte og klage;
Hvis man i skindet det napped og kneb det med smærtende tænger.
Bedre end du jeg kender til alt, hvad du der mig fortæller.
Ej har jeg stedse her ude paa landet blandt bønder mig opholdt;
Indenfor stadens mure jeg ogsaa har levet som borger,
Og jeg har set og besøgt af stæder mere end fire.
Her har jeg faaet min viden og har din belæring ej nødig.
Hæder i fuldeste maal vi skylder dem, tilstaar jeg gærne,
Og med hovedet blottet vi viste dem den og med føje,
Hvis de os ledede ret og et smukt exempel os afgav.
Ikke er tiden den samme som fordum i henfarne dage,

Acrius esugunt?" Jeg har behandlet stedet frit. Caprimulgus ɔ: en fugl, som udsuger gedernes yvere (Plin. 10, 115). „Redivus" er Middelalderlatin, if. Du-Cange = ricinus, der af Freund forklares: „en meget besværlig art store lus, der især angriber dyr".

[1]) Texten: „ovis .... Cui sua tondenti non subdere crura ligentur", en ejendommelig konstruktion!

Dengang profeterne leved og kirkens værdige fædre,
Alle de helliges skare, som fromt led døden for Christus,
Af hvis gærninger ofte du billeder finder i kirken
Samt af livet, som skyldfrit og rent de førte til enden:
Martin river itu til de fattiges tarv sine klæder,
Rundhaandet skænker sit gods Laurentius, biskoppen sniger
Ud sig i nattens mørke med guld belæsset og kaster
Hemmeligt bidrag til medgift i husene ind paa sin vandring[1]).
Nævn mig den præst blandt vore, der handler og lever som disse!
Se dog, hvor skændigt de Christi arv ved yppighed øder,
Hvor de i vellevned, luxus og alle nydelser svælger!
Skøger de holder, og hunde og falke og heste de føder[2]),
Men hvad de fattige stakler maa lide, bekymrer dem ikke;
Om saa end disse ved døren sig stiller og græder og raaber
Og dem besværger ved alle de pinsler, som Jesus har udholdt,
Ser man dem snarere dyrke den gamle Bacchus end hjælpe.
Thi som om bidte de var af en tørstforvoldende slange[3]),
Skyller de vinen ustandseligt ned, saa maverne strutter,
Og af en evig rus ved dag og ved nat de beherskes.
Hyrden imidlertid tørster og sulter i regnen derude,
Kommer og gaar, holder styr paa faarene, smører sit fodtøj.
Vender omsider han hjem til sin hytte, naar solen sin nedgang
Nærmer sig, svupper hans støvler, af regnen drivende vaade,
Vandet af hatten han hælder, og kappen hænges til tørring.
Kun ruskomsnusk[4]) man sætter da frem med mælk, som er blaasur,
Eller lidt kaal med flæsk, som er harsk, hvis det netop er festdag,

---

[1]) Der sigtes rimeligvis til den samme eller i hvert fald til en lignende historie som i Dantes „Skærsilden“ 20. sang v. 31. Molbech oplyser hertil: Den hellige Nicolaus, biskop i Mira i Lilleasien, erfarede, at en fader paa grund af fattigdom vilde sælge sine tre døtre. Han kastede da tre gange hemmeligt en pung med penge ind i faderens hus og frelste derved de unge piger fra vanære.

[2]) Texten: „Scorta tegunt, pascunt catulos volucresque ferasque“.

[3]) Texten: „a dipsade morsi“; dipsas, efter de gamles angivelser en slange, hvis bid foraarsagede brændende tørst. Denne lærdom passer unægtelig slet i den tyske bondes mund.

[4]) Texten: „moretum“.

Eller med revnede roer som tilmad ved efteraarstider.
Ofte forældrene rejser fra bordet sig uden at mættes,
For at der dog kan findes en bid til de grædende unger,
Og der levnes end ikke saa meget, en kat kunde slikke.
Aldrig vi smager af vin i hele aaret en draabe,
Uden naar brødets det hellige offer ved altret vi nyder [1]).
Jeg vil nu slet ikke nævne, hvor ofte os ulykker rammer:
Snart bliver faarene syge og dør, snart hagel og uvejr
Nedslaar sæden, og snart er det rust, som axene hærger.
Aldrig det mindste besvær sligt vanheld præsterne volder;
De har jo nok, i hvad for en kant end vejrhanen peger.
Derfor en taabelig fromhed det er, naar vi gaver paa altret
Lægger, thi derved vi kun deres rigdom og yppighed øger,
Mens fra vort hjem og vor arne vi selv det nødtørftige raner.
Men hvad vi giver til dem, vi giver til himlen, du siger.
Det kan jeg aldrig tro; kan nogen til himlen vel række?
Himlen, der er saa højt over jord, at en sten af de største
Brugte syv tusinde aar til sit fald, hvis ned den blev kastet.
Her med ambrosia mættes de himmelske, nektar de drikker [2]),
Hvadsomhelst de sig ønsker, i overflod stedse de nyder;
Aldrig det falder dem ind af vor armod gaver at fordre.

Sylvius.

Ingen har ringeagt vist mod de himmelske, uden at straffen
Ramte ham; thi det er vist, at den ringeste gave dem bøjer.
Herom kan mangt et exempel fra fordums tid os belære,
Som os i kirken berettes, naar højtidsdagen den fylder.
Og du trór da vel ej, det er løgn, hvad vor Jens [3]) os fortæller.
De, som relikvier bærer i veltillukkede gemmer,
De er hans vidner og kan os endnu langt mere berette [4]).
Ser du da ikke, at brødet, som helgenskrinet berørte,
Stadig bevares og varer mangfoldige aaringers række,
Og at det lægedom har for hver eneste syge hos kvæget?

---

[1]) At en katholsk bonde taler om lægmænds nydelse af vinen ved nadveren, er i høj grad forbavsende. Det kan vistnok kun forklares som ironi, saa at meningen er: „Heller ikke engang da faar vi vin, thi præsten drikker den jo“.

[2]) Atter her lægger digteren lovlig megen lærdom i bondens mund.

[3]) Aabenbart præstens navn.

[4]) Herefter udelader jeg et dunkelt vers. Hele dette sted (v. 175—179) lyder:

Engang var der en hyrde, som ej vilde tro det og nægted
Lammet, han først havde lovet, for hjordens sundhed at give;
Men han stivned paa stedet og blev til en stenblok forvandlet.
Hvad jeg fortæller, er sandt og kendt af hvermand paa egnen;
Tæt herved er det sket, og min fader og moder har set det.
Hjord og hyrde staar der endnu, og i kommende dage
Vil fremdeles de staa, hvor sit udspring Bestava[1]) tager;
Stedse fra ulykkesstedet forfærdede bønderne flygter.
Selv har jeg ofte dem set, naar jeg kom dem forbi paa min vandring;
Ukendt med sagen jeg mente en stund, at faarene leved.

Polyphem.

Nej, saa dum, saa enfoldig kan aldrig i livet jeg blive,
At jeg til sligt fæster lid. Det er vaas altsammen og sludder!
Den slags fangenet stikker de ud for mønten at kapre.

Sylvius.

Lad saa være! Men intetsomhelst vil du kunne bebrejde
Brødrene fromme, som lykken for kutten den grove har ofret,
Og som valgte sig tiggerens liv i savn og i armod.
Dem har jeg medynk med; de er ej som de øvrige griske.
Saadanne gaver de tager, som hver en bonde kan give:
Oste, kyllinger, høns og æg og ærter og linned.
Ej de betalingen glemmer; nej, rigelig løn de os giver:
Sjælemesser de læser, for aanderne hisset de beder,
Skaffer i tusindvis synder forladte ved ordet alene,
Tusinder fler end hoffet i Rom for alle de penge.

Polyphem.

Kæltringepak er de munke, ja større slyngler end andre.
Hver en forbrydelse, skændsel og last hos dem har sit tilhold,
Og alligevel praler de af, at Himmerigs rige

„Qui veneranda ferunt arcanis sacra locellis,
Omnes huic testes plura et majora loquuntur:
Nonne vides in quem demissa catenula fontem,
Et quos contigerit sacrorum cistula panes
Servari et multos durare perenniter annos ..."

[1]) Bestava er en lille bæk i Hessen, die Wettschaft, som falder i Lahn der, hvor den efter at have løbet i østlig retning, gør en skarp bøjning mod syd. Ved denne bæk ligger Cordus' fødeby Simtshausen midtvejs mellem Marburg og Frankenberg (C. Krause: Euricius Cordus s. 1).

Kun staar aabent for dem, og at hisset de helgener bliver.
Andet os billedet viser, som foran knoglerne[1]) hænger:
Christus troner som dommer paa regnbuen højt, og med sværdet
Ned de fordømte han styrter i afgrundssvælget til venstre;
Vognen trækkes, belæsset med skaldepander som disse,
Og det er særlig mod dem, at djævlene forkene retter.

Sylvius.

Nej, Polyphem, du er altfor slem! Jeg hører ej mere.
Nok nu! Til nøddekrattet sig spredte gederne nærmer.
Jeg maa derhen, for at ulven, den røver, ingen skal snappe.

Vi er nu naaede til reformationen og vil derfor standse. Ogsaa den følgende tid er rig paa satiriske digte, i reglen fra protestantisk side rettede mod katholicismen og dens mænd; men de vedkommer os ikke her. Til slutning hidsættes følgende digt af Melanchthon fra den schmalkaldiske krigs tid. Det vedrører ganske vist endnu mindre vort egentlige æmne, men kunde maaske dog danne en smuk afslutning. Oversættelsen er foretaget efter Ellingers text i „Lateinische Literaturdenkmäler des XV. und XVI. Jahrhunderts“ no. 7.

Drømmen.

Ajax stod for mit øje. Hans smidige ynglingelemmer
  Dækked et gulbrunt skind — fordum en løve det bar —;
Asketræslansen han holdt i sin muskelkraftige højre,
  Medens den venstre til værn hæved det buklede skjold,
Der, som sagnet fortæller, af oxehuder var dækket
  Syv i tallet; med flid fæsted dem kunstnerens haand.
Men over Ajax' hoved et bjærg sig knejsende hæved;
  Blomster og bugnende græs smykked dets skraaning og top,
Og paa dets højeste tinde jeg saa den sejrende Christus,
  Faderens eneste søn, søn af den evige Gud,
Som ledsagernes skare ham ser med tegn paa triumfen
  Smykt, naar han døden har knust, vender tilbage med sejr.

---

[1]) Texten: „Non ita suspensæ monstrant ante ossa tabellæ“ Der kan vel kun tænkes paa helgenknoglernes gemme.

Midt paa bjærget jeg skued et gyldent kors ved hans fødder,
    Rejst som en herlig trofæ nylig af englenes haand.
Vistnok ser vi, naar hjærtet er utrygt, gækkende syner,
    Som i den taagede nat ofte bedrager vort sind;
Men hvis drømmen mig ikke med tomme billeder skuffer,
    Vil den vor ængstede sjæl muligvis sige til trøst:
»Selv om fyrsterne alt deres værge har grebet og grusomt
    Retter mod frænder og slægt sværdet i hærgende kamp,
Selv om borgerblod alt har besudlet vort fædrelands marker,
    Og Guds straffende haand rammer den skyldige ej,
Skal dog, som skibbruden mand, der med kvæstede lemmer tilbage
    Bliver paa brølende hav, redder paa planken sit liv,
Christus, fra evighed avlet af Gud, en flok, om end liden,
    Frelse fra stormen, som just raser med frygtelig magt,
Og under uvejrs vælde skal kirken urokkelig knejse,
    Som paa det mægtige bjærg, Christus, den sejrende, stod.«
Christus, du høre min bøn! Din faders vrede du bøje!
    Ydmygt jo bede du vil for os om naade hos Gud. —
Tillad ej, at dit ord, som engang fra faderen udgik,
    Og som ved dig sig spredt har over verden, forgaar!
Over din lære du holde din haand, og vort lille Sarepta[1])
    Skærme du! Skærm din trós værnende fristed paa jord!
Skænk os i mildhed freden den signede! Efter din vilje
    Bøje du fyrsternes sind, lede du hersker og folk!
»Ingen,« saa har du jo talet, »af mine hænder at vriste
    Ævner en skare, som fromt dyrker mit hellige ord.«
Dette forjætter os bistand og mod os giver i brystet,
    Saa at vi bønner om hjælp vover at rette til dig.
Derfor jeg beder med brændende bøn, at du naadigt beskærmer
    Dem, der med nidkært sind holder din hellige lov,
For at til evige tider blandt menneskers slægter kan straale
    Sandhedserkendelsens lys, aldrig fordunkles og dø.

---

[1]) Den by, hvor Elias søgte tilflugt for Achab (1. Kong. 17, 9). Her betyder det saa meget som „vor lille borg".

STUDIER
FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND
NR. 39

DEN GAMLE ATTISKE KOMØDIES FRISPROG

AF

J. L. HEIBERG

KJØBENHAVN
KLEINS FORLAG
(CAMILLA KLEIN)
1899

Den gamle attiske Komødie, som vi kender den fra de 11 bevarede Stykker af Aristophanes og fra talrige Fragmenter af hans Forgængere, navnlig den geniale Kratinos, og mange samtidige Medbejlere, som Eupolis, Ameipsias, Phrynichos, Pherekrates, Platon og Strattis, nyder en udstrakt Frihed til at sige alt om alt og alle. De Forhold, hvorunder den opførtes — med Statsunderstøttelse som Del af en religieus Fest —, gjør denne Frihed saa meget mærkeligere, og allerede det, at ingen Litteratur i Verden har havt et saa ubegrænset Frisprog, foranlediger til at spørge om Grundene til et saa enestaaende Phænomen. Dette Spørgsmaal maatte uvilkaarligt paatrænge sig enhver, der med den virkelige Aristophanes i Erindringen saa Folketheatrets ypperlige Opførelse i dette Foraar af Wilbrandts Bearbejdelse af „Lysistrate“ og lagde Mærke til, hvad Bearbejderen havde udeladt og maattet udelade og hvorfor. Sammenligningen kaster i Virkeligheden Lys over mange Sider af attisk Tænkemaade og Aandsliv i sidste Halvdel af V. og Begyndelsen af IV. Aarhundrede, et af de betydningsfuldeste Tidsrum for Menneskehedens aandelige Udvikling; imellem det Publicum, for hvilket Komødierne opførtes i Dionysostheatret i Athen, var blandt andre Sokrates og Platon, Sophokles og Euripides, Herodot og Thukydid, Phidias og Polygnot,

Perikles og Alkibiades. Det kan derfor have sin Interesse at skaffe sig et samlet Overblik over dette Frisprogs Omfang og mulige Grænser og søge at forstaa dets Udvikling og Aarsager.

For det første er det almindelig bekjendt, med hvilken Ugenerthed Aristophanes bruger, hvad Holberg i den berømmelige Fortale til sine Epistler kalder „naturlige Expressioner". Denne Side af Komødiens Frisprog unddrager sig imidlertid nærmere Detailleren. Og en saadan er ogsaa unødvendig. Det kan i al Korthed siges, at der ikke gives den Ting og det Forhold i Menneskets animalske Liv, specielt i Kjønslivet saavel med som mod Naturen, som den attiske Komødie ikke har Mod til at nævne ganske utilsløret ved sit rette Navn med de djærveste folkelige Benævnelser, uden piquant Lystenhed, men ogsaa uden mindste Spor af nordisk Blufærdighed. Forholdet kan oplyses ved et Par forholdsvis uskyldige Exempler. Den Scene af „Kvinderne paa Folkeforsamling," som er benyttet i Wilbrandts Bearbejdelse, hvor Blepyros kommer ud af sit Hus om Morgenen i sin Kones Klæder med frygtelige Tømmermænd, foregaar i Originalen, mens han forretter sin Nødtørft med meget Besvær og megen Omstændelighed; derfor har han havt saadant Hastværk, at han tog Konens Klæder paa, da han ikke strax kunde finde sine egne, og naar han ikke kommer i Folkeforsamlingen med sin Nabo, er det, fordi denne bliver utaalmodig over, at Blepyros ikke kan gjøre sig færdig.

En af de deserterende Kvinder bruger hos Wilbrandt som Paaskud en Tandbyld. I Originalen foregiver hun, at hun skal føde, og har stoppet sig ud med Athenes Hjelm, som bliver trukket af hende paa Scenen.

Heri har man omtrent en Maalestok for, i hvilken Grad en moderne Bearbejdelse maa stemmes ned, „hvorved Comoedierne tabe meget af deres Fynd, men derved all Prætext betages delicate Personer til at desrecommendere dem," som Holberg siger. Det er ikke vanskeligt herefter at danne sig en Forestilling om, hvorledes den yderst dristige og dog saa nydelige Scene mellem Kinesias og hans Kone Myrrine tager sig ud i Originalen; den er adskilligt drøjere, langt drøjere, end en moderne Scene kan taale, men i Hjertet nok saa uskyldig. Det er betegnende, at Voltaire finder Aristophanes „ni comique ni poète" og ikke god nok til en Fjællebod paa la foire de St. Laurent, og at Wieland dømmer ganske ligesaa. Den virkelige Frivolitet og den giftige Leflen, hvis Væsen er den raffinerede Tilslørethed, som intet blotter, men heller intet skjuler, kan allermindst taale den usminkede „Obscønitet", som man kalder det. Aristophanes selv roser sig gjentagne Gange af at have hævet Komødien over sine Medbejleres plumpe Vittigheder og Obscøniteter, og selv om man naturligvis ikke maa tage slige Udtalelser altfor nøje efter Bogstaven — der kan hos Aristophanes selv paavises Paralleler til alle de Platheder, han dadler hos de andre —, saa tør man dog nok slutte deraf, at mangen ringere Komiker har drevet det endnu videre i hensigtsløse Obscøniteter og ikke har gjort det med det Vid og den Gratie som Aristophanes. Den ældre Oldtid tog heller intet Anstød deraf. Det bekjendte Ord om Aristophanes som Gratiernes Yndling — endda uden Goethes Tilføjelse der ungezogene Liebling — stammer fra ingen ringere end Platon, og de alexandrinske Philologer forklarer med rolig Grundighed uden et misbilligende Ord alle Obscøniteterne, ja søger dem endog undertiden, hvor der ingen er. Aristoteles fremhæver ganske vist med Sympathi, at den nyere Komødie, som florerede paa hans Tid, mere søger det komiske i Op-

findelsen af Situationer og i Intriguen, medens den gamle finder det i de grove Ord. Men det er dog først i den romerske Kejsertid, at Folk som den meget brave og meget sippede Plutarch fordømmer de mange Uartigheder. Han kommer oftere tilbage dertil og har skrevet en særlig lille Afhandling om Aristophanes og Menander, hvori han hæver denne til Skyerne for hans elegante Finhed, men hos Aristophanes kun finder Plumphed og „Vaas til at faa Kvalme af“, ingen Karaktertegning, kun overdrevne Caricaturer, hans Salt er bittert og ætsende, hans Erotik kun raa — kort sagt, ikke noget for et dannet Menneske. Det er den samme Plutarch, der driver Manglen paa Forstaaelse for det naive og primitive saa vidt, at han har skrevet en hel Bog om „Ondsindetheden“ hos Herodot, den elskeligste af alle Forfattere i Verden. Det er Horats' Domme om Plautus og Lucilius, J. L. Heibergs om Shakespeare, — den væsenligt formelle Dannelses Forbandelse.

Naar man vil forklare sig dette ugenerte Sprog, maa man først betænke, at den gamle Komødie spilledes af lutter Mænd for lutter Mænd. Omklædningsscenen f. Ex., som i Wilbrandts Bearbejdelse paa en moderne Scene er piquant krydret, har altsaa i Originalen budt den mere intellectuelle Fornøjelse ved det pudsige i, at Mænd, som forestillede Kvinder, nu atter klædte sig om til Mænd, og Komiken i Scenen mellem Kinesias og Myrrine faar en ganske anden Karakter, naar Myrrine spilles af et Mandfolk og ikke af en smuk og forførerisk Kvinde.

En anden vigtig Factor, som man maa tage med i Beregning, er, at Sydboerne, der ikke er saa indpakkede i Klæder som vi, til alle Tider, ogsaa nutildags, taler med langt større Frihed og Ugenerthed om naturlige Ting. Meget af det, som man nu finder stødende hos Aristophanes, har været fuldstændigt god Tone dengang, ialtfald mellem Mænd; med anstændige Kvinder førte

man knap en fornuftig og alvorlig Samtale — paa Spørgsmaalet: „Er der nogen, du taler mindre med end din Kone?“ maa en dannet og forstandig Athenienser hos Xenophon svare: „I hvert Fald ikke mange.“ Den græske Litteratur er lige fra Homer af ganske fri for Snerperi; af Platons Symposion ved vi, hvor aabent og frit man i dannet Selskab udtalte sig om erotiske Emner, af Xenophon, hvorledes en Fader kunde tænkes at tale med sin Søn og en Mand med sin unge Kone om Kjønslivet. Men netop paa Grund af denne Frihed for conventionel Velanstændighed bortfalder to Motiver, som man ellers plejer at anføre til Forklaring af Lysten til fri Expressioner: det piquante, som opelskes ved et hyper-blufærdigt Fortielsessystem, og Trangen til at tale fra Leveren for at trodse snerpet Penhed, saaledes som den bevidst rører sig hos Holberg og endnu mere hos Schandorph. Og selv om man vil trække nok saa meget fra som sydlandsk Naturlighed, bliver der dog en Mængde Ord og Situationer tilbage, som sikkert heller ikke dengang har været præsentable undtagen netop i Komødien. Vel er det rigtigt, at saadanne Uartigheder til alle Tider har havt noget umiddelbart lattervækkende, formodenligt fordi de siger rent ud, hvad alle ved, men ingen ellers taler om. Men heller ikke denne Forklaring slaar til overfor den gamle Komødies overvættes Frodighed paa den Slags Indfald. Vi staar her foreløbigt overfor en ubekjendt Factor, som vi vil møde igjen paa et andet Punkt, og som først kan bestemmes gjennem en historisk Betragtning af Komødiens Oprindelse.

En stor Del af det, som nu forekommer os saa obscønt, bliver endnu mere paafaldende derved, at det anvendes til Angreb paa navngivne Mænds Privatliv. Det

gaar naturligvis først og fremmest ud over offenlige Personligheder i Politik og Litteratur. Men selv om man tager dette Ord i videste Forstand, bliver der dog en Del Angreb paa Privatpersoner tilbage, der kun kan betegnes som Øjeblikkets chronique scandaleuse. Vi vilde som oftest staa hjælpeløse overfor disse utallige Allusioner, hvis ikke de alexandrinske Philologer, der ivrigt studerede Komikerne som Kilde til Kundskab om attisk Sprog og dagligt Liv, ved at ransage Archiver og Documenter og gjennempløje den samtidige Litteratur havde tilvejebragt en Masse Fortolkningsstof, som i Udtog er kommet til os i vore med Anmærkninger — de saakaldte Scholier — forsynede Haandskrifter. Men et og andet er dog saa ephemert, at selv de ikke har kunnet opdrive nogen Oplysning derom. Hvem f. Ex. den Hr. Epigonos er, hvis kvindagtige Udseende bringer en af de Kvinder, der i „Kvinderne paa Folkeforsamling“ øver sig i at holde Tale, til at glemme, at hun taler til Mænd, ved vi ikke; heller ikke om den „elendige Krydstoldbetjent“ Thorykion, der i „Frøerne“ beskyldes for at misbruge sin Stilling til at udføre Krigscontrebande til Peloponnes, har der kunnet oplyses noget. Det er aabenbart Folk, der lige i Øjeblikket har vakt Opsigt og gjort Skandale for strax at glemmes igjen. Den Fare og Fristelse til at rende med Sladder, som laa heri, har Aristophanes været sig klart bevidst; i „Hvepsene“ siger han, at han ikke har nedværdiget Komødien til Redskab for privat Hævn: „naar en Elsker kom og vilde have sin utro Yndling spottet paa Scenen, har Digteren aldrig indladt sig derpaa, for ikke at gjøre Muserne til Koblersker.“ Som Regel maatte Komødien selvfølgeligt sørge for, at de Privatmænd, den angreb, stod højt nok til at være almindeligt kjendte, og vi ser da ogsaa, at det væsenligt er den samme lille Kreds af Personer, alle Komikerne kaster sig over. Saaledes den rige Kallias,

der satte sin almindeligt agtede Fader Hipponikos' Formue til paa Sophister og Fruentimmer. Hans gamle ansete Slægt — hans Bedstefader havde været med ved Marathon i Ornat som Præst ved de eleusinske Mysterier — og hans store Rigdom gjorde ham og hans Extravagancer, der havde ført til et Brud med Faderen, særligt iøjnefaldende. Platons Protagoras foregaar i hans Hus, hvis begyndende Forarmelse Platon morsomt antyder ved den gamle tro Portners Had til Sophister og ved den tørre Bemærkning, at Hipponikos' Forraadskamre nu er indrettede til Gæsteværelser for tilrejsende Sophister. Allerede 421 havde Eupolis i „Smigrerne" skildret, hvordan det gik til i Kallias' Hus med overdaadige Gilder, Hetærer og Øjentjenere; „de røver og plyndrer Guldet fra Huset, Sølvtøjet lægges øde" hedder det harmfuldt. I Aristophanes' „Fuglene" (fra 414) antager en af de atheniensiske Emigranter en forpjusket Fugl, der taber sine Fjer, for Kallias og oplyses om, at det er dens mange Hunner — og Lovtrækkerne, der plukker den saaledes. I „Frøerne" (opført 405) forekommer der en dunkel Hentydning til, at Kallias „klædt i Løvehud" har havt sine Tøjter med ombord i Slaget ved de arginussiske Øer. I „Kvinderne paa Folkeforsamling" endelig i Aaret 392 hedder det om en fattig Stymper, at hans Bidrag til Fælleskassen dog altid er større end Kallias'; dengang har han altsaa været ganske forarmet. En anden Privatmand, som Aristophanes forfølger ihærdigt i samfulde 20 Aar, og som vi overhovedet kun kjender fra Komødien, er Kleisthenes. Han maa have været en Laps af et noget kvindagtigt Ydre, skægløs og altfor zirlig med sin Person. I den Anledning betegner Aristophanes ham 425 som Kastrat og som et Fruentimmer (424, 423, 414); fra samme Tid (423) er en Ytring af Kratinos, der haanligt omtaler ham som „staaende i sin Skønheds Blomst". I „Kvinderne ved Demeterfesten"

(fra 411) bringer Aristophanes ham paa Scenen som Kvindechorets Hjælper og lader ham hilse det som sine Colleger. Endnu i „Frøerne“ beskyldes han for at lade sig bruge til Utugt mod Naturen. Den arme Mands Rygte er overhovedet i gode Hænder.

En Beskyldning som den sidst nævnte vilde nutildags medføre en Iniurieproces. Man havde ogsaa en saadan i Athen, idet visse Skældsord, f. Ex. Fadermorder, Manddraber og lignende, der medførte religieus Besmittelse, var absolut forbudte, andre Arter af Grovheder idetmindste paa offentlige Steder. Men de bevarede Retstaler, hvori f. Ex. Demosthenes og Aischines overdænger hinanden med de groveste og mest ærerørige ubeviste og ubevislige Beskyldninger, lærer, at Grænserne har været draget meget vidt. Desuden galdt det for Pedanteri at tage sig sligt for nær, navnlig vistnok overfor Komødien.

Hvad den tør sige, tildels af vitterlig Bagvaskelse, om offenlige Personers Privatliv, overgaar enhver Beskrivelse. Som et af talløse Exempler skal anføres Komødiens Behandling af Musikeren Kinesias, der ogsaa var virksom som Politiker. Denne Mand, hvis Navn allerede var misligt og udsat for en obscøn Udlægning — derfor hedder Myrrines Mand saaledes i „Lysistrate“ —, var Fører for en Omdannelse af Musiken i Retning af større Kunstfærdighed med Triller og Tremulanter. Denne ny Musik, som ogsaa Platon dadler meget skarpt som tom Ørenslyst, parodieres og spottes baade af Aristophanes, f. Ex. i „Fuglene“, hvor Kinesias søger Ansættelse som Musiker i Fuglenes ny Mønsterstad, men afvises med Haan, og af Pherekrates, der lader Musen klage over „den forbandede Kinesias, der ødelægger Dithyramben ved sine uharmoniske Triller.“ Men desforuden indvier Komødiens Spot os i Mandens intimeste Forhold. Han var lang og tynd og mager og gik med et Træcorset

for at stive sig af, som det antydes i „Fuglene“, hvor han benytter sig af sin Spinkelhed til at flyve til Himmels. Desuden var han svagelig og led af permanent Diarrhoe; derfor tør hans Colleger i Aristophanes' tabte Stykke „Brøleren“ ikke sende ham med i Deputationen til Hades af Frygt for, at han skal drukne i „Diarrhoefloden“, og i „Frøerne“ hentydes der til et Uheld, han nyligt har havt med sin Mave under en Chorprøve. Strattis havde helliget ham en særlig Komødie, hvori han titulerede ham „Achilleus fra Phthia,“, fordi han led af Phthisis. Ogsaa Komikeren Platon havde hentydet hertil og kaldt ham „et lændeløst Skelet af Tæring, med Ben som Rør, en Svindsotsprophet“, med en grusom Ubarmhjertighed i Spotten, som vi oftere møder hos de gamle; Thersites i Iliaden har vi saaledes noget ondt af, medens de gamle fandt Strimerne paa Krøblingens Pukkel udelukkende til at le af, ligesom Tiggeren Iros, hvem Odysseus slaar Tænderne ind paa, og endnu hos Lukian en uheldig Musiker, der bliver slaaet tilblods af Publicum med sit eget kostbare Instrument, fordi han spiller falsk. En følsom Nordbo vil naturligvis overfor saadanne Phænomener ligesom overfor Italienernes Behandling af deres Dyr og deres Børn være tilrede med den ganske raa Kategori „Raahed“; det er i Virkeligheden meget mere stærke Nervers Haardhudethed end Hjertets Ondskab. Morsomt nok har vi som Sidestykke til Komødiens Angreb paa Kinesias et Brudstykke af en Tale af Tidens største Advocat Lysias, skrevet for en Mand, der er anklaget af Kinesias. Deri skildrer Lysias sin Modpart som straffet af Guderne for sin Slethed med alle mulige Sygdomme, „dagligt døende, uden at kunne faa Ende paa det“; det hedder dernæst videre: „han begaar saadanne Ting, som andre undser sig ved at tage i deres Mund, men som i hvert Aar hører Komødieskriverne sige om ham,“ en Udtalelse, som paa flere

Maader kaster Lys over Samtidens Opfattelse af Komødien. Et andet Sted siger Lysias om ham, at han trods sin ynkelige Forfatning havde været i Felten, og som Politiker hævnede han sig ved at indskrænke eller afskaffe Bekostningerne til Choret; „Chormorderen“ kaldte Strattis ham i den Anledning. Guderne holdt forresten længe Liv i den svagelige Person til Komikernes Fornøjelse; af en bevaret Indskrift ved vi, at han 393 foreslog at hædre Tyrannen Dionysios af Syrakus.

Endnu blodigere og mere ondartet gaar det ud over Euripides' private Forhold. Hans Fader betegnes som Høker, og hos Aristophanes er det en staaende Vittighed, at Euripides' Moder er Grønthandlerske, der ovenikjøbet sælger vild Kørvel for ægte; „giv mig lidt vild Kørvel, du kan jo faa det hos din Moder“ siger Dikaiopolis i „Acharnerne“. Her er vi i det heldige Tilfælde at kunne constatere, at det er lutter Løgn. Den paalidelige attiske Localhistoriker fra IV. Aarh. Philochoros har oplyst, at Euripides' Fader var en hæderlig Landmand af god gammel Familie, men ikke velhavende. Hans Kone har vel saa hjulpet paa Indtægterne ved Producterne fra sin Have. Hvis hun blot en eneste Gang selv har bragt dem tiltorvs, vilde det i det gode Selskabs Øjne sætte en Plet paa hende stor nok til at blive til Komødiens Caricatur. Aristophanes nævner hende dog aldrig ved Navn; det gjør Komødien overhovedet ikke ved anstændige Koner. Saaledes fortælles i „Kvinderne ved Demeterfesten“ en Række Skælmsstykker og Gemenheder af Kvinder, aabenbart med Hentydning til virkeligt passerede Skandalhistorier, men uden Navne, som sikkert ikke vilde mangle, hvis Talen var om Mænd, og i „Skyerne“ misbilliger Aristophanes, at Eupolis har bragt Demagogen Hyperbolos' Moder — dog uden Navns Nævnelse — paa Scenen som en fordrukken gammel Kælling. Intet viser bedre Aspasias

tvetydige Stilling end det, at Aristophanes i „Acharnerne“ vover at nævne hendes Navn i Forbindelse med den peloponnesiske Krig, som han med Hentydning til Herodots Fortælling om Helenas og Europas Rov som Kilde til Fjendskabet mellem Grækere og Barbarer lader være opstaaet, fordi Megareerne havde røvet „to af Aspasias Tøjter“. Hun sættes derved i Klasse med en Bordelværtinde eller Hetære. Kratinos kaldte hende „en fræk Slegfred“ og sammenlignede hende med Omphale og Deianeira, der demoraliserede og ødelagde Herakles. Selv Eupolis, der beundrede Perikles, klager over, at hans Søn med Aspasia hæmmes i sin Udvikling ved sin „Skøgemoder“. Saaledes kunde end ikke den simpleste attiske Borgermadam omtales paa Scenen; det er en Følge af de attiske Hustruers tilbagetrukne Liv mellem fire Vægge. Heller ikke Euripides' Hustru nævnes ved Navn, skønt hun beskyldes for Utroskab. I „Kvinderne ved Demeterfesten“ (411), hvor Euripides og hans Svigerfader bringes paa Scenen udsatte for Kvindernes Raseri, ved Aristophanes endnu intet om en saadan Skandalhistorie; ellers havde han benyttet den. Men i „Frøerne“ (405) lader han Aischylos sige til Euripides: „hvad du digtede om andres Hustruer, har ramt dig selv,“ og det lader til, at man har beskyldt Euripides' Husven Kephisophon for at være hans Medarbejder ogsaa i andet end i hans Dramaer. Men Konen selv holdes saa meget som muligt i Baggrunden. Endelig maa det nævnes, at unge Piger er absolut skudfri; de bringes aldrig paa Scenen til Løjer, ikke engang i Omtale. Med Pigebørn kan Komødien en sjelden Gang tillade sig en grovkornet Spas, som med Megareerens to som Grise forklædte Døtre i „Acharnerne“, og i „Kvinderne paa Folkeforsamling“ indføres der en ung Pige, der benytter sig af den ny Lov om fri Kjærlighed til at modtage sin Elsker; men netop den Zarthed, der trods alle He-

tærelader med Villie er udbredt over den sidstnævnte Scene, charakteriserer den som en Undtagelse, der er begrundet i og nødvendiggjort ved Stykkets Idé. Bortset herfra kan der ikke anføres andet end et nydeligt Sted i „Frøerne“, hvor der er unge Piger med i Mysterieoptoget, og hvor Mandschoret glæder sig over under Dansen at faa et Glimt at se af sin „nydelige Meddanserindes jomfruelige Bryst“, idet Chitonen glider tilside. Denne Urørlighed beror naturligvis først og fremmest paa, at de unge Piger kun viste sig offentligt ved Fester, og paa rent praktiske og lidet poetiske Hensyn. Men der er dog ogsaa deri noget af den Ærbødighed og Ærefrygt, som har inspireret Pheidias' Fremstilling af de atheniensiske Jomfruer paa Parthenonfrisen og paa Erechtheion, og som ogsaa giver sig Udslag i Dyrkelsen af jomfruelige Skytsgudinder som Athene og Artemis for siden hen i Tiden at gaa over i Mariadyrkelsen. En Parallel som den halvt dumme halvt raffinerede franske Ingénuecultus viser blot Afstanden i Naturlighed og Sundhed.

Denne Harcelleren over offenlige Personers Privatliv er kun en Side af en af den gamle Komødies Hovedbeskæftigelser: personlige Angreb paa Mænd, der griber ind i det offenlige Liv. Det vil ikke mere overraske, at de bringes paa Scenen under deres virkelige Navn og med den størst mulige Portraitlighed i Masken. Oprindeligt gik det mest ud over Politikernes offenlige Færd, som naturligt var efter den stærke og udbredte politiske Interesse, der var en Følge af den demokratiske Forfatning. Kratinos, Komødiens egenlige Skaber — „Komødiens Aischylos“ kaldte den antike Kritik ham særdeles træffende — har næsten udelukkende behandlet politiske Sujetter. Hans voldsomme Angreb, som Aristophanes

sammenligner med en opsvulmet Elv, der styrtede ned og „rev Egetræer, Plataner og hans Fjender op med Rode“, galdt fornemmelig Perikles, „den løghovedede Zeus“ — Perikles havde en grim Hovedform —, hvem han beskylder for Usurpatorlyster og for at være stærkere i Munden end i Handling; om de lange Mure siger han, at Perikles „længe har fremmet dem i Ord, i Gjerning rører han dem ikke“, og spydigt kalder han Perikles „den største af alle Hellas' — Tunger“. Der findes ogsaa skarpe Udfald mod Perikles' Omgivelser og Medhjælpere, som Spaamanden Lampon, der kaldes en Snyltegæst og Fraadser. Eupolis var ligeledes bekjendt for sine bidske Angreb paa ledende Statsmænd. I „Døberne“ havde han saaledes kort før Toget til Sicilien, som Alkibiades skulde lede, paa det hensynsløseste fremstillet dennes og hans Venners Udsvævelser; han lader bl. a. Alkibiades høre, at han „som ung lokkede Mændene fra deres Koner, som ældre Konerne fra deres Mænd“. Aristophanes selv begyndte sin Løbebane med at angribe det demokratiske Partis mægtige Fører, Garveren Kleon, en meget dygtig og energisk, men voldsom og hensynsløs Mand med en noget plebeisk Optræden. Aristophanes roser sig selv af, at han ligesom Herakles strax gik løs paa det værste Uhyre, og allerede hans andet Stykke „Babylonierne“ fra 426 indeholdt skarpe Angreb paa Kleons Politik. Næste Aar faldt der i „Acharnerne“ ligeledes en Del Hib til ham, og „Ridderne“ fra 424 er fra Ende til anden en hidsig og blodig Forhaanelse af hans Væsen og Virksomhed; han nævnes kun 1 Gang ved Navn i Stykket, men det er ogsaa nok til at vise, at den plumpe og utro Tjener hos Hr. Demos, som hidtil ved grov Smiger og allehaande Kunstgreb har havt den gamle Mand ganske i Lommen, er ham — „han er jo ikke portraiteret,“ siger en af Personerne i Stykket, „ingen af Costumemagerne turde

afbilde ham; men han bliver nok gjenkjendt alligevel, Publicum har en fin Næse.“ Han styrtes af sine fortrykte Medtjenere — der menes vistnok Demosthenes og Nikias, skønt deres Navne ikke nævnes — derved, at de skaffer Folket en endnu grovere, mere uvidende og tølperagtig Tjener, Pølsehandleren, som kan overbyde Kleon paa hans eget Felt. I „Hvepsene“ (422) repræsenteres de fornuftige af „Kleonhader“, mens „Kleonven“ er Typen paa den Processyge, Stykket hudfletter. 421 faar han endelig kort efter sin Død i „Freden“ et sidste Spark: „Kleon! nævn ham ikke! lad ham være dernede, hvor han er!“

„Freden“, opført 421 umiddelbart før Nikiasfredens endelige Stadfæstelse, er det sidste af Aristophanes' egenlige politiske Stykker. Da „Fuglene“ opføres 414, sidder Publicum i ængstelig Spænding for, hvorledes det gaar ovre paa Sicilien, hvor der kæmpes ved Syrakus, og Følelsen af, at det nu gælder Athens Magtstilling, betager Digteren Lyst og Mod til at spøge med den reale Politik. Han giver da et komisk fortrukket Spejlbillede af den i et phantastisk Slaraffenland, hvor man er fri for alt det, der er den daglige Plage i Athen; der er ingen Mangel paa politiske Sidehug, men det hele er rykket længere bort fra Virkeligheden og saarer ikke saa blodigt. I de senere Stykker træder dette phantastiske Element i Forbindelse med litterair Polemik mere og mere i Forgrunden; der tales nok lejlighedsvis om politiske Forhold, og Kampen mod det demokratiske Krigsparti fortsættes — i „Frøerne“ medtages saaledes Kleophon og andre af dets Førere ret haardt —, men Tonen er bleven en anden under de ydre Forholds Tryk. Med de andre Komødieforfattere synes det at være gaaet omtrent ligesaa; da Komikeren Platon 405 forsøgte sig med et rent politisk Stykke „Kleophon“, faldt det aldeles igjennem. Det er ganske tydeligt, hvor-

ledes Modgangen i Krigen, den voxende økonomiske og politiske Misère og Kampens Haabløshed trænger Komødien bort fra dens egenlige Virkefelt, den politiske Satire. En Tid lang holder den saa Livet oppe ved at sætte litteraire Problemer under Debat og gjør derpaa et krampagtigt Forsøg med mythiske og litteraire Travestier, inden den smelter sammen med Tragødiens realistiske Fortsættelse, Intrigue- og Karakterlystspillet, Menanders Komødie, som gjennem Plautus og Terents er Fader til Molière og Holberg. Overgangen illustreres ved Aristophanes' sidste Stykke „Plutos“ (fra Aaret 388), som er vittigt nok og navnlig beror paa en meget morsom Idé — den Revolution, det fremkalder i alle Forhold, da Rigdommens Gud faar sit Syn igjen og ikke mere uddeler sine Gaver iblinde —, ak, men det er ikke det!

Men selv om saaledes Komødiens fulde Frihed til at discutere politiske Spørgsmaal og Personer ved Forholdenes Magt indskrænkes til kun at gælde i Athens gode Tid, hvor Folket kunde le ad sine egne Dumheder, fordi det var sig bevidst at have Raad til at begaa dem, er det dog et mærkeligt Phænomen, at den af Staten understøttede Komødie, som paa offenlig Foranstaltning opføres for det hele Folk ved en Statsfest, næsten under hele sin Bestaaen haaner og spotter den Politik, som er Flertallets, og de Mænd, som er dettes anerkjendte Førere. Der er vel i denne Henseende nogen Forskjel paa de enkelte Digtere. Eupolis er saaledes en oprigtig Demokrat, som beundrer Perikles i høj Grad; vi har et prægtigt Fragment, hvori det hedder om Perikles' Veltalenhed: „Overtalelsen boede paa hans Læber, saaat han fortryllede Folk og efterlod sin Braad i Tilhørernes Sind“ — man sammenligne hermed Aristophanes' mere end halvt ironiske Beundring i „Acharnerne“: „For tre Tævers Skyld (det er Aspasia og to af

hendes Piger!) brød Krigen ud mellem alle Hellenerne. Olympieren Perikles blev vred og lynede og tordnede og rørte Hellas sammen og skrev Love, som ingen kunde begribe". Ganske vist angriber Eupolis ogsaa Hyperbolos (i „Broder Liderlig"), men ham var alle Partier enige om at foragte; Thukydid gjør ham af med de to Ord „snavs Person", og Aristophanes betegner det som trivielt at rakke ned paa Hyperbolos. Kratinos derimod tager bestemt Parti mod Demokratiets Fører Perikles for hans Modstander Kimon og hans conservative Politik — „den bedste og nobleste af alle Hellenere" kalder han ham —, og Aristophanes slaar ganske vist ogsaa til de erklærede Oligarcher og Ophavsmændene til Statscoupet 411 ligesom ogsaa til den „behændige" Theramenes, der altid forstaar at falde ned paa Benene; men det har ingen rigtig Art, Slagene er paafaldende lemfældige i Sammenligning med, hvad han regalerer den herskende Politiks Ordførere med; i alle de større Spørgsmaal gaar han imod Demokratiet.

Man har villet bortforklare det hele Phænomen ved at sige, at Komødien var det bare Gøgl, som ingen Mennesker tog alvorligt. Naturligvis kan man ikke tillægge Digterne en ideal og consequent politisk Stræben. Som al Satire maa Komødien være i Opposition til det bestaaende, da Polemik er dens Væsen og selvfølgeligt maa ramme noget, der har Magt og Betydning. Derfra skriver sig Komødiens Forkjærlighed for de gode gamle Dage, „Heltene fra Marathon" og „Aanden fra 490"; de kan saa dejligt bruges til at vise den nuværende Slægts Usselhed. Saaledes havde Kratinos manet Solon op fra de døde som Perikles' Overmand, og Eupolis lod i „Folket" alle de gamle brave afdøde Statsmænd møde op for at afsætte de „liderlige unge Mennesker", som nu er ved Roret. Men man kommer dog ikke langt med den Forklaring. Naar Dikaiopolis i „Acharnerne", altsaa

midt under den peloponnesiske Krig, vover at gjøre sine Landsmænd opmærksomme paa, at dog ikke al Uretten er paa Spartanernes Side, med Ord som disse: „Ogsaa jeg hader Spartanerne, gid Poseidon sluge dem med Hud og Haar ved et Jordskælv; for ogsaa jeg har faaet mine Vinstokke hugget om. Men hvorfor giver vi altid Spartanerne Skylden? Det er dog os — ikke Staten, læg vel Mærke til, at jeg ikke siger Staten, men vore slette Førere —, der er Skyld i Krigen ved deres Toldchikaner mod Megareerne", saa er det ikke Spøg, som man strax kan forvisse sig om ved at oversætte det i tilsvarende moderne politiske Forhold. Aristophanes havde i Kimons gamle Tilhængere Meningsfæller i Publicum, men i det demokratiske Flertals Øren maatte en saadan Tale skurre fælt, som ogsaa selve Stykket antyder; de krigsgale Acharnere vil stene Taleren. Ogsaa i „Frøerne", kort efter Slaget ved de arginussiske Øer, giver Aristophanes helt alvorligt og indtrængende det Raad at lade de forviste Oligarcher faa Lov til at forsvare sig og at amnestere dem, der var forblevet i Byen, „forat i, hvis i skal hænges, kan komme i en anstændig Galge", som han helt gribende slutter; 404 skete begge Dele, da Athen ved Slaget ved Aigospotamoi var bragt til det yderste. Vi ved endda, at dette Sted gjorde særlig Lykke og skaffede Stykket extraordinairt en Opførelse til. Aristophanes har altsaa Ret, naar han gjentagne Gange hævder Komødiens Berettigelse til at tale med om alvorlige Ting; gjennem alle Løjerne gaar der en Understrøm af Alvor, og det er og bliver en Ære for det attiske Demokrati, at det har været tolerant nok til at lade sig alt det sige op i Ansigtet og endda more sig derover.

Helt uden Rivninger gik det forresten ikke af. I de nærmeste Aar før Krigen, hvor Forholdene begyndte at blive alvorlige (439), kom der en Lov, der ind-

skrænkede Komødiens Frihed, vistnok paa Grund af Kratinos' voldsomme Angreb paa Perikles, som nu behøvede almindelig Tillid og ved Angreb paa sin Politik og paa sine Venner, som Pheidias og Anaxagoras, følte sin Stilling vakle. Et Par mythologiske Travestier af Kratinos, som ellers ikke ligner ham, er vistnok en Nødhjælp under denne Censur. Loven blev imidlertid ophævet igjen 436; saa stor var Respecten for Komødiens nedarvede Stilling.

Aristophanes selv ragede sig ved sine ungdommeligt hensynsløse Angreb paa Kleons Politik i „Babylonierne“ (426) en Proces til. I „Acharnerne“, der er opført Aaret efter, siger han derom: „jeg husker nok, hvordan jeg blev behandlet af Kleon for mit Stykke ifjor. Han slæbte mig for Raadet og løj mig skammeligt paa og lavede et Uvejr, saa jeg nær var omkommen i hans Mudder“. Kleon synes at have benyttet en Lovbestemmelse om, at den, der forstyrrede visse Fester, som f. Ex. Dionysosfesten, paa Stedet kunde sættes under Anklage, idet Publicum constituerede sig som en foreløbig Domstol, der afgjorde, om Klagen skulde afvises eller overgives Raadet til endelig Paadømmelse. Paa denne Maade var i 494 Tragikeren Phrynichos bleven idømt en Bøde, fordi hans Drama „Milets Erobring“ havde forstyrret Feststemningen ved at minde om denne nyligt indtrufne Nationalulykke, og Aristophanes har aabenbart vakt saa meget Anstød, at Publicum har givet Tilladelse til Sagsanlæg, men Raadet har saa frifundet Digteren, maaske mod et Løfte om større Forsigtighed i Fremtiden; i hvert Fald har Aristophanes maattet fire noget overfor Kleon, som han selv antyder i „Hvepsene“: „der er dem, der sagde, at jeg havde sluttet Fred, dengang da Kleon klemte mig med sit Overfald, og da jeg var ved at faa Prygl, saa lo de bare ved mine høje Skrig, de som selv var udenfor det

hele, og brød sig ikke om mig, men kun om at faa at vide, om jeg i min Knibe endnu kunde rive en lille Vits af mig. Da jeg saa det, saa klarede jeg mig med nogle Abekattestreger". Det maa vel være denne Proces, der sigtes til, naar den ubekjendte Forfatter af den mellem Xenophons Skrifter opbevarede politiske Brochure fra **424** „Om Athens Forfatning" siger: „de tillader ikke, at Folket haanes og spottes i Komødien, for ikke selv at blive skældt ud. Privatmænd ser de derimod gjerne bliver spottede, fordi det naturligvis altid gaar ud over de rige og fornemme". Ytringen er ganske ubillig — endnu samme Aar bragte Aristophanes Folket selv paa Scenen som den gamle bedragne Hr. Demos i „Ridderne" —, men man forstaar den, naar man husker paa, at den ensidige og indædte Aristokrat, der har skrevet Pjecen, hører til den saa ubarmhjertigt angrebne Alkibiades' Kreds. Vi kan endnu erkjende, hvad det var for en Uforsigtighed, Aristophanes havde begaaet. Da Dikaiopolis i „Acharnerne" skal til at holde sin lange Straffepræken om Athens Medskyld i Krigen, siger han: „bliv nu ikke vrede, fordi jeg vil tale om Politik i en Komødie; ogsaa Komødien ved, hvad der er Ret, og hvad jeg vil sige, er vel fælt at høre paa, men retfærdigt. Og denne Gang skal Kleon ikke kunne sige mig paa, at jeg skælder Staten ud i fremmedes Nærværelse; for denne Gang er vi alene, de fremmede er endnu ikke komne, men alle Avnerne er sigtede fra". Det fremgaar heraf, at Kleon havde bebrejdet ham, at han havde gjort Statens Institutioner og Ledere latterlige ved den store Dionysosfest i Marts Maaned, hvor der var Gesandter fra Athens Forbundsfæller eller rettere Undersaatter tilstede for at overbringe den aarlige Tribut. Naar det angrebne Stykke „Babylonierne", som det ser ud til, har kritiseret Kleons Politik overfor Forbundsfællerne, kan man i Betragtning af den Gæring, Krigen

førte med sig, nok forstaa, at man fik politiske Betænkeligheder og fandt det betimeligt at give Digteren en Advarsel. Men derved blev det ogsaa; Aristophanes betragter Affairen som en mere end halv Sejr og fortsætter i „Acharnerne“ og især i „Ridderne“ sine Angreb paa Kleon med triumpherende Hævnlyst. Men — alle de store politiske Actioner („Acharnerne“, „Ridderne“, „Hvepsene“) henlægges for Fremtiden til den anden Dionysosfest Lenaierne (Vinpersefesten i Januar), hvor Athenienserne var alene. I de ved Dionysierne opførte Stykker som „Skyerne“, „Freden“, „Fuglene“ og „Kvinderne ved Demeterfesten“ afholder han sig fra altfor skarpe og personlige politiske Angreb og hyller dem i Phantasiens dølgende Slør.

Endnu engang blev der gjort et Forsøg paa at give Komødien Mundkurv paa. Det var i den farlige Tid omkring 416, hvor Sindene i Anledning af Toget til Sicilien var spændte og nerveuse — i hvilken Grad, viser den uhyggelige Hermokopideproces. Dengang blev det ved Lov forbudt at angribe fungerende Statsembedsmænd paa Scenen under Navn. Forslagsstilleren var en underordnet Politiker Syrakosios, hvem Aristophanes i „Fuglene“ gjør Nar ad for hans Snakkesalighed, medens Eupolis sammenligner ham med de smaa Hunde, der løber om paa Muren og bjæffer ad de forbigaaende. Men bag ham stod vistnok mere formaaende Mænd; det ligger nær at tænke paa Alkibiades. Denne Lov har maaske været medvirkende til den phantastiske Iklædning, som Satiren faar i „Fuglene“. Ogsaa det samtidige Stykke af Phrynichos „Eneboeren“ behandlede et lignende Sujet, en Mand, der gaar ud i Ørknen, fordi der ikke er til at holde ud i Athen; deri hed det om Syrakosios, at han „havde berøvet Komødiedigterne Muligheden af at spotte dem, de netop helst vilde“. Loven maa imidlertid snart være bleven afskaffet

eller gaaet i Glemme, da Aristophanes i sine senere Stykker lystigt angriber fungerende Politikere ved Navn, f. Ex. Kleophon. I „Frøerne“ udtaler han sin Forbandelse over de politiske Ledere, der „knapper af paa Digternes Honorar af Vrede over at være blevet spottede ved Dionysos' Fest paa Fædrenes Vis“. Der skal derved sigtes til den indflydelsesrige Demagog Agyrrios, som altsaa maa have forsøgt at ramme Komødien pecuniairt paa lignende Maade som Kinesias. Som betegnende for Stemningen kan det endnu anføres, at Platon i sin Idealstat, saaledes som den skildres i „Lovene“, bibeholder Komødien, men forbyder den at forulempe Borgernes gode Navn og Rygte.

Det var sikkert meget mere Tidsforholdene end disse midlertidige og vage Love, der trængte Komødien mere og mere bort fra politisk Satire. Da den nu engang ikke kan undvære den personlige Polemik, samler den sine Angreb paa litteraire Personer. At den ikke respecterede deres Privatliv, har vi set. Men ogsaa deres offenlige Virksomhed spottes i alle Tonarter lige fra harmløs Spøg, som naar det om en paafaldende lang Skuespiller hedder: „en Trang? hvor lang?“ „Aa, som en lille Molon,“ eller naar Skuespilleren Hegelochos' Fortalelse i Euripides' „Orestes“, hvor han kom til at sige saadan noget som „Natteravn“ istedenfor „atter Havn“, siden 408 er en staaende Vittighed ligesom Dr. Ryges „Har Lygten røget?“, eller naar der gjøres Løjer med Astronomen Meton og hans, forresten højst fortræffelige, Kalenderreform „velkjendt i Europa og paa Amager,“ som der sagdes om ham i „Eneboeren“; i „Fuglene“ tilbyder han at opmaale Luften til Anlæggelsen af den ny By, men faar en saare ublid Mod-

tagelse. Forholdsvis uskyldige er ogsaa de smaa Venligheder, hvormed Dionysos i „Frøerne“ ledsager en Opregning af yngre Tragikere: „Xenokles?“ — „Fanden tage ham!“ — „Pythangelos?“ — et Skuldertræk —, der under ét faar følgende Charakteristik: „nette unge Springfyre, som, naar de én Gang har faaet et Stykke antaget, saa — vips! er de væk, efter blot en eneste Gang at have griset Fru Tragødia til under deres forgæves Forsøg paa at frembringe levedygtigt Afkom.“ I samme Stykke dømmer Dionysos til Helvedes Pøl mellem Mordere og Røvere „enhver, der har indstuderet Kinesias' Vaabendans eller afskrevet en Tirade af Morsimos' Tragødier.“ Heller ikke hvad Komikerne kaster hinanden i Hovedet, er saa alvorligt ment. Aristophanes spøger selv med sin tidlige Skaldethed paa en saadan Maade, at man ser, at hans Colleger havde opholdt sig over den. Han maatte ogsaa høre ilde for, at han overlod Indstuderingen af sine Stykker — og Honoraret, som han som en velhavende Mand vel ikke skøttede om — til andre. Dette ejendommelige Forhold gjør han selv aabent Rede for; han var for ung til at faa sine første Stykker opførte i sit eget Navn og maatte derfor „sætte dem i Pleje“ hos andre. De Mænd, som dengang hjalp ham, lod han ogsaa senere for det meste indlevere Stykkerne i deres Navn; men at han var Forfatteren, var officielt bekjendt, da han jo selv blev draget til Ansvar for „Babylonierne“; om nogen Art af Fejhed og Straamænd kan der saa meget mindre være Tale, som hans dristigste Stykke „Ridderne“ er opført i hans eget Navn. Eupolis, der oprindeligt var den noget yngre Aristophanes' Ven og vistnok hjalp ham med hans første Stykker, beskylder ham senere for Plagiat, og Aristophanes retournerer Beskyldningen. Det samme kunde Phrynichos, der 405 concurrerede med „Frøerne“, med Grund have gjort ved Aristophanes' Spot over hans

drøje og platte Vittigheder; „Frøerne“ nægter sig ikke noget i den Retning. Særligt interessant er Aristophanes' Forhold til den gamle Kratinos. I „Ridderne“ (424) beklager han, at den vældige har tabt sin Kraft paa Grund af Drik, og betegner ham som en sørgelig Ruin; den værste Skæbne, Choret kan tænke sig, næstefter at optræde i et Stykke af Morsimos, er at fungere som Madras hos den gamle Drukkenbolt. Men Kæmpen tog sig sammen endnu engang og slog 423 sin kaadmundede unge Collega aldeles med sin Komødie „Flasken“, hvori han med grandios Komik bragte sig selv paa Scenen som et Stridens Æble mellem sin retmæssige Hustru Komødia og den letfærdige Tøjte Flasken, som maatte udlevere ham efter en kortvarig Forvildelse. Han maa imidlertid være død kort efter; i „Freden“ (fra 421) spøges der med, at hans Hjerte brast ved Synet af et Fad Vin, som gik itu under Belejringen.

Men alt dette er kun løse Skud mod de Salver, der affyres mod Tragødiens Dyrkere. De grumme hyppige Parodier af Vers og hele Scener og Personer fra Tragødien skal ofte hverken ramme Stykkerne eller Forfatterne, men kun more Publicums æsthetiske Sans ved den pludselige Stilvexel. Men undertiden stiller de et mislykket Billede, en dristig Metaphor eller en højtravende Vending i Gabestokken. Mere ondartet er det, naar Euripides' i Sammenhængen ganske uskyldige Vers „Min Tunge svor, mit Hjerte ved af ingen Ed“ ideligt vendes mod ham selv, som om han dermed havde anbefalet *reservatio mentalis.* Af en helt anden Art er det, naar en Tragikers hele Manér parodieres i større Maalestok. Saaledes er den paa Sicilien fødte Tragiker Karkinos (Krebs) og hans tre Sønner, af hvilke den ene, Xenokles, var tragisk Digter som Faderen, de to andre Skuespillere, Gjenstand for idelig Spot, der rigtignok for en Del gaar ud over hans paafaldende Navn og hans Smaa-

krebses uheldige Ydre, men dog ogsaa rammer deres fin-de-siècle-Kunst; Xenokles, der kaldes „Orientaleren“, maa bl. a. have excelleret i Anvendelsen af et raffineret Theatermaskineri. Ogsaa den fornemme og rige Dilettant Agathon, hvis af Gorgias paavirkede rhetoriske Form Platon i „Symposiet“ har tegnet med Mesterhaand, bliver jevnligt drillet med sin Blødagtighed og sit yppige Liv. I „Frøerne“ hedder det saaledes, at han efter sin Bortrejse til Makedoniens Kjødgryder savnes dybt (navnlig maaske hans gode Middage) — af dem, der kunde lide ham, og i „Kvinderne ved Demeterfesten“ bringes han paa Scenen som en kvindagtig Laps — Euripides vil have ham til at optræde forklædt som Kvinde — og foredrager sine egne forskruede Arier i den zirligste Stil.

Hovedangrebet paa det æsthetiske Omraade gælder dog Euripides. Hvor skaanselsløst hans private Forhold spottes og forvrænges, har vi set; men ogsaa hans Poesi maa ideligt holde for. Han var det unge Athens Afgud og søgte at bryde med den overleverede dramatiske Form og føre Tragødien ind i en mere realistisk Retning. Det vil naturligvis for Aristophanes sige, at han fordærver god gammel ærbar Poesi med sine nymodens sophistiske Kunster og sine umoralske Skildringer og Personer. Der er neppe noget af de bevarede Stykker, hvori han ikke faar sine Hib ved enhver Lejlighed. I „Acharnerne“ fremstilles han i en sprudlende vittig Scene siddende i sit Studerekammer, hvor Dikaiopolis opsøger ham for at laane nogle af de realistiske Pjalter, som han har paa Lager, og hvori han plejer at hylle sine ynkelige Helte. I „Kvinderne ved Demeterfesten“ maa han atter paa Brædderne forfulgt af Kvinderne for alt det onde, han har sagt om dem, og de „forbryderiske“ Kvindetyper, han har bragt paa Scenen i Phaidra og Medea. Euripides’ Kvindehad er helt og

holdent en Opfindelse af Komødien, som forarges over hans Fremdragen af det erotiske og overhovedet Lidenskaben, idet den med bevidst Fordrejelse lader, som den kun kan se almindelige Forbrydersker i Euripides' lidenskabelige Heltinder. I „Frøerne" (405) føres der endelig faa Maaneder efter Euripides' Død et Hovedslag mod hele hans Production. Der mangler ikke personlige Udfald mod den døde Løve; men selve Angrebet er efter sin Form en Anerkjendelse, og Polemiken hæver sig til en stor æsthetisk Discussion om Idealisme og Realisme og om Poesiens Maal og Midler, og en saadan kan jo nok føres mod en død Mand, især naar hans Værker og hans Skole lever. Forresten har Komødiens uafladelige og ondskabsfulde Angreb vel nok bidraget deres til, at Euripides i Mismod forlod sit Fædreland og tilbragte sine sidste Aar hos Kong Archelaos i Makedonien ligesom Agathon.

Disse Angreb paa Euripides er kun et Led i Komødiens stadige Kamp mod den moderne Oplysning og Opdragelse overhovedet. Allerede Kratinos latterliggjorde i „De alvidende" de moderne superkloge Naturphilosopher, der kunde forklare alting, og Aristophanes' ældste Stykke „Solderupperne" (fra 427) behandlede et lignende Thema. Hovedangrebet paa den ny Retning indeholdes i „Skyerne" (423), hvor Sokrates som bekjendt er Hovedpersonen, idet alt, hvad man bebrejdede Sophisterne, her er samlet paa den velkjendte og lidet forstaaede Særlings slidte Kappe. I Apologien lader Platon Sokrates selv omtale dette Angreb og betegne Aristophanes som Ordfører for den Del af Publicum, der ved en Misforstaaelse slaar ham i Hartkorn med Naturforskere og Sophister. Naar man betænker, at denne Forvexling bidrog væsenligt til Sokrates' Domfældelse, er det et mærkeligt Bevis paa Aandsfrihed, at Platon i „Symposiet", til Grund for hvilket der ligger

den virkelige Begivenhed, at Agathons Drama „Blomsten“ vandt Prisen 416, lader Aristophanes være Agathons Gæst sammen med Sokrates og Alkibiades og behandler ham med kjendelig Sympathi; hans Tale for Eros er baade morsom og aandfuld. Dialogen ender med, at Sokrates ud paa Morgenstunden sidder alene ved Bægret og beviser Agathon og Aristophanes, som nikker af Søvnighed, at det tragiske er det komiske og den store Komiker tillige Tragiker, lige stik mod alle antike Begreber. „Skyerne“ forekommer os meget vittigt, men faldt ved Opførelsen aldeles igjennem, noget som kun sjeldent hændte Aristophanes og som han tog sig særligt nær ved denne Lejlighed. Han begyndte at omarbejde Stykket til en ny Opførelse og indlagde et alvorligt og energisk Forsvar for sig og sin Kunst deri; det er denne ufærdige Omarbejdelse, vi har. Formodenligt har man fundet, at det var et Fejlgreb at ville ramme Sophisterne i Sokrates, som i det ydre var saa forskellig fra dem. I højere Forstand har Aristophanes fra sit Standpunkt til en vis Grad Ret i at slaa Sokrates og Sophisterne sammen som undergravende den gammeldags Opdragelse; men han har overført paa Sokrates saadanne Træk af Sophisternes Færd og Lære, som stod i den skarpeste Modstrid med den virkelige Sokrates. Andre Komikere havde angrebet Sokrates fra en helt anden Side. Samtidigt med „Skyerne“ gjorde Ameipsias større Lykke med Komødien „Konnos“, hvori Sokrates ogsaa optraadte; hans Indtræden hilses med disse Ord: „Sokrates, du den bedste blandt faa og den største Sluddermads blandt mange“. Hans Sorgløshed overfor Penge og Gods spottede Eupolis i følgende bidske Replique: „jeg hader ogsaa Sokrates, den sluddervorne Stodder, som har udspeculeret alt andet, men glemt at finde ud af, hvordan han skulde skaffe sig Mad.“

Disse personlige Angreb er ikke i og for sig noget mærkeligt eller enestaaende; de er et anerkjendt virksomt komisk Element, som jo f. Ex. ogsaa benyttes i vore Revuer. Men medens disse med beundringsværdig Tact holder sig til det, som i Grunden alle fornuftige Mennesker er enige om at finde latterligt og at unde nogle Hib, kaster den gamle Komødie sig midt ind i Øjeblikkets heftigste Strid paa Omraader, der plejer at sætte Lidenskaberne stærkest i Bevægelse, og skønt den er et Led af en officiel Fest, er dens personlige Udfald langt mere nærgaaende end den groveste Avispolemik eller den vildeste Studenterfarce nutildags. Vi staar altsaa atter overfor et x. Men inden vi gaar over til at bestemme det ved Hjælp af Komødiens Oprindelse, er der endnu et Felt for dens Frisprog, og maaske det aller mærkeligste, at afsøge.

Vi har set, at paa Jorden respecterer Komødien intet; men heller ikke Olympen er hævet over dens Spot. Allerede Holberg (i den 212te Epistel) er opmærksom paa Problemet: „Man ser dem ogsaa at skiemte med Stadens Religion og Grækernes fornemste Guder.... Man maa forundre sig over, at Athenienserne ikke alleene tollererede men endogsaa funde Behag udi saadanne Skuespill, helst saasom man seer, at de ogsaa udi de ringeste Sager affecterede Orthodoxie. Og viser dette, at Orthodoxie og et slet Levnet kand være foreenede med hinanden. Athenienserne kunde taale, at man drev Spot med deres Guder, men kunde ikke taale, at man veeg fra mindste antagne Religions-Artikel.“ I denne Holbergs Udtalelse er der en Del forkert og misvisende, men Problemet er rigtigt set. Det er virkelig forunderligt, at Komødien, der optræder som de gode gamle Dages Talsmand mod moderne Vantro, tillader sig en meget uærbødig Behandling af Guderne, og at Athenienserne, der dømte Sokrates og andre for Krænkelse af

Statens Religion, fandt sig deri med Fornøjelse, og det endda ved en religieus Fest.

En uskyldig Spøg som i følgende Repliquer i „Freden“: Trygaios. Maanen og den Gavtyv Sol har længe efterstræbt jer og vil forraade Hellas. Hermes. Hvorfor dog det? Trygaios. Fordi vi ofrer til jer, men Barbarerne til dem. Derfor vil de naturligvis gjerne have os udryddede allesammen for selv at faa Gudernes Æresbevisninger — kan vi uden Vanskelighed forstaa Muligheden af, skønt den er ret mærkelig faa Aar efter, at der mellem Anklagepunkterne mod Anaxagoras havde figureret, at han „kaldte Solen en glødende Sten og Maanen Jord“. Men det er ikke saa meget Meningen at benægte Helios' og Selenes Guddomsværdighed som at betegne Barbarernes Naturdyrkelse i Modsætning til de personlige græske Guder. Paa ganske lignende Maade klager Skyernes Chor, Sophisternes og Sokrates' Guder, over, at de trods deres mange Velgjerninger ikke bliver dyrkede i Athen; de fortæller tillige om deres Colleger Sol og Maane, at Solen „trak sin Væge ind“ og nægtede at skinne for Athen, naar Kleon skal være General, og at Maanen, som sparer dem saa meget i Lys om Natten, er yderst fornærmet over Forandringerne i den attiske Kalender; de skal pænt følge det gamle Maaneaar.

Ny Guder, der endnu ikke havde faaet Fodfæste i den officielle Cultus, havde man naturligvis Lov til at gjøre Løjer med; det havde allerede Kratinos gjort i „Thrakerinderne“, og de mange fremmede Guder, der efterhaanden blev bekjendte i Athen, har inspireret Aristophanes til nogle af de genialeste Paafund i hans Mesterværk „Fuglene“. Der klager Prometheus bitterligt over „Barbarguderne“ paa Olympen, der truer Zeus med Oprør paa Grund af den Hungersnød, Fuglene fremkalder deroppe ved at afskære Tilførslen af Offer-

dampen. Da Guderne senere maa sende et Gesandtskab for at forhandle om fri Passage for dette deres Hovednæringsmiddel, er Barbarguderne repræsenterede af en Triballergud — Triballerne boede i Thrakien, hvorfra alskens fremmed Cultus gjentagne Gange var trængt ind i græsk Religion —, som ikke kan tale ordenligt Græsk og har klædt sig forkert paa til Poseidons Fortvivlelse; „o Demokrati, hvor fører du os hen, naar Guderne kan vælge saadan en, den mest barbariske Gud jeg nogentid har set“ udbryder denne under sine forgæves Forsøg paa at faa ham til at se menneskelig ud.

Med disse udenlandske Guder kan til en vis Grad ogsaa Herakles sammenstilles. Han dyrkedes ganske vist som Gud i Attika, men han var ogsaa Arvefjenden Spartas Nationalhelt, og denne Herakles bliver i Athen en komisk Figur, en Caricatur af spartansk Væsen. Han er stor og svær med vældige Kræfter, men hans Aandsevner svarer ikke dertil, og fremfor alt er han ligesom Athleterne en vældig Æder. Saaledes skildres han i „Frøerne“, hvor ogsaa hans Meriter i Hades lejlighedsvis omtales; dem er Dionysos nær ved at komme til at undgælde for, da han forklædt som Herakles falder i Hænderne paa en Værtshusholderske i Hades, som endnu med Harme mindes, hvad Herakles i sin Tid aad op for hende, og hvordan han brølede op, da hun kom med Regningen. I „Freden“ betegnes Vittigheder om Herakles' Forslugenhed som forslidte. Og selv i Euripides' „Alkestis“ optræder Herakles som en noget raa Æder, men gjør det rigtignok godt igjen ved sin Godmodighed og hjælpsomme Styrke. En ganske lignende Skildring af Herakles gives i „Fuglene“, hvor han er med i det omtalte Gesandtskab sammen med Poseidon og Triballerguden og til en Begyndelse er svært drabelig. Poseidon foreholder med megen Værdighed Fuglenes Repræsentant Peisthetairos, at hans Stat kan have megen

Nytte af Gudernes Venskab. Men Peisthetairos er instrueret af Prometheus, der hader Guderne som en ren Timon og dækket mod Zeus' Blik af en Solskærm har røbet den truende Revolution paa Olympen. Fuglenes Behersker erklærer derfor, at det er hans Rige, der er det overlegne; i Ly af det kan Menneskene frit sværge falsk ved Guderne; han vil ikke berøve Zeus hans noget alderstegne Dronning Hera, men forlanger som Pris for Freden Udleveringen af Jomfru Basileia, der forvalter Zeus' Lyn og Gudernes Fattigkasse. Da Poseidon afviser dette Forslag med Indignation, fortsætter Peisthetairos roligt sine Forberedelser til en udsøgt Frokost af Fugle, der „har gjort Oprør mod Demokratiet", og Udsigten til dette Festmaaltid gjør strax Herakles stemt for Fred. Forgæves advarer Poseidon ham mod saaledes at forskertse sin Fædrenearv; Peisthetairos paaviser ham med Solons Love i Haanden, at, hvis Zeus gaar hen og dør, bliver det ikke ham, der kun er uægte Søn, men derimod hans Onkel Poseidon, der skal arve Herligheden, og Freden vedtages mod Poseidons Stemme ved hensigtsmæssig Tydning af Triballerens gebrokne Græsk. Det er tydeligt, at Aristophanes gjør sig Umage for at holde Poseidon saa værdig som muligt; men han er der jo dog og kan ikke helt undgaa, at Situationen og Selskabet kaster et latterligt Skær over ham. Noget deraf falder jo ogsaa paa Zeus, om end Komiken er for kaad og barok til at være farlig. Zeus' Elskovseventyr, som Aristophanes lige berører, havde Eupolis gjort Løjer med, og ogsaa andre virkelige Guder maa finde sig i adskilligt. Saaledes Hermes, der i „Freden" paa Zeus' Befaling skal forhindre Trygaios i at udgrave den fortryllede Prinsesse Fred. Trygaios søger at vække hans Medlidenhed med Athen ved at forsikre, at Athenienserne nu dyrker ham meget flittigere end før; men Hermes svarer dertil ganske tørt: „Ja, for de er ogsaa større Tyve nu end før," og

giver sig først, da der bydes ham kostbare Gaver; „Guld har jeg nu aldrig kunnet staa for.“ I „Plutos“ søger Hermes, Legemsøvelsernes Gud, en Plads paa Jorden som Festarrangeur; i Himlen er der ikke mere til at holde ud; for, siden Plutos er bleven seende og fordeler sine Gaver retfærdigt, er der ingen mere, der ofrer til Guderne; Zeus er rasende, og Hermes savner sine Kager, Honning og Figen „og andet, som det anstaar sig Hermes at spise.“ I det Svar, han faar: „Nej, for i sørgede slet for os,“ dæmrer der noget af en virkelig atheistisk Skepsis, som rammer ret dybt og som ellers først for Alvor kommer frem i den nyere Komødie; men „Plutos“ er ogsaa Aristophanes' sidste Stykke. Det er ligeledes temmelig nærgaaende, naar den Slave, som Hermes i „Plutos“ henvender sig til og minder om, at han engang har hjulpet ham med et Tyveri, overlegent mener, at Hermes kun gjorde det for at faa sin Del af Byttet og billigvis ogsaa burde have havt sin Del af de Prygl, der vankede, da Tyveriet blev opdaget.

Værst af alle bliver imidlertid Dionysos medtaget. Allerede Eupolis havde i „Obersten“ ladet den gamle strenge Admiral Phormion lære Dionysos Exercits og skælde sin feje og blødagtige Rekrut dygtigt ud. I „Frøerne“ bringes han paa Scenen som en jammerlig Kujon, en stortalende og liderlig Fyr, der sværmer for Euripides og moderne Litteratur, — og det ved sin egen Fest til sin egen Ære. Man har søgt at hjelpe sig med at sige, at Dionysos i Stykket ikke er den mægtige Vingud, men en Incarnation af Publicum; og det er rigtigt, at han skildres som en Gennemsnitsathenienser og tilsidst bliver omvendt fra sine radikale Sympathier og vælger Aischylos istedenfor Euripides, saaledes som Aristophanes ønsker at Publicum skal. Men at han er en Gud, glemmes dog aldrig. Kun som saadan og specielt som Festens Gud bliver han taget til Dommer i den æsthe-

tiske Strid mellem de to Tragikere, og Dobbeltheden i hans Væsen udnyttes til det yderste, naar Aristophanes lader ham søge Beskyttelse mod de Uhyrer, han møder i Underverdnen, hos sin egen Præst, der sidder paa Æarespladsen i Theatret, eller naar han og hans Tjener faar Prygl, for at det paa Ufølsomheden kan constateres, hvem af dem der er den rette Gud, og begge saa jamrer sig lige stærkt, eller naar Dionysos paa Scenen maa ro sig fordærvet til Frøernes Opsang, der forherliger Dionysos. Man kan heller ikke bortescamotere det hele Problem ved at sige, at Athenienserne ikke mere troede paa disse Guder og derfor roligt morede sig over, at de bespottedes. Saa vilde ikke blot Sokrates' Domfældelse og Komødiens Angreb paa Gudsfornægterne, men ogsaa Platons Polemik mod de folkelige religieuse Forestillinger blive ganske uforklarlige. Der er desuden flere Guder, som Komødien aldrig rører, saaledes de to Jomfruer Athene og Artemis, men ogsaa Demeter og Apollon; en Spøg som i „Ridderne“, hvor Hr. Demos ved Synet af et Stykke Brød, som Athene siges selv at have hulet til ham, imponeret udbryder: „Hvilken mægtig Haand du dog har, Gudinde!“, er ganske uskyldig.

For at forstaa Phænomenet maa man sætte sig ind i en naiv anthropomorphistisk Religion, der ikke kjender Dogmer, men kun Myther; nogen Hjælp dertil kan man faa ved at huske paa Legendens Behandling af St. Peder og Den gamle deroppe, paa de middelalderlige Mysteriers Løjer med den saa frygtede Djævel og paa den folkelige Forestilling om St. Giuseppe som Hanreiernes Skytspatron. Den plastiske Sans, der havde skabt de udpræget personlige græske Gudeskikkelser, fører til en realistisk Phantasis Udmaling af Livet paa Olympen ganske i Menneskelivets Lignelse, og Følgen deraf blev de mange Myther, som en mere udviklet religieus Bevidsthed tog Anstød af. Dionysos' orientalske Blødagtighed, der er en Del af hans

Væsen, har allerede i Mytherne faaet et Skær af Yppighed og Fejhed, som naar han i Iliaden skælvende for Kong Lykurgos flygter ned til Thetis paa Havsens Bund, og Hermes' medfødte Snildhed og Behændighed er allerede i et saa gammelt Digt som Hermeshymnen helt gavtyveagtig. At Hermes, der i Odysseen for ramme Alvor siges som Autolykos' Skytspatron at skænke ham — til Tak for rigelige Ofre — den gode Evne at snyde og bedrage Folk ved List og ved Ed, bliver Tyvenes Skytsgud og selv en Slags Mestertyv, er en nødvendig Følge af en robust folkelig Logik. Noget deraf vil man forresten finde paa Bunden af al Forsynstro, naar den virkelig er Alvor, og naar Santa Afra og den hellige Magdalene er Skøgernes Beskytterinder, har de vistnok mangen Gang maattet høre paa Bønner om at lade Haandteringen florere; en mere bevidst Tid drager blot ikke de yderste Consequenser. Men for et primitivt Folk, der var voxet op med saadanne Myther, kunde der ikke være noget stødende i at se dem levendegjorte paa Theatret, men naturligvis kun for de Guders Vedkommende, som Mytherne havde vænnet dem til at se i et saadant Lys; om Athene og Artemis f. Ex. fortælles der ingen saadanne anstødelige Myther. Det er noget ganske andet end den sophistiske „Oplysning", som nægtede de gamle personlige Guders Existens og erstattede dem med philosophiske Abstractioner; det er altid det, Komødien med Publicums Tilslutning forekaster den ny Retnings Mænd, at de sætter upersonlige Naturkræfter uden Form og Skikkelse paa de gamle klare Gudepersonligheders Plads. Men det maa indrømmes, at, naar Komødien saaledes drager de yderste Consequenser af Anthropomorphismen i den officielle Religion, saa arbejder den det ny philosophiske Gudsbegreb i Hænderne og er meget langt fra sit Ideal, det fromme gammelattiske Væsen. Den kraftige Anthropomorphisme er et ionisk Product, som Homer

lærer, hos hvem Parodien ofte ligger lige ved Siden af den levende Tro; fra Ionien kom ogsaa den fritænkerske Philosophi.

Løjerne med Guderne hører saaledes ikke til den attiske Komødies oprindelige Felt, om man end forstaar, at de ikke kunde udeblive. Derimod finder som berørt de personlige Angreb og det, vi kalder Obscønitet, først sin egenlige Forklaring i Komødiens historiske Oprindelse.

Fra ældgammel Tid spillede Phallos som Avlekraftens Symbol en stor Rolle overalt i Grækenland ved Fester for flere Guder, f. Ex. Aphrodite, Hermes, Demeter og Dionysos, og med den seje Conservatisme, som altid er ejendommelig for Religionens ydre Former, holdt ogsaa mere forfinede Tider disse gamle Ceremonier i Ære uden at tage Anstød deraf. Saadanne Optog med Phallos og under tilsvarende Sange hørte efter Ritualet med til Dionysosfesten i Athen — i „Acharnerne" har vi en Skildring af et saadant —, og fra disse rent private Festoptog stammer Komødien. De mødte i Procession i Dionysostheatret, hvor Folket var samlet for at se paa Tragødien, og benyttede tillige Carnevalslystigheden til at harcellere de tilstedeværende med Spottevers. Som privat Forlystelse for kaade og halvt berusede unge Mennesker overfor et ligestemt Publicum mister disse Drillerier det ubegribelige, der ellers er ved dem. Da Staten i Aaret 465 tog Ordningen af disse regelmæssige Optog i sin Haand, fordi de morede Folk, og vel ogsaa i Haab om saaledes bedre at kunne hindre Udskejelser af Kaadheden — hvis det er sket paa Foranledning af Kimon, hvad man fristes til at formode efter den qualificerede Agtelse, hvormed Komødien fejrer hans Minde, kan Ønsket om at skaffe sig et Vaaben mod Demokratiet have været medvirkende —, kunde man naturligvis ikke fjerne en saadan Hovedingrediens som de personlige Angreb, der ligesaa vel som Obscøniteterne var

blevet en Del af Ritualet. I Parabasen, en udramatisk Rest fra Komødiens Fostertilstand, som først forsvinder i Aristophanes' sidste Stykker og giver en Forestilling om de oprindelige private Festsange, er et bestemt Stykke regelmæssigt forbeholdt personlige Angreb. Hermed stemmer det ogsaa, naar Aristoteles, der ellers i sin Statslære forbyder al usømmelig Tale, derfra udtrykkeligt undtager „de Cultushandlinger for visse Guder, hvor sligt er Skik“, og trøster sig med, at kun voxne Mænd har Adgang til „Komødie og Iamber“. Ogsaa Cicero forklarer ganske rigtigt Komødiens Grovheder (flagitia kalder han dem) af „gammel Sæd og Skik“.

At Phallosoptogene ligesom visse Bryllupsskikke, der har holdt sig meget langt ned i Tiden og hos de romanske Nationer endnu ikke er uddøde, maatte give Anledning til grovkornet Skæmt og Hentydninger til Kjønsforholdet, der nu forekommer os Nordboer obscøne, er forstaaeligt nok. Men der har vistnok tillige dermed været forbundet apotropæiske Forestillinger; det onde skulde skræmmes bort ved uanstændige Ord og Gebærder, ligesom man over Portene paa antike Stadmure mange Steder (paa de ældgamle Mure i Alatri f. Ex. ses det endnu) anbragte en Phallos som Værn mod det ondes Indtrængen. Denne Formodning vinder i Sandsynlighed derved, at de personlige Angreb og Spotterier, der overalt hænger saa nøje sammen med det obscøne, ganske utvivlsomt har deres sidste, selvfølgeligt ikke mere levende følte, Grund i overtroiske Forestillinger om, at stygge Ord og Forhaanelser virkede som en Amulet mod onde Aander og mod den guddommelige Nemesis. Det træder utilsløret frem i den romerske Skik, at Soldaterne ved Triumphen sang meget nærgaaende og ofte obscøne Spotteviser om den sejrrige Feltherre. Og det er vistnok ogsaa Meningen med de

Drillerier og Grovheder, hvormed Deltagerne i Demeterfesterne paa mange Steder i Grækenland overdængede hinanden. Af dem er Komødiens nære Frænde den iambiske Spottevise opstaaet; Archilochos hentede ikke blot sit Versemaal, men ogsaa sine Digtes personligt-polemiske Præg fra Demeterdyrkelsen paa Paros. I „Frøerne“, hvor Choret forestiller Mysteprocessionen, der ved den eleusinske Demeterfest gik fra Athen til Eleusis under Sang og Dans og Lystighed, har vi en lærerig Efterligning af de spottende Stev, der vexledes ved Broen over Kephissos; Choret begynder uden nogen videre Indledning saaledes: „Skal vi saa i Fællesskab spotte Archedemos“, og lader det saa regne med en Hob yderst nærgaaende og uartige Spottegloser baade over denne ledende Politiker og en 2—3 andre Personer. Her er vi aabenbart Komødiens Kildespring saa nær som muligt.

Naar saaledes de første Spirer til den attiske Komødie, et af de ejendommeligste og uvisneligste Blade i den græske Litteraturs rige Æreskrans, er voxede i den plumpeste Overtros Jordbund, maa det indrømmes, at det ikke er ethvert Folk, hvis Overtro frembringer saa friske Blomster eller faar Latteren med sig paa den Maade. Nej, det gjør ikke noget at være født i Andegaarden, naar man har ligget i et Svaneæg.

Foredrag holdt i Studentersamfundet 9. April 1898.

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 40

FORTÆLLINGER OG FABLER

AF

PERSISKE RAMMEVÆRKER

VED

ARTHUR CHRISTENSEN

KJØBENHAVN

KLEINS FORLAG

(CAMILLA KLEIN)

1899

Indledning.

Det er bekendt, at Indien er Stamlandet for en stor Mængde af de Fabler, Æventyr og Fortællinger, som efterhaanden er blevet Fælleseje for næsten hele Menneskeheden, og at vi i mange Tilfælde ad rent litterær Vej kan forfølge Æventyrstoffets Vandring fra Indien ud til de forskellige Folk. Hovedvejene er her to: den ene gaar med Buddhismen til Kineserne og de mongolske Folk, den anden, der er af afgjort større Betydning, gaar gennem Persien til Arabere, Syrere, Grækere og videre til Evropa.

Næst efter selve Indien faar altsaa Persien den største Betydning for Æventyrenes Vandringshistorie; Persien er den Port, hvorigennem Hovedmassen af Indiens Æventyrskatte er vandret for at spredes over Orient og Occident, her er den første Station paa Vejen, og her modtager Stoffet en ofte ret grundig Bearbejdelse. Perserne har altid været gode Fortællere, de er maaske i højere Grad end noget andet orientalsk Folk i Besiddelse af Evne til at fortælle smagfuldt og tillokkende; de har forstaaet at sætte Façon paa det, som Inderne fortæller i en for det meste barnlig og ubehjælpsom Stil. Inderne leverer Stoffet, Perserne Iklædningen.

I Indien har der fra ældgammel Tid kurseret en Mængde løse, ikke indbyrdes sammenhængende Fortællinger, men allerede tidligt er Rammesystemet opstaaet, ɔ: den Metode at indskyde flere enkelte Fortællinger

som Led i en Hovedfortælling, der indrammer det hele, — dette System, der senere blev saa yndet i hele Orienten og ogsaa i Evropa i Middelalderen (f. Eks. Boccaccios Decamerone). Derved hændte det ofte, at de samme Fortællinger blev sat ind i flere forskellige Rammer; undertiden blev Underfortællingerne af et Rammeværk med nogle Tilføjelser og Forandringer sat ind i en ny Ramme, saaledes er f. Eks. Hitopadeça opstaaet af Pañcatantra.

Under Sassaniderne blev den persiske Litteratur beriget med en hel Del af disse indiske Rammeværker; saaledes lod Khosru I. Nuschirvan midt i det 6te Aarh. Pañcatantra oversætte paa Pehlvi under Navnet *Kalilak u Damnak* (se ndfr.) af Lægen Barzuje. Et andet fra Indien stammende Pehlviværk af en noget lignende Art var *Hezar afsane* (ɔ: de 1000 Fortællinger), som ligger til Grund for de ældste Bestanddele af 1001 Nat; Hezar afsane blev (ca. 1000) omarbejdet paa Nypersisk af den ghaznavidiske Sultan Mahmuds Hofdigter Rasti; men saavel denne Bearbejdelse som Pehlvioriginalen er forsvunden*). Ogsaa *Sindibad-name* (se ndfr.) antages at have eksisteret paa Pehlvi. Kort sagt, allerede inden den muhammedanske Tid har en Mængde indisk Stof været omplantet paa persisk Grund, og det fortsættes senere, samtidig med at Araberne optager Stoffet fra Perserne.

Utvivlsomt har Perserne ogsaa ydet selvstændige Bidrag til denne Folkelitteratur, men det er vanskeligt at skille disse Elementer ud fra de indiske, thi selv om man i persiske eller fra Persien stammende Fortællinger finder Motiver, som ikke kan forfølges tilbage til den forhaandenværende indiske Litteratur, kan man ikke altid deraf slutte, at de ikke oprindelig hører hjemme i

*) Se Østrup: Studier over 1001 Nat (Indledning).

Indien, og Stoffet er som Regel saa almenmenneskeligt og almenfolkeligt, at man ikke af indre Grunde kan slutte sig til dets persiske Oprindelse. Der er dog visse Tilfælde, hvor man med Grund kan formode en ren persisk Afstamning, som naar man f. Eks. genfinder Motiver fra den gamle persiske Sagnhistorie. Naar saaledes i den bekendte Fortælling om Ali Baba og de 40 Røvere i 1001 Nat Røverhøvdingen søger at overrumple Ali Baba ved at besøge ham under en Købmands Forklædning og smugle sine Folk ind, skjulte i Olieflasker, saa stammer dette Træk rimeligvis fra det persiske Sagn om, hvorledes Nationalhelten Rustem erobrer Borgen Sipend ved at forklæde sig som Salthandler og føre sine Krigere ind i Borgen, skjulte i Saltladninger. Ligeledes minder Kampen mellem Scharkan og den som Ridder forklædte Prinsesse Ibriza i den arabiske Roman om Umar Ibn Numan*) om den persiske Sagnhelt Sohrabs Dyst med den ligeledes som Ridder forklædte Høvdingedatter Gurdaferid.

Af de nypersiske Fabelsamlinger er den berømteste *Anvar-i-soheili*, den persiske Version af Pañcatantra. Som ovenfor omtalt blev denne indiske Folkebog overført paa Pehlvi under Titlen Kalilak u Damnak (efter to Schakaler, der spiller en vigtig Rolle i Bogen, og som i Pañcatantra kaldes Karataka og Damanaka); Pehlviredaktionen indeholdt imidlertid ikke blot det meste af Pañcatantra, men ogsaa en hel Del indisk Stof, som genfindes i Hitopadeça, Kathasaritsagara o. s. v., og desuden tre rent persiske Kapitler. Kalilak u Damnak er nu forsvundet, men den ligger til Grund for alle

*) Indskudt i forskellige Udgaver og Oversættelser af 1001 Nat.

senere orientalske og evropæiske Bearbejdelser af Pañcatantra. Hosstaaende Stamtavle vil vise Bogens Vandring i Hovedtrækkene. — I det 15de Aarh. bearbejdede Husain Vaiz Al-Kaschifi Værket og gav det Navnet Anvar-i-soheili (ɔ: Kanopus' Lys*). Det er den bedste ikke blot af de persiske men vel overhovedet af alle eksisterende Versioner af Pañcatantra; den elegante, flydende Prosa med de isprængte Vers, det billedrige Sprog, hele den kunstfærdige Behandling gør Anvar-i-soheili til noget af det smukkeste, som Orienten har frembragt af denne Art Litteratur. Anvar-i-soheili indeholder mest Dyrefabler men dog ogsaa en hel Del Smaafortællinger, hvor Menneskene spiller Hovedrollen; alt tjener til at illustrere en praktisk-moralsk Livsfilosofi, som bestandig har staaet i stor Anseelse i Orienten; Firdusi lader endog Bahram Tschubin, — som i Aaret 590 gjorde Oprør mod Kong Hormuzd IV., Khosru I.s Efterfølger, og en kort Tid tilrev sig Kronen —, studere Kalilak u Damnak for der at finde Grundsætninger for sin Livsførelse.

En Efterligning af Kalilak u Damnak er *Marzban-name,* som blev forfattet af Marzban ben Rustem (ca. 1000) i den taberistanske Dialekt og oversat paa Persisk af Saad Varavini**).

Pañcatantras Aflægger Hitopadeça er i det 17de Aarh. blevet omplantet paa Persisk i en fri Bearbejdelse af Tadj-ed-din under Titlen *Mufarrih-al-kulub* (Hjærternes Fryd). Dette Værk er dog ikke meget kendt; en Oversættelse deraf paa Hindi er udgivet i Trykken i Kalkutta 1803.

Tuti-name (ɔ: Papegøjebogen) handler om en ung Kone, som i sin Ægtefælles Fraværelse vil besøge sin

---

*) Oversat paa Engelsk af Eastwick 1854 og af Wollaston 1877.

**) Udtog af Marzban-name i Schefer: Chrestomathie persane II.

- **Pañcatantra m. m.**
  - Pehlvi: Kalilak u Damnak (6. Aarh., tabt).
    - Arabisk: Kalila wa Dimnah ell. Bidpaïs Fabler ved Abdallah Ibn al-Mokaffa (8. Aarh.).
      - Persisk ved Abul Maali Nasrallah (12. Aarh.).
        - Persisk: Anvar-i-soheili ved Husain Vaiz (15. Aarh.).
          - Persisk: Ejar-i-Danesch ved Abul Fazl (16. Aarh.).
            - Hindustani: Khired afruz.
          - Tyrkisk: Humajun-name ved Ali Tschelebi (16. Aarh.).
      - Græsk: *Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης* ved Simon Seth.
      - Spansk (13. Aarh.): Calila e Dymna.
      - Hebraisk (13. Aarh.)
        - Latin: Directorium humanae vitae ved Joh. de Capua (13. Aarh.).
          - Tysk (14. Aarh.): Buch der Weisheit.
            - Hollandsk.
            - Dansk (1618): De gamle Vijses Exempler oc Hoffsprock.
          - Italiensk: Filosofia morale
          - Spansk: Exemplario de los engaños.
            - Italiensk: Discorsi degli animali.
              - Fransk.
    - Syrisk: Kalilag og Damnag (6. Aarh.).

Elsker, men Ægtemandens snilde Papegøje holder hende tilbage hver Aften ved at fortælle Historier, saa at Manden kommer hjem, inden hun faar iværksat sin Hensigt. — Det er den persiske Version af Sanskritværket Çukasaptati, og Forholdet mellem dem er rimeligvis saaledes, at de begge stammer ned fra en tabt, ældre, indisk Papegøjebog. De ældste persiske Redaktioner af denne Bog forsvandt, efterat Nakhschebi i det 14. Aarhundrede havde bearbejdet den med mesterlig Kunst og derved skaffet den Plads blandt den persiske Litteraturs Hovedværker. Dog er Nakhschebis Bearbejdelse nu kun lidet kendt, idet den er fortrængt af en kortfattet og sammentrængt Fremstilling fra det 17. Aarhundrede af Muhammed Kadiri*). En hel Del af Tuti-name's Fortællinger genfindes i Çukasaptati; til andre findes Paralleller i Pañcatantra, Hitopadeça, Kathasaritsagara, Vetalapañcavimçati o. fl. samt udenfor Indien bl. a. i 1001 Nat. Særlig Interesse frembyder dog Forholdet mellem Tuti-name og de to vigtige Rammeværker Sindibad-name og Bakhtjar-name.

Den ottende Nat hos Nakhschebi**) udgør i sig selv en mindre Fortællingscyklus inden i den større, og Indholdet er det samme som i den berømte Sindibadbog, atter en af de Folkebøger, der har vandret Verden rundt: En ung Prins faar af sin vise Lærer (Sindibad i Sindibad-name) Paalæg om ikke at tale i syv Dage, kun paa denne Maade kan han slippe ud af den Livs-

---

*) Udg. med engelsk Oversættelse af Gladwin (Kalkutta 1800 og London 1801); herfra paa Dansk ved H. Møller 1831. Tysk Oversættelse ved Iken (1822) og fransk ved Marie d'Heures (1826). Elegant tyrkisk Version af Nakhschebis Værk ved Çary Abdullah Efendi (15. Aarh.), oversat paa tysk af G. Rosen 1858.

**) Udg. og overs. af Brockhaus: Die sieben weisen Meister von Nakhschebi. 1845.

fare, som Skæbnen truer ham med; under disse Omstændigheder forfølger hans Faders Favoritinde ham med sin Kærlighed, og da han ikke vil gengælde den, anklager hun ham for Kongen, idet hun vender Forholdet om; i sin Vrede vil Kongen da lade sin Søn dræbe. Vezirerne søger at hindre denne Misgærning ved at fortælle advarende Historier (i Sindibadbogen søger Favoritinden hver Nat ved sine Fortællinger at bearbejde Kongen i modsat Retning), og saaledes forløber Tiden, indtil Prinsen atter kan tale; han fortæller da Sagens Sammenhæng, og Favoritinden faar sin Straf.

Sindibadbogen stammer utvivlsomt fra Indien, men den indiske Original er tabt; den blev overført paa Pehlvi, derfra i det 8. Aarhundrede paa Arabisk, og fra denne arabiske Bearbejdelse stammer tre persiske, hvoraf den anonyme, versificerede *Sindibad-name*)* fra det 14. Aarhundrede er den bedst kendte, en arabisk („De 7 Vezirer“), en syrisk, hvorfra igen den græske Syntipas stammer, en hebraisk og en spansk. Desuden foreligger den i en Række mer eller mindre afvigende, middelalderlige, evropæiske Redaktioner, saaledes Historia de calumnia novercali og Historia septem sapientum Romae samt de franske Folkebøger Dolopathos og Roman des sept sages; endvidere genfindes en Mængde af de enkelte Historier i Disciplina clericalis, i de franske Fabliaux, hos Boccaccio o. s. v.

I Sindibad-name og de fleste andre orientalske Versioner fortæller hver af de syv Vezirer to Fortællinger og Favoritinden hver Nat en; Nakhschebis Version er derimod langt kortere, idet den kun indeholder seks Fortællinger, en af hver af de seks Vezirer — den syvende Vezir og Favoritinden fortæller ingen, — og af

*) Udg. af Falconer i Asiatic Journal Bd. 35 og 36, oversat af Clouston i ›The Book of Sindibad‹, 1884.

disse Fortællinger findes de fem i Sindibad-name, den sjette mangler her, men findes i den hebraiske Version. Nu staar imidlertid alle de seks Fortællinger af Nakhschebi's ottende Nat ogsaa i Çukasaptati men som særskilte Historier uden Rammefortællingen. Forholdet er da rimeligvis det, at Çukasaptati's og Tuti-name's fælles Kilde i sig havde optaget hele Sindibadbogen i dens oprindelige korte Form, og medens denne i udvidet Skikkelse lever videre som selvstændig Bog, har Tuti-name beholdt den i dens oprindelige Skikkelse, og Çukasaptati har beholdt de enkelte Fortællinger, men bortkastet Rammen. En parallel Udvikling er senere foregaaet i Persien, idet den yngre Tuti-name's Forfatter, Kadiri, ogsaa har bortkastet Rammen, men beholdt tre af de indlagte Historier som selvstændige Fortællinger.

Sindibad-name har rimeligvis været Forbillede for den persiske Roman *Bakhtjar-name*, hvoraf en arabisk Bearbejdelse, „De ti Vezirer", ogsaa er kommet ind i nogle Udgaver og Oversættelser af 1001 Nat*). Bakhtjarnames Indhold er følgende: En fordreven Konge efterlader for at frelse sig og sin Dronning sin nyfødte Søn i Ørken, hvor han findes af en Røver, der oplærer ham i sit Haandværk. Som ungt Menneske fanges han og føres frem for sin Fader, der imidlertid har genvundet sit Rige; denne genkender ham naturligvis ikke, men fatter dog Interesse for ham, benaader ham og gør ham endog til sin Yndling. Men Kongens ti Vezirer bagvasker ham af Misundelse, og Kongen vil i sin Forbitrelse lade ham henrette; den unge Mand forhaler Eksekutionen ved at fortælle Historier, der skal vise det farlige ved Overilelse, men tilsidst befaler Kongen, ægget

*) Den tyrkiske Roman *Qörq Vezir* (ɔ: de 40 Vezirer) er en Efterligning af Sindibadbogen og har enkelte Fortællinger fælles med denne.

af Vezirerne, Dødsstraffens Iværksættelse. Tilfældigvis kommer Røveren, der har adopteret den unge Mand, med sine Folk til Byen; han befrier ved et raskt Angreb sin Fostersøn, der allerede staar paa Skafottet, og flygter med ham; men de indhentes og føres for Kongen; her kommer Sandheden for Dagen, den unge Mand anerkendes som Kongens Søn, og Vezirerne henrettes. — Dette Værk, hvis Forfatter er ubekendt, foreligger i to persiske Redaktioner, hvoraf den ældste, — som dog ikke er den oprindelige, — gaar tilbage til det 13. Aarhundrede*). I de indlagte Historier kan man næppe paavise nogen direkte indisk Paavirkning; vi synes her at have en Samling Fortællinger, der virkelig er opstaaet paa persisk Grund om end med jævnlig Benyttelse af almindelig kendte orientalske Motiver. Ogsaa har Bakhtjar-name en ejendommelig ædruelig Karakter; Aander, Feer, Talismaner og lignende orientalske Rariteter af overnaturlig Art træffer man ikke her.

Af Bakhtjar-name's ni Fortællinger genfindes to i Tuti-name; den ene er Fortællingen om Kongen og Dronningen af Abessinien, der svarer til 50. Nat hos Nakhschebi, 35. hos Kadiri; den anden er Historien om Kong Dadbin, der svarer til Nakhschebi's 51. Nat, men er udeladt hos Kadiri. En tredje Historie, den om den af Lykken forladte Købmand, har en ikke ringe Lighed med Nakhschebi's 27. Nat, Kadiri's 15. — Det sandsynligste er, at disse Historier oprindelig hører hjemme i Bakhtjar-name, og at Tuti-name har optaget dem herfra; som sagt er direkte indiske Forbilleder næppe at paavise for Bakhtjar-name's Indhold og altsaa heller ikke for disse tre Historier, medens de tilsvarende

*) Den yngre Bakhtjar-name er oversat af Lescallier, Paris 1805; om den ældre se Nöldeke i Zeitschrift d. deutsch. morgenl. Gesellsch. 33. Bd.

Historier i Tuti-name netop derved danner en Undtagelse fra det almindelige, idet Tuti-name jo ellers for den langt overvejende Del bygger paa indiske Kilder. Forøvrigt passer de tre Fortællinger udmærket med Tonen i den helstøbte Bakhtjar-name, medens Tuti-name, paa Grund af sin noget løse, tendensfrie Karakter, er godt egnet til at optage Elementer fra forskellige Sider. Bakhtjar-name's Historie om Juveleren, der kastede sine Sønner i Vandet, findes i et uudgivet Værk, *Jami al-hikajat* (ɔ: Samling af Fortællinger*).

Blandt de vigtigste persiske Novellesamlinger maa endnu nævnes *Behar-i-danesch* (ɔ: Kundskabens Vaar), der er forfattet i det 17. Aarhundrede af Inajatullah Kanbu i Delhi**). I en æventyrlig Kærlighedshistorie mellem en Prins og en Prinsesse er her indsat en Mængde Fortællinger af indisk Oprindelse. En stor Del af Stoffet kendes andetsteds fra, saaledes findes Paralleller i Kathasaritsagara, Vetalapañcavimçati, Çukasaptati, Pañcatantra, Sindibad-name, de 7 Vezirer, de 40 Vezirer, Tuti-name, flest dog i 1001 Nat; ogsaa Herodots Fortælling om Polykrates' Ring er kommet ind her. — Forøvrigt udmærker dette Værk sig ved et vidtdrevet Blomstersprog, en overvældende Anvendelse af mer eller mindre barokke Metaforer, som undertiden gør et ligefrem komisk Indtryk. En Sætning som følgende kan tjene som Eksempel:

> Da Kongen hørte om disse hjærtesønderknusende Forhold, blev han sluttet i Sorgens Lænker, og idet han kaldte Prinsen til sig i Enrum, aabnede han Formaningens Døre og hældte Paamindelsens kongelige Perler i hans Tilstands Kappeflig; men eftersom Prinsens Ører var tilstoppede med Kærlighedens Bomuld, fandt de vise Ord ingen Indgang i hans Sind, og hans Fod vandt ikke i mindste Maade frem paa Føjelighedens Sti.

) Trykt i Salemanns og Shukovski's Persische Grammatik, p. 9.
**) Oversat paa Engelsk af Scott (Shrewsbury 1799).

Et Værk, om hvis Ægthed der har hersket stor Tvivl, er *Hezar-jek ruz* (ɔ: 1001 Dag). Det skal være forfattet efter 1001 Nats Mønster paa Grundlag af nogle Hindukomedier af en Dervisch Mokles i Ispahan. Den franske Orientalist Petis de la Croix skulde paa en Rejse i Persien have faaet et Manuskript deraf af Forfatteren; han oversatte det med den berømte Lesage til Medarbejder og udgav det i 1710—12 under Titlen: Les mille et un jours, contes persans*). I det 18. Aarhundrede troede man ligesaa fuldt paa 1001 Dags som paa 1001 Nats Ægthed, men da Petis de la Croix' Manuskript intetsteds har været at finde, har man i det 19. Aarhundrede for det meste betragtet 1001 Dag som en Pastiche, lavet over orientalske Æmner af Petis de la Croix og Lesage (denne Opfattelse er bl. a. hævdet af Loiseleur-Deslongchamps); Orientalisten og Folkloristen Clouston har imidlertid gjort opmærksom paa, at Will. Ouseley efter en Udtalelse i hans „Travels" (II, p. 21, Note) havde hjembragt fra Persien et Manuskript, indeholdende en Del af Hezar-jek ruz, og dermed maa man betragte dets Ægthed som fastslaaet.

Rammefortællingen i 1001 Dag er bygget paa det fra 1001 Nat (Fortællingen om Ardeschir og Haïat-unnufus og dens Dobbeltgænger, Fortællingen om Tadj-ulmuluk og Dunya) kendte Motiv, at en Prinsesse paa Grund af en Drøm har fattet Had til Mændene; Prinsessens Amme fortæller saa en Mængde Historier, der gaar ud paa at vise Mændenes Trofasthed i Kærlighed. Det hele bliver dog noget umotiveret, da Prinsessen ikke lader sig omvende ved Ammens Fortællinger, men derimod ved det Fif, — som ogsaa benyttes i 1001 Nats Versioner, — at man lader male en Fremstilling af Drømmen saaledes modificeret, at dens Betydning ganske

*) Oversat paa Dansk i 1759 og 1863.

forsvinder. — I det hele staar 1001 Dag under 1001 Nat: den mangler dennes umiddelbare Friskhed, den er noget langtrukken og ensformig, og forskellige andetsteds fra kendte Motiver er vævede sammen paa en temmelig vilkaarlig Maade. De bedste af Historierne er Fortællingen om den skønne Aruje, hvis Motiv allerede findes i Kathasaritsagara og er gaaet igen i en Mængde orientalske og middelalderlige evropæiske Folkebøger, og Fortællingen om Malek og Schirine, hvis Kærne stammer fra Pañcatantra (I, 5) og genfindes i Historien om Tryllehesten i 1001 Nat.

Som Prøver paa de vigtigste af de nævnte Rammeværker, hidsætter jeg her et lille Udvalg af Æventyr og Fortællinger, gengivne — af og til med smaa Ændringer eller Forkortelser — efter de persiske Originaler. Kun den fra Hezar-jek ruz tagne Fortælling om Veziren Kaverscha har jeg maattet oversætte efter Petis de la Croix' franske Gengivelse, da Originalen ikke er til at faa fat i. Sindibad-name og Bakhtjar-name er ikke repræsenterede, da de persiske Originaler ikke har været mig tilgængelige.

Købmanden og hans Ven.

(Anvar-i-soheili I, 28).

En Købmand, der ejede en lille Kapital, vilde en Gang foretage en Rejse, og da han var en forudseende Mand, gav han en af sine Venner halvtresindstyve Lispund Jærn i Forvaring, for at han kunde have noget at leve af, hvis han skulde komme i Nød. Da Købmanden nu havde tilendebragt sin Rejse, og Skæbnen havde været ham ugunstig, trængte han til sit Jærn, men hans Ven havde imidlertid solgt det og givet de Penge ud, som han havde faaet for det, og da Købmanden saa en

Dag kom til ham og ønskede at faa sit Jærn tilbage, bad han ham træde indenfor og sagde til ham:

„Jeg gemte Dit Jærn i en Krog og troede den hellige Grav vel forvaret, men jeg havde ikke lagt Mærke til, at en Mus havde sit Hul der, og førend jeg opdagede det, havde Musen benyttet sig af Lejligheden og ædt det hele op."

„Det maa jo være sandt, som Du siger," svarede Købmanden, „jeg ved nok, at Musene er rent tossede efter Jærn:

En Mundfuld Jærn det er for Mus at gnave
som en Ret Pilav[1]) for en sulten Mave.

Da Manden, hvem Jærnet var betroet, hørte det, blev han glad og tænkte ved sig selv: „den dumme Købmand er gaaet i Fælden og har ganske opgivet sit Jærn; det bedste jeg nu kan gøre, er at invitere ham hjem til mig og behandle ham med al den Forekommenhed, man viser en velkommen Gæst."

Som sagt saa gjort, han indbød Købmanden, idet han sagde:

„Som Hædersgæst ind i min Hytte du træde,
at lyde din Vilje din Slave er rede."

Købmanden svarede; „Idag har jeg en nødvendig Forretning at besørge, men jeg lover Dig, at jeg skal komme imorgen tidlig." Dermed gik han bort og tog i al Hemmelighed en af den andens Sønner med sig og skjulte ham i sit Hus. Den næste Morgen mødte han ved sin Værts Dør; denne befandt sig imidlertid i stor Bestyrtelse og begyndte at undskylde sig:

„Du maa virkelig have mig undskyldt; igaar er nemlig min Søn forsvundet, jeg har en to-tre Gange ladet hans Forsvinden udraabe over hele Byen, men jeg har ikke faaet den ringeste Oplysning om ham."

---

*) Risret, der er meget yndet i Orienten.

Købmanden sagde: „Igaar, da jeg gik fra Dig, saa jeg en Dreng, der passede til din Beskrivelse, blive slæbt bort gennem Luften af en Høg."

„Dit Fæhoved!" raabte den anden, „hvor kan Du dog komme med saadant noget Sludder? hvorledes kan en Høg, som ikke vejer fire Pund, løfte en Dreng paa fem Lispund og slæbe ham gennem Luften?"

Købmanden lo og sagde: „Det skal Du ikke forundre Dig over; i en By, hvor en Mus kan fortære halvtresindstyve Lispund Jærn, kan en Høg ogsaa slæbe af med en Dreng paa fem Lispund."

Da nu den anden forstod, hvorledes Sagerne stod, sagde han: „Bryd Dig ikke om det, der er ingen Mus, der har rørt dit Jærn," hvorpaa Købmanden svarede: „Der er saamænd heller ingen Høg, der er fløjet bort med din Søn; giv mig mit Jærn, saa skal Du ogsaa faa din Søn."

Eneboeren og Gavtyvene.

(Anvar-i-soheili IV, 7).

Da en from Eneboer en Gang skulde foretage en Ofring, købte han et fedt Faar og trak af med det til Klostret. Paa Vejen stod der en Flok Gavtyve, og da de fik Øje paa det fede Faar, løb Tænderne i Vand paa dem af Begærlighed efter at faa fat i det. De stillede sig paa den Vej, ad hvilken Eneboeren skulde komme, men da de ikke turde kæmpe for Byttet paa Tigervis, var der ikke andet for, end at anvende Rævens Fremgangsmaade for at faa narret Faaret fra den skikkelige og enfoldige Eremit. Saa gik den ene hen til ham og sagde:

„Hør gamle! hvor har Du faaet den Hund fra?"

Lidt efter gik den anden forbi ham og spurgte:

„Hvor skal Du hen med den Hund?"

Den tredje gik ham imøde og sagde:

„Halloj gamle! skal Du paa Jagt idag, siden Du trækker afsted med Hunden der?“

Og den fjerde kom gaaende bag ved ham og spurgte:

„Hvad har Du givet for den Hund?“

Saaledes anfaldt de den gamle fra alle Sider, idet de sørgede for, at den enes Ord stod i Overensstemmelse med den andens. En sagde, at det var en Hyrdehund, en anden, at det var en Vogterhund, en tredje udbrød i Bebrejdelser:

„Saadan en gaar klædt som en from Mand og besudler dog baade sine Hænder og sin Dragt ved at røre ved en Hund!“ Og en fjerde sagde:

„Han tager naturligvis Hunden med sig hjem af Barmhjærtighed for at pleje og opdrage den.“

Medens Gavtyvene saaledes drøftede Sagen fra forskellige Synspunkter, begyndte Tvivlen at indsnige sig i Eremitens Sind.

„I Himlens Navn!“ udbrød han, „skulde Sælgeren da have været en Troldmand og have fremstillet en Hund i et Faars Skikkelse for mine Øjne? Saa er det nok det bedste, at jeg iler sporenstregs tilbage til Sælgeren og fordrer mine Penge tilbage.“

Og i sit Hjærtes Enfold lod han Faaret staa og begav sig paa Jagt efter Sælgeren, medens Banden trak Dyret hjem og slagtede det.

Manden med de to Hustruer.

(Anvar-i-soheili XI, 3).

En Mand, der selv var i den Alder, da Haaret er tvefarvet, havde to Koner, en gammel og en ung. Han elskede dem begge to og tilbragte al sin Tid enten i

den enes eller i den andens Værelse, og naar han var hos en af dem, plejede han at lægge sit Hoved i hendes Skød og tage sig en lille Lur. En Dag, da han befandt sig hos sin gamle Hustru, havde han efter Sædvane lagt sit Hoved i hendes Skød og var faldet i Søvn; hun saa paa hans Ansigt og Haar og sagde til sig selv:

„Det er vist bedst, at jeg river alle de sorte Haar ud af hans Skæg, for at det kan blive helt hvidt, saa hans unge Kone ikke bryder sig om ham mere, og naar han ser, at hun ikke længer elsker ham men snarere nærer Afsky for ham, saa vil ogsaa hans Kærlighed til hende slukkes, og han vil vende sit Hjærte fra hende og tilhøre mig alene."

Derefter rykkede hun alle de sorte Haar, hun kunde finde i hans Skæg, ud.

Den næste Dag gik han hen til sin unge Kone, og atter fulgte han sin gamle Vane og lagde sig til at sove med Hovedet i hendes Skød. Da hun fik Øje paa de mange hvide Haar i hans Skæg tænkte hun:

„Alle de hvide Haar maa jeg pille ud, for at hans Skæg kan blive helt sort, naar han saa ser sig aldeles sortskægget, vil han ikke bryde sig om at omgaas det gamle Fruentimmer, men kun atraa mig."

Saa udrev hun paa sin Side alle de hvide Haar, hun i Øjeklikket kunde finde i hans Skæg, og da Manden nogen Tid efter førte Haanden op til sit Skæg, opdagede han, at det var borte. Han udstødte høje Jammerskrig, men det nyttede ikke, Skægget var spredt for alle Vinde.

Danadil og Tranerne.

(Anvar-i-soheili VIII, 2).

I Byen Rakkah levede der en Dervisch, der udmærkede sig ved allehaande rosværdige Egenskaber og

ved sin Belevenhed; hans Tales og hans Handlingers Træ smykkedes med en god Karakters og skønne Grundsætningers Frugter, og da hans Hjærte var gennemtrængt af sand Kundskab, kaldte man ham Danadil (ɔ: den der besidder et kyndigt Hjærte), og alle hans Bysbørn elskede ham.

Thi den, som paa Sandhed sin Kundskab har bygt,
hans Venskab man søger, naar Hjærtet er sygt.

En Gang foretog han en Pilgrimsrejse til Mekka uden at medtage nogen Ven eller Rejsekammerat; men paa Vejen blev han anfaldet af en Bande Røvere, der troede, at han havde mange Penge hos sig, og derfor havde til Hensigt at dræbe ham. Danadil sagde til dem:

„Hvad jeg har hos mig af verdsligt Gods, er ikke mere, end jeg behøver til at leve af paa min Rejse til Mekka; men hvis I ønsker at komme i Besiddelse deraf, saa tag Pengene og lad mig gaa, for at jeg i Gudsfrygt og Fromhed kan tilendebringe min Rejse og stille min Længsel efter at knæle i Støvet paa Templets Tærskel.“

De ubarmhjærtige Røvere tog ingen Hensyn til hans Ord men trak deres Sabler for at dræbe ham. Den ulykkelige Dervisch saa sig forfærdet om til alle Sider, saaledes som Folk almindeligvis gør, naar de er stedt i Nød, for at søge Hjælp og Befrielse, men i den skrækkelige Ødemark opdagede han ikke en levende Sjæl undtagen en Flok Traner, der fløj over deres Hoveder. Danadil raabte til dem:

„O Traner! jeg er i denne Ørken faldet i Voldsmænds Hænder, og ingen anden end Verdens Herre kender min Skæbne, nu skal I hævne mig paa denne Bande og kræve den til Regnskab for mit Blod.“

Røverne lo og spurgte hvad han hed.

„Danadil,“ svarede han.

„Saa svarer Du ingenlunde til dit Navn,“ sagde de,

„vi er overbevist om, at Du er afsindig, og af Drabet paa en afsindig vil intet ondt opstaa.“

Hvormeget end Danadil formanede dem, var deres Ører lukkede for Sandhedens Ord og deres Øjne blinde for dens Skønhed, de dræbte ham og tog hans Penge.

Da Efterretningen om hans Drab naaede Indbyggerne i hans By, fremkaldte den Sorg og Jammer, og man anstillede med Iver Efterforskninger for at opspore Morderne. Efter en rum Tids Forløb havde den største Del af Befolkningen samlet sig paa en Festdag, og ogsaa Danadils Mordere var med og havde stillet sig i en Krog af Forsamlingen. Midt under Højtideligheden fløj en Flok Traner igennem Luften og lige hen over Røvernes Hoveder udstødende saa heftige Klageskrig, at man forbavset afbrød Koranoplæsningen og den øvrige festlige Gærning. En af Røverne opslog en Latter og sagde i Spøg til en af sine Kammerater:

„De skal nok ud at hævne Danadils Mord.“

Tilfældigvis blev disse Ord hørt af en, der stod i Nærheden, denne omtalte dem til en anden, og i Løbet af kort Tid kom de Guvernøren i Byen for Øre, han lod Røverne gribe, og efter et kort Forhør tilstod de, og Gengældelsen for det udgydte Blod kom over dem.

Ægtemanden, Farveren og Lærlingen.

(Tuti-name, 8. Nat, 1, Nakhschebi).

En Farver stod en Gang i Kærlighedsforhold til en anden Mands Kone; snart kom han til hende og snart hun til ham. Denne Farver havde imidlertid en Lærling, der lige var mandvoksen og overordentlig smuk af Ydre. En Dag sendte Farveren sin Lærling hen for at hente den omtalte Dame, men hun fandt Behag i Lærlingen og skænkede ham sin Kærlighed.

Da det nu trak saa længe ud, inden han kom tilbage, tog Farveren et Sværd i Haanden og begav sig til Konens Hus, og saa snart denne saa ham nærme sig Døren, skjulte hun Lærlingen i en Krog og gik hen til Døren. Farveren sagde til hende:

„Jeg sendte Bud efter Dig i Morges, men Du har endnu hverken faaet Slør eller Støvler paa; har mit Bud da ikke været her?“

„Naar Du vilde sende Bud til mig,“ svarede Konen, saa burde Du have sendt en Kvinde og ikke en tosset Dreng; han kom her til Døren og overbragte din Hilsen, men hvor meget jeg end bad ham træde indenfor, saa vilde han ikke, men gik sin Vej.“

Netop som Konen og Farveren var ifærd med at skændes herom, kom Husherren. Farveren blegnede og sagde:

„Priset være Gud! det er en net Situation, jeg er kommet i.“

Konen sagde: „Drag blot dit Sværd, anstil Dig, som om Du er rasende, og gaa din Vej, idet Du skælder mig dygtigt ud.“

Farveren gjorde, som hun sagde, han trak sit Sværd, anstillede sig rasende, skældte og smældte og gik bort under forbitrede Udraab og kom velbeholden hjem. Ægtemanden blev højlig forundret og kunde ikke begribe, hvordan den Sag hang sammen.

„Hvad var det for en Mand,“ spurgte han, „og hvad betyder dette her?“

„Det er min Pligt,“ svarede Konen, „at give Almisser og bringe Offer paa Altret, fordi Du er undgaaet en Ulykke og er bleven frelst fra denne afsindige. Allerbedst som jeg sad her, kom en grædende Yngling ind til mig og sagde: „Skjul mig hurtig et Sted, en rasende Mand er paa Spor efter mig.“ Jeg skjulte ham i en Krog, og straks efter kom den rasende med et

Sværd i Haanden herind og gav sig til at søge efter Ynglingen, men da han ikke kunde finde ham, og jeg ogsaa nægtede at have set ham, gik han skældende og bandende bort."

„Hvor er den Yngling," spurgte Manden.

Da hun nu nærmere havde betegnet ham Skjulestedet, gik Manden derhen, fandt den unge Mand, kyssede hans Ansigt og Haar og sagde:

„Du er bleven befriet for en stor Ulykke. Gaa nu ikke straks herfra, at Du ikke atter skal falde i Kløerne paa dette gale Menneske; vi staar fra nu af ganske til din Tjeneste, betragt vort Hus som dit, Du er velkommen til enhver Tid, selv om Du kommer ukaldet."

Lærlingen besvarede ivrigt Husherrens overstrømmende Venskabsforsikringer, kyssede hans Haand og lagde sit Hoved for hans Fødder.

Og han gik bort i Fred og gik til sit Hjem.

Dydsprøven.

(Tuti-name 4. Nat, Kadiri).

Der levede et Sted en Soldat, som havde en meget smuk Kone; han var skinsyg og passede paa hende med Argusøjne, og da han derfor opgav enhver Beskæftigelse, blev han snart bragt i den yderste Armod. Paa Konens Spørgsmaal om, hvorfor han ikke bestilte noget, svarede han ligefrem, at han ikke turde søge sig nogen Beskæftigelse, da han ikke stolede paa hendes Dyd.

„Det er en lav og ufornuftig Betragtningsmaade," sagde hun, „thi hvis en Kvinde er kysk, kan ingen Mand forføre hende, og hvis hun er ukysk, kan ingen Ægtemand passe paa hende."

„Hvad raader Du mig da til?" spurgte Soldaten.

„Det bedste vil være," svarede hun, „at Du drager

bort og tager Tjeneste et eller andet Sted. Jeg vil give Dig en frisk Blomsterbuket, og saa længe den vedbliver at holde sig frisk, kan Du være sikker paa, at jeg ikke har været Dig utro, men hvis den visner, saa kan Du deraf slutte, at jeg har begaaet et Fejltrin.“

Da han hørte disse Ord, besluttede han virkelig at rejse bort, og ved Afskeden gav hans Hustru ham den omtalte Blomsterbuket. Han drog afsted og kom til en anden By, og her tog han Tjeneste hos en Adelsmand. Det vakte almindelig Opmærksomhed, at han bestandig bar Buketten omkring med sig, og da Efteraaret var kommet, sagde Adelsmanden til sine fortrolige:

„Det er dog mærkværdigt, at denne fremmede Soldat hver Dag møder med en frisk Buket paa denne Tid, hvor man ikke ser friske Blomster i nogen Have og slet ikke kan opdrive dem.“

De var alle enige om, at det var meget mærkværdigt, og Adelsmanden spurgte saa Soldaten, hvorledes det hang sammen dermed.

„Denne Buket,“ svarede han, „har jeg faaet af min Kone som et Tegn paa hendes Kyskhed, hun har sagt, at saa længe den var frisk, kunde jeg være rolig for, at hendes Ære var uplettet.“

Adelsmanden lo og sagde:

„Saa maa din Kone jo være en ren Heks.“

Nu havde Adelsmanden to Kokke, der udmærkede sig ved Vid og Snildhed, og han sagde til den ene af dem:

„Drag afsted til Soldatens Hjemstavn og søg ved List og Svig at forføre hans Kone, vend derpaa tilbage og fortæl mig, hvorledes det er gaaet, saa skal vi se, om hans Blomsterbuket holder sig frisk eller ej.“

Kokken adlød sin Herres Befaling og drog bort, og da han var ankommet til Byen, fik han fat i en Koblerske og sendte hende til Soldatens Kone. Koblersken talte

Kokkens Sag med al mulig Behændighed, og Soldatens Kone svarede kort og godt:

„Bring denne Mand til mig, jeg vil se, om han behager mig eller ej.“

Da hun havde bragt Manden til den unge Kone, hviskede denne ham i Øret:

„Sig til det Fruentimmer, at Du ikke bryder Dig om at have noget med mig at bestille, og kom senere alene her tilbage; den Slags Mennesker kan nemlig ikke holde tæt med en Hemmelighed.“

Kokken billigede hendes Ord og handlede derefter. Men den unge Kone havde i sit Hus en udtørret Brønd, og over denne lagde hun et løst bundet Tæppe, saa at den kom til at ligne en Seng. Da nu Kokken kom, bad hun ham tage Plads paa denne Seng, og saa saare han havde sat sig paa den, styrtede han ned i Brønden. Uden at tage Hensyn til hans Skraalen, sagde Konen til ham:

„Sig mig oprigtig, hvem Du er, og hvor Du kommer fra.“

Og i sin hjælpeløse Forfatning fortalte han alt, hvad der var gaaet for sig imellem Soldaten og Adelsmanden.

Saaledes sad Kokken fast i Klemmen, og da nogen Tid var forløbet og bemeldte Kok stadig blev borte, forsynede Adelsmanden den anden Kok rigeligt med Penge og sendte ham under en Købmands Forklædning i samme Ærende til Soldatens Hustru; han bar sig ad ligesom den første Kok og faldt i den samme Snare. Adelsmanden undrede sig over, at ingen af dem kom tilbage, og da han tænkte, at en eller anden Ulykke maatte være hændet dem, fandt han det rigtigst at drage derhen selv. Under Foregivende af, at han vilde gaa paa Jagt, begav han sig saa afsted en Dag og tog Soldaten med sig, og efter en kort Rejse kom de til dennes

By. Soldaten besøgte nu sin Kone og overrakte hende den friske Buket, og hun fortalte ham alt, hvad der var hændet.

Den næste Dag tog Soldaten Adelsmanden med sig hjem og behandlede ham med den største Gæstfrihed og Forekommenhed; de to Kokke trak han op af Brønden og sagde til dem:

„Vi har faaet Gæster idag, nu skal I begge klæde Jer i Pigedragter og saaledes bringe Maden ind og varte op; bag efter vil jeg løslade Eder.“

De klædte sig altsaa ud som Piger og vartede Adelsmanden op, men han kendte dem ikke, da deres Haar og Skæg var faldet af og deres Ansigtstræk forandret paa Grund af de Kvaler, de havde lidt i Brønden, og den daarlige Føde, de havde faaet.

„Hvilken Brøde har disse to Piger begaaet,“ spurgte Adelsmanden, „siden Haaret er blevet raget af dem?“

„De har begaaet en stor Brøde,“ svarede Soldaten, „spørg kun dem selv.“

Da Adelsmanden nu saa nøjere til, kendte han dem, og de kendte ogsaa ham, de begyndte at udgyde Taarer, kastede sig for hans Fødder og bevidnede Konens Renhed og Troskab. Hun selv stod bag et Forhæng og tiltalte Gæsten saaledes:

„Jeg er den Kvinde, som Du antog for en Heks; Du sendte hine Mænd hid for at prøve mig, og Du spottede min Mand. Nu har Du da lært mig at kende.“

Adelsmanden blev skamfuld og bad hende om Tilgivelse.

Træbilledet.

(Tuti-name, 5. Nat, Kadiri).

En Guldsmed, en Snedker, en Skræder og en from Mand foretog en Gang en Rejse sammen. En Nat

gjorde de Holdt paa et øde Sted, og de blev enige om at blive der Natten over og holde Vagt saaledes, at hver af de fire Personer fik sin Fjerdedel af Natten at vaage i. Snedkeren paatog sig den første Vagt, og for at holde Søvnen borte tog han sin Økse og udhuggede en Kvindefigur i Træ. Derefter var det Guldsmedens Tur at holde Vagt, og da han saa Træfiguren, som manglede enhver Prydelse af Guld og Ædelstene, tænkte han ved sig selv:

„Der har Snedkeren lavet en Træfigur for at vise sin Dygtighed, men jeg vil ogsaa vise min Dygtighed ved at lave Juveler til dens Ører og Hals, Arme og Ben, og saaledes forskønne dens Udseende.“

Saa lavede han kostbare Smykker og pyntede Dukken dermed.

Den tredje Vagt tilkom Skræderen, og da han saa Kvindefiguren med de overordentlig smukke Træk og et velformet Legeme, smykket med straalende Juveler — men nøgen, lavede han fine Klæder og iførte hende dem, saa at hun blev endnu skønnere.

Da den fromme Mand stod op for at overtage den fjerde Vagt, blev han indtaget i den henrivende Skikkelse, og efter at have foretaget sin Afvaskning og holdt Bøn, anraabte han Gud om at give Figuren Liv. Øjeblikkelig blev Træbilledet til et besjælet Væsen og begyndte at tale ligesom et Menneske.

Men da Natten var tilende og Solen var staaet op, blev de alle dødelig forelskede i Skikkelsen.

„Jeg er denne Kvindes Herre,“ sagde Snedkeren, eftersom jeg har udhugget hende, jeg vil tage hende i Besiddelse.“

„Hun bør tilhøre mig,“ sagde Guldsmeden, „da jeg har smykket hende med Ædelstene.“

„Hun er min,“ sagde Skræderen, „fordi hun var nøgen, og jeg lavede Klæder til hende.“

„Nej, hun tilhører mig," sagde den fromme, „thi ved mine Bønner blev hun fra en Træfigur til et levende Væsen."

I lang Tid stod de og stredes, og tilsidst bad de en tilfældig forbigaaende om at fælde Dom i Sagen. Men aldrig saa snart havde denne set Pigens Ansigt, før han raabte, at det var hans Hustru, som de lumskelig havde forført og lokket fra hans Hus. Dermed greb han dem og førte dem for Politimesteren, men saa snart denne saa hende, raabte han:

„Det er jo min Broders Kone, som han tog med sig paa en Rejse. I har altsaa dræbt min Broder og ranet hans Kone!"

Med disse Ord arresterede han dem og stævnede dem for Kadien, som ved Synet af Kvinden udbrød:

„Hvem er I? Denne Pige har jeg længe søgt efter, hun er min Slavinde, og hun er løbet bort med en hel Del af mine Penge og Værdisager. Hvor har I gjort af dem? svar!"

Da de nu vedblev at trættes, og Striden trak ud i det uendelige, samlede der sig en Skare Mennesker for at høre derpaa, og en gammel Mand blandt Tilhørerne sagde:

„Intet Menneske kan afgøre denne Sag, men i den og den By er der et stort, gammelt Træ, kaldet Domstræet, som afgør alle de Stridigheder, Menneskene selv ikke kan komme tilbunds i, idet en Stemme udgaar fra det og erklærer, paa hvis Side Sandheden ligger, og hvis Sag der er falsk."

De syv Mænd tog saa Pigen med sig og begav sig hen til Træet, for hvilket de fremstillede hele Sagen. Og øjeblikkelig revnede Træet, Pigen sprang ind i Revnen, Stammen lukkede sig igen, og hun forsvandt; men fra Træet hørtes en Stemme som sagde:

„Alting vender tilbage til sin Oprindelse."

Soldaten og hans utro Hustru.

(Behar-i-danesch).

Der levede i en By en Soldat, som havde Midler til at føre en behagelig Tilværelse, og som levede lykkelig og tilfreds. Han tilbragte sin Tid i munter Selskabelighed, men da han skyede Ægteskabets Farer, undgik han al Omgang med Kvinder og svælgede i Ungkarlelivets Vin.

Men der kom en Tid, da hans Lykkestjærne sank. Han havde nemlig en Ven, der ved Synet af denne Overdaadighed trængte ind paa ham og uden at ane de tusinde Fortrædeligheder, der vilde følge af hans Ord, tiltalte ham saaledes i Enrum:

„Min Ven, den højeste Nydelse, som Gud har skænket Menneskene, er Samlivet med Kvinder, af alle Verdens Glæder kan ingen opveje den fortrolige Omgang med det kvindelige Køn, og det er ingenlunde fornuftigt af Dig, at Du trods din Rigdom og glimrende Stilling alligevel giver Afkald paa denne Lykke og henlever din Ungdom, som Du aldrig faar tilbage, alene uden Begær og uden Lidenskaber.“

„Din liflige Tale fryder mit Sind,“ svarede den unge Soldat, „men da det kvindelige Køn af Naturen afviger fra Retfærdighedens Vej og ligner en Rose, hvis Duft og Farve mangler Bestandighed, har jeg undgaaet alt Samkvem med det. Hvis jeg nu gav mig i Lag dermed, frygter jeg for, at en eller anden ubehagelig og vanærende Hændelse skulde gøre mig til Latter for Folk og i et Øjeblik ødelægge det Ry, som jeg har arbejdet saa længe paa at skaffe mig, saa at jeg maatte tilbringe Resten af min Tid med at beklage min tabte Ære.“

Vennen sagde: „Hvad er det dog for en urimelig Ide, der er opstaaet i din Hjærne? Ikke alle Kvinder savner Troskab og Dyd, tværtimod findes der under

Himlens azurblaa Kuppel en Mænde Kvinder, hvis rene Vandel holder Verden sammen. Hvis Du havde Ret, og hvis alle Mænd, der ile ind i denne Støvets Dal, og hvoraf mange er visere end Du, aldrig lod Bryllupskærterne oplyse deres Kammer og ikke adlød den guddommelige Vilje, saa vilde Tilværelsens Kæde komme i Uorden, Forplantningens Traad vilde briste, og hele Menneskeslægten uddø i kort Tid. Det er absolut en Fejltagelse, som din Fantasi har indgivet Dig. Vedligehold dog ikke denne urigtige Tanke og berøv ikke Dig selv en saadan Lykke. Du staar endnu i Livets Have som en Rose med Ungdommens Farveglans, dit Ansigt bærer endnu ikke Efteraarets Mærke, og hvis Du nu lader Tiden slippe Dig af Hænderne, vil Du senere forgæves fortryde det og vride dine Hænder;

Hvis ej Du kender Tidens Værd,
det vil Dig volde stort Besvær.“

Soldaten kunde ikke holde Stand overfor sin Vens forførende Tale, og han besluttede da, at han vilde gifte sig. Efter langvarig Søgen fandt han en syvaarig Pige af god Familie, som behagede ham, og han giftede sig med hende. Dernæst optog han i sit Hus nogle Kvinder af en god og pletfri Karakter og gav dem det Hverv, at de Dag og Nat skulde holde hende Retskaffenhed og Dyd for Øje og skildre hende Lasten i al dens Hæslighed for at holde hende borte fra den. Kvinderne gav hende nu de nødvendige Paamindelser og allehaande rosværdige Forskrifter for, hvorledes hun skulde opføre sig, og ledede hende saaledes ind paa den rette Vej til Lykken ved at stille hende lysende Eksempler for Øje, og tilsidst genspejlede hendes Sjæl alle mulige gode Egenskaber.

Manden glædede sig højlig ved Synet af den Dyd og Troskab, som prydede hende, og han gjorde sit Hjærte til en Bold for hendes ambraduftende Lokker,

han inddrak Livets Vin ved hendes smilende Barm og plukkede Haabets Frugter af hendes bedaarende Palmeskikkelse. Det forekom ham, som om han i hendes behagelige Selskab var begyndt at leve et nyt Liv. Den unge Kvinde, der endnu var ganske ubekendt med sit Køns svigefulde Kunstgreb, besvarede sin Ægtefælles Kærlighed, hun var ham inderlig hengiven og lød ham i et og alt. Han saa hvorledes hendes Skønhed var parret med Beskedenhed, og hvor hendes Øjekast var fulde af Kærlighed og Troskab, og han bragte sit Liv og sin Sjæl som Offer paa hendes Elskværdigheds Alter; et Øjebliks Adskillelse fra hende foraarsagede ham den heftigste Længsel, og han bandt sit Hjærte fast til hende med Kærlighedens Lænker.

Efter nogle Aars Forløb blev den unge Mand tilfældigvis nødt til at foretage en Rejse for at afgøre nogle paatrængende Forretninger; han tvang sig til at skilles fra sin Hustru og drog bort, men bestandig vaandede hans Hjærte sig i Længselens Ild, og han udgød Strømme af Taarer. Hver eneste Foraarsvind gav han Bud med til den elskedes Have, og Haabet om Genforeningen med hende bragte hans Hjærtes Rosenknop til at folde sig ud.

Imidlertid hændte det under Mandens Fraværelse, at hans Hustru en Dag uden at tænke paa sin Mands Bekymringer og uagtsom overfor Kærlighedens Snarer gik op paa Husets flade Tag, og her mødte hendes Blik pludselig en skøn Ynglings Øjne. Øjeblikkelig trak hun Kyskhedens Slør for sit Ansigt og steg ned fra Taget, men saa snart den unge Forfører havde set hende flygte lig en moskusduftende Gazelle, satte han alt ind paa at forfølge hende, og i den Hensigt paalagde han en snedig gammel Kone, at hun paa enhver mulig Maade skulde bestræbe sig for at fange den skønne i sine Garn. Konen fyldte en Kurv med Blomster og kom forklædt

som Blomstersælgerske ind i Huset, hvor hun ved at sælge sine Blomster billig efterhaanden gjorde sig afholdt og skaffede sig den unge Kones Tillid. Hun kom ofte og befæstede stadig det venskabelige Forhold; og langt om længe drejede hun Talen ind paa det, der var det egentlige Øjemed med hendes Besøg, og skildrede uforbeholdent den unge Mands Længsel og Smærte. Den unge Kone, der af Naturen savnede al Kyskhed, ytrede vel i Begyndelsen Mishag og Uvilje ved hendes Ord, men ved stadig at høre det samme blive gentaget, laante hun omsider Øre dertil, og tilsidst bøjede hun fuldstændig af fra Ærbarhedens Vej. Hun begyndte at modtage Gaver og høre paa hans Smigrerier og Elskovserklæringer, og alt dette frydede hendes Sind; og hun vænnede sig til at se ud af Vinduet eller vandre omkring paa det flade Tag for med sine Øjenbryn at give den unge Mand opmuntrende Tegn.

Da Lidenskabens Vin havde naaet sin højeste Gæring og Kærlighedens Hav svulmede og bruste, var det dem ikke nok at sende Breve og Budskaber hinanden imellem, men hun modtog ham i Ensomhed, og medens de uforstyrret tømte Nydelsens Bæger, blegnede for Ægtemanden Ærens Rose under de hede Straaler fra Skændselens Sol. Kort sagt — i Løbet af en Uge havde hun glemt alle Forpligtelser mod sin Mand, hans mangeaarige Kærlighed havde ikke mere noget Værd for hende, medens hun ubekymret nød Glædens Vin fra sin nye Vens Vinhus og Dag og Nat plukkede Vellystens Frugter i Samlivets Have.

Da dette Forhold havde varet ved i længere Tid, hændte det, at Manden vendte velbeholden hjem fra sin Rejse; af Længsel efter sin urene Hustru var hans Legeme svundet ind som den aftagende Maane, og han var kun en Skygge af sig selv; hans Legeme var kraftesløst, hans Ansigt afbleget, Roserne paa hans Kinder

havde mistet deres Farve, og hans Øjes Narcis var gulnet. Da han nu gensaa sin skønne Ægtefælle, var det, som om han fra Sorgens stormfulde Hav naaede Haabets Strandbred og slap ud af Fortvivlelsens Malstrøm; han trykkede hende henrykt til sit Hjærte og bøjede ydmygt sin Pande i Støvet fuld af Taknemlighed.

„Lovet og priset være Gud!“ udbrød han, „at mine Øjne atter har set Lyset ved Synet af din Skønhed, og at min Lykkestjærne fra Bekymringens Nadir har hævet sig til Glædens Zenit, at det atter er mig forundt at nyde dit Selskab, og at Adskillelsens og Længslens Dage er forbi:

Jeg søgte med Blikket min elskede Ven,
hvo skildrer min Fryd ved at se Dig igen?
Fortalte jeg alt, hvad jeg led i mit Hjærte,
jeg aldrig blev færdig at skildre min Smærte.“

For den unge Kone, der befandt sig lykkelig i sin nye Elskers Favn, var hendes Mands Hjemkomst som et Pileskud i Hjærtet, og hun ønskede ved sig selv, at han var omkommet paa Vejen og aldrig vendt hjem fra sin Rejse. Hvor mange Beviser han end gav hende paa sin heftige Elskov, følte hun kun Afsky derved, og hans Selskab forekom hende usmageligt som en daarlig Vin. Da Rejsens Besværligheder og Længslen havde forstyrret hans Helbred og skæmmet hans Ansigtstræk, blev Synet af ham hende forhadt, og da hun ikke mere efter sit Hjærtes Tilbøjelighed kunde drikke Nydelsens Vin og plukke Glædens Roser i Selskab med sin Elsker, blev hun utaalmodig; Vanvid begyndte at gære i hendes Hjærne, og hendes Lidenskabs Voldsomhed styrtede hende i Fortvivlelse. I sin Nød udtænkte hun en dristig Plan; hun hentede sin Amme, der var indviet i alle hendes Hemmeligheder, og sagde til hende:

„Jeg hjemsøges af en haard Skæbne, thi to Ulykker piner mig samtidig, Adskillelsen fra min elskede og

Synet af min Mands forhadte Ansigt. Vel angiver de vises Skrifter mig ikke Vejen til den stadige Nydelse af min Elskers behagelige Selskab, men en Lysstraale fra Naadens Kilde har truffet min Sjæl og oplyst den med den anden Verdens Klarhed. Jeg vil snildt foregive at være ramt af en svær Sygdom, jeg vil spille den døende og i Dødsstunden udtale som min sidste Vilje, at ingen anden end Du skal sørge for min Begravelse. Ved Aftenstid, naar Dagens Brud paa sin uforanderlige Rejse er sunket i Vestens Grav, og Natten sørgende skjuler Solens Aasyn i sine sorte Lokker, vil jeg da holde mit Aandedræt tilbage, for at min Ægtefælle skal tro, at jeg har forladt denne forgængelige Verden; men naar saa alle er vendt hjem fra Begravelsen, skal min Sjæls elskede i al Hast aabne min Grav, tage mig ud af Kisten og bringe mig bort til en anden By, hvor vi kan leve til vore Dages Ende i Fryd og Glæde i hinandens Selskab og i Ensomhed uforstyrret udstrø Kærlighedens Roser og drikke Haabets Vin af Ønskernes Bæger. Nu maa Du meddele min elskede denne fortræffelige Ide og formane ham til over en saa uventet Lykke ikke at blive forsømmelig, men passe det rette Øjeblik.“

Ammen bifaldt fuldstændig denne Plan og roste hendes overlegne Forstand og Skarpsindighed. Derefter gav hun den unge Mand Underretning om Planen, og denne, der indsaa, hvor høj en Gunst han nød, jublede og kastede i Overmaalet af sin Glæde sin Hue højt op i Luften.

Den snedige unge Kvinde lagde sig saa tilsengs i et Par Dage, idet hun foregav at være angrebet af en eller anden Sygdom; hun paatog sig med megen Kunst et Udseende som af en Lampe, der dør hen ved Morgengry, hun aandede langsommere og langsommere; da det lakkede mod Enden, fremsagde hun ifølge Planen sin

sidste Vilje, og da hun endnu havde givet Forskrifter for Gravens Vidde, standsede hun sit Aandedræt paa en saa behændig Maade, at selv de lærdeste og skarpsindigste Mænd ikke vilde have kunnet skelne hende fra en død. Da altsaa Ammen efter at have besørget Begravelsen var vendt tilbage til Byen, og Østens Brud var sunket ned i Vestens Grav, kom Elskeren med en Hakke og en Spade i Haanden frem fra den Krog, hvor han havde været skjult, og gravede i al Hast Kvinden op; derefter lukkede han omhyggelig Gravens Aabning til igen, og i Nattens Mørke begav de sig til en anden By, hvor de efter at have opnaaet deres højeste Ønsker hengav sig til Vellystens Nydelser.

Imidlertid ordnede Ammen Sørgehøjtidelighederne i Ægtemandens Hus, ytrede med hykleriske Ord sin Deltagelse, sørgede og udstødte høje Klageraab. Manden, der var ubekendt med Kvindernes Kunstgreb, ofrede sig for Kærligheden til sin Hustrus Minde, han visnede hen efter den sørgelige Begivenhed, han strøede Aske paa sit Hoved, iførte sig Dervischernes sorte Dragt og styrtede sig ind i evig Fortvivlelse. Han fjærnede sig fra Venner og Kammerater og valgte Begravelsespladsen til Hjem; Dag og Nat udgød han brændende Taarer, og med Taarestrømme vandede han hendes Grav, hans Føde var Sorgen, og hans Kammerat var den elskedes Grav. Ligesom Medjnun*) vandrede han om mellem Gravene med blottet Hoved og blottede Fødder og Aske strøet paa sin Klædning. Hans paarørende, ja endog fremmede følte for ham i hans Sorg, og saavel Venner som Fjender havde Medlidenhed med hans ulykkelige Tilstand.

Tilfældigvis hændte det et Aarstid efter, at en

*) ɔ: »Den af Elskov afsindige«, staaende Figur i Persernes romantiske Digtning.

Kone, der solgte Armringe, og som var fra den samme By og havde kendt den utro Kvinde, blev ked af at leve i sin Fødestavn og drog til den By, som den skændige havde valgt til Ophold; her indrettede hun en Butik og tog atter fat paa sin Profession for at skaffe sig Livets Ophold. Da hun nu en Dag ifølge Skik og Brug gik omkring i Byen og udraabte sine Varer, kom hun forbi den utro Kvindes Dør; en Slavinde kom ud og førte hende til sin Herskerinde. Hun genkendte straks denne, og i Overmaalet af sin Forbavselse blev hun staaende tavs en Stund betragtende hende omhyggelig fra Hoved til Fod, og da hendes Tvivl var forsvundet, sagde hun:

„Herskerinde, hvorledes er det gaaet til, at Du fra Tilintetgørelsens Mørke er kommet tilbage til Livet, Du, som var vandret bort fra den forgængelige Verden til det evige Liv og havde sat Sorgens Mærke paa din Husbonds Hjærte, saa at han har forladt Visdommens Vej og lig Medjnun vandrer om i Galskabens Ørken? Forklar mig dog denne mærkværdige Hændelse, Spændingen er nær ved at gøre mig afsindig.“

Hyklersken lod, som om hun slet ikke kendte noget til den Sag, hun udskældte Sælgersken for vanvittig og jog hende ud af Huset. Men denne, der fra det tidligere Naboskab havde noget Kendskab til Ægtemanden, begav sig til ham og spurgte først deltagende til hans Befindende, hvorefter hun begyndte at omtale hans Hustrus Skønhed, Troskab og Hengivenhed. Manden udgød en Strøm af Taarer ved Omtalen af den afdøde, og hans Fortvivlelse fornyedes ved hendes Navn. Sælgersken udbrød:

„O, Du enfoldige Mand! Din Hustru lever lykkelig i sin Elskers Favn, fra sine Rubinlæber gyder hun Livets Sorbet i hans Mund, og fra sit bedaarende Legeme strør hun vilde Roser i hans Bryst. Hvorfor sidder Du i din Taabelighed her paa denne Støvbunke pint af Sorgens

Flammer, og hvorfor læsser Du Alverdens Bekymringer paa dine egne Skuldre? rejs Dig og vask Pletten af, og hvis Du kan, saa indvi derefter dit Liv til Gud."

Over disse Ord blev den unge Mand vred og sagde: „Hvad er det for en meningsløs Tale, Du fører? det er jo rent Galskab; har Spottens Dæmon fundet Vej til dit Sind, hvad har den da at gøre med mig, hvis Bryst er gennemboret af Elendighedens Sværd, og hvis Hjærte er hentørret ved Sorgens Lue? en saadan Adfærd er ikke smuk. Hvorledes kan en Kvinde, hvis Sjæl er i Paradiset, hvis Legeme er forvandlet til Støv, og hvis Ben er hensmuldret i Graven, dele Leje med en Elsker? og hvorledes kan hun drikke Nydelsens Vin, medmindre Messias er steget ned fra Himlen og har aandet paa hendes jordiske Rester?"

„Da Du slet ikke har noget Kendskab til Kvindernes Snedighed," svarede Sælgersken, „bør Du ikke beskylde mig for at være en Løgnerske; og hvis Du ønsker at overbevise Dig om Sandheden af mine Ord og opklare denne Hemmelighed, saa rejs Dig og følg mig, og lad dit Øje blive oplyst ved Billedet af din Hustrus Skønhed."

Manden blev ganske overvældet af Forbavselse, og ledet af Sælgersken begav han sig til det Sted, hvor hans utro Kone opholdt sig. Rask traadte han ind i Huset og saa sin Hustru sidde paa Glædens Trone straalende af sin Skønheds og sine Juvelers Glans. Hans Forundring var saa stor, at han næsten mistede Bevidstheden, og han stod tavs og ubevægelig som en Billedstøtte ved Siden af den unge Kone uden at være paa det rene med, om disse vidunderlige Tildragelser gik for sig i en Drøm, eller om han var vaagen. Tilsidst tiltalte han sin Hustru, som han endnu ansaa for ren og tro, med følgende Ord:

„Hvorledes er Du dog sluppet ud af din lerede

Bolig, og hvorledes gaar det til, at Du for anden Gang drikker af Tilværelsens Bæger i Livets Vinhus?“

Den snedige Kvinde gav intet Svar, men udstødte et Skrig, som om hun var blevet krænket: „I Moslemin! mine Naboer! kom mig til Hjælp, en gal Mand er trængt ind i mit Hus og staar mig efter Livet.“

Folk strømmede nu til fra venstre og højre og slog Kres om den unge Mand rede til at tage Kvindens Forsvar, men han fortalte dem sin ulykkelige Historie, og derved vendte han Mændenes Vrede fra sig og fandt Ly for Kvindens Ondskab. Hans Tilhørere stod en Tidlang tavse, fulde af Forundring, men derefter var Historien i et Øjeblik ude over hele Byen, og smaa og store udstødte Forbandelser mod Forbrydersken. Sagen blev indberettet til Statholderen, der lod hende hente og underkaste Tortur, hvorved hele Hemmeligheden kom for Dagen; hun led den Straf, hun havde fortjent for sin skændige Handlemaade, og hendes Sjæl gik til Helvede. Ogsaa Ammen gik til Helvedes Boliger, men den unge Mand forlod Menneskene og tilbragte sit øvrige Liv i Ørkenen, tjenende Gud den ophøjede og følgende Sandhedens Vej, indtil Døden bortrev ham.

Fortællingen om Veziren Kaverscha.
(1001 Dag).

En Konge i Djordjan ved Navn Khodavend havde en Vezir, der hed Kaverscha. Denne Minister, der var en meget begavet og erfaren Mand, vilde en Dag bade sig. Da han nu stod ved Badekarret, trak han legende sin Ring af Fingeren og tabte den i Karret; men i Stedet for at gaa tilbunds holdt den sig svømmende paa Overfladen.

Forbavset over dette Under befalede Kaverscha

straks sine Tjenere at bringe alle hans Rigdomme ud af hans Hus og skjule dem paa et Sted, som han anviste dem, idet han sagde, at Kongen hans Herre, stod i Begreb med at lade ham fængsle.

Ganske rigtigt, før hans Tjenere endnu havde bortført hele hans Bohave, kom Kongens Gardekaptejn til ham med sine Soldater og sagde, at han havde Ordre til at føre ham i Fængsel. Veziren fulgte godvillig med, medens nogle af Soldaterne bemægtigede sig alt, hvad der var blevet tilbage i Huset.

Den ulykkelige Minister, som Khodavend behandlede saaledes efter falske Anklager, forblev flere Aar i Lænker. Det var ham ikke tilladt at tale med sine Venner, man nægtede ham alt, hvad der kunde tjene ham til Trøst, og hver Dag gav Kongen en ny Ordre, som gjorde hans Fangenskab endnu haardere.

Han havde længe haft Lyst til at spise Rommanaschi*); han bad uophørligt derom, men man var grusom nok til at nægte ham det. Dog fik Slutteren en Dag Medlidenhed med ham og bragte ham noget i en Porcelænsskaal. Glad over endelig at have faaet, hvad han saa heftigt havde atraaet, belavede Veziren sig paa at stille sin Længsel, da to store Rotter, der kæmpede med hinanden, pludselig tumlede hen til Rommanaschi'en, som han for et Øjeblik havde sat paa Jorden, faldt om i den og besudlede den. Kaverscha vilde derfor ikke spise af den, men han sendte Bud til sine Tjenere, at de igen skulde hente hans Rigdomme og bringe dem tilbage til hans Hus, fordi Kongen, hans Herre, vilde løslade ham af Fængslet og genindsætte ham i hans forrige Værdighed.

Det skete ogsaa. Khodavend gav ham samme Dag Friheden, kaldte ham til sig og sagde til ham:

---

*) En Ret af Granatæbler.

„Jeg har indset din Uskyldighed, jeg har ladet dine Fjender dræbe, og jeg skænker Dig igen min Tillid tillige med den Værdighed, som Du beklædte før.“

Kaverschas Venner, der vidste, hvad der var sket, spurgte ham om, hvorledes han havde faaet at vide, at han skulde fængsles og senere befries af Fængslet. Veziren svarede:

„Da jeg havde set, at min Ring svømmede paa Vandet i Stedet for at gaa tilbunds, sluttede jeg deraf, at min Ære havde naaet sit højeste Punkt, og at min Lykke, da den ikke kunde blive større, efter den guddommelige Orden maatte forandre sig til Ulykke. Og det viste sig, at jeg havde Ret. Da jeg i mit Fængsel saa længe forgæves havde bedt om Rommanaschi, saa jeg vel, at min Modgang endnu vilde vedvare, men da man endelig bragte mig denne Ret, viste Rotterne, som faldt deri, mig, at jeg havde naaet Grænsen for min Ulykke, og at min store Smærte snart skulde efterfølges af en fuldkommen Glæde.“

Noter.

Købmanden og hans Ven (Anv.-i-soh. I., 28), se Benfey: Pantschatantra I., p. 283. — Fortællingen stammer fra Pañcatantra (I., 21) og genfindes i de fleste af de herfra stammende Værker samt i Kathasaritsagara; sml. Çukasaptati 38, Tuti-name (Nakhschebi 3, Kadiri 3), ogsaa Cardonne: Mélanges de littérature orientale II., p. 63 efter det tyrkiske Værk Adjaïb Muaser. Den er genfortalt af Lafontaine (Fables IX., 1).

Eneboeren og Gavtyvene (Anv.-i-soh. IV., 7), se Benfey: Pantschatantra I., p. 355. Den findes i Pañcatantra (III., 3), i Hitopadeça (IV., 10) og i Kathasaritsagara samt i forskellige sydtyske og litaviske Æventyr, i Cardonnes Mélanges (II., p. 58) efter Megmun Hikaïat, i 1001 Nat og i en Fabliau: Les trois larrons (Montaiglon et Raynaud: Recueil de Fabliaux IV., p. 93). Efterligninger i Gesta Romanorum, Straparola I., 3, Boccaccio: Decamerone VIII., 6; paa Dansk i et jydsk Skæmteæventyr, fortalt af Tang Christensen i »Folkets Almanak« for 1883 (»Tre Skælmer narres«).

Manden med de to Hustruer (Anv.-i-soh. XI., 3) stammer fra Æsop (Fabel 162, Phaedrus II., 2), genfortalt af Lafontaine (Fables I., 17).

Danadil og Tranerne (Anv.-i-soh. VIII., 2), se Benfey: Pantsch. I., p. 573. Det er den bekendte græske Fortælling om Digteren Ibykos (hos Antipater Sidonios, Nemesios og Plutarch i »De garrulitate«, c. XIV.); genfindes i Grimms Kindermärchen og paa Dansk i Thiele: Danmarks Folkesagn II., p. 308 (»Kræmmerens Vidner«).

Ægtemanden, Farveren og Lærlingen (Nakhschebi: Tuti-name VIII., 1), se Clouston: The book of Sindibad, p. 228. Den findes ikke i Kadiris Tuti-name. Historien stammer fra Indien, hvor den findes i Çukasaptati 35 (26) og i Hitopadeça II., 7; den findes i alle orientalske Versioner af Sindibad-Bogen, saaledes i Sindibad-name (1ste Vezirs 2den

Historie) og i »De syv Vezirer« (2den Vezir). Boccaccio har behandlet dette Motiv (Dec. VII., 6), og derfra er det kommet ind i forskellige evropæiske Novellesamlinger fra det 16. og 17. Aarh. som Poggii Facetiae, Henri Estienne: Apologie pour Hérodote og flere engelske Samlinger, hvoraf Beaumont og Fletsher har taget det op til Behandling i »The Women pleased«. En Variant forefindes i Disciplina clericalis (9) og i en Fabliau.

Dydsprøven (Kadiri: Tuti-name 4) se Clouston: The book of Sindibad. p. 311; den udgør ogsaa 4de Nat hos Nakhschebi. Den ældste Form for denne Fortælling er Devasmitas Historie i Kathasaritsagara, og temmelig nøje hertil slutter sig Gesta Romanorum 69 og en engelsk Fortælling af Adam af Cobsam (15. Aarh.). — Ifølge en anden Version plages Kvinden i sin Mands Fraværelse af flere (i Reglen tre) Elskere, sætter dem tilsidst Stævne alle sammen paa samme Dag, men til forskelligt Klokkeslet og faar dem ved List til at lade sig indespærre, hvorefter hun ynkeligt beskæmmer dem. I denne Form har Historien vundet en overordentlig Udbredelse; den stammer fra Upakosas Historie i Kathasaritsagara, genfindes i Vrihat-katha (Quarterly Oriental magazine, Calc., Marts 1824, p. 71), i de af Miss Stokes meddelte Indian fairy Tales (28) og i en bengalsk Fortælling og en Folkefortælling fra Dinajpur (udg. af Damant i Indian Antiquary 1880 og 1873). I Çukasaptatis Version (Fortællingen om Rambhika og hendes fire Elskere) er Konen ikke dydig, — hvad Konerne i Çukasaptati forresten aldrig er, — den stemmer i denne Henseende med den arabiske Version i »De syv Vezirer«. Paa persisk Grund findes denne Fortælling i Behar-i-danesch (Fortællingen om Hassan og Gohera) og i 1001 Dag (Fort. om den skønne Aruje), paa arabisk i 1001 Nat (De fire Galaner) og i to Variationer i de af Dr. Østrup samlede Contes de Damas (Nr. 8 og 11). I Evropa finder man den i en bekendt Fabliau »Constant du Hamel« (Montaigl. et Rayn. IV., p. 166) og med nogle Udpyntninger i Les cent nouvelles nouvelles (Nr. 34). Endelig har Voltaire benyttet Motivet i Zadig (13. Kap.).

Træbilledet (Kad. Tuti-name 5), Nakhschebi 6, se Benfey I., p. 488. Ogsaa denne Fortælling stammer fra Indien; den findes i Vikramacaritra og genfindes i et bøhmisk Æventyr: Den kloge Guldsmed. En Variant er Pañc. V., 4 (Fire Brahmansønner finder nogle Løveknogler, den ene føjer dem sammen, den anden giver dem Skind, Kød og Blod, den tredje gør Dyret levende, og den fjerde kryber op i et

Træ, medens Løven æder de tre andre); saaledes ogsaa i Vetalapañcavimçati.

Soldaten og hans utro Hustru (Behar-i-danesch). Det mest karakteristiske Træk i denne Novelle, Fiffet med den kunstig frembragte Skindødtilstand, forefindes ogsaa i Fortællingen om Atalmulk og Prinsesse Zelika i 1001 Dag. Paa evropæisk Grund findes det i en byzantinsk Roman af Xenophon Ephesios og hos Chrétien de Troyes; det gaar igen hos Masuccio og i det italienske Sagn om Romeo og Giulietta (særlig behandlet af Luigi da Porto, Boldiero og Bandello) og er derfra gaaet over i Shakespeares berømte Drama.

Fortællingen om Veziren Kaverscha (1001 Dag) træffes omtrent i samme Form i 1001 Nat og i »De 40 Vezirer«. Dens første Halvdel minder noget om Herodots Fortælling om Polykrates' Ring; Nemesistanken er jo forøvrigt ret almenmenneskelig ligesom den Tanke, der ligger til Grund for den anden Halvdel af Kaverschas Historie: naar Nøden er størst, er Hjælpen nærmest.

STUDIER
FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND
NR. 41

SAMLENDE KRÆFTER
I SPROGUDVIKLINGEN

AF
MARIUS KRISTENSEN

KØBENHAVN
KLEINS FORLAG
(CAMILLA KLEIN)
1899

Når jeg udsender dette lille skrift, hvis andet afsnit oprindelig var beregnet på at fræmsættes ved filologmødet i Kristiania, må jeg med tak anerkende de impulser, jeg har modtaget fra forskellig side. Hvor trykte værker har foreligget, har jeg så vidt muligt citeret dem, men hvad jeg i min opfattelse af sproglige spørgsmål skylder prof. A. Noreen og cand. mag. P. K. Thorsen, vil man af citaterne ikke få nogen forestilling om. Derfor må jeg her have lov til særskilt at nævne dem. Den første tilskyndelse til at sysle med disse spørgsmål skylder jeg for øvrigt, så vidt jeg mindes, lektor E. Hellquist (se s. 14.).

Askov d. 29/5 1899.

I.

Når et sprogsamfund udbreder sig over et større område, kan det ikke godt undgås, at der vil komme forskelle op mellem talebrugen hos de forskellige egnes beboere. Dette er en meget naturlig ting, da sproget jo stadig udvikles, lydforandringer indtræder, bøjningsformer afslibes og erstattes af andre. Dersom der ikke er meget livligt samkvæm mellem de forskellige dele af sprogsamfundet, ja så at sige daglig omgang, må der i århundredernes løb udvikle sig sådanne forhold. Vi kan på forholdsvis nært hold studere en sådan udvikling på Færøerne. Medens de forskellige øers mål i det væsentlige har bevaret omtrent de samme bøjningsformer, har udtalen af de enkelte lyd i løbet af det årtusende, øerne har været beboede, ændret sig forskelligt på de forskellige steder, så der nu er ikke ringe

afstand mellem de mål, der står hinanden fjærnest. Og her har vi endda at gøre med et område, som er bebygget i forholdsvis sen tid, som langtfra er særlig udstrakt, og som i havet har en let og hyppigt befærdet forbindelse. Og hvor vi vender øjet paa jorden, vil vi finde det samme, at sprogene spalter sig — eller rettere har spaltet sig — i en mængde mer eller mindre forskellige folkemål.

På denne måde har de store folkeætters sprog spaltet sig ud i en række forskellige mål; men når denne spaltning har fortsat sig i nogen tid, da er det, som den stanses. Der danner sig nye samfund, som ikke er helt ensartede, men hvor dog enheden er så stærk, at de dertil hørende føler sig som en helhed over for andre. Der kan være forskellige grunde, som volder en sådan samling, og af de rent ydre skal her peges paa nogle, som synes at spille en stor rolle.

Det kan ske, at et antal folkemål, som er udviklede af samme oprindelige sprog, gennemskæres af en grænse, som sætter skranker for samkvæmmet med en del af folket, men netop dærved fræmbringer en nærmere sammenslutning af en anden del af det. Således har Rinen og de store bjærgskove dannet en grænse mellem de germanske og de keltiske folk, og således har de sydvestslesvigske sumpe dannet en grænse mellem saksere og jyder. Men oftest er vist i så fald den forskellige udvikling betinget af, at de to grene langsomt har bredt sig fræm hvær på sin side af naturgrænsen, så deres forskelle har udviklet sig uafhængigt af hinanden, men under stadig forbindelse mellem stammefrænderne på samme side.

Men det kan også ske, at en del af de sammenhørende folk flytter bort fra deres hjemstavn og søger sig en ny, og i denne ny hjemstavn kan da udviklingen føre dem, selv om de fra først af stod hinanden fjærnere,

nær hen til hinanden, medens de fjærner sig mere og mere fra deres nærmeste stamfrænders udvikling i hjemlandene. Således er de gamle germanske udflyttere i England, som muligvis fra først af har hørt til tre temmelig forskellige stammer, snart ved det nye hjemlands forhold komne ind i en ny fællesudvikling, så de, trods sproglige forskelligheder, der kan hænge sammen med deres forskelligartede afstamning, snart kommer til at danne en helhed, medens de folk på fastlandet, som de har skilt sig ud fra, fjærnes mere og mere fra hinanden og bliver selvstændige folkeslag, forskellige fra hinanden, men lige så vidt forskellige fra deres stammefrænder vest for Vesterhavet. Således har nordmændene på Island fået et sprog, som ikke er noget norsk bygdemål, men et selvstændigt nordisk sprog, allerede i gammel tid let kendeligt fra fastlandsnorsken, et ensartet sprog i modsætning til dette.

Og noget lignende bliver det folk stillet, som bliver skilt fra sine sprogfrænder ved andre omstændigheder. Dersom de germanske folk en gang har dannet en sammenhængende sprogenhed, som de nordiske folk på fastlandet til dels gør det den dag idag, så måtte en sådan enhed i folkevandringstiden opløses ikke blot for deres vedkommende, som drog på de lange togter, men også for deres, som blev siddende hjemme. Ti da skød slaverkilen sig ind langs Østersøens sydlige kyst. Forbindelsen mellem folkene nord for Østersøen og syd for Østersøen brødes, og hvær af delene kom ind i sin særegne udvikling. Dersom der på Bornholm (Borgundarholmr) og Gotland (Gutaland) boede burgunder og goter, så måtte de nu ved forholdenes magt tvinges over i den nordiske sprogudvikling, fordi de af naturen var bundne sammen med landene nord for Østersøen. Ingen magt kunde hindre disse folk i at blive skandinaver nu, da forbindelsen mod syd var afbrudt.

Men hvad enten en sproglig sammenhæng afbrydes ved naturforhold, ved udvandring eller ved indskudte fjærnere stående folkeslag, så erholder dog endnu den derved opståede nye helhed kun kontinuitet, sammenhæng, dærimod ikke enshed, overensstemmelse med hensyn til sprogets enkeltheder. Også her begynder, som vi så det på Færøerne, en spaltning i folkemål, naturligvis sammenhængende, så at naboerne altid forstår hinanden, men dog af så stor kraft, at fjærnere dele af landet gærne kan have mål, som er hinanden meget ulige.

Disse forskelle, som således må udvikle sig, når et folk breder sig over en større landstrækning, kan man kalde de spredende kræfters resultat. Disse spredende kræfter er de, som gør sig gældende i al fri sprogudvikling, vilkårlige lydændringer, formdannelser for at erstatte, hvad der måtte være tabt, analogiske dannelser for at opnå regelrethed i sprogets bygning, nydannelser i ordstoffet og alt lignende.

Men i sprogene gør der sig også andre kræfter gældende. Man har i lang tid stærkt fæstet opmærksomheden på de spredende kræfters betydning. Ved siden af disse gør der sig samlende kræfter gældende, og det skal være vor opgave at stifte bekendtskab med disse.

II.

Ak, vi må vel tænke på de tider,
før vort arme land af krig blev hærget.
Frygtelig er krigen; ak, I ser jo,
ukrudt kvæler alt på vore marker,
og i tidlig grav nedsynker helte,
vore fyrster vandrer uden hjemsted,
ikke mer i måneskin de vanker
for at træffe deres elskte pige.
— Tomme tanker! tænk ej mer på sådant!
Krigen raser jo på vore øer.
Fidji-mændene har lært os Tonga-

folk at slås — velan, lad os dem ligne!
Lad os nyde dagen, før den rinder,
døden er måske vor gæst i morgen!
Lad os kranse os med blomsterkranse,
binde broget skørt om vore lænder!
Vellugtfyldte blomster kranse panden!
Men om halsen vil vi slynge hvide,
som kan passe smukt imod vor brunhed.
Hør, hvor mændene vor skønhed priser!

Efter sin oversættelse af et yndefuldt dansedigt fra Tonga-øerne, hvoraf ovenstående linier er et brudstykke, tilføjer ADELBERT VON CHAMISSO: „Og dem, der digter og synger således, kalder vore skriftkloge, ja selv vore rejsende, vilde — en sprogbrug, som jeg ikke kan godkende."

I vore dage kan man vel nok enes om, at vilde, ɔ: fuldstændig kulturløse, folk finder man ikke. Kulturen kan have et andet grundlag, en anden vækst, end vor, men overalt, hvor mennesket har gjort sig til naturens herre, vil det have udviklet noget, som må kaldes en kultur. Alt bliver derfor at bedømme forholdsvis, i forhold til vor opfattelse og vor kultur. At jævnføre to kulturer er en vanskelig sag, man kan let komme til at se ensidigt på sagen; men dog er der sikkert god grund til at tale om højere og lavere kultur. Har nu Chamisso her truffet den rette målestok til at bedømme et folks kulturhøjde i sin bemærkning om folkets digtning?

Han vil ikke komme til at stå uden meningsfæller. Digtningens høje rang blandt kulturæmnerne forudsættes også af en klimax som GARBORGS: politik, religion, æstetik og .... skønlitterære arbejder[1]). Og ikke des mindre turde der nu mere og mere være en opfattelse i fræmvækst, der sætter digtningen på en helt

---

[1]) A. Garborg: Norsk eller Dansk-Norsk, 1888, s. 12.

anden plads. Man kan gærne sige, at den nye opfattelse sætter digtningen på en lavere plads, for så vidt som den ikke vil indrømme den samme bevisgyldighed med hensyn til kulturstandpunktet. Men samtidig må man ikke glemme, at den nye opfattelse gør digtningen til noget i særegen betydning menneskeligt, medens man vist før vel meget har betragtet digtningen som kunst.

At en sådan ændret opfattelse kan komme fræm, er let forklarligt. Ti det har jo været en gammelkendt sandhed, at et folks poetiske litteratur er ældre end den prosaiske. Lad så være, at dette delvis kan bero på andre ting, som på, at beretninger i bunden form bedre kan gemmes i mindet end prosaiske fortællinger — så ligger der dog til grund for den gamle sandhed noget langt mere end en sådan halv misforståelse. Lå ikke lysten til at give sine tanker og stemninger et smukt lydende udtryk i menneskets natur, hvorfor skulde så mennesket overalt på jorden have fundet rytmer og rim? Og dersom menneskesproget, som O. Jespersen[1]) har ment, fra først af har været langt mere sanglignende end det senere er blevet, hvad er da mere rimeligt, end at samtidig med, at de enkelte ord og ordformer har udviklet sig af den oprindelige sammenvævethed, også melodi og rytme har udformet sig af den oprindelige melodiske „pludren“? Men dette vil jo igen sige, at det oprindelige sanglignende sprog har spaltet sig i tale og sang som to kendelig forskellige ting. På denne måde vilde sangen og den egentlige tale blive lige gamle for menneskeslægten, og jeg ved intet, som taler imod, at dette skulde være tilfældet.

Digtningen i bunden form, som er så gammel blandt mennesker, bliver nu det første samlende element i

[1]) Tilskueren 1892, s. 839 flg.

sprogudviklingen. Ud over vidtstrakte lande kan et folk være spredt, og om der er samkvæm mellem de enkelte dele af det, så forstår man nok hinanden, selv om en dialektspaltning er begyndt. Små forskelle ænses ikke under disse forhold; man kan måske læmpe sig lidt efter hinanden, om man kender afvigelserne mellem ens eget mål og stammefrændens, og i alt fald gør et enkelt misforstået ord i de fleste tilfælde ikke stor skade. Historier og fortællinger vandrer fra sted til sted, og de berettes på hvær egn i dens eget mål, altså forskelligt i de forskellige egne. Om ordlyden bliver helt den samme over alt, gør intet, når blot meningen er den samme. Prosafortællingen har ingen samlende magt, så længe den blot mundtlig går mellem mand og mand.

Men anderledes er det med digtningen. Vi kan gærne tage et eksempel fra vor samtid, da vi jo bedst kan kontrolere nutidsforhold. I begyndelsen af 1870-erne gik en sang af den unge træskokarl Christen Sørensen (Thomaskjær) ud over Jylland. Den var kommen ud uden forfatterens ønske og ikke i den form, han havde givet den. Men den bredte sig ved mundtlig forplantning, dårlige optryk og endnu dårligere afskrifter. Den var oprindelig forfattet i Silkeborgegnens mål. Hvorledes kom den nu til at lyde i de forskellige dele af Jylland? Ja, den kom ikke til at bevare alle sine ejendommeligheder, men en del af dem beholdt den også i andre egne, fordi rytmen og rimene krævede dem. Jeg har hørt den fra flere egne, altid noget forandret, men også altid med noget oprindeligt bevaret, som ikke stemmede med den syngendes eget mål.

Lad os nu flytte os — måske nogle tusende år — tilbage i tiden! Dær kunde vel det samme hænde, at én digtede en sang, som slog an, så den bredte sig fra bygd til bygd. Og også dær vilde man bevare noget af den oprindelige digters sprog, fordi rytme og rim

krævede det. Men lad os så videre tænke os, at der i en anden egn, måske kort, måske langt fra digterens hjem, var en anden, som havde et æmne at synge om, men formen for hans sang havde ikke dannet sig. Nu fik han digtet at høre, han lærte det uden ad, og han havde sin form. Han vilde synge sin sang på samme måde som den anden, kappes med ham i folkegunst. Og naturligvis betænkte han sig ikke på at benytte udtryk i den andens sang, som særlig havde tiltalt ham — vor tids opfattelse af begrebet litterær ejendomsret er ikke meget gammel. Han tog sit, hvor han fandt det, benyttede den andens rytmer og hele rækker af hans ord og udtryk, og derfor blev det sprog, han udtrykte sig i, heller ikke hans eget mål, men en tilnærmelse til den mands, som var bleven hans forbillede. Og så kunde andre slutte sig til, den ene benyttende den andens digte, og jo mere flerstemmigt digterkoret blev, des mere fast blev formen, des mindre kendelig den enkelte digters bygdemål. Da vilde den digter, som virkelig kendte de gængse sange, kunne skrive i det sprog, så man ikke kunde kende, fra hvilken bygd han var. Og så var det første samsprog, digtningens samsprog, dannet over og ved siden af bygdemålene.

At et samsprog kunde udvikle sig på denne måde, har vi i den græske oldtidsdigtning det bedste bevis for. Den græske „dialekt“, som kaldes den episke, er jo netop ikke noget folkemål, men en underlig sammensmæltning af asiatisk-ioniske og æoliske egenheder, uopløseligt forbundne. Og et sådant sprog kan næppe være fræmkommet på nogen anden måde end ved gensidig påvirkning mellem de to nær beslægtede nabofolk, sådan at den ene digter har lånt fra den anden, både ord og former. At digtningen oprindelig skulde høre hjemme på den ene stammes grund og derfra i udviklet stand være vandret til den anden, fore-

kommer mig urimeligt, ligesom dette ikke forklarer, at en senere digtning inden for den anden stamme ikke har valgt en af de to udveje, enten helt at tilegne sig det tilvante digtersprog, eller helt at digte på sit eget mål. Vi ser jo senere i den græske digtning to nye samsprog bane sig vej inden for den lyriske digtning, det æoliske og det doriske. Men i intet af dem har to folkemål på den måde indgået en uopløselig forbindelse. Dette forhold er derimod let forståeligt ud fra den ovenfor fræmsatte opfattelse.

NOREEN[1]) taler (i sine forelæsninger på de svenske universitetskursus for ustuderede) om sprog på første, anden og tredje hånd, alt eftersom ordene har gennemløbet noget mellemled mellem den talendes tanke og udtrykket. Efter det ovenfor fræmsatte bliver da det poetiske sprog et sprog på første hånd, umiddelbart fræmgået af menneskets trang til et udtryk for sine tanker, uden mellemled mellem tanken og udtrykket. Dette forhold udmærker det poetiske sprog i modsætning til bægge de andre samsprogslag, som vi senere skal se. Vi kan dærfor på forhånd antage, at digtningens sprog har noget folkeligt ved sig, hvad man også ofte har gjort opmærksom på. E. TEGNÉR[2]) taler således om „den lätt vunna iagttagelsen, att poesien stundom mer än skriftprosan vågar närma sig till hvardagstalet“. Og i O. WEISE's Unsere Muttersprache[3]), en bog, der er overmåde tysk, men dog på mange punkter kan give også andre end tyskere noget at tænke over, er det samme stærkt fræmhævet. Jeg kan ikke indse andet, end at forf. er kommen til at se bagvendt

---

[1]) Inledning till modersmålets grammatik (Grundlinjer till föreläsninger 1893), s. 7 flg.
[2]) Sv. Akad. Handl. LVIII., s. 45.
[3]) 1. udg., s. 80 flg.

på forholdet. Selve sagen er rigtig nok — at folkesprog og digtsprog allerede fra de ældste tider har levet et inderligt samliv. Men så siger han som begrundelse herfor, at „digtersproget, ligesom folketalerens sprog, vil virke paa hjærtet og vække indbildningskraften. Så snart forstanden lægger sig derimellem, går det poetiske åndepust bort.“ Dette kan dog vel kun være en sekundær grund, den primære er vel den, at da digtningen opstod, var der overhovedet ikke noget ufolkeligt skriftsprog til, og derfor sluttede digtningen sig til folkesproget. Og da al god kunst bygger på tradition, kan en helt ufolkelig digtning kun tænkes, når traditionen, den levende forbindelse med fortiden, er sprængt. Men indtræffer dette i en senere tid, da skriftsproget er en magt i landet, så kan der netop også opstå en lærd poesi, som den klassisk-romerske blev det, da den afbrød forbindelserne med den gamle digtning og gik over til efterligning af den græske. Eller vi kan nævne et nyere eksempel. Da forbindelsen med de nordiske folks ældre digtning — særlig i Danmark — sprængtes ved senrenæssancen og Holberg, da opstod der i stedet en lærd poesi, da fejrede „den ziirlige stiil“ sine skønne triumfer. Men man behøver kun at læse Vilh. Andersen's foredrag om denne digtning[1]) for at overbevise sig om, at her har digtningen vovet sig ind på et område, der ikke er dens eget.

Noget er der dog, som ligger til grund for Weise's mening. Digtningen vil virkelig trænge forbi forstanden ind til menneskets mere usammensatte sjælskræfter. Den vil virke mere umiddelbart end igennem tænkning. Dærfor kommer udtrykkets form til at spille den store rolle. Der er i digtning, som i al kunst, et impressionistisk moment, en stræben efter, at alt skal virke

[1]) Danske Studier s. 54 flg.

mod samme mål, indhold og udtryk blive en helhed og tage læseren eller tilhøreren fangen, og dærfor kan det være, at linjerne trækkes stærkere op og billederne farves livligere, end det vilde ske i almindelig tale. Men netop heri ligger også en lighed med det jævne daglige sprog, som vi senere skal se. Det er afgjort rigtigt, når C. ROSENBERG og HJ. FALK[1]) med så stor bestemthed har hævdet, at skjaldesproget fra først af ikke kan have været et kunstigt sprog. Navnlig Falk viser gennem en række ypperlige eksempler, hvorledes skjaldenes udtryksmåde fra først af helt og holdent er naturlig, om end udslag af en meget bestemt og ensidig norsk-islandsk smagsretning, og at den først i forfaldstiden bliver kunstig og livløs.

Vi skal nu gå over til lidt nærmere at se, hvori lighederne mellem folkesproget og digtningssproget består. En lighed, om end meget udvendig, er den, som man let kan iagttage, at medens skriftsproget i egentligste forstand skrives for øjet, kommer digtet, ligesom den folkelige tale, først til sin ret, når det lyder. Det samme gælder — i alt fald delvis — den højeste prosa, som i det hele indtager en med digtningen beslægtet stilling. Sml. hermed en ytring hos CEDERSCHIÖLD[2]): „Vältalighetens och skaldekonstens språk är ju icke . . . i första rummet bestämdt för att läsas, utan för att höras, och det har hos oss, som hos andra folk, fått sin bestämdt utpräglade karaktär, långt innan med skriftens tillhjälp en förståndsprosa utvecklade sig och vann ett visst oberoende bredvid den muntliga framställningen.“ (Jeg må måske tilføje, at da jeg først nedskrev ovenstående, havde jeg ikke Cederschiölds

---

[1]) Med hvilken ret kaldes skaldesproget kunstigt? Ark. f. nord. filol. V, 245.

[2]) Svenskan som skriftspråk, s. 325.

udtryk i tankerne; men jeg skal ikke nægte, at meget af det, jeg her og i det følgende fræmsætter, har jeg modtaget impulser til netop af denne forfatter.)

Går vi fra ydre til indre overensstemmelser, så fræmbyder ordvalget sig som et punkt, hvor væsentlige ligheder findes. Under sin syslen med adjektivernes substantivering, er HELLQUIST[1]) bleven opmærksom på et herhen hørende træk. Sine eksempler herpå finder han næmlig især i skjaldesproget og dialekterne, og den rette forklaring dærpå er naturligvis, at „samma sinne för det påtagliga, som är ett utmärkande drag hos naturfolken, kännetecknar poesien, hvilken naturligtvis målar lifligare, då den t. ex. ur det kongregat af föreställningar, som framkallas af ordet himmel, afskiljer en i ögonen fallande och talar om det blå o. d.“ Jeg skal nævne et par eksempler fra den danske litteratur, som i al deres simpelhed er meget betegnende. Når INGEMANN synger:

Småfuglenes sang Vor herre forstår;
han kender hver sjæl i sit rige;
de fattiges lovsang han ikke forsmår;
han ser, hvad de målløse skabninger alle vil sige.

— så ligger valget af udtrykket målløse skabninger for det almindelige udtryk dyrene så snublende nær, idet det fræmhæver netop den side af deres natur, som det her kommer an på. Udtrykket er fuldtud digterisk, men det er tillige fuldtud folkeligt. BLICHER har i sin mesterlige gengivelse af den jyske bondes sprog og udtryksmåde fundet et nær beslægtet udtryk, naar han lader Rasmus Ovstrup sige: „Do ka sie, hudden A er imod Jens, ållywl han æ kon et umælend: A dieler mi sihst mundfuld brø mæ ham.“ Og — i lidt videre

[1]) Ark. f. nord. filol. VII. s. 2.

forstand — man må være døv for det ægte digteriske og folkelige, om man ikke kan høre, hvor meget udtrykket har vundet ved at opløses i sine enkeltheder i en linje af E Bindstouw som denne fra slutningssangen:

Han tahrt hans øwn å vænt sæ å søh: fåwal Marri!

Når vi sammenligner denne linje med den skotske originals tilsvarende:

Fare-ye-weel, Lucy! quo' Jamie and ran in,
the gatherin' tears tricklin' fast frae his e'e,

så skønner vi let, at dette digt har vundet ved oversættelse til jysk.

Men en lignende sans for det håndgribelige, som den, der giver sig udslag i at fræmdrage enkelte sider af en ting på de andres bekostning, finder vi også både i digtningen og folkesproget i en trang til at personliggøre det livløse. Børn og jævne folk har det på den måde. Børnene behandler dyrene som mennesker; den lille pige, som ser en hund på gaden og egentlig er bange for den, tænker på at gøre den til sin ven ved at vise den noget fornøjeligt, hun løfter derfor sin kjole, så den kan se hendes røde skørt, og siger: Kan du se mit nye skørt?[1]) Eller tænk på det træk, at en dreng i slutningen af forrige og en anden i midten af dette århundrede på samme måde personificerer solens nedgang[2]). Jeg skal gengive den ældstes — Blichers — ord:

Når solen sank udi heden og skinnede rødlig
på kirketårnet, da stod jeg og fulgte dens bortgang,
af dunkle længsler stille og mildt bevæget:

[1]) Meddelt af dr. H. F. Feilberg.
[2]) Blicher: Jyllandsrejsen, 1817, 6te døgn; Feilberg i Naturen og Mennesket 1894 s. 167.

»Nu løfted den dynen, nu putted den sig i sit leje,
nu drog den gardinet for sængen, nu lukte
den øjet til natlige blund.«

Eller tag udtryk som dette om de hvide skyer: Nu hænger de deres uldsække ud ovre i Ty. Og sammenlign så hermed digternes måde at se sagen på. Solen er for CHR. WINTHER „Dagmor", og AMBROSIUS STUB ser

hvor pyntet solen går
med lange stråler i sit hår.

Det er jo en fuldstændig lignende anthropomorphisme.

Man kan også sammenligne et folkeligt udtryk som det: der er nok et barn i din skjorte, eller et som: du flyver saa let som den fugl, de kalder koen — med JONAS LIE's Udtalelse om, at der er trold i mennesker. Atter den samme trang til at få et konkret udtryk. TEGNÉR[1]) siger, at digtningens ejendommelige ordvalg delvis „sammanhänger med den äkta skaldegåfvans iboende drift att gå eller rättara flyga rakt på sitt mål, utan att med prosans mera lugna hänsynsfullhet väja undan för allehanda konventionella skrankor. Det högsta och lägsta språkbruket mötas af samma grund i många fall." Lidt efter siger han: „En yttring af poesiens håg för det åskådliga, det rakt på sak gående, röjas jämväl — huru motsägande detta påstående från en sida kan synas att vara — i hennes böjelse att gripa till omskrifningar och bilder. Ty endast i den mån är en omskrifning eller bild poetisk, som den ställer föremålet mera lefvande för vår inbillnings ögon." Som man vil se, er dette i den allerbedste overensstemmelse med, hvad ovenfor er sagt.

Ja digternes billeder kan undertiden være af en så folkelig art, at mere akademisk dannede kritikere vrager

---

[1]) Anf. skr. s. 46—47.

dem. Men når de blot stiller sagen sådan, at de netop kan brænde sig ind i læserens eller tilhørerens sind, så har digteren jo opnået sit mål. GRUNDTVIG skrev i sin tid:

I hjærter og munde
med ildtungen rød
har han, som det kunde,
har Faderen sød
lagt bod for al vånde
med kærligheds ånde,
lagt ordet, som frelser fra død.

Men det gik med denne luerøde tunge som i sin tid med BRORSONS:

Gik alle konger frem på rad
i deres magt og vælde,
de mægted ej det mindste blad
at sætte på en nælde. [1])

Også Grundtvigs udtryk har forekommet en eller anden for plat og har måttet vige pladsen for det mere akademiske — men ganske vist ogsaa mere kedelige: med ildtungens glød.

Når vi går over fra de ord, digtningen ynder i god overensstemmelse med det folkelige sprog, til de ord som den — i lige så god forståelse med den jævne tale — afskyer, kan vi gærne begynde med den oplysning, Tegnér [2]) giver os, at arabiske smagsdommere forbyder at optage i poesi først og fræmmest usædvanlige og vildfremmede ord...... og endelig ord, som tilhører en bestemt videnskab, som matematikken, eller kunst, som musikken, eller menneskeklasse, som filosofferne.

---

[1]) Se Fr. Nielsen: Bidrag til den evang.-kristelige Psalmebogs Historie s. 59, eller N. M. Petersen: Bidrag til den d. Litt.-Hist., 2. udg. V. a, s. 208.

[2]) Anf. skr. s. 66, anm.

Dette forstyrrer næmlig den rene nydelse, da det forudsætter kundskaber, som ikke enhvær kan have.

Selv om vi ikke tør skrive digtningen så bestemte grænser, så ligger der dog også for os noget lærerigt heri. Da digteren ynder de konkrete betegnelser, afskyer han naturligvis lige som den jævne mand de lange, kedelige, abstrakte afledede ord. Og da han ynder et ord, hvis betydning kan brænde sig ind i hans tilhørers sind, må han afsky de ord, som ingen betydningsklang[1]) har, navnlig fremmedordene. Men i denne afsky for abstrakte afledninger og fremmedord er han helt ud folkelig. Hvor forfærdeligt den slags ord lyder i det jævne folkemål, kan man få en forestilling om ved at læse følgende slutning på pseudonymen PEDER JÆGER's Yuelbesøgelse i Knærkibøj[2]): „en vemodig stemning ubreht sæ te hiele fåsamlingen. Klåkken slou 12. Uh i naturen hæhn den evige natlamp, monen, dæ ha fådrøwen skøj å mørki. No gik di hjem hwæjén å innskjønt dæ ha won en øwevejen morskavsstemning i fåsamlingen, fek vemoden, fræmtryllet ve invalirens sang, no øwetaget, å de wa mæ et dyft sok di flest fehl i søwn.“ Og det er ikke blot ved de dårlige rim, men også ved det dårlige ordvalg, den parodiske virkning fræmkommer ved INGEMANNS:

Så rædsom en historie
jeg aldrig har oplevet,
jeg fandt den i en krønike,
for neden stod der skrevet:
i fyrsten se tyrannerne,
vassallerne er sanserne,
så kan den hvide herre
samvittigheden være!

---

[1]) Hvad Vilh. Andersen i Festskr. til Vilh. Thomsen s. 261 kalder bitoner.

[2]) Også citeret i Dania II., s. 306, anm.

I spekulativ digtning og læredigt — denne underlige skifting inden for digtningen — kan man selvfølgelig ikke undgå disse ord. Heiberg havde let ved at håne Ingemanns ovenfor gengivne vers, men hvor meget bedre går det ham selv, når han sætter sin hegelske filosofi på vers? Vi kan tage hans i visse måder ypperlige reformationskantate; på de fleste punkter har digteren fået lov at tale, men når en enkelt gang filosoffen fører ordet, lyder det således:

Og stat og kirke sig forente finde
på kærlighedens elskelige bud.
Det bånd, som hjærter binde,
den frie pagt imellem mand og kvinde,
familien er helliget af gud.

Vers er det, endda et godt gjort vers, men poesi rummer det næsten lige så lidt af som af historisk sandhed. Og en glimrende parodi på anvendelsen af fremmedord og abstraktioner i spekulativ digtning har Adam Howitz[1]) givet i sin samtale mellem Heibergs sjæl og Hans Martensen. Martensen beder Heiberg om et bevis på livet efter døden, da

Endogså jeg selv er standset i
forelæsningen over eschatologi
på individernes personelle
kontinuation og individuelle
liv efter døden — — —.

Hertil svarer Heiberg:

Jeg i en skullenværen her kun eksisterer,
som ej min villenværen ret repræsenterer,
min hele tilstand her er en sig sætten på
sin ende i en sky, som fugtig er og grå.
Min tanke har ej mindste kontinuitet,
foruden resultat den vakler, er diskret,
en udenforsigkommen kun, som perennerer,
den er, hvor hvært moment det andet repellerer.

---

[1]) ɔ: Chr. K. F. Molbech; se Borchsenius: Fra Fyrrerne, II., s. 54 f.

Endnu kunde der være flere ligheder med hensyn til ordvalget at fræmhæve. Når almuesmanden vedbliver at betale efter mark og skilling, eller veje i lod, eller gå klædt i kjole, skønt den gangbare mønt er kroner og øre, vægtenheden kvint, og dragten frakke efter almindelig sprogbrug, så viser han den samme konservatisme, som digteren, når han benytter et timeglas i stedet for ur, kappe i stedet for overfrakke eller havelock, ja så forældede skydevåben som bue og pil i de kruppske kanoners tid[1]). Ligeledes undgår digteren så vel som den jævne mand indrømmelseskonjunktioner, rutter med udråbsord og lader i det hele, som om han stod ansigt til ansigt med sin læser[2]). Men dette fører os fra ordvalget til det næste punkt, sætningsbygningen.

Også her er ligheden iøjnefaldende. Ligesom digtningen og det jævne sprog foretrækker en opløsning af begreberne, foretrækker de en opløsning af de lange sætningskæder, ja selv af den enkelte sætning. Man kan træffe vers, og det blandt de aller ypperste, hvor ikke en bisætning forekommer. Som eksempel skal her nævnes følgende fra ØHLENSCHLÆGER's Helge[3]):

Alrune drikker af sorten horn,
dæri hun blander et edderkorn,
da ryster hun stærkt på hvært et lem,
af panden svede dråberne fræm,
hun gisper og stønner så bleg og hvid,
da galer hanen ved midnatstid.

Dette stemmer med den folkelige talemåde. Som et enkelt eksempel, hvor på en lignende måde parallelle hovedsætninger er komne i stedet for underordning,

---

[1]) Tegnér a. s. s. 38.
[2]) Tegnér s. 53, Cederschiöld s. 217.
[3]) Sml. hele digtet: De tre mænd på sneen smst.

kan her anføres et par replikker af O. BENZON's En Skandale[1]):

Etatsrådinden: Hvad er det med det karneval, Fanny? Gik du så meget med kammerjunkeren? Det var uforsigtigt af dig.

Fanny: Det gjorde jeg slet ikke. Vi dansede en dans sammen, og så, da den var færdig, gik vi op, hvor du og papa sad, og så var I gået. Og så gik vi ned i salen igen, og så begyndte forestillingen, og så stod vi og så på den, og så, da den var forbi, så gik vi igen op og ledte efter jer, og så var I der heller ikke, og så begyndte musikken igen, og så dansede vi en dans til, og så . . .

Arthur: Fjorten gange og så i løbet af tyve sekunder! Det er et henrivende sprog, vore unge damer taler.

Selv om ålmindelige dødelige ikke kan finde så mange og så-er, er der dog nok af dem i dette stykke damesprog.

En sætning kan opløses, idet man uddrager de enkelte dele. Ligesom ved opløsningen af udtrykket vil jeg tage mit eksempel fra BLICHER's slutningssang til E Bindstouw og blot gøre opmærksom på, at i dette tilfælde har også den skotske original noget lignende:

Å hwær et dywr å hwær en fowl, hwæ træ, hun kam fåbi,
de søh te hinne lissedan: fåwal, fåwal, Marri!
De lakked ud ad awten, å kokken po hans råhn,
hun tøt, te nær han gåll, han søh: fåwall, dit sølle båen!
Hun tøt, te både bæsteren å kowen mæ hin kalh
di so så nåhle te hin å søh: Marri, fåwal!

Men dette eksempel fører os videre, over til gentagelsens hyppige brug i bægge de her behandlede arter af sprog[2]), som også er et af de mange punkter, hvor de viser slægtskab.

---

[1]) 1. akt 6. sc.

[2]) Cederschiöld s. 220 flg.; Noreen Spridda Studier s. 56 flg. (= Letterst. tidskr. 1894, s. 185 flg.)

Svarende til anthropomorphismen i ordvalget, har vi i sætningsbygningen [1]) den direkte tiltale til publikum i almindelighed eller enkelte fraværende personer eller upersonlige væsner. Almuesmanden pryder jævnlig sin tale om et eller andet med et se kuns nu! eller ja for se! Indianerkvinden holder en lang straffetale til sin hund, før hun dræber den [2]). Men WERGELAND udtrykker sig lige så naivt i sin fædrelandssang, når han henvender sig først til hele publikum i almindelighed, senere særlig til pressen, med sine spørgsmål og udråb:

Hvor trives noget godt og skønt
og stort i tvang?
Kvæl engen — græsset bli'r ej grønt!
bind ørnen — dør den på sin pynt!
stans kilden, som med sang begyndt
har rask sin gang,
og den en giftig sump vil bli'!
Naturen hader, stærk og fri,
al tvang.

* * *

Nej, presse! løft din stærke arm!
befri al verden i din harm
fra tvang!

Vil vi fra sætningsformens område have noget tilsvarende til de abstrakte afledninger og fremmedordene, som digteren og den folkelige sprogbrug undgår, så kan her nævnes de vel afvejede og formfuldendte sætningsrækker, hvor man tager alt muligt forbehold [3]). Eller man kan nævne parenteserne, disse plageånder i læsesproget, som er så karakteristiske for den wessel-baggesenske stil:

---

[1]) Cederschiöld s. 325 flg.
[2]) Feilberg i Aarb. f. dansk Kulturhist 1895 s. 1 flg.
[3]) Cederschiöld s. 217.

Den hele vide verden ved
(med hele verden notabene
poeter i særdeleshed
en to-tre gode venner mene;
jeg traver i poeters fjed,
og altså) — hele verden ved:[1])

Endvidere kan man her nævne forklaringer til det sagte. Noter under teksten kan være et nødvendigt onde i prosa, men i poesi er de utålelige. Atter her finder vi det for digtningen upassende i den lærde poesi, i den ziirlige stiils tid, men hvilken nutidsdigter vilde holde af at have sine værker forsynede med lærde noter, som tilfældet var fra Arrebo til Wadskiær?

Skulde dette ikke være nok til at vise, at digtningens sprog, „skønt godt i vejret groet, dog har nogle rødder i det lave“, så kunde der endnu føjes enkelte ting til. Men jeg tør ikke gå videre og må nøjes med at henvise de videlystne til Cederschiöld's og Tegnér's ofte citerede værker. Jeg tror, at sagen er klar nok, at digtningens sprog, det første samsprog i et land, altid bevarer mærker af sin oprindelse, af, at det ikke er et kunstprodukt.

Men dermed følger da også den slutning, at digtningens sprog ikke på samme måde som skriftsproget er et kultursprog. Alene dets modbydelighed mod fremmedordene (ɔ: mod kulturpåvirkning) stempler det. Det mangler skriftsprogets smidighed, men har til gengæld en god del af folkemålets oprindelighed og kraft. Og dette forklarer, at jo renere digtning eller jo renere folkelig fortælling man forsøger, des bedre lykkes det i et folkemål, og dærfor er også indtil videre det norske landsmål, som endnu delvis står på folkemålets standpunkt, bedre skikket til digt-

---

[1]) Baggesen, Kallundborgs Krønike.

ning end — skal vi sige til naturvidenskabeligt forfatterskab?

Men digtningens sprog er toppunktet af den folkelige udvikling i sproget. Dette er jo også en kultur, om end af en egen art. At betegne det som det folkeligste af alle kultursprog, eller som det mest kultiverede folkelige sprog, det er nok at sætte det på den rette plads.

III.

Har man været udsat for at overvurdere det poetiske sprogs kulturværdi, så er dette i alt fald i den nyere sproggranskning, den, der går tilbage til RASK og GRIMM, ikke tilfældet med skriftsproget. Og højskolebevægelsen her i landet, som så væsentligt har støttet sig til sangen og „det levende ord“, har ikke i lige så høj grad benyttet det skrevne. Dette er ikke sådan at forstå, at højskolens mænd i almindelighed — eller GRUNDTVIG i særdeleshed — ikke har benyttet skriftlig meddelelse, nej tværtimod har de mest klarttænkende blandt dem just sat det skrevne ord på sin rette plads. I virkeligheden har de langt bedre forstået at vurdere skriftens betydning end mange sprogmænd, som i skriften kun har set en hindring for at lære selve sproget at kende bag bogstavernes forklædning.

Når GRUNDTVIG (og med ham mange andre) har skelnet så skarpt mellem det levende og det døde ord, så er der naturligvis noget meget rigtigt i dette skel. Ordet, som det lyder i tale og sang, er det egentlige ord, skriften er kun som et forsøg på at give et tegn, hvorefter andre kan finde ordet igen. Vi har jo nok af den slags tegn også på andre områder. Tager vi et nodehæfte, vil vi, om vi ellers kender de enkelte tegns betydning, på et instrument kunne gengive nogle toner,

der i alt fald minder om de toner, komponisten har tænkt på. Og jo mere vi kender til kunsten at læse noder, des bedre vil udfaldet blive. Ja, det kan være, vi kan nå så vidt, at vi endog uden noget instrument kan danne os en forestilling om, hvorledes det vilde lyde, om det blev spillet; men et ufuldkomment indtryk må det dog altid blive.

Tager vi så en samling afbildninger af adelige slægtsmærker og betragter dem, så findes der måske nogle, som er farvede. Der kan vi rigtig nyde farvernes sammenstilling, om den er smuk, eller ærgre os over den, om den er styg. Men ser vi så på de afbildninger, hvor farverne kun er antydede ved forskellig skravering, så er forholdet et andet. Vi kan længe nok i vor bevidsthed have den forståelse, at de skrå streger betyder grønt, prikkerne guld, de lodrette streger rødt, og de vandrette blåt — det kan endda være den rædsomste sildesalat af farver, uden at vi mærker disharmonien. Vi kan måske ræsonere os til, at noget må være stygt eller kønt, men det er først, når vi sætter de pågældende farver på, at vi ser det og føler det fuldt ud.

Men bægge disse eksempler på gengivelse ved tegn er i høj grad ensidige. Ingen af dem passer sammen med skriftsproget. De går bægge ud på at give tegn for umiddelbare sanseindtryk. Farverne og tonerne er ikke noget forståeligt, de hører ind under andre områder af sjælelivet end ordet. Indbyrdes er de nær beslægtede i deres virkning på menneskets stemning, selv om de virker på forskellige sanser, men ordet har et andet ærende end blot at virke til at fræmkalde en stemning. Det vil tillige vække forståelse, det vil oplyse. Dærfor må vi for at finde et tilsvarende eksempel vælge et tredje.

Vi tager et landkort og ser de forskellige tegn på det. Som ved de andre gengivelser kræves også her

brugen af fantasien, for at vi skal kunne forestille os, hvorledes dette landskab ser ud. Dersom kortet er tilstrækkelig nøjagtigt, kan vi med dets mål som vejledning lave en model af landskabet, i stedet for de små stjærner på kortet anbringe kæmpehøje, for de blå streger lægge en sølvtråd, der kan ligne en lille bæk, sætte små gårde, hvor kortet har en firkant — og så dog ikke nå til nær så god en forestilling om landskabets udseende, som hvis vi havde set et ikke nær så nøjagtigt maleri, der afbildede det. Så snart vi skal arbejde på at få et sansningsbillede fræm, så slår gengivelsen ikke til — det samme, som vi så ved de foregående eksempler. Dersom vi dærimod vil vinde ikke et indtryk af landskabets udseende, men en forståelse af dette landskabs naturforhold, så er der vel ingen tvivl om, at vi bedst når dette mål ved at gå ud og undersøge hvært eneste punkt i naturen, for så vidt det har betydning for vor opfattelse. Men er det en stor landstrækning, det drejer sig om, og er det ikke hvært enkelt træ og hvær enkelt busk, vi ønsker at kende, men kun de store betydningsfulde træk, så står vi os i mangfoldige tilfælde ved at tage kortet og dærpå erhværve os en forståelse af disse ting. Vi kan på kortet se, hvorledes skovene skiller bygd fra bygd, vi kan se moserne og vandløbene drage skel mellem de forskellige egne; vi kan se, om bebyggelsen er tæt eller spredt, om egnen er bakket eller jævn, skovrig eller skovfattig — og vi kan med et eneste blik se de ting, som det ude i virkeligheden vilde tage os uger at udfinde. Ja, dær ude vilde vi endda stå fare for at tabe de ting af syne blandt iagttagelsernes mangfoldighed.[1])

---

[1]) Det samme, som gælder om et landkort, gælder naturligvis også med de nødvendige ændringer om en beskrivelse i ord af et landskab. Landkortet er her kun valgt, fordi det slutter sig nærmest til skriftsproget.

Her står vi ved et punkt, som vi må have klart, når vi skal vurdere skriftsprogets betydning. Lad os derfor igen nævne de erfaringer, vi har høstet om en symbolsk gengivelses virkning på vor sjæl: Vi kan ikke af den få det stærke oprindelige sanseindtryk, vore stemninger kan ikke umiddelbart påvirkes af den, men vor forståelse af det gengivne kan i visse måder blive klarere ved at se[1]) gengivelsen end ved at se eller høre det gengivne. Og endvidere må vi fremhæve den lette adgang, vi har til at gentage vore undersøgelser på enkelte punkter, om vi skulde savne klarhed med hensyn til dem.

Heraf kan man omtrent på forhånd bestemme skriftsprogets værdi. Dersom man kender den, der har skrevet, så kan man måske i sit indre — ligesom den dygtige nodelæser — høre klangen af ordene, mens man læser, men altid med fare for, at en og anden falsk betoning kommer med. Vi kender vel alle det, at vi tit i en bog, hvis forfatter er os vel bekendt, synes at kunne høre hans egen røst udtale de ord, vi læser. Ja det kan ske, at vi synes at stå ansigt til ansigt med ham, så vi kan se ham sige det, se hans minespil, som vi kender så godt, når han kommer med sådan en ytring. Men alt dette er dog kun et afbleget billede af virkeligheden, ja i de fleste tilfælde af en tænkt virkelighed — kun ret virkelighed, når vi har hørt forfatteren udtale de ord, vi nu læser. Og er det en forfatter, vi ikke kender eller kun flygtig har set, så bliver dette indre sanseindtryk endnu mere uvirkeligt. Men hvorledes end alt dette forholder sig, så er der en ting, vi kan. Vi kan forstå forfatterens tanker, vi kan stifte bekendtskab med de stemninger, han har givet udtryk,

[1]) Sml. foreg. note.

ja vi kan måske endogså i hans ord se noget om dybden af den følelse, han har givet udtryk.

Her er det imidlertid, at skriften mest glipper. Skriftsproget er et sprog på anden hånd, det er ikke et umiddelbart udtryk for menneskeånden og mennesketanken, det er symbol for et sådant udtryk. „Det levende sprog“, ordet i menneskets mund, virker ikke blot ved sit indhold, ja i mange tilfælde ikke en gang mest ved sit indhold. E. H. Tegnér siger et steds (Språkets makt öfver tanken, s. 13), „at det er mere end et paradoks, at der i hele verden kun er et sprog, som udelukkende henvender sig til øret — og det henvender sig egentlig til øjet. Det er skriftsproget.“ Men dærmed er endda ikke den hele sandhed sagt, thi det er ikke engang alt det hørlige, som skriften kan gengive. Man kan godt være sådan anbragt, at man ikke ser taleren, og hans ord kan endda gøre langt større virkning, end de samme ord vilde gøre, hvis man så dem skrevne eller trykte. Stemmens klang, der er en værdimåler for udtrykkets ægthed, har også meget at sige. Det, som skrevet vilde være betydningsløst, får, når det siges med sit rette udtryk, tit et indhold af den aller største betydning. Og kommer hertil så hele den talendes holdning og minespil, så er det en tilgift, som stiller det mundtlige ord på en helt anden fod end det skriftlige. Hvor stor en rolle det personlige dær spiller, kan man også måle gennem den omstændighed, at en ytring, som skrevet med en bestemt velkendt håndskrift er betydningsfuld, når den blev trykt eller afskrevet, vilde falde betydningsløs til jorden. Dette er hovedgrunden til, at „det levende ord“ er kommet til at få så dybt gribende betydning for oplysningsarbejdet i vort land. Når en mand lægger hele sin personlighed ind i det ord, han taler, virker det mundtlige ord på en helt anden måde end det skrevne, kalder ganske anderledes folk til dåd, viser vej gennem det dunkle, selv om det

måske er mindre klart end mangt et skrevet ord. Og sjælden får vel nogen lyst til at læse uden i forvejen at have hørt.

Har man derimod fået lært den kunst at læse med forstand, så kan det også hænde, at man får mere ud af at læse, hvad en mand skriver, end af at høre ham tale om det samme. Det kan være, at hans ydre fræmtræden er sådan, at den klarhed og forståelighed, som hersker i hans skriftlige arbejder, svinder i hans tale, det kan være, at han stammer og hakker i det, at hans stemme er spinkel — kort sagt de hundrede omstændigheder, der kan lede tanken bort fra det, som skulde være det vigtigste. Ævnen til at tale godt og til at skrive godt står langtfra altid i ligefræmt forhold til hinanden.

Skriftsproget er som sagt et sprog på anden hånd. Det er et udslag af menneskeåndens rastløse virken. Mennesket har søgt at overvinde tidens og rummets skranker. Det er i den nyeste tid lykkedes at lade ordet lyde på lang afstand gennem telefonen og at opbevare det til andre tider i fonografen. Det er nye udslag af den samme menneskeåndens virksomhed, som har skabt skriften til et gemmested for talen — en symboliseren, da man endnu ikke kunde opbevare selve lydene. Ved hjælp af skriften kunde man gøre sit minde varigt, ved hjælp af den kunde man få sine ord uforvanskede ført fra sted til sted uden selv at rejse. Og som på så mange punkter viser det sig, at den samme opfindelse er gjort rundt om på jorden uafhængigt. Men som på mange andre punkter har også her Grækerne ført udviklingen et kæmpeskridt fræmad, som intet andet folk har gjort det.

Den ældste art af „skrift“, om man må bruge det navn, er vel den, som er repræsenteret i helleristningerne og de dermed ensartede fræmstillinger, hvad enten

de er udførte på klippevæggen eller — som hos Nordamerikas indianere — på et stykke birkebark. De billeder, man indridser, symboliserer begivenheder eller genstande; der er ikke tale om en gengivelse af ord eller tanker, det hele er kun en støtte for hukommelsen. Den, som går til sådan en billedskrift uden at kende, hvad den handler om, kan lige så gærne blive fra den. Han får i bedste fald en muligvis ikke helt urigtig forestilling om dens indhold. Men den, som kender hovedindholdet, kan på indskriften læse en hel del enkeltheder, som han ellers let kunde glemme. Denne art skrift har adskilligt til fælles med fræmstillinger, der endnu bruges.. Når et kors i avisen betyder, at en mand et død, eller to forenede hænder på en gravsten, at den dær begravede var gift, så står vi over for lignende forhold. Hvem vilde vel, uden at kende den til disse ting knyttede symbolik, kunne læse meningen ud af dem? Eller man kunde nævne „landkendingerne" i sømandsbøger, hvor en takket linie betegner en række højder; eller kortets signaturer for træer og vandløb osv.

Men mennesket er ikke blevet stående ved en sådan skrift. Man vilde gengive ordet, ikke antyde en begivenhed eller en genstand. Og på flere steder, i Ægypten og vel også i Mesopotamien, og i Kina og Mexiko og på Påskeøen, har mennesket fundet en måde, hvorpå det kunde opbevare ordene. Metoden er den gamle, men man udvider den. De synlige genstande afbilder man, som man gjorde før, men for begreber og handlinger opfinder man nye tegn eller benytter tegnene for genstande, der har et lignende navn som de selv. På denne måde når man til en ordskrift, en skrift, hvor hvært tegn betegner et ord, et vist lydkompleks uden hensyn til dets betydning, selv om tegnet forestiller en genstand, som det kan betegne. Disse tegninger af bestemte genstande bliver nu mindre og mindre nødte

den måde vandrer man fræm
, hvor sammenhængen mellem
dærved betegnede genstand er
gnet kun betegner visse — fuld-
— lyd.
yrder sig i det oldsemitiske
lgt en ganske kort række tegn,
e enkelte bestemte lyd (en med-
yd), og disse lyd betegnes ikke
Dette er bogstavskriftens
ller lydgruppe kun har et tegn,
betegner en eller få aldeles
ıpper. Også kileskriften er i de
til en ren bogstavskrift af meget
ønikiske, en mellemting mellem
ift, og lignende mellemstand-
de fra den fønikiske skrift ud-
en, Palæstina, Indien og Midt-
elseskrift forekommer, som i
eter hos neger- og indianer-
nste alfabet af kileskriften. Men
tog det sidste store skridt på
dtet fra blandet lyd- og stavelse-

lette udtryk alt for bogstaveligt.
rde, bestod i, at de valgte altid
betegnelse, og at de antog alfa-
se af selvlydene[2]). I visse måder
lfabet en tilbagegang, for så vidt
mofoner" (enstydige tegn) f. eks.

ette at den hieratisk-ægyptiske skrift;
tgesch. 1. Abth. II.) synes imidlertid
igelse herimod.
semitiske og indiske skrifter tegn
n til betegnelse af selvlydene.

for s og k og „polyfoner“
som x. Men det store fræm
overvældende, at man må regn
idealet sat fræm: hvær enke
enkelt tegn sin lyd. Og i vi
g idealet mere, end de nyere s
kelig de forandringer i lyd, som
lige af naboordenes påvirkning,
, så at samme ord kunde skrives
som det følgende begyndte med
eller en anden lyd. Det er, sc
agliger tales lyd vilde skrive: ha
kommer, når han er tilsagt.
elv om der altså er en virkelig
lan lydret skrivemåde, er det
ikke skelnede mellem meget
nøj es med betegnelse for de
g bd de andre betegne ved
lig gende. Ligeledes kom m
s kriften, som den ovenfor
st avet ens, hvor det foreko
end ret på grund af ændrede
På grundlag af den græske bog
sam me grundregler som dens, h
fåe deres skrift, romerne d
lan rne deres runer osv. C
hvo ledes det gik til, når et f
enn lydskrift. Da hjemlige
ibe lige, vil vi forsøge at tæ
ring år 1200 her i Danmark.
På Den tid var her i landet
dte. I alt fald en del af stor
benyttede de gamle runer,
iet anvendte man de mere
ver. Dersom en skulde sætt
ax.

ı nok vælge runerne, der var ganske
hugge i sten, ja det hændte vel også,
med runer mejslede sit *aue maria* i
ı fik man lyst til at optegne de gamle
ltil havde gået i mundtlig overlevering,
ørre arbejder kunde man vel nok an-
runehåndskriftet AM. 28,8vo er et stort
men de latinske bogstaver var dog
det brug; klærkene var jo også mere
ive dem. Man opfandt — eller måske
rne — nogle nye tegn for de særlig nor-
?, *ø* og *y*, men anvendte for øvrigt de
ne betydning, som når man skrev latin.
har optegnet en landslov på dansk, ved
rem det end har været, så har eksemplet
Og det er gået som ved digtningen, at
ərt af den anden. Tegnene for de særlig
viser ligesom hen til to kilder, men også
den ene af disse sejrer meget snart med
nedens kampen om *æ* bliver langvarig, og
ig synes at have haft mere end et tegn
år den ene skrivende lærer af den anden, og
ræm skriver af efter den anden, kan det ikke
ler mellem skrivernes skrift bliver en langt
end der har været mellem deres tale. Og
somhed der udfoldes med at skrive dansk,
bliver også ligheden. Medens i de ældste
skrifter forskellen mellem landsmålene endnu
kendelig, bliver det senere næsten kun de
efaldende uligheder, der får lov at blive
llerede de ældste nu bevarede håndskrifter
fattede i noget rent landsmål, men langt

enen.

-amlende kræfter i sprog

det tilfældet med de

r sig en aldeles best
estemt overensstemme
middelalderen og i
Hellas skriver hvær
nmark alt fra den fø
samsprog. Dette hæ
politisk ikke var no
delvis sin egen kult
rigsenhed, og netop
ørerne, er de, der er
mest af rigsenheden.
i Danmark, men ind
erremændene, prælate
andsbypræsterne, lan
pe haft nogen del i
)g når vi så ser he
tranker mellem smås
er et skriftligt samsp
or betydning det pol
forhold som dansken
begyndende unionssa
af den unaturlig
ımsk, mellem skotsk
ergang fra plattysk

else, der således o
nden, samtidig me
en ene egns sprog
andens, folk, som
- i Skåne — den
der kommer stør
ındt dem, der vi
Skal engang en

›rev, så kan det let gå galt, når
de formler, han er vant til at
også adskillige jyske tingsvidner
ımenligne en så flot skriftssprogs-
le, med dens fortsættelse, indtil
ıd på den vante kongevej; særlig
på den ulykke, de stumme *e*-er
ıde [1]).

brev ser eller høre læse, helser vi
nholt, herredsfoget på Hammerum
. med dette vort åbene brev, at år
den løverdag næst for sankte Marie
r skikket for oss*e* og for flere gode
.ng, at Svend smed i Nestholt æsket
lne af 8 dannemænd..... Først ad
sått*e* i Præstsig ad midt*e* strømm*e*
så fra samme sig til midt*e* strømm*e*
ne sten og så rett*e* opp*e* osv......
›ss*e* udi alle hånde måde, som for-
ıørde vi og så og vidner vi det med
le for nejden på dette vort åbene brev.

fterhånden fræmkommer i skrive-
kalder retskrivning. Dette
›nde; dersom det skal betyde en
le hørte ord komme til deres ret,
›r en vedtagen form for betegnelse
.ere eller mindre nøjagtigt gengiver
r så vidt en mindre rolle; det er
t skrive tongue, selv om afd.
tidt skriver tung og har nok så
lydlige grunde derfor. Og det er
skelne mellem kunne og kunde,
har haft *d*-lyd mere end kunne.
ı retskrivning at skrive: Vis mig en

.e jyske Tingsvidner. s. 25; retskriv-
eret, men formerne bevarede; sml.
o. fl. a. st.

er er næppe noget sproglag,
ɔrm er i den grad trægt og
Dette hænger sammen med
at det ved bogtrykket har
lse. Det skrevne ord
og det er jo rigtigt nok, at
ale med folk, som er døde
ive ved at læse, hvad de
l sin samtid, men man
dens værker og skriver
iden. Og når man får
ınne læse, så ser man
ːn, men det hele ord-
ı en kendt skikkelse.
t ændret ved de ord-
se.

dre form spiller, kan
læse følgende [1]):

ꞩ DND
RE
ETS
)

R TRO
RUUD

NME.
LLER
DER.
IER.
LEM. osv.[2])

ger om det Cimbr.

herre h. PETER
er tro mand og
ømmelige efter-

amlende kræfter i sprogud

Alene
er ette lille stykke vil overb
er, bo gstavbillederne, men ord
ndt når vi ser dem trykte el
kræ måde. Dærfor vil enhvær
i vid ve anvendelse af tænknin
på den den er stor nok til, at h
stat n. Der vil komme et spil
ve tes læseren, men som han u
e f bevidstheden om, at har
s ugten deraf ved at få lett
in rive. De voksne og fuldt
in il dærfor sætte sig imod en
t som i væsentlig grad omd
til er hans læsning til ingen r
kommer endnu en anden
imod en lydret skrivemå
rt at læse så godt, at vi s
r vi læser en bog eller avis
JESPERSEN meddelte på filolo
det kunde godtgøres ad eks
irkeligheden bevægede sine
r man læste. Jeg tvivler
det, ja at man i mange tilf
er, gør man det sikkert,
den skrivendes indre bevid
r på papiret. Men når
et sprog, som man beher
, så gør man det afgjort

eller rettere at tale overv
uden exempel de frem
ens trygge stytte rigets
ktat om vor fædernelands
nderlige elskere og forfr
son og høitærede befordr
tjener Peder P. Syv.

man skulde kunne tænke de enkelte
'art, man da har. Her har CEDER-
ɔovedet på sømmet, når han sammen-
d tænkning snarere end med tale. Det
at også ved tænkning kan tankerne
les bestemte ord og ordforbindelser, og
ɔng vi vil gøre os en tanke rigtig klar.
ert er det, at vor tænkning undertiden
., at kun enkelte ting træder fræm over
ɔerskel“ (Høffding). Tankens flugt er
gennemfarer landet, så den rejsende
se af det, han farer forbi, men hvor
ser de almindelige linjer i landskabet
t, at han med friske indtryk kan sam-
e egn med den anden. Det kan gærne
andet vigtigt er undgået hans opmærk-
ɔn fodtur igennem det samme landskab
ıs opfattelse af et og andet; men den
han har fået, hvis han virkelig har be-
godt, vil dog i de fleste tilfælde være
l tit kunne hjælpe ham til på en sådan
g at se bort fra småtingene og fæstne
ɔder mere.
med den rejsende, således går det den,
skriver. Ofte har hans tanker med en
l omfattet hele det stof, han vil føre
set det hele forme sig, men blot i sine
ı når han skal sætte det på papiret, må
vandre gennem de samme ting, som
gennemfor; den må passe alle enkelt-
ɔemstillingen. Men dersom han glemmer

ɔkriftspråk, s. 69 flg. I det følgende er del-
ɔdtryk af min anmældelse af denne bog i
ilol. XV. s. 274 flg.

ȝ bør kendes i sin helhed.
at fortsætte endnu *nogle*
at fræmdrage hovedsagen.
lettere, da vi kan overse
og da vi kan opfatte langt
e vor opfattelse i ord, så
med en hastighed, der
når der ikke i indholdet
lig tiltrækker sig vor op-
vor flugt. Dersom det er
farten for at få det op-
ere, og vi er da vel til-
te lille ophold. Men er
get afledende, ærgrer vi
vor tid med noget, som

ger i skrivemåden, som
med, men som endog
forandret stavesæt i et
former af det samme
det ligefræm blive en
han ikke når til klar
se består. Medens det
it få læsekyndige folk
er som g o t, o n t og
d udtalen, end de nu
henvisning til g o d,
ned *d* indført i tiden
– en af grundlovene
NÉR[1]) betegnet som
et således: S e k u n-
bøjningsformer) b e-

k rättstavning, s. 31;
t osv., s. 66 flg.

imærelementets
e kan ske uden s
agtig udtale. L
l vid udstrækning, v
s de skrivende til
er var næppe nog
at få skoleelever til
re, hvor det støtte
nne læsen med øj
ds lyd gør også, at s
LD [2]) med rette fræm
ige fra den gamle
se" — dærved at
el mellem ordene,
ære opmærksomme
dler til sin rådighe
så har skriften igen
klargøre indholdet,
rt. Den som har ø
ut lydtro gengivne,
sammenskrevne ord
talesproget og øvr
betydelig klarere i
nedskriveren har t
l ikke få et nær
ller en så klar fo
som hvis det var sk
t andet denne lydt
e sprog så vansk
derne fonetikere, so
at opgive den ort

onatur, s. 18 flg.
som skriftspråk, s. 88.

ıdre lag inden for sprogverdenen,
r måttet miste noget af de andre
hed. Overmåde betegnende for
;å, at i intet andet trives frem-
ĸte udtryk´så godt som i dette.
e den samme smidighed — og
andre.

IV.

›lk, der står hinanden så nær
enseende som islænderne og
ındgå at blive slåede af den
s i sproglig henseende. Fær-
lle øgruppe med små afstande
› ad søvejen mellem de enk-
er et stort, svagt bebygget
ge færdselsveje. Man skulde
ktforskellene var langt større
ɘ, men det modsatte er til-
landske sprog i mange hen-
gammeldags trin. Hvorpå
ænderne været uden påvirk-
tur i langt højere grad end
; hjemme på deres egen ø?
så godt som nogen del af
tid givet sit bidrag til den
/i må da søge en anden
ɔege på, hvad en islænder
. Han siger[1]): Vor store
itteratur; uden den var vi
til at stå som færingerne.

elsen ikke er smigrende
, da den indeholder en
mlig en meget stor forsk
e har en rig, fræmragend
et tidspunkt, da dialek
ad havde dannet sig, og
i de svageste nedgangst
. Der findes vel næppe
n grad har bevaret den
oldtid, som det islandsk
har vel nok haft nog
enne har aldrig været
ræfter, og da Norges ned
moderlandet, medens Is
illing. Færingerne mist
sprog og fik ligesom No
iske, til skole- og kirkes
prog på alle områder. I
bevarelsen af ensheden,
emmed sprog kunde nat
landets eget.
er forudsat, at skriftspr
orenende indflydelse på
stændig er opvokset af
skal nu anføre beviser fo
således. Vi kan betragte
emme i nutiden, og vi
f, hvorledes vi dag for
denne virkning. Ude
byerne, ser vi [1]) den
jo hænger nøje sammen
ge ind efter den ander
es til påvirkning mell

Jensen i Dania V., s. 213,

.den omstændig-
t modsatte arter
ene art er den,
ɔgændrende først
gle stærkt iøre-
ng — mere eller
så — om det
næsten altid gør
ltaleejendomme-
ng af kammer-
j ikke, dersom
; man beholder
så iørefaldende,
af gloseforrådet

t af sprogskifte,
n egen udvikl-
. Jeg kender
ere, som ikke
ilde tværtimod
Men de kom
ing, de måtte
e og naturfag,
de set i bøg-
ne fulgte, alt
eget — også
smålets efter-
i førstningen
ert, indtil de
af deres op-
t tilbage end,
halvvejs med
i udtryk og
igsmål, kun
d på urette

mlende kræfter i sp

n.) mindede endnu
s helt tabes.

den sidste art, som
er vel kendte med
hvis omgangskreds
virket på dem til spr
som her særlig har
g dog tror jeg, at d
ske almues udvikling i
hundrede år, vilde jeg
keligere erfaring. Det
ig afveget særlig stærkt
n nyere tid har det helt
emål og er blevet ensar
æppe nogen anden egns
fstand fra målet til den
kriften, har skriftens in
sammenfald kun mød
orskel, dær faldt, var s
nshed, hvor forskellene
ært vundet skridt var e
t avislæsning og kirkeg
skridtet var et fræmskridt
tror jeg vi skal se på
Da sprogformen i skrift
mmelighederne endnu så
tedes i den store fællesfo
demål kan mærkes i midd
rider herimod. Og den en g
ldrig senere helt tabt; den
lderens slutning og ud ove
nge oplæsninger og rimefræ
teraftener gav anledning til
til den i digtningen og skri
g bogtrykkerkunsten, som i d

lande måtte fuldende skriftsprogets enhed, kan her modtage et fuldt udviklet skriftsprog og har blot at fortsætte dets traditioner. Og den ensartethed, som var nedarvet fra middelalderen, er nu sikret, om end små stedlige afvigelser kan opkomme eller måske holde sig, om de allerede er opkomne.

Men for de fleste folk bliver skriftsproget ikke noget blot konservativt. På de fleste steder modtages det ikke ved bogtrykkerkunstens indførelse af et sådant i forvejen ensartet sprogsamfund, men af et folk, som er splittet mellem en række bygdemål. Her har det en anden opgave end den at bevare den bestående enhed, her skal det skabe en ny enhed. Og det beror da på, hvorledes bærerne af skriftsproget optager dette hværv. Atter her vil vist et blik på hjemlige forhold kunne øge klarheden; så kan vi siden se, om det dærved vundne syn på sagen også kan passe på fremmede forhold.

Da reformationen indførtes, kom dansk veltalenhed til at spille en helt anden rolle end før. Medens forkyndelsen af kristendommen forhen blev røgtet af biskoppen og tiggermunkene, sjældnere af sognepræsterne, blev det nu netop de sidstnævntes sag fræmfor alle. De katolske biskopper, hvis skriftsprog var latinen, har vel næppe i almindelig forstand talt noget bygdemål — dærtil har de for lidet været knyttede til en bestemt landsdel og en ensartet omgangskreds. Men de har heller ikke — så vidt jeg kan skønne — været rigsmålstalende i moderne forstand. De har talt deres ungdomssprog med de ændringer, som en skiftende omgang i tidernes løb havde påtrykket dem. Og tiggermunkene, der vandrede om i hele landet, har vel heller ikke, selv om de først i en senere alder er komne ind i dette liv, kunnet holde deres bygdemål helt rent, men af dansk rigsmål har der nok hos dem — om vi har lov at dømme efter de skrifter, der udgik fra deres

klostre — lige så lidt været tale. Sognepræsterne, den mest fastsiddende del af det katolske præsteskab, har derimod sikkert talt deres bostavns — i reglen lig deres fødeegns — mål.

Nu skifter ved reformationen sagerne helt udseende. Prædiken bliver sognepræsternes fornæmste pligt, og har en præst før kunnet nøjes med at messe og en gang imellem fortælle noget om en helgens lævned, bliver det nu anderledes. Han skal prædike om evangeliet og forklare troens hovedpunkter for menigheden, og dersom han ikke selv kan forklare evangeliet ret og i overensstemmelse med kirkelæren, og vil ordet ikke falde ham i munden, må han læse en prædiken op af en god postil. Der var mange af reformanterne, hvem ordet faldt let i munden, og som med åndens glød kunde tale til deres menigheder, men vi kan være visse på, at især i den første tid var der mange steder, hvor man måtte være vel tilfreds, om man kunde få en hæderlig luthersk-sindet mand, som var så vidt i lærdom, at han tåleligt kunde oplæse prædikener og forklare Luthers lille katekismus. Endnu hen i slutningen af reformationsårhundredet beretter Fyns biskop[1]), at præsterne i deres prædiken væsentligt holdt sig til Niels Hemmingsens postil, og at mange gjorde det på en meget tør måde. Ja Skånes biskop tager hårdere på dem, som uden tilbørlig lærdom trænger sig ind i præstestillingen „i tillid til, at de nok kan lære en prædiken udenad efter en dansk, tysk eller endog latinsk postil".

Den jævne landsbypræst — og det samme gælder delvis byernes præster, men kun delvis — havde i reglen fået sit præstekald i sin hjemegn, hvor han havde lettest ved at vinde beboernes stemme. Og hans ophold

---

[1]) Helveg: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen. 2den udg. I. 254 flg.

ved skolen og universitetet, hvor han snart ikke hørte et dansk ord, skulde ikke berøve ham hans hjemegns mål. Kom han så i kald hjemme, blev det også hans daglige tale. Men når han stod i kirken, gik det ham, som det går børnene i landsbyskolerne de fleste steder endnu, at han læste op og fræmsagde, hvad han havde lært sig mere eller mindre udenad, som om han talte ud af en bog[1]). Hans sprog blev et sprog på tredje hånd, en gengivelse af en gengivelse af udtrykket for tanken. Det kunde nok, som biskop Jakob Madsen siger, falde meget tørt for dem, som ikke kunde rive sig løs fra bogen og dens udtryksformer. Jo mere præsternes eget mål lignede skriftsproget i udtryksmåde og former, des mindre var de besværede af denne måde at prædike på, og det kunde vel også hænde, at en eller anden jyde — vi ved det i langt senere tid om en sønderjysk præst — kunde få mod til at bryde med denne unaturlige prædiken, men det er tvivlsomt, om tilhørerne altid har følt sig opbyggede derved. Der skal en vis åndelig udvikling til for at kunne tåle et brud på tilvante former, selv om dette giver indholdet bedre lejlighed til at komme fræm. Vi kender det godt fra de dansktalende menigheder i Midtslesvig, som forargedes over brugen af det simple danske sprog i kirken i stedet for det fornæmme højtyske, som de kun forstod lidet eller intet af.

Denne folkets holden på de gamle former bliver af stor betydning. De mænd, som så jævnlig må omskabe deres sprog til en efterligning af skriftsproget, kommer det til at anvende i alt fald dele af en lignende sprogform også i deres daglige tale. Vi kan se, at det ikke går på den måde med folk, som uden at tale offentlig på dansk opholder sig i selve Danmarks hovedstad.

---

[1]) Sml. Dania V., 225 ned.

ligens gode mænd, som jo skriver en del,
eherske skriftsproget, men enkelte imelle
ler dog til at røbe, at deres sprog ikk
gsmål, som det kunde være. Frøken EL
NE er ikke helt sikker på, om det h
er v æ r e t — den første form er jo, skøn
præget jysk ud, trængt ind i det stæ
benhavnske talesprog, ligesom enkelte
endommeligheder [1]). Og adelens fruer l
res fortvivlede skrivemåde (som i k k e er
res mål stikke endnu stærkere fræm. H
ssorer; hvis højtidelige sprog er latin, ho
res hjemegns mål, som JAKOB MADSEN
RISTEN SØRENSEN LONGOMONTANUS. De
m i over 40 år havde opholdt sig p
benhavn, stod som 75-årig (1637) ve
lte hustrus grav og sagde: N u v i l a r å
d d e f ø r [2]). Jeg tør ikke sige, at dr
k, ordet vilde være for stærkt. Men
rt rigsmål, han taler et sprog, som i a
ndommelighed, vi næppe vilde finde hos
ofessor: han siger *a* om sig selv. I
nmarks midtpunkt, tvillingbyen Køb
d den meget blandede befolkning [3])
gen udjævning i sproglig henseende, r
ling får først sin rette fart ved at r
omtalte prædikensprog og grammattik
er for at fræmme et smukt dansk s
ædikestolen.

---

vi, I, du, nu, de med kort selvlyd er blev
Se Dania II., 19, hvor flere enkeltheder n
I første halvdel af d. 18de årh. var o. 22
indbyggere jyder, 15 % fra de skånske p
udlandet og kun 20 % indfødte. O. Niel
Historie o. Beskr. VI., s. 159.

)O, snarest lidt før denne tid, tror jeg,
nye dannede talesprogs udbredelse er
PPIDAN[1]) behandler endnu det danske
itterært; når han anfører en jysk ejen-
for øvrigt mindre korrekt — citerer han
rhus som sin hjemmelsmand, og dette
neste sted, hvor dialektforskelle gøres til
ehandling. Men 30 år senere[2]) skriver
HENRIK GERNER (Epitome Philologiæ
Jeg giver det vel mact at alle *Dialecter*
er Danske, men ikke altjd ret og zirlig
rfor skal de lære af dem, som endten er
taden, af ret Danske Forældre, eller oc
Hovedstaden oc ved *Academiet*. . . . Det
nu taler om, er det bedste Sprock, rensed
er.

er jeg næsten, vi står ved selve sagen.
selv er født og opvokset i en anselig
i København, og som med sin families
har kastet sig over læsning, er en ud-
sentant for det ny. Han er fra den by,
nd af den blandede befolkning sproget
ialektpræg, fra en familie, der har den
g blandt borgerstanden, og har fra sin
rberedt sig til at blive præst. Den tyngde
d, der klæber ved de bondefødte præsters
stødt ham, og han er dærfor ivrigt med i
ie, som netop er ved at komme op. Det
it studenterne ikke taler, som de skal tale
olen; man gør løjer med de jyske russer,
mer med deres fremmedklingende sprog.

an. 1668.
nsen: Forhandl. paa det 4. nord. Filologmøde.
nia II., 23.

il det gode selskab i København kan godt være med
l at more sig over dette som endnu en løjerlighed ved
disse kejtede bondestudenter. Så kommer hertil endnu,
fra begyndelsen af det 18de årh. bliver dansk sprog
mdraget i højere grad end før. Det kommer op
skuepladsen, og studenterne, som bliver skuespillere,
en ny talerstol, hvorfra de må virke i samme ret-
som fra prædikestolen, men på en mere jævn

Selv om de „i denne bande fast alle var jyder“, det
de ikke mere jysk, men det nye samsprog; til at
de talesprog, som fra nu af udvikler sig skønt
ikke længere et sprog på tredje hånd — skrift
kuespilsprog er det jo endnu gengivelse af ske
n på første hånd, et direkte udtryk for menneske

ra København og fra præsterne breder dette spr
ngsomt ud i landet. Officererne, hvis offici
var tysk, er ikke så hurtige i vendingen. Gener
RAUCH i Fredericia sagde endnu ved 1750 *a*
elv; men det var dog vel en sjældenhed. Kø
lene følger kun langsomt med strømmen; der
folk i live, som mindes de gamle Randers sto
lsmænd, som mødtes til børs på Tørvebryggen o
a til sig selv. Nu findes den slags folk næppe
stjyske byer og er sjældne i de vestjyske. D
erjyske byer — hvor skriftsproget, skole- og kirke
get, var tysk — stod uden for hele denne bevægelse
fik lov at beholde deres ejendommelige bymål, vist
bodelig skade for den danske sag i Sønderjylland,
den omstændighed, at de dannede talte tysk, så
t de skulde tale om højere ting, gjorde, at man fik
gt for det simple sprog, der kun kunde anvendes i
igdags sager, og som måtte anvendes over for
der. Dersom dansk havde været det officielle sprog
dansktalende sønderjyske byer, og det danske tale-

kommet ind i dem på samme tid som i de
Jyske byer, så vilde sagerne vist have haft et
seende.
man nu fra andre lande finde bekræftelse på,
dan udvikling fra et skriftsamsprog til et tale-
kan finde sted? Jeg tror, vi kan finde en
s vore sydlige naboer. Det højtyske skriftsprog
å sine steder tvunget igennem som kirkesprog,
sproget var plattysk. Og overalt finder vi, men
en nyere tid, især efter at den nationale be-
for alvor var vakt, en lignende udbredelse af
lesprog, styrket gennem kirkerne og skolerne.
nder en negativ bekræftelse på rigtigheden af
på sagerne i den omstændighed, at ligesom det
e skriftsprog, trods sin større afstand fra folke-
trængte hurtigere igennem i Nordtyskland end
således er det nyhøjtyske talesprog i en langt
gyldig form hjemme i Nordtyskland end i Syd-
Schweiz og Østrig[1]). Weise giver[2]) ganske
terretninger om skriftsprogets udbredelse,
ger igennem som kancellisprog o. 1550, som
o. 1620 over hele det nedertyske og luth-
rdtyskland. Men de svejtsiske kancellier følger
omt efter (Basel o. 1580, Schaffhausen o. 1600,
ter 1750) og Bern fraråder endnu 1671 præst-
gen af dette uvante sprog. Og som det går
inisterne, går det hos de pavelige —
760-erne vandt det lutherske sprog indgang i
olerne, og samtidig indføres det i de bajerske
det kejserlige kancelli. Det tyske sprog-
r med hensyn til rigsmålsdannelse så langt
Danmark, at vi dær endnu kan se svejtsiske

—

[1] ersen Fonetik s. 109 flg.
[2] Mutterspr. s. 25 flg.

nstole benytte det hjemlige mål som officielt talesprog efter midten af dette årh.

For øvrigt er dannelsen af det tyske talesamsprog naturligvis foregået på en noget anden måde end her jemme, fordi den er foregået på et tidspunkt, da kirken tyder langt mindre, skolen og teatret langt mere, end n tid, da det danske dannede sig.

Det dannede talesprog, samsprogets tredje og yngste bærer præg af sit nære forhold til skriftsproget dæri, at det har optaget dettes store smidighed og til at udtrykke alt. Men ved sin frigørelse fra en har det dog vundet noget tilbage af talesprogets delige friskhed. Vel er det ikke så selvrådigt, som målene, udtrykkene skal til en vis grad vejes; men er alligevel friere i sine bevægelser end det gam sprog, og det er så selvstændigt over for dette, irker tilbage på det. Medens man før i sin skrif kunde tage fremmede sprog til mønster, hvad ent u var latin eller fransk, så bliver nu mere og me en en gengivelse af den form, som man mundtli anvende.

Og på den måde kommer da samsproget til på e national måde at give folkets tanker udtryk. De folkelige udtryk kan nu findes ikke blot i digt men også i jævn prosa. Dærved har samsproget let den moralske ret til at brede sig. Og det tter denne ret efter en stor målestok, så vore mål daglig svinder ind. Målet for bevægelsen t fælles dansk sprog, hvor enkelte små ejen-meligheder vel nok vil findes, men hvor de tlige folkemål er borte — et rigsdansk med afvigelser efter egnen, noget lignende, som Island det.

V.

…an nærmer sig en løvskov, ser man den i det …n som en svagt bølgende linje med himmelen …rund. Et enkelt sted kan en lille gruppe af …re træer rage op over mængden, men dærmed …t givet. Kommer man nærmere, ser man inde …erne og på de lyse pletter en skov, som …t komme op i højde med storskoven. Men …kke helt nå det; blandt underskovens vækster …skilligt, som aldrig kan nå så højt op. Og …unden mylrer det i forårstiden med blomster, …n dem skyder små spirer fræm, som også med …l nå til vejrs. Hvor vi går i skoven, vil vi … få det samme indtryk af den for de tre …ags vedkommende: det træagtige, grønne, i …len de spraglede blomster, som kun i under- …n bryde fræm i mængde fra gedeblad, kvalk- …orn. Men skovbunden veksler fra sted til sted. …nder vi en gul plet, et andet en blå, et tredje … helt hvid.

… det går med skoven, går det med sproget; …l stifte bekendtskab med et sprog, træffer vi … som skriftsprog, og ud fra skriftsprogets ens- …an der nok hæve sig nogle prøver på det høje …g. Når vi til større kendskab til sproget, … at der under skriftsproget dølger sig et …æsentlig overensstemmende talesprog, men at … dette er noget mere afveksling. Og endelig … på bunden af folket en mangfoldighed af …forskellige fra sted til sted.

…ngssproget er som de hundredårige træer det …agene, storslået i sin bygning, det første, der …e af folkemålenes grund. Den jævne skov- …er som skriftsproget, det der så lidt som …rer sig selv fræm, men helst underordner sig

tanken som et lydigt redskab. Under det, og væse
ensartet med det, som underskoven er det med
skoven, men dog med noget af det folkeligt afveksl
i sig, træffer vi talesamsproget. Og den brogede blo
erbund og de brogede folkemål med deres ejendom
lige skønhed og afveksling ligger det også ganske
at sammenligne med hinanden.

Men udviklingen fører hen imod en overhånd
fra samsprogslagenes side. Folkemålenes rige m
foldighed er i tilbagegang. Det gælder om, at de
til samsprogets berigelse, som de indeholder —
indeholder endnu adskilligt — kan få lov at gro
blive en anerkendt del af samsproget, før de svind

5

STUDIER
FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNIN

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 42

DEN GAMLE FRANSKE FARC

AF

OLUF THOMSEN

KØBENHAVN
KLEINS FORLAG
(CAMILLA KLEIN)
1899

Il n'est finesse que de femme.

Indledning.

I Løbet af det XIV. og XV. Aarh. hensygned
uddøde al Litteratur i Frankrig. Hele Tidsaanden
plump, men det gode Humør, l'esprit gaulois og l'e
railleur, som altid har karakteriseret det franske
maatte have Afløb, især nu paa en Tid, da Hand
og Industriens Opkomst bragte Bourgeoisiet til at
Hovedet og slutte sig fastere sammen til en Er
baade i Interesser og Selskabelighed. Det var i d
Tid, da den oldfranske Litteratur havde udaandet og
ny Tid endnu ikke var født, at de dramatiske Ad
delser kom til at spille saa uendelig stor en Rolle —
Paa Farcen faldt da den Lod at give Folk Lejlighe
at se ind ad sine egne Vindver til Morskab og Rekre
fra det daglige Livs Slid og Møje. Og den Tids P
kum var ikke kræsent; man hang med ligefrem
lighed ved baade Farcerne og deres Fremstillere:

Facécieux Gens-sans-Soucy*),
Vous passez temps joïeusement;

---

*) Enfants-sans-Souci var Navnet paa et confrérie af
stillere af Sottier ɔ: Farcer, i hvilke der optræder „
som under Sindssygens Maske angribe alt bestaa
Sottierne have et andet Udspring end Farcerne, ne
de gejstlige Fester, ved hvilke Gudstjenesten parodie
af „fous“ eller „sots“. Senere flyde Farcer og Sottie
ud i eet med hinanden.

Pleust à Dieu que feussions ainsi!
Par vous fascherie est au vent.
Hélas! et jouez plus souvent;
Pour chasser dueil aucunes fois
Resjouissez honnestement
Le pauvre monde qui n'a croix,

dbryder en taknemlig Sjæl.

Farcen er et overstadig lystigt, grovkomisk Stykke n Slags lille Komedie, dog uden dennes bevidste Tage igte paa noget bestemt. Den udspringer af et goc umør og bevæger sig i lystige Indfald med den er ensigt at more, hvorfor dens Indhold ogsaa let blive ringende, Handlingen underordnet eller slet inge en tager ud af det daglige Liv alle Slags komis tuationer og Forviklinger, som den behandler alde fhængigt af psykiske moralske Aarsager eller Følg m det ikke er dens Sag at falde i Betragtninger ov t er kun Situationerne for Situationernes egen Sk vorfor Farcen naturligt er naiv og har sit rette Hje olket, der med Barnets hurtige men ikke grundige ttelse og lette Sind kun skuer Overfladen, og hvo gsaa al Moraliseren naturligt ligger den fjærn.

Farcerne høre, baade hvad Forfattere, Skuespi Tilhørere og Æmner angaar, hovedsagelig hjemme F brede Lag; de ere umiddelbare Udslag af F Tanker og Følelser og fremstille, ofte træffende daglige Livs Trivialiteter saavel i som uden for Hje Intet var for godt eller for helligt, naar det blot en komisk Side, man kunde hage sig fast i; ja hvad der egentlig er sørgeligt, fremstilledes ofte grin for hvad hjælper det vel at sukke og klage? he over Verdens Daarlighed end hensynke i ørkeslø tvivlelse og Grubliseren derover. Det hele ba Umiddelbarhedens Præg: Hensigten var jo kun a og Naivitet og Harmløshed skulde være Farcer

Præg, hvad der ganske vist langtfra altid er Tilfæ
thi Masser af de gamle franske Farcer ere langt
reflekterede, idet de snart ere moraliserende, snart ha
Angreb paa og Nødskrig over de bestaaende Samfu
forhold eller Kampmidler i de politiske og religiøse
digheder. Mange Farcer, som just ikke høre til
stærkt tendentiøse, have ikke kunnet holde sig fr
den evige Moraliseren baade i Tide og Utide, som
gede hele denne golde Overgangstid, og bære derfo
Titler som „Farce moralisée", „Farce nouvelle,
joyeuse et très moralle", o. l. Men skulde vi, b
alle de Farcer, der ere os overleverede, vælge og v
til vi fandt dem, der virkelig svare til Definition
Navnet, vilde vi vel næsten ikke beholde stort flere
„Pathelin" tilbage.

Fordi Farcen som saadan er saa ubunden af h
Interesser, løber den ogsaa let Fare for at blive p
og kæle for alle lavere Tilbøjeligheder, hvilket des
kun alt for ofte er bleven Tilfældet. Men den kan
lære os noget alligevel gennem det Vrængebillede
giver os af det daglige Liv. Verden saa jo den
heldigvis ikke ud alene, som den her er malet fo
meget godt og skønt fandtes selvfølgelig, men
vedkom ikke Farcen: den havde kun Reversen, ja
kun en Del af Reversen at vise frem, og det uden
Kommentarer; andre Steder lære vi noget mere
gaaende den Tids Samfund at kende, men Tidsa
var dog i det hele den Gang saaledes, at det h
sagelig var Reversen, man beskæftigede sig med.

I kronologisk Henseende er Farcen en Afløs
Fabliau'en, med hvilket den har en slaaende L
Begge ynde de fortrinsvis det daglige Livs Ubeha
heder og fremstille dem saa latterlige som vel m
Fabliau'erne forfattedes og reciteredes af de o
drende Jongleurer, hvis fordums Glans og Herlighe

afløst af Elendighed: al deres gamle poetiske Begejstring var udslukt, med deres Anseelse var det forbi, og de maatte kæmpe haardt for Tilværelsen. Det var nu ikke mere paa de rige Borge, de drog rundt og erhvervede kostbare Gaver til Løn for deres Kvad — nej, de vare reducerede til at bejle til den lavere Befolknings Gunst ved at kæle for dens Tilbøjeligheder i Retning af grovartet Adspredelse for ussel tilkastet Smaamønt — og Foragt i Tilgift. De maatte uddanne sig i alt muligt Gøgl, til hele Tusindkunstnere for altid at kunne have noget paa rede Haand afpasset efter Øjeblikket og Publikums Fordringer. Det var en forfærdelig Konkurrence, hvorfor vi ogsaa se næsten enhver Fabliauforfatter fremhæve sig selv paa de andres Bekostning; det gælder om at stikke de andre ud, at komme øverst for overhovedet at kunne eksistere. I „le fabliau des deus bordeors ribauz" se vi to saadanne Jongleurer, der søge at overbyde hinanden i Opramsning af alle de tusind forskelligartede Ting, de forstaa sig paa, lige fra Reciteren af chansons de gestes og musikalske Præstationer og ned til de simpleste Gøglerkunster, og den ene ender ret betegnende med følgende Opfordring til Publikum:

Beax seignor, vos qui estes ci,
Qui nos parole avez oï,
Se j'ai auques mielz dit de li,
A toz ge vos requier et pri
Que le metez fors de céanz,
Qui bien pert que c'est .I. noienz.

Eller maaske kunde de søge Styrke ved Enighed: den Tanke maatte let kunne opstaa hos saadanne Jongleurer at slutte sig sammen, maaske to eller flere, og lejlighedsvis paa en tarvelig Tribune fremstille Indholdet af en fabliau dramatisk, fordelende Replikkerne imellem sig, og det saa meget mere, som der ofte kun var et meget lille Skridt at gøre for i al Tarvelighed at iværksætte

en Dramatisering: det kunde gøres paa staaende F
var langt anskueligere og morsommere for Publ
Fristende nær den dramatiske Form ligger saalede
fabliau de sire Hain et dame Anieuse", hvis Indh
Korthed er følgende: Manden mener, at Menagen a
kan gaa godt, naar baade han og Konen vil regere
nu at afgøre, hvem der skal være Nummer et, besl
det, at de i to Vidners Overværelse skal slaas
Mandens Bukser — den sejrende skal da være den
skende. Kampen begynder, og efter forskellige Om
linger faar Manden omsider Overtaget, og faar K
væltet om i en Kurv, hvorfra hun ikke kan rejs
ved egen Hjælp og pænt maa blive liggende, til hu
gaaet ind paa Vidnernes Fredsbetingelser: at lystr
Mand i eet og alt. I Indhold er dette jo en f
stændig Farce, og Formen er som sagt fristende nem
lave om.

I hvert Fald er Farcen opstaaet i Folket: al Ver
skrev den Gang Farcer, og vi kan saaledes ikke ve
litterære Produkter; Forfatterne have ingen Sans
intet Anlæg hverken for en smuk Stil, en ordent
gennemført Handling og Intrigue eller en god Karakt
tegning: det finde vi kun i ganske faa Farcer, og di
skyldes da gærne en eller anden af les clercs de
Basoche*), saaledes rimeligvis den berømte „Patheli
hvor alt virkelig er beregnet og lagt til Rette, saale
at Handlingen skrider naturligt og sikkert frem. H
ofte er ikke Pathelins snilde Indledning til sit Tyveri
Købmanden citeret! Ligheden i dette Punkt med
fable du renard et du corbeau" er saa slaaende, at m
maa tro, at Forfatteren har benyttet denne, dog u
Skade for Originaliteten — tværtimod. Udførelse

*) Selskabelig, navnlig dramatisk Forening a
(basoche af basilica). Juris

og det er Æmnet i „Farce de Pernet qui va à l'escolle“ og „Farce nouvelle de la mère, le filz et l'Examinateu d'un qui se faict examiner pour estre prebstre“. I begg disse Farcer se Mødrene store Lys i deres dumn Sønner, som de mene maa gøre en glimrende Karriè ad den præstelige Vej. — Drikke kan de gejstlige; i ligesaa plumpe som kedelige „sermon joyeux de boyre“ indføres en fuld Præst holdende en ugu parodisk Prædiken til Vinens Forherligelse. — I det fremstiller Farcen gærne Kirkens Tjenere i saa n Situationer som vel muligt; man kan næppe tæn noget mere frastødende end „la confession de Mar bénigne“, en Dialog i Skrifteform. Margot skrift Synder, som alle bestaa i, at hun har haft Samle Munke, Eremiter, Pilegrimme, etc., men Præsten hende med, at

Il gaigne la gloire des cieulx
Qui faict bien aux religieux,

og anbefaler hende at blive ved med disse Barmh hedsgærninger:

Ainsi gaignez le pardon,
Et voz pechez s'effaceront
In secula seculorum.

Med en vis skadefro Glæde viser Forfatteren af de frère Guillebert“ os denne lystne Munk som er Pjalt i den ynkeligste Knibe, overrasket som han under sin ulovlige Kærlighed, ved Mandens uvente bagekomst: han bliver gemt under en Kiste, paa h Manden netop Aftenen i Forvejen havde lagt sin Va som han havde glemt og nu kom for at hente. Gang han nærmer sig Kisten, skælver Munken, uheldigvis sidder paa Vadsækken, og, i den Mening hans sidste Time nu maa være kommen, gør sit Te

mente efter Tidens Mønster i højst obscøne Udtr
Naa, Faren undgaas jo foreløbig, ved at Manden ta
Munkens Bukser i den Tanke, at det er Vadsækken,
bortfjærner sig. Men Munken finder det raadeligst
liste af, da Manden jo snart kunde ventes tilbage ig
— for Vadsækken sad Munken jo paa — men vé! ha
Bukser ere jo borte! det maa være dem Manden h
taget for Vadsækken — men der er ikke andet for, end

Je prendray mon v. à mon poing;
Mes mains me serviront de brayette.

Men da saa det hele ved Commères Snildhed er gaa
godt, bliver han saa høj i Ryggen, at han oven i Køb
rækker den bedragne Mand sine Bukser at kysse so
den hellige Franciscus's til ydmyg Tak for den Gavn,
have gjort. . . . Ja, en Præst kan godt under sin Tjenes
se Lejlighed til et lille galant Æventyr, som Præsten
„Farce du Munyer“, der gør Kur til den døende Mølle
Kone og det lige for Næsen af ham, skønt han er d
for at bringe Manden Kirkens sidste Trøst. Endnu me
barok er den Rolle, Præsten i „Farce du savetier“ pa
tager sig, da han i Djævels Forklædning — i Fo
staaelse og efter Aftale med Audette — styrter brølen
frem og snapper den attraaede i det Øjeblik, hend
Mand, under en af de sædvanlige huslige Scener, u
bryder: le dyable t'emporte! — Præsten i „Farce
Guillerme qui mangea les figues du curé“, som inv
terede baade den attraaede Kvinde og hendes Mand pa
et godt Maaltid med rigelige Drikkevarer for und
Elskværdighedens Maske at kunne handle saa meget d
mere trygt, udførte heller ikke nogen synderlig æreful
Rolle for en Præst. — Nonnerne faa mærkværdigvis Lo
at være i Fred. Kun en enkelt Farce, „l'Abess
les sœurs“, behandler Æmnet om den syge Abbe
e, der kun kunde blive helbredet ved at nyde Samleje

men som kun vil gaa ind paa at
Nonner vil gøre det samme, for
have noget at lade den anden hør
Men det var ikke alene Kirke
selve Kirken og det guddomme
mangelfuld Respekt overfor. Jenin
Paradis, fordi der var Slagsmaal
det kan jo endda gaa, men vær
savetiers", hvor den rige har snak
den fattige men sorgløse Skoflikker
den kommer til at synes, at det k
have Penge, hvad han ellers aldrig
han vil gaa hen i Kirken og be
Daler, men dog siger den rige
maatte forlange mere eller mindre.
hen i Kirken og beder om de 10
Stemme — d. v. s. den rige Mand
bag Alteret — „60 Dukater", — ne
tige ikke gaa ind paa og forklarer
daarligt nok være bekendt:

> Beau sire, ymaginez le
> Et que vous fussiez dev
> Comme moy pauvre, qua
> Et que je fusse Dieu, pour
> Vous les vouldriez bien
> Cela est piéça tout comm

hvilket Argument forekommer „Gud
overbevisende, at han retter sit Tilbud
til 99, og med det samme falder en
kater ned for den fattiges Fødder; ha
bortfjærne sig. Men den rige, som
nogen ædel Fremstilling af Gud, glem
Rolles Værdighed, styrter frem og vil
bage; han havde kastet dem i den

virkelig ikke vilde tage imod dem, naar der ikke var
fulde Tal. Sagen kommer for Retten, som holder m
den fattige, der paastaar, at Pengene ere komne fra G
og Dommeren kan kun foreslaa den rige følgende:

> Va dire à Dieu qu'il te les rende,
> Puisque les as donnez pour luy.

Mere vrøvlet men mindre nærgaaende er „Farce d
trois gallans“, der for Resten kun er en Samtale melle
tre galants og le Badin, i hvilken denne fortæller o
hvor dejligt han vilde indrette Paradis, hvis han v
Gud Fader. Naar undtages, at han vil gifte sig m
Jomfru Marie og gøre de tre galants til Overhelgen
holder han sig ellers fra de hellige selv og udmaler bl
et Slags Slaraffenland. — At der gøres noget Grin m
alle de besynderlige Øjemed, Helgenrelikvier brugtes t
kan ikke undre, saaledes som Historien om den helli
Franciscus's Bukser.

Et Æmne, der ret kan give Farcen Lejlighed til
udfolde alt sit burleske Humør, er de stortalende So
dater, hvilket er behandlet meget morsomt i den lil
Monolog „le franc archier de Baignolet“. Friskytter
havde i den forholdsvis korte Tid, de eksisterede, c. 2
Aar under Karl VII. og Ludvig XI., forstaaet at paa
drage sig Befolkningens Had ved deres Dagdriveri o
Chicanerier. Le franc archer de Bagnolet praler af s
kolossale Mod, men farer pludselig skrækslagen samme
ved, at en Hane galer i Nabolaget; da denne Fa
heldigt overstaas, praler han videre, indtil en ny o
mere truende Begivenhed indtræffer i Skikkelse af e
Fugleskræmsel klædt paa som Kriger: rystende og skæl
vende falder han paa Knæ og skrifter sine Synder fo
Gud, thi nu maatte hans sidste Time jo være kommer
Med uendelig Komik fremstilles saa hans vaagnende Mod
da et Vindstød har væltet Uhyret: forsigtigt nærmer ha

sig lidt efter lidt, og tilsidst har
Mod, at han jager sit Sværd
bortfører Frakken som Trofæ.
behandlet i „Farce de Colin,
qui vient de Naples et amène
Colin har været en drabelig Helt,
stadig igennem, at det nok ikke
baade sin Hoppe, sit Sværd, sit
ladt i Stikken for at frelse sin
Men alligevel har han udført st
blandt andet ført en Sarracener
Denne vilde Faderen gærne se, men
ham alene, fordi han har en s
som han er saa bange for; han
lykkedes ham at fange denne fry
han sov — hans lydelige Snorken
Mod. Imidlertid viser det sig, da
at det er en skikkelig tysk Pileg
Stykket yderst tarveligt og ender
at Colin erklærer, at han vil gifte
ogsaa i denne Farce over Retsvæsen
kommer til Thevot, — der i det hel
hvad han lægger for Dagen, da han
Pilegrims Pas, og da han beder sin
seaulx" for sig — for at kræve Ret
tilastre", der iøvrigt ikke var nogen
som havde slaaet hendes gode Æggek
hele taget fortrædiget hende; men le
han ikke har Tid i Øjeblikket; førs
kommer tilbage og har forskellige Ga
med til ham, sætter han hende Stævne
lover at undersøge hendes Sag. — J
en hel Del ud over i Farcerne; Jenin,
mange Ting i Paradis, véd ogsaa at b

ledes der
i Himlen

kun findes een Advokat og ingen Prokurator

La vérité vous en raporte:
Il en vint un à la porte,
Mais quand vint à entrer au lieu
Il rompist tant la teste à Dieu
Qu'on le chassa hors de léans.

Med stor Behændighed og Komik er en Prokurato
Gavtyvestreger og Kneb fremstillet i den velbekend
„Farce de maistre Pierre Pathelin". Det lykkes ha
jo at klare sig selv fra sit Tyveri ved at anstille si
som om han har været syg og sengeliggende i lang Ti
og at faa en Bonde, der har bedraget den samm
Kræmmer som han selv, frikendt ved at faa ham til ik
at svare Dommeren andet end „bée"; men da han se
vil have sit Salær af Bonden, bliver han dog tilsid
taget ved Næsen, thi han faar ikke andet end „bée"
Stedet for Penge. Farcen vrimler af komiske Situation
og har opnaaet en Succès som ingen af de and
Farcer, der straks blev glemte igen, naar de hav
været opførte. Ja ikke en Gang Renaissancetiden, d
ellers saa ned med Foragt paa Farcerne, kunde la
være med at beundre den; Pasquier agtede den i Lighe
med de klassiske Komedier. Det er jo ogsaa den bed
kendte af alle Farcer og har da ogsaa sine Efterligner
som „Le nouveau Pathelin", der ikke er fuldt saa go
men dog ganske morsom. Pathelin snyder sig fra
betale le pelletier, som her er traadt i Stedet for
drappier, ved en sindrig Misforstaaelse, idet han bild
ham ind, at han er Præstens Tjener, og at denne v
købe hans Pelsværk. Derefter beder han Præste
despescher (ɔ: confesser) le pelletier, idet han tilføjer,
denne er lidt skør, saa det kan godt være, han vil sig
en Bunke Vaas. Naa, Pathelin er gaaet med Varern
og le pelletier forlanger nu af Præsten, at han sk

„depescher“ ham (ɔ: betale ham), ...
en fortvivlende Scene, hvor de hver ...
i sin Betydning, indtil de omsider ...
maa foreligge et Bedrageri. Den ...
og vel anlagte Scene giver Stykket ...
end det ellers vilde have. — Lige ...
ret tarvelig fortsættende Afslutning ...
som altid gærne vil have Rede ...
tilsidst: Pathelin ligger for Døden, ...
Skrifte om hans Synder, blandt ...
sit Tyveri fra le drappier, medens ...
sig ved at rykke ud med, hvorledes ...
af Bonden, men Præsten trøster h...

Trompeurs sont voulentie...
Soit tost ou tard, au loi...

Derefter gør Pathelin sit Testame...
glemmer naturligvis ikke at betænk...

Je vous laisse, pour faire ...
Les deux fesses de Guill...

og som sin sidste Vilje:

I et Vinhus vil jeg sige
Mit Farvel og lægges ned, ...

hvorefter han drager sit sidste Suk ...
Graad og Præstens Bønner. Denne ...
ved den værdige Holdning, Præsten ...
Pathelin, at dømme efter Testamente...
det tilstrækkeligt.

Kun sjældent giver Farcen sig ...
det laa egentlig udenfor dens Omraa...
lighed kunde gives, var det dog re...
en Adelsmand trække til Vands af ...
de smaa saa med Frygt op til Adlen ...
hadede den tillige paa Grund af dens F...

og Overgreb. Derfor hævne de smaa sig i hvert Fal
in effigie Paa Adlen i Mangel af bedre og giver den e
god Lære i „La Farce d'un gentilhomme": En Adel
mand sender Naudet af Sted i forskellige Ærinder, f
at han i Ro kan kurtisere hans Kone, men Mande
som aner, hvad det drejer sig om, kommer stadig ti
bage; omsider faar han den Kommission at gaa hjem t
Adelsmandens Frue med hans Hest og fortælle, a
hendes Mand har været paa Jagt og nu er i Kirke, o
at hun maa have Mad parat til ham, til han komme
hjem. Naudet vender tilbage igen efter at have lade
Hesten spadsere alene hjemefter. Men de to ere n
forsvundne ind i et Bagværelse, og han ser dem derind
gennem et Nøglehul: hon! ilz font la beste à deux do
siger han blot, og, uden at gøre videre ved Sagen, tager ha
Adelsmandens Kappe, som var bleven liggende i de
forreste Værelse, og begiver sig paa Vej bag efter Heste
som ved at komme herreløs hjem har sat Fruen i Be
kymring. Men da Naudet kommer med hendes Mand
Kappe, aner hun Sagens Sammenhæng og trænger in
paa ham for at faa ham til at sige, hvad hendes Man
og Lison have for sammen; men det kan han vanskeli
faa sig til at sige med rene Ord — han vil hellere vis
det i Praksis, og demoyselle, som ikke er et Haar bedr
end alle andre Kvinder, maaske lidt mere raffineret
paastaar stadig med æggende Koketteri, at det er ha
for dum til. Resultatet bliver tilsidst, at Naudet give
den ønskede Oplysning praktisk, og gør det i den Gra
tilfredsstillende, at Fruen udbryder:

Pleust à Dieu que tu fusses Monsieur
Et que Monsieur devint Naudet . . .
Et si, quand tu verras entrer
Monsieur de nuict en ta maison,
Accourt icy tost me monstrer
Tout cela qu'il faict à Lison.

Imidlertid er Monsieur bleven urolig over Nau
Udebliven og frygter for, at han under Ind
den gode Mad og Drikke skal sidde hjemme
Kone og sladre af Skole; — men nu kan han i
sin Kappe, og bange Anelser falder over ham:

J'ay perdu ma robe coutant,
Mais je crains d'en perdre encore une;
On voit souvent qu'une fortune
Ne vient poinct seulle, se dict-on.

Han gaar hjem og modtages af sin Kone med
maalet om, hvor han har gjort af sin Kappe; j
havde han da lagt fra sig for at kunne løbe saa
des hurtigere hjem til hende; det er ikke sandt.
Naudet, for

La voicy: je l'ay apportée
De peur qu'il ne fut derobée
Tandis qu'il littoit à ma femme,

og damoyselle spørger ham yderst opbragt, c
ikke er ham god nok, og Naudet, det Fjols, falde
og erklærer, at han ikke kan forstaa det, for F
saa og saa lækker. Det var dog Adelsman
meget og han mener dog nu, at det er raade
han i Fremtiden holder sig alene til sin Kon
have hende for sig selv, hvad Naudet ligelede
for hans egen Skyld, thi

Ce vous seroit grant deshonneur
Qu' on fist ung Naudet de Monsieur.
Quand de Naudet tiendrés le lieu,
Naudet seroit Monsieur, par Dieu.
Gardez donc vostre seigneurie
Et Naudet sa naudeterie.
Se tenez Lison, ma femelle,
Naudet tiendra ma demoyselle.
Ne venez plus naudetiser,
Je n'iray plus seigneuriser . . .
Croyez-moi qu'il fault, mon amy,
A trompeur trompeur et demy.

I „Farce du Gentilhomme et de son Page“ satii
seres der over den fattige, men pralende Adel. „U
page, qui n'est point payé, dit d'assez dures vérités
son noble maître: Page, tu sais mes illustres amis? -
Oui, Messieurs du Croc et Happe-Gibet, qui, à force
trouver des choses qui n'étaient point perdues, ont fi
à la potence. — Page, oublies-tu les ennemis qu
j'ai tués? — Des poux à remplir un panier. — Ma
j'ai porté l'oiseau comme un gentilhomme. — Oui, d
poules volées. — Mais les dames me font mille avance
— J'ai souvenir d'une manchotte; encore elle
moqua de vous. — Et puis, je suis beau joueur. -
Certes, quand vous avez trois sous, c'est que vous
devez 6.“ (cit. af Petit de Julleville: la comédie et l
comédiens.)

Lejlighedsvis satiriseres der ogsaa i Farcerne ov
andre Samfundsklasser; i „Farce des trois gallans
erklærer saaledes le Badin, at han i sit Paradis ikk
vilde have Bagere, for de snyde Folk og give dem ikk
fuld Vægt i Brødet, heller ikke Kroværter, for de fo
falske Vinen, eller Møllere, for de stjæle af Melet — de
samme Omstændighed, der har givet Anledning til de
Haan, der vises Møllerens Sjæl i „Farce du Munyer
hvor Djævlefatter erklærer, at en Møllersjæl kun er bra
et ordure og ikke en Gang god nok til Helvede. Lige
ledes maa Tjenestepiger holde for paa Grund af deres
Dovenskab, Rapmundethed og letfærdige Liv, som
„Farce des chamberières, qui vont à la messe de cin
heures pour avoir de l'eaue beniste“, der er meget pl
og i Stilen minder om „Farce des femmes qui fon
escurer leurs chaulderons“, o. a. — Værst vare do
mmerne, som under Paaskud af, at de skulde vedlige
de deres Sundhed for Barnets Skyld, forlangte o
le det ene og det andet, levede højt,

(Tant ay mal au co
Se je ne boy troys
Je ne fais bien de

og oven i Købet kommanderede
Amme er fremstillet i „Débat
chamberière"; disse to herlige V
hinanden alle Slags Behagelighe
letfærdige Levned, til stor Forn
skjult hører derpaa og intet he
skal komme i Totterne paa hi
klæder han sig, for at faa endn
det, ud som Politibetjent og vi
men den fælles Fare forsoner dem
kaste sig over Manden og faa
halet af ham, hvorefter alt ender i
giver en Gang Vin, som nydes un
hvori Ammen blandt andet ytrer
Spørgsmaal:

Se nostre maistre et la ma
Ont si bon temps que nous

De Farcer, der give os et Stykke af
ofte ganske interessante, saaledes „Far
d'un Triacheur et d'une Tavernière". S
hvor en Afladshandler og en Charla
hinanden udraabe og lovprise deres
ene har et kostbart Relikvie, har
kostelig Salve o. s. v., og af Brødn
imellem hinanden for Løgn, hvad der
er saa mærkeligt. Afladshandleren fre

la cre
Du cocq qui chanta cheuz P
Et la moitié d'une late
De la grand arche de Noë .
Regardez, seigneurs, vecy l'ell
D'un des séraphins d'emprès

Ne cuidés pas que ce soit jeu:
Velà la affin qu'on la voye.

Den er da saa tyk, at man kan tage og føle paa de
og le triacheur undlader ikke at gøre Publikum opmærk
som paa, at det kun er

la plume d'une oye
Qu'il a mangée à son disner.
Ha! que tu scez bien affiner
Et abuser les bonnes gens!

hvorefter han tager fat paa at lyve ligesaa stærkt om
sine egne Varer. Omsider gaa dog de to i Forening pa
Kroen og drikke, men da ingen af dem har Penge a
betale med, lader Charlatanen sin Kiste staa som Pan
hos Kroholdersken; dog formaner han hende til endeli
ikke at kigge i den, for den indeholder mange kostbar
og sjældne Sager. Men saasnart han har vendt Ryggen
sejrer Evanaturen alligevel; hun kigger og ser:

Se sont brayes, par ma conscience,
De quelqu'un; mon Dieu, pascience;
Vierge Marie, qu'ils sont breneuses!
Que de finesses cauteleuses
Se font aujourd'huy par le monde!
Je pry à Dieu quy les confonde,

og dermed maa hun slaa sig til Taals. — I samme Stil,
men tarveligere, er „Farce nouvelle d'un chauldronnier,
d'un savetier et d'un tavernier“ og, om muligt, endnu
tarveligere „le Bateleur“, Markedsgøgleren. I „Farce du
pasté et de la tarte“ have vi to fattige, sølle Stympere
for os. De fryse og ere sultne og blive derfor enige om
t gaa fra Dør til Dør og tigge. Første coquin kommer
d hos en pasticier for at tigge og hører her denne,
n er i Færd med at gaa ud, give sin Kone Besked
at hvis han ude fra Byen sender Bud efter en
ostej, som han har lagt til Side, skal hun sende
en med Buddet, og for at hun skal kunne kende

Buddet, viser han hende et Tegn, ... fort ... Post ... hvorledes de kan faa en dejlig Indven... gaar da ogsaa, efter nogle Indve... afslaar ved at sige, at

Qui ne s'aventure, il n...

og faar ved Hjælp af det aftalte ... udleveret. Manden kommer imidlertid ... fordi han hellere vil spise Postejen ... sin Kone, men da hun fortæller ... har været Bud efter den, tror han ... den, og prygler hende; hun redder ... last ved, at første coquin nu viser ... en nærmere betegnet Tærte til Manden ... andet end en ordentlig Dragt Pr... oven i Købet love at gaa tilbage ... pudset af Sted efter Tærten, for at ... en Omgang; det er han ogsaa meg...

Foy que doy saincte Ka...
Il en aura comme j'ay ...

og under et Paaskud faar han saa ... noget efter kommer denne hylende ...

A, faulx trahistre desloyaux
Tu m'as bien fait aller me...
Et ne devois-tu point part...
— Aussi bien au mal comme
Qu'en dy-tu, he, belitrien?
J'en ay eu sept foys plus
Dea, si tu m'en eusse adv...
— Je n'y fusse jamais allé.
Helas! je suis tout affollé!
Cé-tu point bien que on d...
— Le compaignon n'est point
Qui ne trompe son compai...

Men det er ikke værd at blive uens derover; det va kedeligt, at de fik Prygl, men kedeligere endnu, at d gik Glip af Tærten, men det er der intet at gøre ved

Or bien, laisson cela; mengon
No pasté sans avoir la tarte
Et s'en fournisson no gorgette.

I Farcen om den blinde og den halte, som for Reste gaar under Navn af „*Moralité* de l'Aveugle et du Boiteux" af André de la Vigne, have vi et Par Tiggere af en ande Slags, som have slaaet deres Pjalter sammen, da de ikk kan klare sig hver for sig. Paa deres Vandring komm de hen i Nærheden af den hellige Martins Legeme (Moralitéen var Led i „Mystère de saint Martin") og gribe pludselig af Frygt for, at de, som saa mange andre Krøblinge, skulle blive helbredte ved den hellige Mands undergørende Magt:

Venez ça : s'il estoit ainsi
Que n' eussions ne mal ne douleur,
De vivre aurions plus grant soucy
Que nous n'avons!

siger den halte; den blinde vilde dog gærne prøve, men den halte forklarer ham Ubehagelighederne derved:

Quant seray gary, je mourray
De faim, car ung chascun dira:
»Allez, ouvrez!«

og de blive da enige om at trække en anden Vej, da, Skræk og Rædsel! de høre en Larm: hvis det var Helgenprocessionen! jo, det er det, de maa skjule sig — men for sent: den blinde aabner sine Øjne, og medens han frydes over det klare Dagslys og udbryder i Tak til den hellige Mand, udbryder den halte, hvem Kraften ogsaa har virket paa, i Forbandelser og Veraab:

Le deable le puisse empo
La! je ne sçay plus que j
Mourir me conviendra de
De dueil, j'en machure m
Maudit soit le filz de puta

Han hverken kan eller vil arbej
nok at klare sig:

Car je vous dis bien que
La grant pratique et aussi
Par ongnement et par her
Combien que soye miste e
Que huy on dira que ma
Du cruel mal de sainct A
Reluysant seray plus que
A ce faire je suis ydoyne.
Homme n'aura, qui ne me
Par pitié et par compassic

Den eneste Grund, der er til at
Moralité, er dens direkte Forbindel
i øvrigt endte med en sædvanlig
nyer); den mangler alt, hvad der k
og er just heller ingen Lovprisnin
thi den blindes Taknemmelighed
haltes Forbandelser.

Naar Farcerne fremstille de s
stille de dem ofte for os som re
Fattigdom og Elendighed, ja maa
deraf; saaledes motiverer da de
de deux savetiers":

Par sainct Johan, vous
Que n'ay pas peur de m

Penge er Roden til alt ondt. S
i en Monolog:

Car on dict, ou je l'ay sc
Qui porte argent, porte s

og senere:

Par quoy de tous biens n'y envie
Que la vie et le vestement;
Voilà ma plaisance assouvie.
Que me fault il plus largement?
Encore vingt ans seulement,
De bien et de mal quelque pou,
Et puys après tout rondement
Aussy riche comme le roy,

for til Slut maa de dog begge lade sig nøje med se piés de terre.

I en lavere Sfære ligge de saakaldte Parader, Farce som i sig selv aldeles intet ere og hvor alt ligger Spillet, der hovedsagelig gaar ud paa at uddele Pryg hvad der har moret den Tids Publikum ligesaa mege som vor Pierrots Lussinger more den tivolibesøgend Ungdom; i det hele taget Stykker, hvor Vrøvl, Dun heder, skrækkelige Brandere og Platheder danne he Indholdet. Tilstrækkelig betegnende er en Titel so følgende: „Farce de Jeninot qui fist un roy de son ch par faulte d'aultre compagnon en criant: le roy boit! monta sur sa maistresse pour la mener à la messe hvilken sidste Del gaar saaledes til: Jeninot badin*) faa af sin Herre Ordre til at „mener“ madame à la mess og svarer derpaa:

Quant je vous regarde, sur mon ame,
Il me semble que soyez fol;
Elle n'a bride ne licol,
Comment voulez-vous que je la mène?

men saa hopper han op paa hendes Ryg for at klar Situationen paa den Maade, hvad der naturligvis ind bringer ham en Dragt Prygl. — Hvilket Spring fra Mis

*) le Badin er en staaende Figur, navnlig i Paraderne; de er en halvt dum og halvt skælmsk-beregnende Fyr — ma véd aldrig, hvor man har ham.

forstaaelsen i „Pathelin le nouveau“ for ikke a
„la Cornette“! — Af samme Slags er „Farce
Badin, natif de Baignolet“, som af sin Mode
til Torvs for at sælge Æg og Fløde, og har faa
paa kun at maatte levere det til Torvepris. D
kommer til Torvs, og Folk spørger ham om P
hans Varer og vil købe, svarer han stadig, at
vèd, hvad han skal have for dem, men han maat
levere dem til „Torvepris“ — hvorefter en Mad
slaar en Mand at gaa hen til Mahuet under Navnet
pris“ for saaledes at faa hans Fløde og Æg f
Mahuet udleverer saa straks Varerne, men faar
af sin Moder, da han kommer hjem uden hverke
eller Penge. Den ene af Handlingerne i „Farce
Payeur“ er ikke mindre genial: Debitoren, son
taget paa Sengen af sin utaalmodige Rykker, fa
en Del Besvær Lov til at vente med at betale, ti
hvert Fald har faaet sine Bukser paa — hvoreft
saa erklærer, at nu vil han aldrig tage Bukser p
for Resten faar Kreditoren til Slut sine Penge a
idet han paa sin Kones Raad pisker Manden ig
Som Eksempel paa en Farce, der udelukkende er
paa Brandere, kan nævnes „Farce de Pernet q
l'escolle“. Pernet skal uddannes hos Læreren
gynder med Alfabetet; Læreren peger paa Bogs
idet han siger deres Navne, og hører derefter
som stadig kommer med et idiotisk Spørgsma
Svar. Hvor er h? siger Læreren —

Elle est à l'hostel, nostre hache,
Mon père en veult fendre du boys,

svarer Drengen; q, siger Læreren —

Fy, il parle du cul;
Ma mère, il dit la paillardise; o. s. v.

„La Farce du Cousturier“ er, skønt den hører til Paraderne, dog skrevet med et godt Lune. En rigtig Læredrengestreg skaffer Mester en god Dragt Prygl paa Halsen: En Adelsmand vil foræere en Kammerpige en ny Kjole, og hun tager da en Agerhøne og et Stykke Kapun med til Skrædderen, for at han skal gøre Arbejdet saa meget des mere omhyggeligt, men samtidig beder hun ham give Læredrengen Esopet noget med af det gode; Mester fortæller, at Esopet aldrig bryder sig om den Slags Lækrerier, men Esopet, som har faaet Nys om disse Mesters Rænker, lover at hævne sig: han gaar til Adelsmanden og Kammerpigen og fortæller dem, at han blot kommer for at advare dem mod en Sygdom, Mester lider af: pludselig kan han fare op aldeles vild og kaste sig over den første den bedste for at æde ham — saa maa man straks kaste sig over ham, binde ham og prygle ham; naar Raseriet er gaaet over, kan han selv slet ikke huske noget om det. Man kan tage sine Forholdsregler, naar følgende Symptomer indtræffe:

Premier, quant il sent ceste ordure,
La teste luy verrez tourner
Deça, dela, et emmener,
Sans dire mot en sa folie;
Et puis dessus son establie,
Tappe, tappe, ses mains frapper.
Incontinent le fault happer
Et de grands buffes luy bailler,
Pour le mal rompre et travailler,
Mesme le lyer d'une corde
Aulcunes foys, qu'il ne nous morde.
Mais, Monseigneur, je ne dy rien
Que en secret — — —

— hvorefter Esopet i en Monolog giver sin diabolske Læredrengehenrykkelse Luft:

Mon maistre m'a cuidé railler,
Mais vrayment je le railleray:
Ennuyt je luy feray bailler
Bien des coups, ou je ne pourray.
Si tost que venir je verray
Ce seigneur, dessus l'establie,
En saluant la seigneurie,
Je osteray les ciseaulx et croye.
Après, mais que point les voye,
Deça, dela regardera
Et dessus la table frappera,
Pour faire les ciseaulx sonner — — etc.

Alt gaar som forudset, og Stykket ender, efter at Misforstaaelsen er klaret, med en Moral af Adelsmanden:

Fay à aultruy ce que veux qu'on te faz.

Tendentiøse Farcer.

Af de givne Analyser af forskellige Slags Farcer ses det, at omtrent ingen svare til den givne Definition af Navnet, idet Moraliseren og Polemiseren stadig — eller ofte — spiller en Rolle med, om det end i Reglen sker i al Gemytlighed og rent overfladisk. At moralisere er derimod Moralitéernes Sag, og disse have tillige en ganske anden Form end Farcerne; hvad der navnlig karakteriserer dem er Allegorier og Abstraktioner brugte som Personer. Men nu finde vi under Navn af Farcer mange saadanne Stykker, som allerede kunne begynde at antage Mottoet „Ej blot til Lyst", idet de ikke længere fremstille Scener, der gribes umiddelbart ud af det daglige Liv slet og ret til Moro og Tidsfordriv, men skyldes en mere tænksom og filosoferende Betragtning

og have en mere bestemt moralsk Hensigt og tillige som Regel kun ere Samtaler uden Handling. Men mange ere dog endnu i den Grad holdte i Farcens umoraliserende Aand i Forbindelse med Moralitéens personificerende og generaliserende Former, at de danne en Slags Mellemstadium. Ofte spille de over i Sottien, der, som før antydet, egentlig kun skiller sig fra Farcen derved, at der optræder en sot eller fol deri, og ved sit endnu mere tarvelige Tilsnit, idet Prygl og Gøgl her ofte spiller den største Rolle. En saadan er „Farce nouvelle de Tout mesnage, Besoigne faicte, la Chamberière, qui est malade de plusieurs maladies, comme verrez cy dedans, et le Fol, qui faict du médecin pour la guarir". En dybere Betragtning kan skjule sig under den lystige Overflade som i Dialogen „Messieurs de Mallepaye et de Baillevent", som tilægges Villon. Den er fuld af Elendighed og Letsindighed, Luftkasteller og Galgenhumor; her ses Fattigdommen ikke mere saa optimistisk som i „le pèlerin passant"; det er bitter Refleksion, som skyldes virkelig Modgang. Le pèlerin passant bryder sig kun om la vie et le vestement og mener, at qui porte argent porte sa mort, i Betragtning af, at det dog til Slut bliver lige ens for Kongen selv og for ham; Villon, som ogsaa godt (andet Steds) vèd, at

povres et riches,
Sages et folz, prebstres et lais...
Mort saisit sans exception,

mener derimod, trods denne fælles Grundbetragtning, at

Il n'est trésor que de vivre à son aise.

Optimismen, som er Farcen egen, er i disse Farcer ganske unaturligt afløst af Pessimisme, hvorved det i Praksis ofte — men ingenlunde i Theori — bliver rigtigt, hvad Petit de Julleville i „la comedie en France" siger

om Farcen, at den, pour être avant tout joyeuse, n'est toutefois guère optimiste. Elle veut bien prendre en riant toutes choses dans le monde, mais elle ne trouve pas pourtant que tout soit pour le mieux dans le meilleur des mondes — det vedkommer slet ikke Farcen som saadan. — En lignende farceagtig og pessimistisk Moralité er „Farce nouvelle, très bonne, morale et fort joyeuse, à troys personnaiges, c'est assavoir: Tout, Rien et Chascun". Man vil gærne have Tout, men det er lettere at faa Rien, der skildres som en sorgløs Gut; Chascun længes efter tout, thi

Qui a Tout de Rien n'a soucy;

da han har funden Tout, afviser han Rien, som tilbyder sig; i Vrede herover siger Rien, at Chascun nok skal komme til at kalde paa ham, naar han mindst tænker derpaa, hvad der da ogsaa sker straks, idet Tout spørger Chascun, hvad han gjorde Rien, siden han gik sin Vej i Vrede:

Mon ame, Rien . . .

og straks er Rien der igen:

Et, par ma foy, je sçavois bien
Que de moy il vous souviendroit.
Pourquoy me huchez orendroit?
Que vous fault-il?

hvorefter han atter gaar lovende, at han nok snart skal komme og skræmme Chascun grundigt. Saasnart Tout og Chascun igen ere faldne i rolig Samtale, afbrydes de pludselig ved et

Bou, bou, bou,

som sætter Chascun i stor Rædsel; det er Rien, der kommer og fortæller, at han godt vèd, at Enden dog bliver, at Chascun kommer i hans Hænder, thi ainsi est

ordonné, hvorefter han kaster Skæbnens Lod: Tout og Chascun tilfalde Rien — det er Verdens Gang! Et fuldstændig farceagtigt, utøjlet Lune raader i „Farce nouvelle des cinq sens de l'homme, moralisée et fort jeyeuse pour rire et recreative, et est à sept personnaiges, c'est assavoir: l'homme, la bouche, les mains, les yeulx, les piedz, l'ouye et le cul"; det er denne sidste „Sans", der forlanger at regnes lige med de andre, men da disse kun haaner den, nægter den simpelt hen Arbejde og fremtvinger derved sin Anerkendelse. I samme Stil er „Moralité joyeuse du ventre, des jambes, du cœur et du chef". — At vi omvendt finde virkelige Farcer under Navn af Moralités, som André de la Vignes „Moralité de l'Aveugle et du Boiteux", kan paa Grund af denne Arternes Sammenblanding ikke undre os: au reste, ne tranchons pas trop absolument sur les limites des genres au Moyen Age. Certaines farces sont dites *farces morales;* beaucoup de moralités pourraient s'appeler *moralités farcies.*

En af de bedste af de rene Moralitéer er „Farce de la Pippée", der behandler det ofte tilbagevendende Spørgsmaal om Kærligheden, der nu, i Modsætning til i gamle Dage, aldrig findes i ren og uforfalsket Skikkelse, men kun skænkes for Gods og Guld og ikke for Personernes egen Skyld; ja, naar Elskeren har givet alt, hvad han ejer og har, jages den ulykkelige bort med Foragt til Tak. Saaledes lyder Cuiders Instrukser til Plaisant-Follie angaaende de gamle forelskede Narre og derefter om de unge:

Plumés les moy subtillement,
Et qu'en plumant ne se descevent.
Faictes qu'ilz ne l'apercevent:
Preniez aujourd'huy une plume
Et demain deux qui costinuent.
Puys prennez en une riflée

A plain poin; en pourrez tirer
Tant que l'on pourra soupirer.
Il ne vous aymera que mieulx.
— Dictes-vous? — Je parle des vieulx
Qui sont malicieux et caux.
Mais si vient de ces roseraux,
Qui se boutent à chère baude,
Plumés-les moy bien sans eau chaude
Tant qu'il n'y demeure plumete...
Et si pleurent de la pippée,
Faictes leurs ung ris de Pompée.

Kærligheden behandles i Diskussionsform i „La vielle“ af Marguerite de Valois, „Farce du vieil amoureux et du jeune amoureux“ af Clément Marot, og andre med betydelig mere Alvor og Skønhed, end Farcen kender. Marot, som her lader Spørgsmaalet drøfte af en lykkelig og ulykkelig Elsker, begræder ogsaa i en af sine Rondeaux, ligesom „Farce de la Pippée“, l'amour du siècle antique:

Au bon vieulx temps un train d'Amour regnait,
Qui, sans grand art et dons, se demenoit,
Si qu'un bouquet donné d'amour profonde
C'estoit donné toute la Terre ronde:
Car seulement au cueur on se prenoit.
Et si par cas à jouyr on venoit,
Sçavez-vous bien comme on s'entretenoit:
Vingt ans, trente ans: cela duroit un Monde
Au bon vieux temps.
Or est perdu ce qu'amour ordonnoit,
Rien que pleurs fainctz, rien que changes on n'oyt.
Qui vouldra donc qu'à aymer je me fonde,
Il fault premier, que l'amour on refonde,
Et qu'on la mene ainsi qu'on la menoit
Au bon vieulx temps.

„Farce de Folconduit“ er ligesom „la Pippé“ en ren Moralité rettet mod Kvindens uforbederlige slette Natur. Det er Tardive-à-bien-faire og Promptitude-à-faire-mal, som en skønne Dag have faaet det Indfald at ville gaa

i Skole hos Faire-bien, og dertil vælge en passende Ledsager i Folconduit. Naturligvis vil de ikke, med de Dispositioner, de ere komne med, gøre en Smule af det, der kræves, og forlader straks igen den gode Skole for i Fremtiden at holde sig udelukkende til Folconduit.

Ligesaa naturligt, det oprindelig er for Farcen som saadan at moralisere og fremsætte pessimistiske Anskuelser, ligesaa unaturligt er det den at polemisere: vi have endnu kun set den stikle, men sammen med Moralitéen, som den næsten er gaaet i eet med, kaster den sig, som Sottien, med Heftighed ind i det sociale Livs Spørgsmaal, som den behandler med stor Dristighed og uden Persons Anseelse: baade Konger og Dronninger og alle mulige andre højt staaende Personer maa holde for og høre drøje Sandheder — og vel ogsaa mange skammelige Bagvaskelser. Disse saakaldte Farcer, der for saa vidt staa Moralitéen nærmere, som de benytte sig af alle mulige Abstraktioner og Allegorier, have fuldstændig glemt den oprindelige, rolige, rent objektive Spasmagerrolle; dens Latter — hvis den ikke helt forstummer — bliver hul og uhyggelig — kunstlet i alle Tilfælde. Den anmasser sig en Folkeførers Rolle, hvad der laa saa meget nærmere, som Theatret i disse Tider, da Aviser o. l. ikke kendtes, var det Sted, hvor man lettest fik Folket i Tale og kunde paavirke det. Ja, Konger og andre interesserede Personligheder brugte ligefrem selv Theatret til Støtte for deres politiske Planer og Meninger, idet de her lod dem fremføre for Folket i Farceform for at skaffe sig Latteren eller Vreden til Forbundsfæller. Alt blev her diskuteret: de sørgelige politiske Forhold, Handel og Industri, der led svært under Krigenes Ødelæggelser og de tunge Skatter, og ligeledes paa Reformationstiden Religionsstridighederne. Ludvig XI. forbød de politiske Komedier, medens Jean Bouchet fortæller os, at

Le roy Loys douziesme desiroit
Qu'on les jouast à Paris, et disoit
Que par tels jeux il sçavoit maintes faultes
Qu'on lui celoit par surprinses trop caultes,

og det, skønt han ikke en Gang selv blev skaanet, ligesaa lidt som Anne de Bretagne. I „Monologue du Résolu", der giver en Del Hib til højre og venstre gennem en lystig farende Svends Mund, hedder det saaledes, da han kommer til l'Escu de France, om le maistre (Ludvig XII.):

combien que d'or et d'argent
Et d'eritage fust fort riche,
Sy avoit il bruct d'estre siche,

ligesom han heller ikke var tilfreds i l'Escu de Bretaigne, fordi la dame, trods sine andre gode Egenskaber, havde Ord for

qu'el ne faict des biens
Synon aulx gens de son pays.

Derimod indførte Frants I. Censur.

Disse „Farcer" have en ganske særlig Interesse for os som Indlæg i Tidernes bevægede Spørgsmaal. La praguerie, som yderligere sammen med 100-Aarskrigen havde bidraget til at knække Handel, Industri og Agerbrug, har fremkaldt „Farce de Mestier et de Marchandise", der er et Nødraab over alle disse fortvivlede Tilstande, men dog udmærker sig ved en ret forhaabningsfuld Tone:

Ne savés vous pas
Qu'après la pluye vient le beau temps?

siger Marchandise, efter først sammen med Mestier at have klaget over Tidernes Ubarmhjærtighed. Bergier er saa temmelig lige glad, enten det gaar op eller ned:

L'une foys j'ay la pance heureuse,
L'autre non, mais ce m'est tout un:
Bergier de pensée amoureuse
Ne cherche jamais grand desiun;
On dict en proverbe commun
»Qui moins a moins a à répondre«;
Cela est commun à chascun;
Qui n'a betail y n'a que tondre.

Men det gale er, at Tiden løber, og at den er saa foranderlig og bringer saa mange Ulykker med sig. Tiden selv fortæller, at den ganske er afhængig af les Gens; naar les Gens forandrer sig, vil le Temps ogsaa blive anderledes, og han henter derefter les Gens, for at de tre selv kan danne sig en Idé om denne Person, der fremstilles kappeklædt med et falsk Ansigt bag paa Hovedet og gaaende baglænds: hans Komme vækker stor Bestyrtelse og endnu større hans Tale:

Qui sterna, ha, la
Fari planga, hardet stella
My hard, fiol, berty, hardit — etc.,

ingen begriber ham. Dog ender alt i Fryd med en Sang, under hvilken les Gens forandrer sig, og dermed le Temps, og de tre sætte deres Lid til Gud og Kongen som dem, der have Magt til at regere og raade over les Gens og dermed Tiden og alle Forhold. En saadan Fortrøstningsfuldhed er meget ualmindelig: i „Farce de Pou d'Aquest", der særlig klager over de store Skattebyrder, der tyngede paa Folket efter 100-Aarskrigen, er Løsningen da ogsaa ganske modsat, idet Grosse-Despense og Pou d'Aquest til Slutning give Marchandise og Mestier hver en Tiggerpose og sende dem, oven i Købet med Spot i Tilgift, ud i Verden at tigge deres Ophold. Ligesaa pessimistisk er „Farce nouvelle moralysée des Gens nouveaulx qui mengent le Monde et le logent de mal en pire". Ogsaa saadanne uheldige Institutioner

som Førstefødselsretten, der med Bitterhed er behandlet i „les Bastars de Caux“, begynder Farcen at pille ved. Ja, den gaar nu, da de religiøse Spørgsmaal ere saa stærkt fremme, langt mere indgaaende til Værks, ikke alene mod Kirkens Tjenere, men, dybere endnu, mod hele den katholske Kirkes Raaddenskab, den hierarkiske Ordning, ja mod selve Dogmerne. I „Farce des Pauvres diables“ er der rettet et voldsomt Angreb mod de højere gejstlige, som holde de stakkels Munke i saa stramme Tøjler og paabyde dem at faste og forsage alle spiselige og drikkelige Lækrerier, medens de selv svire og bryde sig fejl om alle Forskrifter. Der ankes ogsaa hyppigt over, at de bedste Embeder bortgives til de værste Subjekter, som baade ere dovne og uvidende og arrogante tilmed. — Et Indlæg mod selve Katholicismen er „Farce des Theologastres“, der særlig gaar ud paa at vise, hvorledes Texte er bleven i den Grad mishandlet af Theologastres og Fratrez, at ingen længere kender den, og hvorledes Foy maa gaa til Grunde med den, hvis den ikke reddes i Tide. Endogsaa Marguerithe de Navarre, der hemmeligt var den protestantiske Tro hengiven, har skrevet et Par Farcer mod Katholicismen. — Alt dette førte omsider til, at der paa en Synode i Cambrai 1550 udstedtes et Forbud mod at spille Stykker, der vare mistænkte for religiøse Vildfarelser, medens Kirken havde set rolig til, saa længe det kun var dens Tjenere, det gik ud over. — Men ogsaa fra Katholikkernes Side er der Farcer til Forsvar for deres Religion og Angreb paa Protestanterne, men de ere langt ringere baade i Antal og i Værd, saaledes „le Maistre d'escolle“ og „les trois Pèlerins“, hvilken sidste er en Samtale mellem les 3 pèlerins og Malice og ikke alene behandler de religiøse Spørgsmaal, men alt muligt andet, f. Ex. Kvindernes alt for store Indblanden sig i alle Forhold: over alt er nu det svage Køn dominerende, om det saa

er Ordene, blive de Hunkøn; saaledes siger man ikke mere „le“ men „la“ Désordre, og det er la Désordre, som nu hersker over alt.

Farcen er, i den bevægede Tid, den levede i, udartet og maatte af forskellige Grunde falde sammen ved Midten af det XVI. Aarh.; for det første satte Frants I. den under Censur, hvorved den led et føleligt Knæk: den var udelukket fra de aktuelle Spørgsmaal, som mere og mere havde taget den fangen, og reduceret til de gamle Æmner, som nu ikke mere gjorde den samme Lykke som tidligere. Renaissancen var jo begyndt, og dens Forfattere saa med Foragt ned paa den gamle, plumpe Farce under Sammenligningen med de klassiske Komedier, som nu, ligesom de italienske, begyndte at blive Mønstre. Vel førte det til en Begyndelse ikke til andet end en rent formel Forandring i den komiske Produktion: man antog Navnet Komedie og Inddelingen i Akter og Scener, og derved blev det i Hovedsagen i lang Tid. Men efterhaanden udrensedes dog Farcens plumpe, primitive Karaktér, og en virkelig litterær Komedie brød frem ved Udvælgelse af det gode, den virkelig besad, i Forening med den gennem det ny udviklede finere Smag. Dog holdt den gamle Farce sig endnu længe ved Siden af de nye Forsøg, som kun langsomt arbejdede sig ned fra oven. Men efterhaanden som Sæderne forfinedes, blev dens Publikum af lavere og lavere Beskaffenhed, og tilsidst maatte den vandre i Landflygtighed ud af Paris og lade sig nøje med de mindre forvænte Provinsboere.

6

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE

AF

DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

TIENDE BIND

KJØBENHAVN
KLEINS FORLAG
CAMILLA KLEIN
1900

I. Cohens Bogtrykkerier · Georg A. Bach ·

INDHOLD

AF

TIENDE BIND.

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 43

THEATERBILLETTER

FRA

DET GAMLE ATHEN

AF

C. JØRGENSEN

MED EN PLAN OG SEX BILLEDER

KØBENHAVN

KLEINS FORLAG
CAMILLA KLEIN)

1900

Foredrag ved det femte nordiske Filologmøde
i Christiania 1898.

Det Æmne, jeg her har valgt, staar nærmest i Forbindelse med den *antike Numismatik*. Man har blandt Oldtidens Mønter i de store Samlinger liggende en Del *Tegn* (Mærker) *af Metal af Form som Mønter* og med et eller andet Billede eller et enkelt eller et Par Bogstaver derpaa.

Det har længe været klart, at disse Tegn have haft *praktisk Anvendelse* af forskellig Art, og flere Lærde have forsøgt at gøre Rede for deres Brug, men en sikker Tydning af dem alle er vanskelig. Det er nu lykkedes den græske Lærde *I. N. Svoronos*, den energiske og dygtige Direktør for Møntsamlingen i Athen, at paavise, at en bestemt Række Broncetegn, for det meste med Gudinden Athenes Hoved paa den ene Side og et græsk Bogstav paa den anden (Fig. 1), have været brugte som Adgangstegn til Theatret i Athen og til Folkeforsamlingen, som holdtes i Theatret.

Fig. 1.

I den Kgl. Mønt- og Medaillesamling i København findes der en Række af disse Tegn, hvoraf ogsaa Aftryk har været stillede til den græske Forfatters Raadighed. Billederne her i Texten og Planen af Theatret er laante fra Svoronos's Afhandling. Denne findes i det af ham selv paabegyndte græske numismatiske Tidskrift Journal international d'Archéologie Numismatique, 1. Bd. 1898, S. 36—120.

Hans Opdagelse bestaar i at have fundet, at Bogstaverne paa disse møntlignende Tegn svare til en Del *Bogstaver, som ses indhuggede* ved Adgangen til Tilskuerpladsen i *Dionysostheatret* i Athen, hvis Ruiner kom for Dagen ved de fortjenstfulde græske Udgravninger i 1862—65.

Disse Bogstaver i Theatret fra den Tid, da den attiske Statsmand Lykurgos indrettede eller fuldførte det (i Tiden henimod Slaget ved Chaeronea 338), ere allerede iagttagne af *Dörpfeld*, som i sin Bog om det græske Theater (Das griechische Theater, von W. Dörpfeld u. E. Reisch, Athen 1896, S. 52—53) udtaler sig saaledes herom: „Naar man spørger om disse Bogstavers Betydning, tænker man først paa en Numerering af de enkelte Kiler af Tilskuerpladsen. Da Bogstaverne nemlig ere ret store (c. 0,12), kunde Tilskueren, naar han betraadte Theatret, ved et Blik paa Bogstaverne opdage den Kile, hvori hans Plads befandt sig, uden at behøve at tælle de enkelte Kiler." Dog forkaster Dörpfeld selv denne Mening, da Bogstaverne ikke følge i Række (A B osv.) efter Kilerne. Vi skulle se, hvorledes Svoronos løser denne Tvivl.

Naar Tilskueren kom ind i Theatret f. Ex. fra Øst (hvor de fleste af disse indhuggede Bogstaver ere bevarede), fandt han udfor hver af de tre første*) Kiler et af Bog-

---

*) Som det vil ses paa *Planen* af Theatret, er *B* og *Γ* skrevet to Gange udfor den 2den og 3dje Kile. Det synes blot

staverne *Α Β Γ*, men udfor den fjerde Kile tre Bogstaver samlede *Κ Λ Μ* (se Planen af Theatret). Naar han nu vidste, at hver Kile var delt i tre Afsnit, kunde han slutte sig til, at de tre første Kiler havde Numrene *Α Β Γ* samt *Δ Ε Ζ* og *Η Θ Ι*, eftersom nemlig den fjerdes Afdelinger hed *Κ Λ Μ*. Det passer med den femte Kiles Afdelinger *Ν Ξ Ο*, som ganske rigtig ere fundne ved Begyndelsen af denne Kile. Bogstaverne ved den sjette Kiles Begyndelse ere ikke fundne. Men ved Foden af den syvende Kile, som var den midterste i Halvkredsen, læses *Ρ* og *Φ* og ved den ottende et utydeligt *Π*. Deraf slutter Svoronos, at 6te, 7de og 8de Kile, som dannede Midten af Tilskuerpladsen, vare nummererede fortløbende fra venstre til højre, derefter nedenfra opad og saa rundt indtil Midten med Bogstaverne *Π Ρ Σ* i nederste Række, saa *Τ Υ* opad og yderst tilhøjre, derefter *Φ Χ* i øverste Omgang fra h. til v., saa *Ψ* nedenfor *Χ* og derpaa *Ω* i Midten.

Begyndte man fra Vest, vilde Ordningen i de yderste fem Kiler svare til den paa Østsiden og betegnes med de samme Bogstaver, saa at en fuldkommen Symmetri var opnaaet. For at skille mellem Pladserne til højre Side og venstre Side med Bogstaverne *Α—Ο*, lod man ved højre Side Bogstaverne vende bagvendt (retrograd) *ꓭ ⅄* osv., som vi se paa de bevarede Broncemærker.

Fig. 2.

Svoronos har ogsaa paa Ryggen af Sæderne fundet Lev-

at være sket for større Tydeligheds Skyld for at vise, hvor Kilen begyndte og sluttede. Ved *Α*, der betegnede den første Afdeling, var dette mindre nødvendigt, alle skulde jo derigennem.

ninger af Bogstaver, i alt Fald et tydeligt *K* i den østlige Del af Tilskuerpladsen og vel paa den Plads, hvor det skulde findes. Desuden var, som det synes, de samme Bogstaver malede paa Skilter, der vare anbragte paa Stænger ved de forskellige Afdelinger af Kilerne; der findes nemlig mange Steder Huller i Gulvet paa Hjørnerne af Theatrets Kiler til Anbringelse af saadanne Stænger eller lign.

Fig. 3.

Hidtil have vi beskæftiget os med den Del af Tilskuerpladsen, som vi kunde betegne som Parkettet (Gulvet); oven over dette vare Theatrets simplere Pladser ordnede i Rækker over hinanden og adskilte fra Parkettet ved en bredere Omgang (se Planen). Ved en anden Omgang deltes de simplere Pladser i to „Etager“.

Nu findes blandt de bevarede Broncemærker *tre Slags*; de bedst udførte og fineste bære paa Forsiden Hovedet af Pallas Athene (Fig. 1, Fig. 3 og 4) eller af en Løve (Fig. 2) og paa Bagsiden et enkelt Bogstav, som vi have nævnt ovenfor; det har uden Tvivl været Adgangstegn til Parkettet. Den anden Slags af mere ordinært Udseende har et *enkelt* Bogstav paa begge Sider og bestandig *samme* Bogstav paa de to Sider. Svoronos

slutter deraf med stor Rimelighed, at i første Etage have Afdelingerne været betegnede med to Bogstaver *AA* eller *BB* osv. (Fig. 5). Dette passer til Antallet af de

Fig. 4.

af Dörpfeld beregnede Afdelinger af 1ste Etage (hvor de antike Rækker af Siddepladser ere ødelagte). Kilerne fra Øst og fra Vest havde tilsvarende Bogstaver, kun at de østlige viste Bogstaverne vendte fra højre til venstre, de vestlige derimod paa den sædvanlige Maade, Alfabetet slaar nøjagtig til dertil.

Endelig haves en tredje Slags Mærker med det samme Bogstav *to Gange* paa hver Side (Fig. 6), altsaa samme Bogstav ialt fire Gange; det er de simplest udførte Mærker, der passede bedst til 2den Etage, hvor de simpleste Pladser fandtes. Efter Dörpfelds Inddeling var her kun Plads til 10 Kiler, fem til hver Side, og de betegnedes vel altsaa med fra fire *A*'er til fire *E*'er paa hver Side; hermed stemmer, at der af den Slags Adgangstegn ikke er fundet noget senere Bogstav end *Δ* fire Gange gentaget; og i det hele kun faa Stykker af den Slags.

Fig. 5.

Anvendelsen af Bogstaverne paa den anførte Maade er meget snild og kunde endnu være praktisk. Man var vant til fra gammel Tid at se Bogstaverne anvendte baade i Retning mod højre og venstre, og hvor enkelte Bogstaver saa ens ud, hvad enten de læstes fra højre eller venstre, kunde man ved et tilføjet Mærke (lille Billede) vise Retningen, ligesom visse Tegn f. Ex. *M* og *Σ* maatte betegnes for at adskilles fra hinanden, naar man drejede det runde Mærke omkring i forskellig Stilling. *M̲* med Streg under betyder *Σ*| (Sigma) i Modsætning til *M* (My), eller man kunde sætte et *Υ* under *M* og lade *Σ* ubetegnet (Fig. 4 Nr. 22). Saaledes adskilles ogsaa *H* fra *Z*, der her skrives ⌶ (Fig. 5 Nr. 22) som et liggende *H*, ved at sætte en lille Streg til Tværlinien i *H*, som det ses paa Afbildningerne (Fig. 4 Nr. 17), hvorimod Bogstaver som *Γ N P*

Fig. 6.

(Fig. 4 Nr. 14) og det gamle Tegn for *Π* (se Fig. 5 Nr. 25) i deres bagvendte Form ikke kunde forvexles med andre.

Der kan vel altsaa ikke være Tvivl om, at vi i de omtalte Broncemærker have Billetter eller Indgangstegn til Theatret, og Bogstavernes Form peger hen paa IV. Aarhundrede, til hvilken Tid, som Dörpfeld (Das gr. Theat. S. 53) har opgivet, ogsaa de indhuggede Bogstaver i Theatret selv høre, altsaa efter al Rimelighed til Lykurgs Opførelse og Fuldførelse af Dionysostheatret.

Til Sammenligning anfører Svoronos, at man i *Mantinea* i Theatret ved de franske Udgravninger dér har fundet et Antal Mærker af brændt Ler af rundt eller elliptisk eller firkantet Omrids, men i Reglen flade paa den ene Side og mere toppede paa den anden; paa den flade Side staar da *Ejerens Navn* med hans Faders tilføjet i Genitiv, den anden mere toppede Side bærer *et af Alfabetets Bogstaver*. Svoronos har undersøgt 60 Stykker (i Centralmuseet i Athen) og fundet de fleste Bogstaver paa dem. Det har da været personlige Billetter, og Bogstaverne have angivet Pladsen i Theatret; kun de mindste Mærker have intet Bogstav og saa de allerstørste, der rimeligvis tilhørte de fornemste, som havde et i Forvejen kendeligt Hæderssæde.

Ved Udgravningen var der ogsaa (Fougères, Bull. Corr. Hell. XI 1887 S. 490) *paa Rækkerne i Tilskuerpladsen fundet Bogstaver indhuggede*, der formodentlig angav Pladserne. Disse her omtalte Billetter eller Mærker høre til den græsk-romerske Tid, ere altsaa yngre end de attiske og som sagt af et tarveligere Stof.

Ogsaa i Theatret i *Piræeus* blev der ved Udgravningen (af Grækeren Dragatses Ἀρχ. ἐφ. 1894 S. 196) fundet *indhugget Bogstaver paa den nederste Række af Tilskuerpladsen* mellem denne og Halvkredsen af Sæder foran Orchestra. Bogstaverne staa ved Stenenes Sammenføjning, samme Bogstav paa hver Side af Sammenføj-

ningen, fra højre til venstre hele Alfabetet fra *A* til *Ω* og, efter at dette er udtømt, desuden ved de tre sidste Afdelinger de første Bogstaver *to Gange* paa hver Side af Sammenføjningen *AA—ΓΓ*. Disse høre til en noget sen Tid, vel en Istandsættelse af Theatret, men betegne vistnok Pladserne (ikke blot Stenhuggermærker).

Ved det af Amerikanerne udgravne Theater i *Eretria* fandtes lignende Bogstaver, der ogsaa urigtigt bleve opfattede som Stenhuggermærker; de ere fra *samme Tid* omtrent som de i Dionysostheatret i Athen, og nogle af Bogstaverne vendte fra højre til venstre ligesom paa vore Broncemærker (Amer. Journ. of Archaeol. XI 1896 S. 321).

Det er bekendt, at der af Staten gaves en Sum, for at alle Borgere i Athen kunde faa fri Adgang til Skuespillene, idet der beregnedes to Oboler for hver (den saakaldte *theorikon Diobolon*), og det nævnes, at denne Begunstigelse blev uddelt af de dertil ved Lod udtagne Mænd til enhver Borger, der stod paa Valglisterne.

Det var tidligere den almindelige Mening, at disse Theaterpenge uddeltes ligefrem i Mønt til Borgerne, og at disse da betalte ved Indgangen til Theaterentreprenøren. Men *Benndorf* har allerede gjort opmærksom paa (Beitr. z. Kenntnis d. att. Theaters i Zt. f. d. oest. Gymn. 1875 S. 23 ff.), at det næppe forholdt sig saaledes, da det jo var vanskeligt at kontrolere, at Folk virkelig brugte Pengene dertil, ligesom mange, der tilfældig var forhindrede fra at komme i Theatret, saaledes til ingen Nytte fik Penge af Staten, som derved kom i unødvendig stor Udgift.

Alle Vanskeligheder forsvinde, naar vi tænke os, at det, man fik uddelt, ikke var Penge, men blot Billetten (Mærket), der da ved Indgangen afleveredes til Entrepre-

nøren, der for de modtagne Mærker fik den tilsvarende Sum udbetalt af Statskassen. Slige Mærker kaldtes Tegn (*Symbola*) og anvendtes ikke blot ved Skuespillene.

Ved Folkeforsamlinger blev der ogsaa givet Borgerne en Godtgørelse (Triobol), for at de kunde møde der. Dette skete, som vi kan se af Aristofanes's Stykke „Kvinderne paa Folkeforsamling" (Eccles. 289 ff.), saaledes, at naar man indfandt sig i rette Tid, fik man sit Tegn (σύμβολον), og naar man da havde opfyldt sin Pligt i Folkeforsamlingen, modtog man for sit Mærke de tre Oboler hos Thesmotheterne. Paa det nævnte Sted hos Aristofanes se vi Kvinderne iførte Mandsdragt gaa til Folkeforsamling og i Kor opmuntre hinanden til at vise sig som Mænd. „Af Sted, Borgere, til Folkeforsamling; Thesmotheten staar og truer, og enhver, der ikke møder i tidlig Morgengry med en Bid Løg og Sild i Maven og støvet og gnaven, han faar ingen *Triobol.* Aa, min gode Charitimides og Smikythos og Drakes, kom nu med lidt rask, pas paa — I ikke falder ud af Rollen. Og naar vi har faaet *Billetten* (τὸ σύμβολον), saa lad os sætte os sammen og stemme for alt det, som gode Veninder bør stemme for, om Forladelse, jeg mener gode Venner."

Det andet Hovedpunkt, hvorover Svoronos' Opdagelse kaster Lys, er netop *Folkeforsamlingen* og dens *Inddeling.*

I den nederste Afdeling af Theatret (Gulvet) har Dörpfeld beregnet Plads til omtrent 5500 Personer. Dette passer efter Svoronos godt til den af Klisthenes indførte Folkeforsamling paa 5000 Mand, hvortil saa kom 500 Pladser til fremmede Gesandter, Raadets Tjenere o. a. Senere, da Antallet forøgedes, maatte den Enkeltes Plads noget indskrænkes, og der findes virkelig nogle lodrette Linier indridsede paa Rækkernes Forside, som synes at betegne en saadan snævrere Plads til hver Mand. Derved kunde Antallet af Pladser i denne Afdeling bringes

op til omtrent 6500. Folkeforsamlingen optog altsaa kun Gulvet i Theatret.

Ogsaa den videre Inddeling af Gulvet synes at godtgøre, at man ved Opførelsen af Theatret paa Lykurgs Tid har haft for Øje, at det skulde bruges til Folkeforsamlinger, hvormed det ogsaa stemmer, at man fra den Tid mere og mere forlod Pnyx som Sted for Folkeforsamlingen; dets Indretning var mere primitiv og stod tilbage for Theatrets (Pollux 8,132).

Efter Aristoteles („Athens Statsforfatning" Kap. 21) inddelte Klisthenes Folket i 10 Fyler, og hele Landet delte han i 30 Afdelinger, nemlig ti, der bestod af Byen og dens Omegn, ti af Kystlandet (Paralia) og ti af Midtlandet (Mesogeios); disse tredive Afdelinger kaldte han Trittyes og henlagde tre af dem under hver Fyle.

Om disse Trittyes havde man tidligere ikke nogen tydelig Forestilling, Aristoteles' Skrift har nu givet Anledning til nærmere Undersøgelse, og man har stræbt at samle de kendte Navne paa Demer til passende Grupper, som hver skulde danne en Trittys. Her i Theatret se vi efter Svoronos' Mening Pladserne paa Gulvet ordnede efter denne Inddeling; hver Fyle havde sin Kile (Kerkis) med tre Afdelinger, nederst for Borgerne fra Byen, derpaa for Mesogeioi og saa for Paralioi; denne Orden passer nemlig bedst, idet man har udregnet, at de sidste vare de talrigste, og Pladserne i Kilerne opefter jo tiltage. Man vil altsaa paa Planen kunne tænke sig en Fyle (Erechtheis) anbragt i Kilen længst mod Øst, i de tre Afdelinger *A Δ H*, derefter kom den næste Fyle (Aigeis) i Kilen Nr. 2 med Afdelingerne *ꓭ Ǝ θ* og saaledes videre.

Paa denne Maade optages de fem yderste Kiler til hver Side af de ti Fyler, og de tre midterste Kiler blive tilbage. I disse er det rimeligt at Raadet havde sin Plads; bag Raadsherrerne bestemmer Svoronos ogsaa

Plads til Epheberne og til Raadets væbnede Tjenere.*) Midten indtoges formodentlig af de fremmede Gesandter og bag dem Herolderne (Kerykes).

Saaledes forstaar man Delingen af Gulvet i Theatret i 13 Kiler, hvilket hidtil stod som en Gaade.

De sex Lexiarcher og 30 Mænd (Trittyarcher) havde Opsigt med Deltagerne i Folkeforsamlingen og straffede Udeblivelse; for disse Tilsynsmænd var den her beskrevne Inddeling gunstig, da den lettede Ordningen af Borgerne; de sidst nævnte 30 Mænd sørgede ogsaa for Uddelingen af Mærkerne; hver havde blot Mærkerne med et og samme Bogstav; de kendte vel for en stor Del personlig Borgerne fra den paagældende Trittys.

Paa Stolene i forreste Række var utvivlsomt Prytanernes Plads, ligesom Archonter og Præster (i Midten) dér havde Sæde. Foran Prytanerne var opstillet de Urner, hvori Stemmestenene lagdes.

Dette er en kort Oversigt over det vigtigste Udbytte, som Svoronos's Opdagelse har bragt. I Hovedsagen vil man vel ogsaa kunne antage det for vel begrundet.

Allerede Benndorf (Zt. f. d. oest. Gymn. 26. Bd. 1875 S. 12) har gjort opmærksom paa, hvilken Rolle Folkets Inddeling i *Stammer* (Fyler) spillede. Det er den Grundform, hvori det attiske Folk kender sig selv, hvori det optræder og lader sig repræsentere. Denne Inddeling griber ind overalt, ikke blot ved Lister over Borgerne, Valg af Embedsmænd og Raadets Indretning, men ogsaa paa Omraader, hvor vi efter moderne Begreber forundres derover, f. Ex. ved Hærvæsenets Ordning eller ved store Processioner f. Ex. Panathenæeroptoget, som gik for sig efter Demer og Fyler. Dette genspejler sig da ogsaa ved Theatrets Inddeling. Det samme gælder ved de musiske

*) En Sten med denne Indskrift, *Βουλῆς ὑπηρέται*, er fundet i Theatret men ikke paa sit oprindelige Sted.

Væddekampe, at det var en Væddekamp mellem Fylerne, Sejren var en Sejr for den paagældende Fyle, ligesom Chor og Choreg stilledes af de forskellige Fyler (Opførelse af Dithyramber ved Dionysierne og Drenge- og Mandschor ved Thargelierne). *)

Desuden forsøger Svoronos i Enkelthederne at gennemføre en chronologisk Ordning af de bevarede Mærker og fastslaa snævrere eller videre Tidsgrænser for de enkelte Grupper.

At Inddelingen, som beskrevet, af Gulvet i Theatret og Billetsystemet har været en Lettelse ved Forhandlinger og Afstemninger i Forsamlingen, er indlysende; og det er Svoronos's Mening, at en Folkebeslutning fra 343—42, hvori Raadet roses for smukt og retfærdigt at have sørget for Theatrets Orden (*εὐκοσμία*), sigter til Indførelsen af dette System. Naar han gaar videre og mener at kunne drage Slutninger af, at Raadet for det Aar anvendte den tilkendte Belønning til en Tempelgave for Hephaistos og Athena Hephaistia, idet han mener, at dette skulde sigte til Anvendelsen af *Bronce*mærker ved Billetsystemet, saa er det noget voveligt; og det samme gælder, naar han vil se Lighed mellem disse Mærkers ret almindelige Type i Athenehovedet og Gudebilledet af Athena Hephaistia i Hephaistos' Tempel, af hvilket Billede man mener at have en Kopi (han antager „Theseion“ for at være identisk med Hephaistos's og Athena Hephaistias Tempel).

Om de ældste af Broncemærkerne udtaler han sig meget rigtigt; det gammeldags Udseende, de ved første Øjekast har paa Grund af det indtrykkede Kvadrat, modbevises strax ved Bogstaverne, der ere anvendte, hvoriblandt *Ξ Ψ* og *Ω*; Bogstavernes Form paa disse ældste

*) Reisch, *χορηγία* i Pauly-Wissowa, Real-Encykl. III, S. 2412 ff., 2432.

Mærker svarer nøje til Indskrifter fra c. 340. Der er et mærkeligt Tegn (Fig. 4, 32), som vi ikke have berørt, Ͳ tilsyneladende et T med to Hager; efter Svoronos findes det anvendt enkelte Gange i Indskrifter i Steden for dobbelt T (ττ) eller dobbelt S (σσ). I Alfabetet brugt som Taltegn findes Ͳ efter Ω og er vistnok der identisk med *Sampi*. (Paa Broncemærkerne findes ikke Stigma og Koppa.)

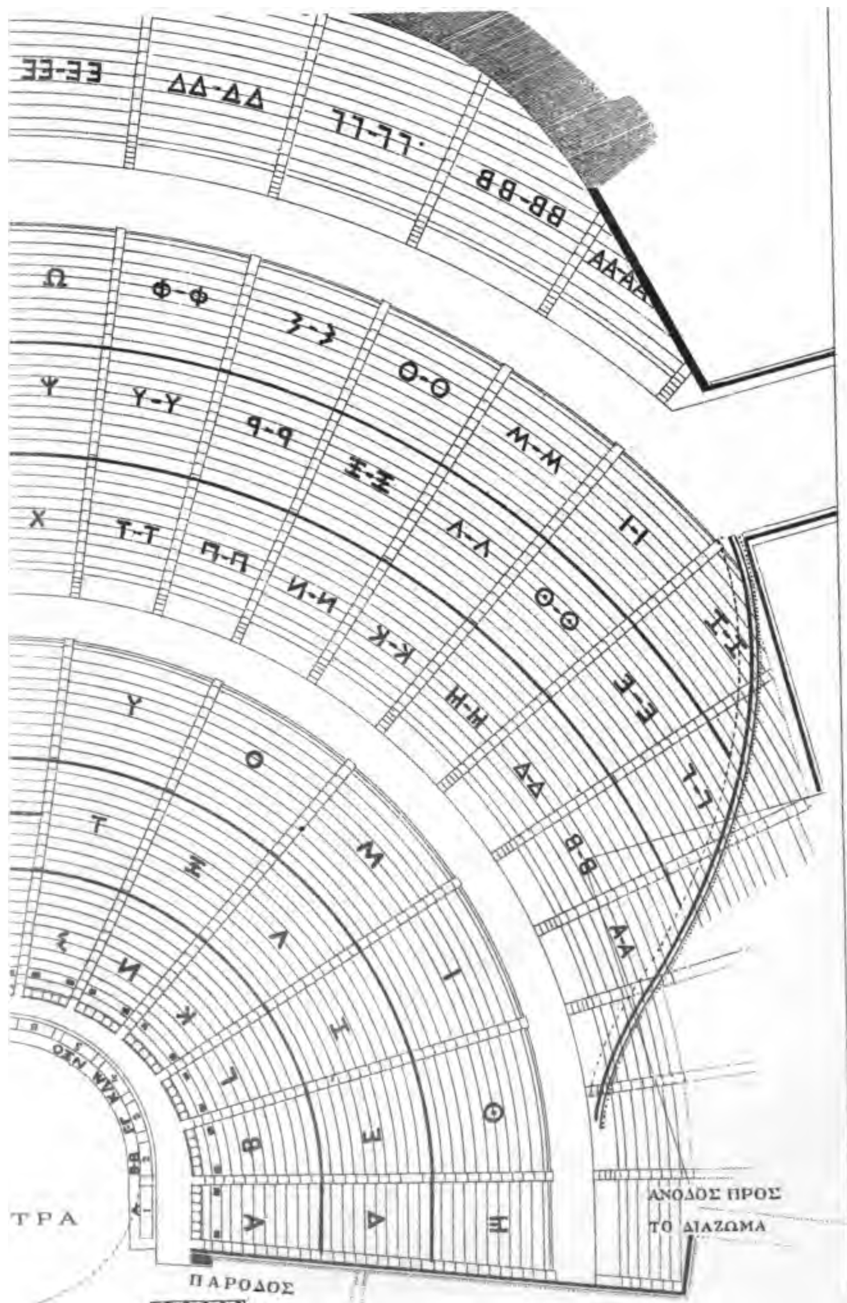
De her beskrevne Broncemærker har saaledes nu fundet deres rigtige Plads (tidligere ansaas de ofte for virkelige Mønter*)), og de har givet os et lille Bidrag til Anskueliggørelse af Livet, som det førtes i Athen, naar alle Borgere forsamledes til de store Møder dels for at udøve deres Borgerrettigheder (i Folkeforsamlingen), dels for at deltage i de store Folkefester i Theatret til Gudernes Ære og Menigmands Forlystelse. Disse smaa Tegn eller Mærker, som kun flygtig har draget Ihændehaverens Opmærksomhed paa sig, naar han i Oldtiden fik dem i sin Haand, har dog trolig bevaret Mindet om Menneskemylret den Gang, naar det under livlig Tale ivrigt trængte sig frem og fyldte det store Theater. Men de samme Broncemærker fortæller os ogsaa lidt om Orden og Inddeling i Folkeforsamlingen med dens utallige Afstemninger og hæftige Debatter. Saaledes kan Træk for Træk Billedet af Oldtidslivet voxe op for vore Øjne, naar vi taalmodig tage ogsaa de smaa Ting med i vor Undersøgelse.

---

*) Saaledes af C. Ludv. Müller i en forøvrigt meget grundig og dygtig Afhandling: Undersøgelse af nogle græske Mynter med et Bogstav eller Monogram til Typ, Vid. Selsk. Ovs. 1857. Men han har siden rigtig erkendt disse Tegns Bestemmelse til et eller andet praktisk Øjemed, se J. P. Six, Bronces grecs à lettres numérales, Annuaire de Numismatique 1886.

ΑΑ-ΑΑ
ΒΒ-ΒΒ
ΓΓ-ΓΓ
ΔΔ-ΔΔ
ΕΕ-ΕΕ
Ζ-Ζ
Ι-Ι
Μ-Μ
Ο-Ο
Φ-Φ
Ω
Ξ-Ξ
Ρ-Ρ
Υ-Υ
Ψ
Θ-Θ
Λ-Λ
Ν-Ν
Π-Π
Τ-Τ
Χ
Ε-Ε
Η-Η
Κ-Κ
Γ-Γ
Δ-Δ
Β-Β
Α-Α
Χ
Φ
Θ
Ω
Μ
Ψ
Ξ
Ι
Λ
Ν
Π
Ρ
Κ
Γ
Θ
Ε
Β
Η
Δ
Α
ΑΣΤΥ
7
8
9
10
11
12
13
ΟΡΧΗΣ
Ο-Ω
ΠΑΡΟΔΟΣ

ΑΝΟΔΟΣ ΠΡΟΣ
ΤΟ ΔΙΑΖΩΜΑ
ΠΑΡΟΔΟΣ
ΤΡΑ

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 44

DIONYSOS

OG HANS FØLGE

AF

P. JOHANSEN

KØBENHAVN

KLEINS FORLAG
(CAMILLA KLEIN)

1900

Fire Forelæsninger holdte ved Kunstakademiet i Efteraaret 1897.

Dionysos eller Bacchos er en græsk Gud, Medlem af de udødelige Guders Kreds, som samledes paa Bjærget Olympos' Top. Men skønt det er Grækerne, som udformer hans Skikkelse og Sagnene om ham, saaledes som de faar Betydning for Eftertiden og for Kunsten, saa er han dog ikke selv nogen indfødt Græker.

Han er indvandret fra Lilleasien. Det angives endogsaa ganske bestemt, at han er kommen fra Frygien og derfra over Thrakien vandret ned til Grækenland, til Bøotien, i hvis Hovedstad Theben hans Dyrkelse først fandt Tilhængere. Udtrykket Frygien maa forøvrigt ikke tages altfor bogstaveligt, der er naturligvis ikke en saa bestemt geografisk Afgrænsning mellem Nabofolks Gudetro og Gudeskikkelser — de vandre tvertimod meget fra det ene Land til det andet.

Spørger vi, hvilket Dionysos' egentlige Væsen fra første Oprindelse har været i hans Hjemland, da kommer vi her, som overalt, tilbage til den første Guddom, Mennesket overhovedet har havt: Solen.

I Sydens Lande har Solen en dobbelt Egenskab. Paa den ene Side er den lysende og rig paa Velsignelse, den som avler al Frugtbarhed af Jordens Moderskød, den alle Planter skylder deres Frodighed, alle Mennesker og Dyr deres Glæde ved Livet. Men om Sommeren, i den hedeste Tid, bliver den en fjendtlig Magt. Den

udtørrer Vandløbene, afsvider Græs og Planter og forfølger Dyr og Mennesker med utaalelig Hede. Derhos har Solen Betydning for Aarstidernes Bestemmelse og i det hele for Tidsinddelingen. Paa mangfoldige Maader griber den bestemmende ind i Menneskets Liv. Om Foraaret bringer den alt til at blomstre og svulme af Frodighed og Livslyst, midtsommers volder den brændende Hede — om Vinteren, naar den staar lavest paa Himlen, taber den sin Magt og lader Kulden Raaderum: da savnes dens Lys og Varme og man længes efter den gode Tid.

Alt dette faar sit Udtryk i de religiøse Forestillinger. Plutarch siger om Dionysos: „Frygerne tror, at Guden sover om Vinteren og er vaagen om Sommeren, og de fejrer ham derfor med bacchisk Vildskab, nu naar han sover ind, nu naar han vaagner. Paflagonerne (der boede nordost for Frygerne) sige, at han om Vinteren er bunden og fængslet, men bliver fri om Foraaret.“ Man ser, hvor nøje dette passer paa Solen.

Som Solgud bliver Dionysos da Gud for Frugtbarhed og Grøde, Gud for de fede Græsgange, hvor Kvæget kunde trives. En Forudsætning for denne Frodighed er Vandet; uden dette vilde alt tørres hen. Derfor bliver Dionysos ogsaa Gud for Jordens Fugtighed, for Kildevæld, for Aaer og Bække, men neppe for Floder, slet ikke for Havet. Saaledes siger Euripides om ham (Bacchantinderne 556):

O Gud Dionysos, hvor svinger du nu
i festlige Danse din Stav?
Paa Nysa, det vildtopfostrende Fjeld?
Eller paa Korykos Tind?
Eller og maaske paa Olymp,
det kløftede, skovrige Bjærg,
hvor Orfeus ved Citharens Klang
fik Lundens Træer og Dyr
til at samles ved Strengenes Toner.
O Pieria, stor er din Lykke!
Dig Evios elsker, og snart
med jublende Fryd til festlige Kor

han kommer til dig; saa drager han hen
over Axios' rullende Strøm,
og fører Mænadernes dansende Sværm
til Lydiasfloden, som Mændenes Slægt
Velsignelse bringer,
og faderlig huld, saa haver jeg hørt,
med sit dejlige Vand
befrugter de hestrige Marker.

Deraf faar Dionysos i Thrakien (hvorved her vel maa forstaas Landet omkring det ægæiske Hav helt ned til Grækenland) Tilnavnet Sabazios. Ordet σαβός menes at være i Familie med Ordstammen saw, som i de keltiske, oldgermanske og olditaliske Sprog betyder Vand.

Den Dyrkelse Dionysos var Genstand for i sin Hjemstavns Egne, havde ofte en egen vild og uhyggelig Karakter, som forekommer os moderne Mennesker saare lidet tiltalende. Der er hos alle Forasiens Folkeslag, lige fra Mesopotamien og derfra vest paa, en naturlig Grumhed og Blodtørstighed, en komplet Mangel paa Medfølelse, og dertil kom en Evne til vild, sanselig Berusning, der for os grænser nær til Afsind. Det er maaske endnu et Udslag af denne vi har i de mærkværdige moderne Selvplagere, som i fanatisk Lidenskabelighed mishandle deres egne Legemer paa det skrækkeligste. Men i Oldtiden var dette endnu mange Grader højere. Dette viste sig bl. a. i kønslige Udskejelser af den allergroveste Art, aldrig nøjet uden med de frygteligste Overdrivelser — og sligt sattes i Forbindelse med Religionerne og gjordes til religiøs Pligt, idet man ganske umiddelbart forudsatte, at Gudernes Smag og Tilbøjeligheder vare de samme som Menneskenes. Det er bekendt, hvorledes i det gamle Babylon enhver Kvinde mindst én Gang i sit Liv maatte gaa til Templet og hengive sig til hvemsomhelst — det var andre Begreber om Kvindelighed end vore! — og man ved positivt, hvorledes Ishtar- (Astarte-)dyrkelsen baade i Kaldæa og Fønikien foregik under de allervildeste Udskejelser.

Hertil kom som supplerende og stimulerende Element de blodige Offerhandlinger.

Offringens oprindelige Indhold er dobbeltsidigt. Dels skulde Guderne have deres Andel af de Goder, Jorden frembringer, og som de ellers overlader Menneskene Nydelsen af og beskytter for dem — en Art Forpagtningsafgift. Herhen høre Offre af Korn, Vin o. a., og tildels Dyreoffrene. Dels skal Offret være Sonegave for at formilde Gudernes Vrede overfor Menneskenes Forseelser. Den vrede Gud eller den onde Gud vilde have sin Hævnlyst stillet. Han vilde som den vrede Asiater, naar denne blev lidenskabelig, føle at hans Vrede gik ud over nogen; og var han meget vred, vilde han se Blod. Forslog da ikke Dyreoffringerne til at formilde Guden, maatte der Menneskeoffre til, Slaver og Krigsfanger; men ikke en Gang dette var altid nok. Den stadige Lugt og Syn af Blod gjorde Menneskene vilde, som det gør Rovdyrene, man vilde have Blod af Landets egne Børn, af højtstaaende Folk, man vilde nyde Synet af Blodet, nyde Offrenes Skrig og Pinsler, og man endte med at mishandle sig selv for at se sit eget Blod flyde, selv føle Smerten. Det har været som en hysterisk Rus, saa djævelsk, at vi nutildags egentlig slet ikke kan tænke os den, endsige forstaa den.

Af en lignende Karakter har utvivlsomt ogsaa den ældste Dionysosdyrkelse i Lilleasien været. Det hedder, at Dionysos er „rasende", og han følges af sine Fostermødre Thyiaderne (Mænaderne) i vild afsindig Betagenhed. Det omtales flere Steder, at disse Thyiader aad raat Kød og drak Blod. Denne Kvindevildskab er et Grundtræk ved Dionysosdyrkelsen, selv om den i senere, egentlig hellenisk Tid, mildnes i Overensstemmelse med den højere Kultur og de finere Sæder.

Ogsaa Menneskeoffring har oprindelig hørt til Dionysosdyrkelsen. Man har søgt at bortforklare dette som

en symbolsk Skik og noget, der ikke virkelig har fundet Sted, men der kan dog næppe være Tvivl om, at Menneskeoffringer har været i Brug i den ældste Tid. Endda foregik de paa den skrækkelige Maade, at Offret ligefrem blev sønderslidt af de rasende Kvinder. Man har baade fra Chios og fra Lesbos Efterretninger om, at der offredes Dionysos et Menneske, som blev revet i Stykker. I Bøotien offrede man en Dreng, men erstattede ham i senere Tider med et Gedekid.

Men da disse barbariske Offerskikke kom til det egentlige Grækenland, har den sunde helleniske Natur aabenbart meget hurtigt vendt sig med Uvillie fra dem. Der er ogsaa en Mulighed for, Dionysosdyrkelsen har været bragt til de græske Lande, før de egentlig græske Stammer tog dem i Besiddelse. Idetmindste tyder den Omstændighed, at Herodot lader Dionysos først optræde hos Thrakerne, og at han ikke gør noget Skel mellem disse og „Pelasgerne"*), paa at Dionysos alt dyrkedes, før Dorer og Ioner satte sig fast i Landet. Men som overalt i Oldtiden har utvivlsomt ogsaa her de erobrende Stammer vist en vis Ærbødighed for de undertvungne Folks Guder. Man tænkte sig jo Guderne regerende hver i sit Land, saa man turde ikke udenvidere lægge sig ud med dem, men maatte vise dem et vist Hensyn, om man end satte sine egne medbragte Guder øverst. Derfor kan det godt tænkes, at Grækerne af de ældre Guder netop har optaget Dionysos, hvis Venskab som Solgud og Gud for Landets Frugtbarhed kunde have stor Betydning for dem.

Det er dog rimeligt, at Grækerne hurtigt har afskaffet Menneskeoffringerne og sat Dyreoffre istedet. Man kan forfølge Sporene heraf forskellige Steder. Saaledes for-

*) Pelasger er det Navn, Grækerne gav Landets ældste Befolkning. Af hvad Stamme de egentlig var, ved man ikke.

tælles det om Offerskikkene i Tenedos, at man der indviede Dionysos den skønneste drægtige Ko, og i den hellige Lund — en saadan hørte gerne til Templerne — plejede og passede den ganske som et Menneske. Naar Kalven var født, pyntede man den, gav den Kothurner paa og offrede den til Dionysos. Men Præsten, som havde udført Offringen og slagtet Kalven, blev af de tilstedeværende forfulgt med Stenkast ned til Stranden. Man kender andetsteds fra (Asien) lignende Forfølgelser af den Præst som havde udført en Menneskeoffring. Der er naturligvis i dette en dobbelt Bund: Folket behøver disse Menneskeoffringer for at holde gode Miner med mægtige og farlige Guder; men Offringen af et Menneske er paa den anden Side et Mord, en Forbrydelse, som maa drage Straf efter sig. Ved Forfølgelse af Præsten lægger man da Skylden over paa ham, og det bliver hans Sag at søge Beskyttelse hos de Guder, i hvis særlige Tjeneste han staar og for hvis Skyld han har udført Offringen.

Naar man i den senere græske Litteratur søger at bortforklare disse Ting, naar man lader f. Eks. Drabet af Pentheus foregaa i Vildelse, og forklarer det som Dionysos' Straf, fordi han havde modsat sig Gudens Dyrkelse, saa er vi dermed meget langt borte fra det oprindelige Udgangspunkt, hvorefter Pentheus' Drab ligefrem vilde være en Offerhandling. Men de senere Tiders Grækere stod uforstaaende og usympathetiske overfor de ældste Tiders Grumheder; man vilde nu opfatte og udlægge dem anderledes.

Spørger man da, hvor det kan være, at denne Gud, der senere blev vennesæl og Menneskene huld mere end nogen anden, og af hvis Dyrkelse netop Litteratur og Musik og skøn Kunst sugede saa megen Næring, at han oprindelig var bleven dyrket paa en saa barbarisk Maade — saa maa vi atter vende tilbage til Dionysos' oprindelige og egentlige Væsen.

Han er Solgud og Gud for Jordens Frugtbarhed, for den gode Aarstid. Naar denne om Foraaret begynder, naar Solen varmer, Blomsterne komme frem og alting grønnes og faar nyt Liv, saa glædes Menneskene; men om Efteraaret, naar Sommeren gaar tilende og den barske Vinter skal komme, da sørger man over Herligheden, som er forbi. Derfor opfattes — ikke blot her, men ogsaa i andre Religioner og andre Forbindelser — dette som en Kamp mellem Solvarmen og Kulden, mellem Sommer og Vinter, hvor den første om Efteraaret forjages, men om Foraaret vender sejrrig tilbage. Derfor fejres Foraaret med Glæde og Jubel; da er det den lyse og venlige Gud, man hylder*). Men om Efteraaret visner Naturen i Sorg over hans Forjagelse og Død. Og denne Sorg maa Menneskene have Del i. Derfor disse blodige Offre, derfor Sønderlemmelsen af dem. Det er Sorgen der gaar til Fortvivlelse, og fra Fortvivlelse til rasende Vildskab.

Derfor kaldes Dionysos „rasende", „orgiastisk"; derfor er Thyiaderne (Mænaderne), hans Fostermødre, om Foraaret lystige og kaade, om Efteraaret vilde og voldsomme. Thi de er Gengangere af hans Offerpræstinder i de lilleasiatiske Lande.

Man har denne Sommerens Forjagelse ved den barske Vinter udtrykt i et Sagn, som vistnok fra Lilleasien er kommet til Grækerne og hos dem har faaet fast poetisk Form.

Et Sted i Lilleasien (det siges ikke udtrykkeligt hvor, men Sophokles henlægger det til Edonerne ved Floden Strymon i Thrakien) herskede en Konge ved Navn Lykurgos. Han var Søn af Dryas ɔ: Bjærgskoven, et døde-

*) I Delfi fik Festen for Foraarets og Sommerens Tilbagevenden en ganske nydelig Form, idet Foraaret fremførtes som et spædt, nyfødt Barn i en Vugge. Atter et Udslag af Oltidsfolkenes Trang til at opfatte alt i menneskelig Skikkelse.

ligt Menneske, men en vældig Kæmpe, som ikke var bange for at vende det laadne ud mod selve Guderne. Han saa sig vred paa Thyiaderne, paa det Vildskab de havde for paa det Guden indviede Bjerg Nyseïon*). Han for ind paa dem, slog dem ned med Offerøxen og strøede deres Thyrsosstave paa Jorden. Forfærdet dukker Dionysos ned i Havet, heftig Skælven greb ham ved Kæmpens vilde Raab; men Thetis, Havets Gudinde, optog ham venlig i sin Favn.

Men Guderne vrededes paa Lykurgos, Zeus slog ham med Blindhed, og hans Liv var snart forbi, thi han var alle de udødelige Guder forhadt. (Homers Iliade VI, 133 ff.)

Sophokles synger i Antigone i Hymnen til Skæbnen:

Dryas hidsige Søn, Drot for Edoner,
da han vred bortjog Dionysos med Haan,
blev af Guden han bunden
og nedkastet dybt i en Bjærgkløft.
Da smelter i Skum
Galskabens vildtopsprudende Harm.
Han fornam, at i Galskab en Gud han
fræk havde tirret med skærende Tunge,
da bort han jog vildtsværmende Kvindeflok
og Bacchosblus,
og haaned sangelskende Muser.

Da Dionysos søger Tilflugt i Havet, som Vinteren ikke kan kue med sit Isdække, saa er det ogsaa derfra, han om Foraaret vender tilbage — idetmindste i nogle Egne (Elis). Andre Steder (Argos) lader man ham stige op af Kilderne, som jo er al Frugtbarheds Betingelse.

Som Modsætning til Sommerens Gud Dionysos bliver Lykurgos da Betegnelse for Vinteren. Det siges, at Zeus slog ham med Blindhed. Det er ganske mærkeligt, at

*) Det er Modsætningen mellem Skovens Stilhed og Thyiadernes Larm.

denne Opfattelse af Vinteren som blind gaar igen over en stor Del af Europa. Saaledes skal man i Pfalz i Tyskland i tidligere Tider, naar Drengene sang „Sommer i By“ (som vi vilde sige), have sunget: „Stab aus; dem Winter gehen die Augen aus.“ Det er Vinterens Mørke som har ledt til denne Forestilling.

Men afskaffede Grækerne end Menneskeoffringerne, blev der dog altid nogen Vildskab tilbage i Dionysosdyrkelsen, Levninger baade af den religiøse fanatiske Exaltation og af de voldsomme Udskejelser. Trindt om i Mytherne og i Litteraturen findes Spor deraf. Hør, hvorledes Euripides skildrer Mænadernes Færd paa Bjærget (Bacchantinderne v. 669 ff.):

(Hyrden fortæller:)

Nys drev jeg mine Hjorder op ad Fjeldets Sten
og naaede Toppen, just som Solen rejste sig
med sine Straaler for at varme Jordens Muld.
Da blev med et jeg trende Kvindeskarer var,
og Førerne for hvert af trende Chor
var Ino og Agaue samt Autonoe.
End slumred alle, Søvnen favnede dem sødt.
Hist lænede de Ryggen til en dusket Fyrr,
her laa de ned med Hovedet paa Egeløv,
henstrakte frit men ærbart, ej som Du*) har sagt
berusede af Vin og lokkede ved Fløjtens Lyd
til kaad og lønlig Elskovsjagt i Skovens Skjul.
Da stod blandt Bacchantinderne Din Moder frem
og vakte dem af deres Søvn med stærke Skrig,
saasnart hun hørte vore Tyres hule Brøl.
Flux rysted de den dybe Søvn af Øjets Laag
og med en sælsom Anstand, som forbaused os,
sprang unge, gamle, Piger op paa Stand.
Først slog de deres Lokker ned om Skuldrene,
saa bandt de Daaskindspelsen fast, naar Bæltets Baand
sig havde løsnet, og om spættet Dyreskind
de Slanger snoede, som paa Kinden slikked dem.
Men andre tog paa Armen spæde Dyrelam

*) ɔ: Pentheus, jfr. nedenfor.

og Ulveunger, og af deres spændte Bryst
gav Mødre dem den hvide Mælk, som egne Børn
imens derhjemme savned, og bekransed sig
med Vedbend, Egeløv og frodig Bønneblomst.
Nu slog en Kvinde med sin Stav paa Klippens Sten,
og Kildevand fremsprudled klart som Himlens Dugg;
en anden drev sin Thyrsosstav i Jorden ned,
og flux lod Guden springe frem et Væld af Vin.
Men de som længtes efter Mælkens hvide Drik,
med Fingerspidsen kradsed blot i Jordens Muld
og Mælk fremvælded; og den søde Honning randt
i Draaber ned ad Thyrsosstavens Vedbendblad.
Ja, hvis du havde set det, Drot, da havde selv
Du fromt den Guddom dyrket, som Du haaner nu.
Imidlertid forsamlede vi Hyrder os
og vexled med hverandre mangt et tvistigt Ord
om de vidunderlige Ting, som her vi saa.
Da stod en Flygtning fra vor Stad, en ordsnild Mand
i Kredsen frem og talte saa: »I, som bebo
de hellige Klipper! Har I Lyst, saa snappe vi
Agaue, Kongens Moder, ud af denne Sværm
for derved os at vinde Kongens Gunst og Tak.«
Hans Ord vandt Bifald, og i Skjul bag Krattets Løv
vi os i Baghold lagde. Men da Tiden kom,
svang Kvinderne til Gudens Pris den grønne Stav
og kaldte højt paa Bacchos, Bromios, Zeus' Søn,
mens Fjeld og Skovens Vildt istemte Jublens Fryd.
Og alting rysted vidt og bredt af Sværmens Løb.
Da kom Agaue dansende mig tæt forbi.
Flux fra det Leje, hvor jeg havde ligget skjult,
jeg frem nu styrted for at gribe Dronningen —
men højt hun skreg: »Frem mine rappe Hunde frem!
Ha! disse Mænd os fange vil! Op, følger mig,
I Kvinder, væbner Eders Haand med Thyrsosstav!«
Da flygted vi, for ej af disse rasende
at sønderslides. Strax dog, uden Staal i Haand,
de styrted ind paa Oxerne, som græssed trygt.
Du skulde set, hvorledes en i Haanden holdt
en fedet Kalv som brøled, mens hun i den sled,
og andre Kvinder sønderflænged Kvierne.
Du skulde set, hvorledes Bov og kløftet Fod
snart op snart ned blev kastet, og paa Fyrretræer
hang sønderrevne Lemmer, dryppende med Blod.
De kække Tyre, som af Harme trued først

med deres Horn, blev kastede til Jorden ned
og slæbte bort af tusind unge Pigers Haand,
som Huden rask af Kroppen trak i større Hast,
end dine kongelige Øjne blinke kan.
Derpaa som Fugle, der i Løbet hæves op,
de styrted ned til Sletten ved Asopos' Strøm,
som rundelig ernærer Thebens Folk med Korn.
Saa drog de til Erythrai og til Hysiai
i Dalen ved Kithairons Fod, og anfaldt dem. . .
(Wilsters Oversættelse)

Det har hidtil været almindeligt at opfatte Mænaderne som en Udvikling af Dionysos' Præstinder, og deres rasende Sværmen i Naturen som en Omdigtning af Gudsdyrkelsens vilde Ceremonier. Men i nyere Tid har man forsøgt en anden Forklaring.

Man støtter sig derved navnlig til en Parallel fra Tyrol og Sydtyskland, hvor Bønderne om Foraaret storme rundt paa Markerne, raabende og skrigende med Fakler og Larm af Bjælder og Koklokker („Sie sprangen und stürmten in wilder Lust tobend und rasend durch die Gassen" hedder det i en gammel Beskrivelse). Lignende Skikke findes i Sydfrankrig. Det kaldes i Tyskland „Perchtenspringen". Perchta (Bertha) er Navnet paa en gammel tysk Gudinde. Hun var lysende og straalende; jævnlig optræder hun som Jægerinde med Tryllestav i Haand og ledsaget af alle Slags Aander. Hun kan da finde paa at bortføre levende Mennesker, og først næste Morgen bringer hun dem tilbage. Naar de vaagne, finde de undertiden i deres Hænder fremmede, ukendte Blomster, som vise, at de have været med hende langt, langt borte.

De Aander, som ledsage hende, ere Sjælene af de ufødte og de udøbte. Sammen med dem sørger hun for Markernes Frugtbarhed.

Naar Bønderne saaledes stormede rundt — altsaa selv forestillende „die Perchten", Aanderne i Berthas

Følge — saa havde som sagt ogsaa de Fakler med, ligesom de vildt omkringstormende Mænader. Meningen med disse Fakler var at indvirke paa Aanderne, dels de gode, Frugtbarhedens Aander, hvis Indflydelse man ligesom søgte at tilrive sig ved at optræde paa deres Vegne som Perchten, dels de onde Aander, som man ved sine Skrig og Raab søgte at skræmme bort. Faklerne bar man, fordi „Flammens tændende Kraft“*) gør Jorden frugtbar. Koklokkerne skulde „vække Kornet“.

Men det kunde gaa saa voldsomt til, at den virkelige, den vilde Bertha smittedes deraf og blandede sig i Toget. Da saa Bønderne hende for deres Øjne og flygtede rædselsslagne ind i nærmeste Hus — thi det hed sig, at de virkelige Perchten kunde blive saa vilde, at de sønderreve de togende og udklædte Bønder.

Dette har en mærkelig Lighed med Bacchostogene og Mænadernes vilde Jubel. Der er den samme stigende Ophidselse af Indbildningskraften, indtil det hele ender i hysterisk Vildskab eller Rædsel.

Ud fra dette Paralleltilfælde har man villet komme til en Forstaaelse af de bacchantiske Orgier.

Er nemlig Dionysos fra oprindelig Solgud efterhaanden specificeret nærmere som Gud for Solens frugtbargørende Virkning paa Jorden, saa gaar han derfra over til at blive Gud for selve Jordens Frugtbarhed, og hans oprindelige Egenskaber som Solgud trænges i Skygge.

Den østfra bragte Dyrkelse med erotiske Udskejelser og blodige Offringer skifter under Grækernes Hænder Karakter. Mænaderne, Dionysos' Ammer, de som vaage over Frugtbarheden og Foraarets Spirer, de bliver Repræsentanter for Elementernes gode Aander (die Perchten), og deres Optog har da til Formaal dels ved Ilden, ved Faklerne, „den tændende Glød“ at fremkalde Frugt-

*) Jfr. Solen.

barheden, dels ved deres Skrig og vilde Fremstormen at bortskræmme de onde Naturaander.

Men jævnsides med denne ændrede Opfattelse løber saa Erindringen om de ældste Offringer med Sønderrivelse af Mennesker og Dyr; ligesom Mænadernes Slugen af raat Kød, som Euripides omtaler, er en Rest af Offermaaltiderne, som de blodkære Østerlændere praktiserede dette. De Skind, Mænaderne klæde sig i, er da Skindene af Offerdyrene.

Paa denne Maade forstaar man, hvoraf det kommer at Dionysosdyrkelsen saa væsentlig varetages af Kvinder (Mænader og jordiske Bacchantinder) istedetfor af Præster. Thi ellers var jo Reglen i Grækenland, som overalt, at Guderne havde Præster, Gudinderne Præstinder; det kommer af, at man i den ældste Tid opfattede Præsten som en Repræsentant for sin Gud, hvori denne ved visse Lejligheder, navnlig ved Spaadommene, ligefrem aabenbarede sig eller i det givne Øjeblik personificerede sig. Derfor maatte Præstens Ydre være saaledes, at Personifikationen ikke blev naturstridig eller latterlig. (Derfor paahvilede der Præsten en særlig Omsorg for sit Legeme, og Vanføre kunde ikke være Præster).

Men for Dionysos er efter denne Forklaring altsaa oprindelig Mænaderne ikke Præstinder, men kvindelige Personifikationer af Naturaanderne; som saadanne blive de Dionysos' „Ammer“, og det er dem, de menneskelige Bacchantinder efterligne paa samme Maade som de tyrolske Bønder forestille „Perchten“.

Ud fra dette forstaar man ogsaa, at Dionysosdyrkelsen foregik om Natten med Fakler, som svinges. Natten er Frugtbarhedens Time, i Nattens Mørke kan Ildens „tændende Glød“ først faa sin rette Virkning, om Natten er det, de onde Aander nærme sig, saa man maa være paa Vagt imod dem — ganske som i Tyrol.

I det Dionysos gaar ind i Grækenland, antager han en særegen Karakter som Vinens Gud*). Man hører da, at Vinen kaldes „Dionysos' Blod", og man træffer Udtryk som „bestænket af de persede Druers bloddryppende Dug" — Minder om den blodige Dyrkelse.

Vel glemmer man ikke straks fuldstændig hans Egenskab af Solgud, men han maa dog der efterhaanden vige for Apollon og Helios — for saa vidt der ikke finder en Sammenblanding Sted.**)

Det bliver da hans Funktion som Frugtbarhedens Gud, der træder i Forgrunden. Men idet Demeter er Gudinde for den ene af Frugtbarhedens Hovedgenstande, Kornet, bliver Dionysos Gud for den anden, Vinen.***) Vinen og Vinstokken bliver efterhaanden det bestemmende Hovedtræk for hans Fysiognomi hos Grækerne.

Ud fra Vinens Virkninger forklarer man nu de Rester af Vildskab og Tøjlesløshed, som hænger ved hans Dyrkelse. Men da Vinen ogsaa gør Menneskene godt og opliver deres Sind, bliver han tillige Repræsentant for Livsglæden, for al munter Skæmt og Adspredelse: lystige Optog, Musik og Dans følge ham.

*) Homer kender endnu ikke Dionysos som Vinens Gud; dette kommer først frem hos Hesiodos. Det fortjener ogsaa at bemærkes, at Vinen og dens ophidsende, berusende Virkning er et senere indført, supplerende Element i Orgierne ved Siden af den religiøse Sværmen — denne er den ældste, og ikke afledet af Vinen.

**) Menander, en temmelig sildig Forfatter, siger saaledes om Apollon: „Thebanerne kalde dig Dionysos, men Delferne ære dig under et dobbelt Navn: Apollon og Dionysos; hos dig er vilde Dyr (Ulv og Panther), hos dig er Thyiader, fra dig faar Maanen sin Glans." Og fra Elis berettes det som et Mysterie, at Apollon og Dionysos betegner Solen i den lysende Halvkreds (Dagen) og i den mørke Halvkreds (Natten).

***) Ved Siden deraf beholder han sin Værdighed som Gud for den udyrkede Natur, nemlig: Bjærge, Kilder og Skove. I de dybeste Skove maa han dog dele Herredømmet med den gamle Pan, jfr. nedenfor.

Efterhaanden udvides Dionysosdyrkelsen til at sættes i Forbindelse med Skønheds- og Kærlighedsgudinden Afrodite og hendes Kreds. Det er den gamle Historie: Vinen vækker Elskov og Sang.

Den Rolle, Vinen spillede ved Dionysosdyrkelsen, var forøvrigt meget forskellig. I en Alvors By som Sparta var der Love, som paa det strengeste forbød, at nogen maatte beruse sig, selv ved Dionysosfesten; i det syditalienske Tarent, hvis Indbyggere dog ogsaa var af dorisk Stamme, var det ganske omvendt: der var ved Dionysosfesten hele Byen drukken.

I Athen antog Dionysosdyrkelsen sin lyseste og letteste Form. Der udførte ogsaa Alkamenes hans Statue i Guld og Elfenben. Skønt Attika jo stødte lige op til Bøotien, hvor Dionysos først fik Fodfæste, og det ældgamle Træbillede (Xoanon) i Athen var bragt did fra Bøotien, vilde Athenienserne dog slet ikke vide noget af alt det vilde og barbariske i Dionysosdyrkelsen, hverken Kvindernes exalterede Sorg eller de indblandede Offringer eller det bacchantiske Raseri. Men det lyse og smukke, det kaade og det lystige, jeg havde nær sagt det karnevalsagtige, det beholdt man. Derfor har heller ikke noget Sted i Grækenland Satyrerne spillet den Rolle som i Athen.

Mythens endelige Skikkelse i Grækenland.

Det Sted, hvor Dionysosdyrkelsen først optoges i Grækenland, var altsaa Bøotien, Grænselandet op mod Thessalien.

Idet Guden kommer her ind, bemægtiger Grækernes Fantasi sig ham og giver ham fast og haandgribelig Form, digter ham ind i Sammenhæng med deres ældre Sagn. —

Bøotiens Hovedstad var Theben, og Thebens Grundlægger var efter Sagnet Kadmos. Han var fra Fønikien

(Sidon) kommen sejlende dertil. Da han landede, sendte han sine Mænd til en Kilde for at hente Vand; men en frygtelig Drage boede der og dræbte dem alle. Da gik Kadmos selv derhen med sine Spyd, og med et Løveskind til Skjold, og fældede Dragen. Da den var død, befalede Gudinden Pallas Athene ham at tage dens Tænder ud og saa dem i Jorden. Og strax voxede bevæbnede Mænd op, som gav sig til at slaa løs paa hverandre. Tilsidst var kun 5 tilbage og sammen med dem grundlagde Kadmos Theben.

Han havde haft Held med sig og Gudernes Beskyttelse, og hans Hustru blev en Datter af Afrodite og Ares. Men dog skulde det gaa hans Børn ilde. En Søn Aktæon kom til at belure Jagtgudinden, den kyske Artemis (Diana), i Badet, og straffedes med at blive forvandlet af hende til en Hjort og sønderreven af sine egne Hunde. Hans Datter Semele elskedes af Zeus, Gudernes Øverste, og dette blev hendes Ulykke. Hera, Zeus Dronning, vrededes over denne Utroskab, og hun besluttede at hævne sig, naturligvis paa den uskyldige Semele, der jo billigvis hverken havde turdet eller kunnet modstaa en Gud. Forklædt som en gammel Kone gaar hun til Semele og opvækker Tvivl hos hende, om hendes Elsker ogsaa virkelig er Zeus, som han siger (Ovid. Metam. III 283—309):

»At han er Zeus, ej være dig nok — han bevise sin Elskov,
dersom det ellers er ham. Saa stor og saa herlig, som Juno
tager ham hist udi Favn, saa stor og saa herlig du kræve
at han skal slynge Dig selv i sin Arm. Lad ham tage sin
Festdragt!«
Juno ved saadanne Ord afretter Semele, som aner
intet og beder sin Zeus om et Ønske, hun ikke vil nævne.
Svarer da Jupiter: »Vælg! Du vil aldrig erfare mit Afslag;
og for at sikre dig mer, da være den stygiske Flodgud
Vidne paa denne min Ed; hin Gud er en Rædsel for Guder.«
Glad ved sin Kval, og begavet for rigt, ved Elskerens Mildhed

viet til Døden, hun nævner sin Bøn: »Aldeles i samme
Form, som Du staar for Saturnia hist, naar I favne hinanden,
komme Du ogsaa til mig« — Han vilde paa Læberne stanse
Ordet, men ak! da hun iled dermed, var det alt udi Luften.
Dybt maa han sukke. Thi Ønsket saa lidt kan gøres uønsket
som ubesvoret hans Ed.
Han hæver sig højt udi Æthren
sorgfuld i Hjertet. Den lydige Sky, da han vinker, ham følger.
Plaskregn-Skyer han blander med dem, Orkaner og Ildglimt,
føjer saa Tordenen til, samt Lyn, som man ikke kan undgaa.
Dog han forsøger, saa vidt som han kan, at mindske sin Vælde.
Luen, med hvilken han slog den hundredhaandede Typhon,
tager han ej udi Haand; dens Heftighed er ham for voldsom.
Heller han vælger de mildere Lyn, udi hvilke lidt mindre
Haardhed og Luer og Harm blev lagt ved Kyklopernes Hænder,
kalded af Guder de ringere Lyn.
Sligt greb han og traadte
ind i Agenors Slot. Men det jordiske Legeme taalte
ikke det himmelske Brag; hendes Død var hans Brudegave.
(*Meislings Oversættelse.*)

Semeles Barn var Dionysos.

Paa denne Maade lykkedes det Sagndigtningen at faa ham bragt i fast Forbindelse med Landets indfødte Guder. Men der var dog altid en lille Hage ved hans Guddommelighed, idet hans Moder var en jordisk Kvinde. Han regnedes ikke rigtig for mere end en Gud af 2den Rangklasse, til Trods for den store Rolle, han virkelig spillede i Grækenland, og den Udbredelse hans Dyrkelse fik.

Sofokles gør i Antigone den spøgende Bemærkning, at det var kun i Theben, dødelige Kvinder kunde føde Guder.

Da Barnet var født, bragte Zeus det først til Semeles Søster Ino; men da det ikke der var sikkert for Heras Efterstræbelser, satte han det i Pleje hos Nymferne (ɔ: Mænaderne, Thyiaderne) paa Bjærget Nysa. Dette

Ord, som staar i Forbindelse med Navnet Dionysos (Διος: Gud) er det samme som Nyseïon ɔ: en fugtig Eng med Kildevæld. Man kommer her altsaa atter tilbage til Mythens oprindelige Udgangspunkt.

Grækerne mildner nu de lilleasiatisk-thrakiske Sagn. Mænadernes orgiastiske Vildskab bliver til, at Dionysos, da han er voxet til, med sine Plejemødre sværmer lystig og kaad gennem Skovene, indtil Lykurgos, som alt fortalt, overfalder og forjager dem.

Da nu Dionysos var bleven fuldvoxen og moden Gud, drog han ud for at underlægge sig Verden og kræve Dyrkelse af Menneskene til Tak for de Goder, han byder dem, Frugtbarheden og den liflige Drue. Igennem Thrakien gaar Toget over Land, og overalt hyldes han, til han naar det egentlige Grækenland. Den første By, han kommer til, er Theben, hans Moders Stad.

Der herskede Pentheus, Søn af Semeles Søster Agaue. Kadmos var bleven gammel og havde nedlagt Regeringen til Fordel for Dattersønnen, en ung, daadkraftig Mand, men hastig og bydende og ikke tilsinds at taale nogen Uorden. Dionysos fandt strax en Del Tilhængere, navnlig blandt Kvinderne, og mellem dem Pentheus' Moder Agaue. Disse Kvinder drog ud paa Bjærgene og sværmede der paa bacchisk Vis. Men Pentheus vilde ikke tro paa Dionysos Guddommelighed, og spottede sin Bedstefader Kadmos, som efter den vise Spaamand Teiresias' Raad og i Selskab med ham begav sig ud paa Bjærget for at hylde den nye Gud; og Pentheus forargede sig over Kvindernes bacchiske Sværmeri paa Bjærgene, som stødende mod Anstand og Sømmelighed. Han beskyldte dem for, at det hele var Maske for et vildt og usædeligt Levned, og han udstødte Bebrejdelser og Trusler imod dem og mod Dionysos.

Denne vil han straffe som en Forfører og Urostifter, en Forbryder mod den af Guderne indstiftede Orden og

Sædelighed. Han udsender sine Folk mod Guden, der har taget Skikkelse som en skøn lyshaaret Yngling og rolig lader sig gribe og føre for Pentheus, hvem han ved Forestillinger søger at retlede. Men Pentheus vender det døve Øre til og kaster ham i Fængsel. Da ryster alle Paladsets Mure, Lænkerne falder af Dionysos, og denne træder rolig smilende ud til Pentheus. Men under Smilet gemmer sig Gudens Vrede over den Haan og Ugudelighed, der er vist ham. Han forvirrer Pentheus' Sind og Tanke, saa han bliver som en Taabe, der lader sig alt bilde ind, og Dionysos faar ham til at udklæde sig som Kvinde, til Spot for alle Thebens Indbyggere, og følge med ud til Mænaderne paa Bjærget. Der vil han belure disse, angribe dem og gøre det af med dem. Men Dionysos røbede ham for Kvinderne.

Euripides beskriver dette (Bacchantinderne, V. 1043—1149):

(Budet fortæller om Pentheus Endeligt)

Der var en fjeldomhegnet, kildevædet Dal,
hvis Graner spredte Skygge, hvor Mænaderne
sad sammen og med lette Sysler mored sig.
En Del opsmykked deres visne Thyrsosstav
med friske Vedbendkviste, medens andre, fro
som unge Føl der rev sig løs af Aagets Baand,
i Vexelsange jublede til Bacchos' Pris.
Men da Kong Pentheus intet saa til Kvinderne,
udbrød den arme: »Fremmede, hvor nu vi staa,
ser jeg, saa vidt jeg øjner, ej Mænaderne.
Men steg jeg op paa Højen i en mægtig Fyrr,
da kunde grant jeg skue deres Skændselsfærd.«
Nu saa jeg flux et Under af den fremmede:
en Fyrregren, som raged højt mod Sky, han greb,
den bøjed han mod sorten Jord og krummed den,
som naar en Bue krummes eller som et Hjul,
naar Fælgens Kreds omsvinges efter Passermaal.
Saaledes drog han Grenen ned fra Bjærgets Top
til Jord med Haanden; sligt gør ingen dødelig.
Men da han havde Pentheus sat paa Grenen fast,

slap han igen det sejge Skud, dog lempelig,
at Manden ikke skulde slynges brat mod Sky;
og højt mod Himlen Fyrretræet steg
opløftende min Herre paa sin stærke Ryg.
Da blev han set, før selv han saa Mænaderne.
Og neppe var han synlig paa sin høje Plads,
da saa man heller ikke mer den fremmede.
Men gennem Luften lød et Raab, sandsynligvis
det kom fra Dionysos: »Her, I unge Møer!
den Mand jeg bringer, som bespotted Eder, mig
og mine Helligdomme. Tugter ham til Hævn!«
Og medens end han taled saa, udslynged han
mod Luft og Jord en hellig Ild, som blussed stærkt.
Strax Æthren tav, hvert Blad blev tyst i Dal og Eng,
og ikke mindste Lyd blev hørt fra Skovens Dyr.
Dog Kvinderne, som ikke ret begreb hans Raab,
stod lyttende, men kasted Øjet hid og did.
Da raabte Guden atter; og da tydelig
nu Kadmos' Døtre kendte Dionysos' Røst,
da for de frem med anstrengt Løb og med en Fod
saa hurtig, som en Due flyver gennem Skov,
Agaue, Pentheus Moder, hendes Søskende
og hele Skaren, over Dalens Bæk de sprang
og Klippens Sten, af Gudens Aand begejstrede.
Men da de Pentheus sidde saa paa Fyrrens Gren,
besteg de først en Bakke lige overfor
og kasted mod hans Hoved store Kampesten,
mens andre slynged Thyrsosstave højt i Luft
mod det ulykkelige Maal; dog ej de traf,
thi altfor højt for deres Iver var det Træ,
paa hvilket den forladte Drot sad hjælpeløs
og slynged Fyrrekviste ned mod Kvinderne.
Nu Egegrene løs de brak og vilde saa
med slige Stænger uden Jærn fra Roden af
oprykke Fyrren; men da Værket slog dem fejl,
udbrød Agaue: »Slaar en Kreds om Træet flux
og griber fat om Stammen, at vi fange kan
det Vildt, som sidder højt deroppe, for at ej
han Gudens hemmelige Skikke røbe skal.«
Flux tusind Hænder greb i Træet og det faldt,
og Pentheus, som sad højt tilvejrs, fra Højden ned
til Jorden faldt med tusind ynkelige Skrig,
da han fornam, at Jammertimen stunded til.
Hans Moder som Præstinde først til Offring skred

og faldt ham an. Da kasted han sit Diadem
af Hoved, at Agaue skulde spare ham,
naar hun ham kendte; med sin Haand han hende strøg
om Kind og raabte: »Moder, det er mig, din Søn,
din Pentheus, som Du i Echions Hus har født.
O, Moder vær barmhjertig, lad din egen Søn
ej for sit Fejltrin bløde for din Moderhaand!«
Dog ej hun rørtes, hendes Øjne rulled vildt,
mens Munden fraaded, og al Sans for Ret og Pligt
var svundne bort, thi Gudens Magt rev hende hen.
Med begge Hænder greb hun Sønnens venstre Arm,
og ved at sætte Foden mod hans Sideben
rev hun den løs fra Skuldren, ej ved Styrke just,
men Bacchos skænked hendes Arm Behændighed.
Flux Ino paa den anden Side søndersled
hans Kød, og hele Sværmen med Autonoe
for frem til blodig Idræt under blandet Skrig;
thi Pentheus stønned; indtil Aanden ham forlod,
og Kvindeskaren jubled lydt. En Armen tog,
en anden Benet med Sandalen paa; alt Kød
blev revet af hans Ribben, og med blodstænkt Haand
de kastede hans Lemmer som en Bold omkring.
Adsplittet ligger Drottens Lig — ét Ledemod
paa Klippens Top, et andet skjult i Skovens Krat,
ej let at finde. Men hans arme Hoved, som
hans Moder just i Haanden holdt, betæsted hun
paa Enden af sin Thyrsos, og som om det var
en bjærgfødt Løves Hoved, bærer hun det nu
ad Fjældet hen, og har Mænaderne forladt.
Stolt over sligt usaligt Bytte drager hun
i Staden ind, lovprisende Gud Bromios,
Stalbroderen paa Jagten, der hjalp med til Fangst
og herlig Sejr, som hende Taarer volde skal.

(Wilsters Oversættelse).

Da Pentheus Moder Agaue vender triumferende tilbage til Theben med det formentlige Løvehoved som en Trophæ, falder Forvildelsen fra hendes Øjne og hun opdager med Rædsel, at det er sin egen Søn, hun har sønderrevet.

Men Dionysos drager tilfreds videre: nu er han hævnet, og Hindringen for hans Dyrkelse ryddet tilside.

I den Maade, hvorpaa Euripides Drama slutter, maa man se et Udslag af senere Tiders Blik paa de gamle Sagn. Man kunde ikke forsone sig med den Tanke, at Moderen virkelig bevidst havde sønderrevet sin egen Søn, var det end nok saa meget sket i fanatisk Iver for Guden; det vilde være en altfor gruelig Forbrydelse. Derfor omdigtes Sagnet derhen, at den bacchiske Begejstring bliver en Slags Vildelse, hvori man ikke ser og opfatter Tingene, som de virkelig ere.

Thi i de senere Tider er alt det orientalsk-grusomme forsvundet fra Dionysos. Grækernes noblere Sind og mere poetiske Tænkemaade har strøget det af ham. Han bliver nu den Livsalighed bringende, den Frelsebringende, som kommer med „luttrende Fod". Koret i Sofokles Tragedie „Antigone" synger i Hymnen til Dionysos:

O Navnrige! Kadmosdatterens
Guddomssmykke! Søn af den tungt-
nedtordnende Zeus!
Værn for et herligt Italia.
Du som skærmer eleusiske Deos
vidthenbugtede Strand!
Hør os, Bacchos, i Thebes By, Bacchanters Borg,
Du Hersker ved Ismenos' strømmende Vande
Blandt Sæd af vildene Drage!

Du ser paa Fjældet med tvedelt Top
den gnistrende Flammedamp,
hvor korykiske Nymfer træde Bacchosdans!
Dig ser Kastalias Kildevæld!
Dig sende Nysabjærgets
vedbendblomstrende Høje
og den grønne, druesvulmende Strand
Under Jubel af hellige Sange
hid at gæste vort Thebes Veje!

Hør Staden, som Du
Fremfor alle agter højt,
Du og din Tordenmoder!
Ogsaa nu, da vort hele Land

Kues af rædsom Sot.
o kom med lutrende Fod over Parnassos' Fjeld,
eller over det stønnende Sund!

O du, som fører
de funklende Stjerners Kor
og højt styrer Nattens Jubelraab,
Zeusfødte Yngling! aabenbar dig
omsværmet af naxiske Thyaders Flok,
som hele Natten iflugt rase hen i hvirvlende Dans
til Pris for dig, Hersker Iacchos!

Men er Dionysos saaledes end den mildeste og livsaligste Gud, saa er han tillige den frygteligste, naar han vredes. Da forvilder han Menneskenes Sind og forleder dem til Handlinger, som maa drage streng Straf efter sig:

„— — — han
fornemme skal, at Bacchos er for Mennesket
den frygteligste Guddom og den mildeste —“
(Euripides)

Han er ogsaa den, som lindrer Sorg og Smerte

„venlig mod fattig og rig
under han begge sin kvægende Vins
kummerbedøvende Glæde at nyde.«
(Euripides)

Derfor er han ogsaa de stakkels Slaver en venlig Gud, og som det hedder et andet Sted:

„— — — stor i Sandhed er hans Magt,
og som jeg hører, han os Druen givet har,
den søde Frugt, som dulmer Dødeliges Sorg.
Fratag os Vinen, saa har Menneskenes Slægt
tabt Elskovs Lyst og hver en anden jordisk Fryd.“

Men idet Dionysos ved Vinen formaar at hensætte Menneskene i Stemninger af stigende Skala, fra det stille hyggelige Velvære til larmende Jubel, ja helt op til afsindig Vildskab, saa bliver ogsaa hans Fremtræden hyppig ledsaget af allehaande Undere.

Et Exempel herpaa er Sagnet om de tyrrhenske Sømænd (Homeriske Hymner, VII):

Nu om Dionysos, kostelig Søn af den ædle Semele
Synge jeg vil. Ved Stranden han gik og ved Bølgen den øde,
just paa en spids, fremragende Pynt, og ligned en Yngling
ret i sin tidlige Vaar. Sortglinsende dejlige Lokker
rullede ned; den purpurne Dragt ombølged hans stærke
Skulder og Ryg.
Flux Røvere kom paa den herlige Snekke,
alle Tyrrhener, som stormede hen ad den dunklede Bølge,
ilsomt, i Fart, dem saare til Men. Knap Ynglingen saa de,
før paa et Vink de fore paa Land, omfatted ham hurtigt,
og med en inderlig Fryd fik kastet ham ned udi Skibet.
Dennem han tyktes en Søn af en Drot, som fra Guderne stammed,
og de bestræbte sig flux at lægge ham svært udi Lænker.

Lænkerne lidet forslog; Bastbaandene fore saa vide
bort fra hans Hænder og Ben. Med et Smil i det blaalige Øje
rolig paa Snækken han sad. Skibsstyreren mærkede saadant,
gav sine Folk et varslende Tegn, samt raabte tillige:
— »Nævner usalige, dog, hvilken Gud I har grebet og bundet?
Skibet er stærkt, men bærer dog ej saa kraftig en Guddom.
Han er Apollo med Buen af Sølv, eller ogsaa Kronion,
eller og Bølgernes Drot, — thi Menneske ligner han ikke.
Nej, han er Guderne lig, hans Hjem er i højen Olympos.
Lader os hurtig sætte ham af paa det dunklere Fastland!
Strækker ej Hænderne mod ham, at ikke han vredes,
vækker forfærdelig Storm og tilintetgørende Vindstød.« —

Dette han taled; men Høvdingen flux udskældte ham svarlig:
— »Usling, pas Du paa din Vind! Faa Tovene fat for at hejse
alle de Sejl vi har, for ham skal vi andre nok sørge.
Enten til Kypros' Ø eller til Ægypten vi komme
eller til Hyperboræernes Land — til Slutning jeg haaber,
at han vil sige sit Navn, sine Venner og samtlige Midler,
nævne tillige, hvad Brødre han har; ham fik vi af Himlen!« —

Dette han taled og rejste sin Mast samt spændte hvert Skibssejl.
Vinden i Midten af Sejlene tog, Tovværket var strammet —

se, da viste sig lige paa Stand et forunderligt Jertegn.
Over det sorte, fremilende Skib der rulled paa Stedet
kvægende Vin med den dejligste Duft. Ambrosias Vellugt
bølgede frem — Forundring betog det skuende Skibsfolk.

Snart udbredte sig nu ved de yderste Kanter af Sejlet
Ranker, som slynged sig bugtende frem, hvor talrige Klaser
bølgede ned; om Masten var snoet den dunklere Vedbend
skydende smukt i Blomst, mens Frugter var herligt i Frembrud;
Bænkone selv omslynged en Krans.
Da de skuede dette,
da var det først, de Styreren bad om at lægge med Skibet
ind imod Land. Nu viste han sig i det forreste Skibsrum
ret som en Løve, der brølede vildt; i Midten af Snækken
ogsaa han danned den tottede Bjørn, ved at vise Mirakler —
Graadig den hævede sig. I den forreste Ende var Løven,
skuende vildt med et glubende Blik.
Til det bageste Skibsrum
løber nu Hoben og klynger sig tæt til den varsomme Styrmand,
hvor de forfærdede stod. Hin, springende hurtig imod dem,
Høvdingen greb, og de øvrige sprang, for at slippe for saadant,
samtlige ud overbord, og der, i det mægtige Havdyb,
Marsvin bleve de flux. — Over Styreren ynkedes Guden,
holdt ham og loved ham lykkeligt Liv, imedens han sagde:
»Vær du kun rolig, fortrinlige Mand, som jeg ynder af Hjertet!
Jeg er den larmende Gud, Dionysos, hvilken Semele
Kadmos' Datter har født, da hun favnedes ømt af Kroniden.«
(Meislings Oversættelse).

Idet hele taget er Forvandlingsevnen fremtrædende hos Dionysos og naturlig for ham, som Gud for den frugtbare Jords evig skiftende Frembringen. I alle Skabninger er det jo paa en vis Maade Jordens evig foryngende Kraft, som giver Livet. Og ligesom Jordens Livskraft gaar igennem alle Skabninger, saaledes kan ogsaa Dionysos vise sig i hvilkensomhelst Skabning. Man har et andet Exempel herpaa i Fortællingen om Minyas' Døttre i Orchomenos (Bøotien).

De hørte til „de stille i Landet“, som blev inden Hjemmets fire Vægge, agtbare unge Grækerinder, som lod Mændene om Gudsdyrkelse og andre offentlige An-

liggender. Al opsigtsvækkende Fremtræden var dem imod. Intet Under da, at de holdt sig forskrækkede tilbage, da den nye Dionysosdyrkelse indførtes. De kunde kun med Rædsel tænke paa at deltage i Mænadernes vilde Sværmen, de vilde ikke være med ved disse Offringer til den nye Gud, men blev hjemme ved deres Vævestole.

Men dette var ikke Dionysos tilpas. Som sejrrig erobrende Gud taalte han ingen Opsætsighed — han vilde have det Offer og den Dyrkelse, som tilkom ham. I det hele taget holdt jo de græske Guder ikke af at lade sig narre for deres Rettigheder. Men da Dionysos Hensigt var at gøre Menneskene lykkelige, saa forsøgte han først med det gode. I en Jomfrus Skikkelse gik han til dem og forestillede dem det urigtige i deres Handlemaade; men de blev haardnakket ved det, de ansaa for Dyd og Ærbarhed. Da saa Dionysos nok, at der maatte skrappere Midler til. Først viste han sig for dem som en Løve, saa som en Tyr, saa som en Panther, til de blev saa forskræmte, at de gav efter og lovede Dionysos et Offer. Men nu kommer Gudens Straf. De trækker Lod om, hvilket Offeret skal være, og Loddet faldt paa den enes Søn, som de til Dionysos Ære maatte sønderrive.

Atter her træffe vi Mindet om den oprindelige asiatiske Dyrkelse.

Mærkeligt er det nu at se Dobbeltheden i Grækernes Opfattelse, idet deres Retsbevidsthed betragter Forbrydelsen som en i og for sig existerende Krænkelse af Ret og Orden, der kræver en absolut Soning, som opvejer den, ganske uafhængig af Forbryderen og den Undskyldning, som kan ligge i hans Forhold eller i Anledningen. Der er sket et Brud paa Retsordenen, paa Ligevægten, og dette Brud maa repareres, Orden og Ligevægt genoprettes. Det er tildels dette, som betegner det græske Begreb Nemesis, der ikke helt nøjagtigt undertiden oversættes ved Gengældelse. Den „retfærdige Ligevægt“

vilde passe bedre. Derfor kan Forbryderen have de bedste Undskyldninger, han kan have handlet af en Fejltagelse eller endog ligefrem af Pligt, ja efter selve Gudernes Befaling — det frier ham altsammen ikke, medmindre der paa anden Maade skaffes Sonebod tilveje. Forbrydelsen kræver sin Straf. Det er Principet Øje for Øje og Tand for Tand, som gaar igen i al primitiv Retsorden, hvor denne betragtes som noget selvstændigt, hævet over Menneskene, ikke til for deres Skyld, men en „højere“ Lov.

Denne Nemesis bringer ogsaa sin Ulykke over Minyas' stakkels Døttre. De har tvungne adlydt Guden og bragt ham det Offer, han forlangte. Men alligevel rammer Straffen dem ubønhørligt. De maa vanke vildsomme om i Bjærgene, indtil de omsider forvandles til lyssky Natfugle (efter nogle Sagn til Flagermus).

Dette Sagn om Minyas' Døttre gav sig forøvrigt et mærkeligt Udslag helt ned i den historiske Tid.

I Orchomenos levede en Slægt, til hvilken efter Traditionen Minyas' Døttre skulde have hørt; og denne Slægt maatte stadig lide under Skæbnens haarde Straf. Hvert tredie Aar ved Festen Argionia maatte en af Præsterne med draget Sværd forfølge en Kvinde af denne Slægt; og indhentede han hende, havde han Lov at dræbe hende. Vor Tid forfærdes lidt over denne Retsbevidstheds Haardhed og Ubarmhjertighed — men sikkert er det, at selv i vore Dage, jo længere man gaar ned i Samfundet, desto mere nærmer Retsbevidstheden sig til det samme Standpunkt. Det er den Uvilje, Grækerne i sin Tid havde følt mod de østfra indførte Menneskeoffre — man var maaske neppe helt fri for at sætte det i Forbindelse med en vis Grad af Menneskeæderi — som giver sig Udtryk i dette Sagn og Forbandelsen over den ulykkelige orchomeniske Slægt.

Et lignende Sagn som det orchomeniske om Minyas'

Døttre har man i Argos i Sagnet om Proitos', Sikyons tidligere Herskers tre Døttre. Dionysos besætter dem med bacchisk Afsind, saa de vandre om i de vildsomme Skove og selv fortære deres spæde Børn.

Man har Sagn om, at Dionysosdyrkelsen er indført ad Søvejen, hvilket ikke lyder usandsynligt, naar man erindrer, hvorledes Fønikierne sejlede frem og tilbage mellem Grækenland, de græske Øer og Forasien. Vistnok ere mange af de ældste græske Kulturelementer bragte med dem. Hermed stemmer det ovenfor berørte Sagn, hvorledes Dionysos under Lykurgos Rasen mod Mænaderne tog sin Tilflugt til Gudinden Thetis i Havet; fra hende er han stegen i Land paa de græske Kyster.

Fra denne Dionysos' Vandring over Havet — hvor han, som de græske Sømænd, er sejlet fra Ø til Ø — stammer Sagnet om hans Forhold til Ariadne.

Da Theseus havde forladt hende paa Naxos, kom Dionysos til hende og tog hende til Hustru. Siden satte han hende som Stjerne paa Himlen.

Man har aabenbart her for sig en ældre oprindelig Mythe, som i Athen er forsøgt sammensmeltet med det der hjemmehørende Theseussagn. I denne oprindelige Mythe var Dionysos endnu Solguden, den frugtbargørende, og Ariadne (Εὐάδνη: den behagende) er Jorden, som ved ham bliver frugtbar og lykkelig efter den mørke Vinter, hvor hun har været forladt (ɔ: af Solen — i dennes Sted indsætter Athenienserne Theseus).

Derfor fejredes paa Naxos to Gange aarlig Fest for Ariadne, lignende Festerne andetsteds for Dionysos: en Sørgefest om Efteraaret, naar hun blev forladt, og en Glædesfest om Foraaret, naar Dionysos kom.

Efter at have berørt de vigtigste Sagn om Dionysos ville vi endnu kaste et Blik paa Dionysosdyrkelsen i det senere Grækenland, den Maade, hvorpaa hans Tilbedelse

fejredes — saa vist som det er Gudstjenestens Form, ligesaa meget som Gudetroens legendariske Indhold, der betinger og bestemmer Religionens Indflydelse paa Folket og dens Betydning for Kulturudviklingen.

En væsentlig Side af Dionysosdyrkelsen, den bacchiske, orgiastiske Rasen og Sværmen, er alt ovenfor tilstrækkelig omtalt, men der er endnu nogle andre Sider at berøre.

Som alt anført, dræbtes Dionysos Moder Semele af Lynet, da Zeus viste sig for hende i sin Gudeglans. Som død kom hun derefter ned til Underverdenen; men senere da Dionysos selv var bleven officielt anerkendt som Gud i Grækenland, kunde han ikke godt lade sin Moder sidde i de dødes Fattighus. Han trodsede Underverdenens Magter og hentede hende op til et evigt og lykkeligt Liv paa Olympen. Idet han nu bringer hende tilbage, stiger han jo selv samtidig fra Underverdenen op paa Jorden, og dette sammenblandes med Erindringen om de ældste Myther, hvorefter Guden døde hvert Efteraar og vaagnede til Liv igen om Foraaret.

Men idet Dionysos paa denne Maade vender tilbage, er han Personifikationen af Naturens frembringende, avlende Kraft; og denne Kraft symboliseres i Tyrens Skikkelse. Derfor bliver Tyren det sædvanlige Offerdyr ved Dionysosdyrkelsen, og kan anvendes som Symbol paa Dionysos selv.

Naar Dionysos som Foraarsgud vender tilbage til Jorden, iklædes denne hele hin Aarstids første friske Skønhed. Ingen anden Tid betegnes jo som den ved Blomster og Fuglesang. Derfor ledsages Dionysos ved sin Tilbagevenden af Kariterne (Gratierne), Gudinderne for den første, friske, fine, jomfruelige Ynde, i det hele taget for den smags- og elegancebaarne Skønhed. Derfor var et af de sex Dobbeltaltre i Olympia viet til Dionysos og Kariterne. De har Del i det Under, at Jorden

klæder sig i Foraarsdragt*). Og dette Under ledsages af andre Undere. Saaledes satte man i Olympia om Natten tre Kedler i et Kapel udenfor Byens Porte, og næste Morgen var de fyldte med Vin, skønt Kapellets Døre var forseglede. Et saadant Vidunder maatte jo fylde alle med Ærefrygt — naar man da ikke var saa skammelig at fatte Mistanke til Præsterne.

Paa Landet, i Landsbyerne kunde det let blive for kostbart for fattige Bønder og Hyrder at offre en stor Tyr. Derfor nøjedes man jevnlig med en Buk eller en Vædder — til Straf, hed det, fordi den havde gnavet af Vinstokken.

Denne Buk eller Vædder fik senere en vis Betydning i Dionysosdyrkelsen og for Dionysosfølget**). Den er bl. a. Aarsag til, at Dionysos undertiden fremstilles med Vædderhorn eller ridende paa en Vædder.

Den maaske mest betydningsfulde Side ved Dionysosdyrkelsen, nemlig at Dramaet fra sin første Oprindelse og under sin højeste Fuldkommenhed var inderlig knyttet til denne Guds Fester, skal her kun nævnes, uden at vi iøvrigt ville gaa ind paa dette omfattende Æmne.

Dionysos Følge (Thiasos)

peger i mange Maader hen paa Bukken; det bestod foruden af Mænaderne tillige af Satyrer, Paner, Silener og Kentaurer, allesammen Udtryk for den levende, vexlende,

*) Som kvindelige Væsener repræsentere de Jorden, der her er al den nye Skønheds og Rigdoms Moder.

**) Ved Dionysosfesten var Deltagerne bekransede med Vinløv eller — hyppigst — med Vedbendblade. Dette har sin Rod i Grækernes ældgamle Dyrkelse af Træer. Dionysos slaas sammen med Vedbenden og bliver den Guddom, som bor i den. Derved kommer dens Blade og Grene og Kranse deraf til at repræsentere Guden. Disse Kranse og Grene kaldes *βάκχοι*, ligesom Deltagerne der bar dem.

frodige, ubundne, for Mennesket fremmede og hemmelighedsfulde Natur, som Dionysos var Gud for.

Satyrerne

ere fremstillede som Mennesker, slanke, kraftige Mandsskikkelser, helst ungdommelige, — men i Panden har de smaa Bukkehorn, Ørene ere spidse, og de har en lille Hale. Ansigtet har som oftest ikke den sædvanlige regelmæssige fine græske Type. Kindbenene ere mere fremtrædende, Næsen lidt plump og opstopperagtig, Munden bred, og paa Halsen kan hænge smaa Kirtler. De er skovagtige, uciviliserede Naturbørn, der indtage en Mellemstilling mellem Menneske og Dyr.

Man har ment, at disse højst ejendommelige Skikkelser havde deres Oprindelse af de Danse, som af Hyrder og Bønder opførtes ved de landlige Fester for Dionysos. Sikkert er det ganske vist, at saadanne Danse have fundet Sted, lige saa vist som at de ledsagedes af Korsange. Ved dem var det Skik, at Hyrderne klædte sig ud i Bukkeskind og med deres Spring søgte at efterligne disse Dyrs Bevægelse. Det er altsaa et Udslag af den almindelige menneskelige Lyst til Maskeradeløjer. Hos de nordiske Folk havde man i ældre Tider „Julebukken" — i Asien og rundt omkring ellers Danse i Udklædning som Bøfler, Bjørne, Kænguru (Sydamerika). Paa samme Maade var det her Gederne — de vigtigste Dyr af Hjorderne i de Bjærgegne, som indtage en saa væsentlig Del af Grækenland.

Efter denne Opfattelse skulde da Forestillingen om Satyrerne, menneskelige Skikkelser med Elementer af Bukkeudklædning være fremstaaede og satte ind i Dionysos Følge, fordi de hørte til ved hans Fester, var fremstaaede af dem.

Imidlertid vilde det dog være rimeligere at søge Forklaringen længere tilbage. Den Natur, hvis Frugtbarhed

Dionysos var Gud for, var jo sammensat af mangfoldige Enkeltheder, Træer, Kilder, Planter, Vandløb — fremfor alt Skove, Marker og Bjærgdale. Grækernes naturlige Trang til at give alt en menneskelig Skikkelse lod dem personificere dette i en — for saa vidt uendelig — Række af underordnede Guddomme, Naturaander. Disse Aander udgøre ganske naturligt Dionysos' Følge ligesom Mænaderne og danner det mandlige Pendant til disse, skønt de af Anciennitet er yngre. De kvindelige Naturaander derimod, Nymferne, henvises til Skovenes kyske Gudinde Artemis — de symboliserer Naturens Tilbageholdenhed, Skovenes Utilgængelighed overfor Menneskene. Satyrerne symbolisere Naturens andre Sider, dens Frihed for menneskelig Kultur og Tvang; og som hele Dionysoskarakteren er løssluppen, hensynsløst og uregelmæssigt frembringende, som den umiddelbare Natur er utvungen og uciviliseret, saa er disse Satyrer halvvilde, uopdragne, kaade, lystne — alle Arter af Spilopper driver de i deres overstadige Humør, ondskabsfulde Drillerier, overgiven Livsnydelse, Beluren af Nymferne og voldelige Attaker paa deres Dyd — thi Satyrerne er slet ikke moralske — kortsagt: den tøjlesløseste Kaadhed paa den ene Side, og den friskeste Naturglæde og Livslyst paa den anden Side, deraf er disse „den antike Fantasis genialeste Skabninger" sammensatte.

Dertil svarer Sammensatheden i deres Ydre: delvis den lystne dyriske Buk, endnu mere det friske fornøjede Menneske.

Man har draget en Sammenligning mellem Kunstens Fremstillinger af denne „fantastiske Gudepøbel" med deres „Kviksølvsvæsen" og den nederlandske Kunsts Bondebilleder. Ganske vist, der er i disse ogsaa noget af den løsslupne, kaade Naturlighed, som kendetegner Satyrerne, men glemmes maa det dog ikke, at den antike Kunst har formaaet at forlene sine Satyrskikkelser med en fan-

tasirig, poetisk Glans, der godt lader dem kendes som overnaturlige Væsener lige overfor de tunge hollandske Bønder.

Det er vel ikke utænkeligt, at Forestillingen om Satyrerne kan være opstaaet uden Forbindelse med Dionysosmytherne. Men saa meget tør man dog sige for ganske sikkert, at om ikke før, saa ved den ældgamle Efterligning af dem i landlige Danse er de satte i Forbindelse med Dionysosfesterne og er derfra gaaede over som fast Bestanddel af hans Følge.

Satyrerne nævnes ikke hos Homer, men allerede Hesiodos kender „de listige Satyrer, som aldrig tage sig noget nyttigt til"*). I det hele taget er det værd at lægge Mærke til, hvorledes Satyrerne i de ældre Tider staa Dyrene langt nærmere end senere. Deres Ansigter ere fuldstændige Karikaturer: Panden er lav og hænger ned over Øjnene, Næsen er en lille hæslig Braknæse, undertiden virkelig opadbøjet i Spidsen, Læberne tykke og fremstaaende; Haar og Skæg er stridt og tottet, Ørerne lange og spidse og Halen en anseelig Hestesvans. Kommer dertil, at de jævnlig i ældre Tid fremstilles laadne over hele Kroppen og iblandt viser en Tilbøjelighed til at gaa paa alle fire, saa maa man indrømme at de, for at bruge Holbergs Udtryk: „er ligere en Abe end et Menneske," naar man blot ikke forstaar dette som en virkelig Afledning af Aber; thi disse vare ukendte i Grækenland.

Som Dyrene ligger intet Satyrerne fjernere end Selvbeherskelse i en hvilkensomhelst Form. De Luner og Drifter, som skyde op i dem, maa de følge — derfor passer de ind i Dionysos Kreds, hvor Vinen ophæver al Selvbeherskelse — derfor bliver de saa farlige for alle kvindelige Væsener, mest da for dem, der færdes i Skoven som de selv, Nymfer og Bacchantinder. Der er de altid

*) Det gør Dyrene i Mark og Skov jo heller ikke.

3*

forsmaaede, men altid lige paatrængende Kurmagere. De kender aldeles ingen Personsanseelse. Man har mangfoldige Fremstillinger — paa Vasebilleder o. a. — af deres kaade og næsvise Streger. Saaledes har man f. Ex. et, hvor man ser tre Satyrer med ubegribelig Frækhed overfalde selve Gudinden Iris, Zeus' højfornemme kvindelige Fløjadjudant, som paa sin Vej har villet vove sig gennem Skoven i den glade Tro, at der var „slet ingen Røvere". Idet hun stanser ved et Dionysosalter i Skoven, springe disse tre vilde Fyre løs paa hende: hun vil hæve sig op i Luften for at undgaa dem og slippe bort, men en af dem er med et Sæt oppe paa Altret og griber fat i hende, og de andre er ikke sene — men saa skal det netop træffe sig saa uheldigt, at Dionysos aflægger sit Alter et Besøg i Forbigaaende, og dermed tager Historien en højst ubehagelig Vending for Satyrerne. Dionysos er her, som almindeligt i ældre Tid, fremstillet mere alvorlig, med Skæg og i fodsid Dragt, med Scepter i Haand og Vedbendkrans om Haaret.

Naar nu om et Øjeblik hans Vrede bryder løs, saa vilde vi nødig være i Satyrernes Sted.

Paa den anden Side af samme Skaal er fremstillet en Scene, hvor 4 Satyrer bære sig endnu mere letsindigt ad, idet de søge at forgribe sig paa selve Gudernes Dronning Hera — men der har de rigtignok gjort Regning uden Vært, thi paa hendes Raab om Hjælp staar Hermes der og Herakles med Bue og Kølle; og det er da troligt nok, at der om faa Øjeblikke vil være fire Satyrer færre i Verden.

Saaledes som vi nu har beskrevet Satyrerne, kende vi dem fra de ældste Fremstillinger, hvor der egentlig kun er Tale om at afbilde dem ved Hjælp af Vasemaleriets lette Streger — men der indtræder en meget betydelig Forandring, da den store, egentlige Billedkunst, Skulpturen i Marmor og Bronze, har naaet sin fulde Ud-

vikling. Da den ved Fidias og hans Skole har gjort sin Opvartning hos de høje, alvorlige Guder, saa kan den ogsaa begynde at se sig om paa Jorden og glæde sig ved alle de mange Skabninger, menneskelige og andre, som leve der. Da faar den bl. a. ogsaa fat paa Satyrerne.

Men den frie Billedhuggerkunst har endnu altfor meget af Alvoren i Blodet, den har for stærk og udelukkende en Skønhedsstræben, for dyb en Respekt for sig selv og sin Opgave, til at den et eneste Øjeblik skulde indlade sig paa det karikaturagtig-dyriske, som de gamle Vasebilleder havde gjort Satyrerne til. Derfor maa disse ophøjes i den menneskelige Adelstand, blive finere, smukkere, værdigere. Man bibeholder nok, i lidt mildere Form, for Tydeligheds Skyld de ydre Kendetegn: det lidt stride Haar, de spidse Øren — hvortil kan føjes ganske smaa Horn i Panden som hos de kaade Gedekid — og i Reglen ogsaa den stumpede Næse og de smaa Udvæxter paa Halsen; Halen svinder ind og bliver ganske lille. Men selve Legemet, det Grækerne i hine Tider jo lagde den største Vægt paa, det blev slankt og velbygget som hos Mennesker og Guder.

Overgangen sker efterhaanden, uden at man dog kan følge den i det enkelte. Først synes man at have valgt at fremstille dem som noget ældre, kraftigt byggede Mænd til Forskel fra Guderne, som altid er unge. Men hurtig forynges de. Exempelvis skal blot mindes om et Par af de mest kendte Figurer: den saakaldte „Praxiteles Satyr“ (Kapitolium), Satyrdrengen med Fløjten (Louvre), Satyren med Bacchusbarnet paa Skulderen (Neapel); i Kunstakademiets Afstøbningssamling kan ogsaa ses Satyren med Lammet (Madrid) og den berømte „borghesiske Satyr“, der drejer sig om sin egen Axe „som en Proptrækker“.

Senere mister Satyrerne igen noget af den Noblesse,

som Kunstens store Periode havde hævet dem op til. De kommer til at varetage en væsentlig Part af Kunstens „genreagtige“ Opgave. De benyttes som Fontænefigurer og deres fortrolige Forhold til Skovens Dyr kommer der til Nytte: man har saaledes en Satyr, som i et Spring griber en vild Kat i Nakken og klemmer den, saa Vandet sprøjter den ud af Munden — det er jo et ypperligt Motiv til en Fontæne. Hver Gang man trænger til en lille dekorativ Komposition med et Par Figurer, der ikke skulde trykkes af nogen religiøs Værdighed, som i det hele ikke skulde være Offer for dybsindige Udlægninger, naarsomhelst man overhovedet trænger til et Par Figurer og ikke havde Anledning eller Paaskud til at vælge andre, saa havde man altid et Par Satyrer ved Haanden. De kunde anbringes snart sagt i en hvilkensomhelst Situation, naar den bare ikke var for højtidelig, og man behøvede just ikke at gøre mange Omstændigheder med dem — de kunde godt taale et komisk Lys. Derfor bliver de et Slags Faktotum for Oldtidens Kunstnere, en Reserve, hvorfra man kan faa Undsætning i det uendelige, og med dem følger altid Livsmod, Livsglæde og et straalende Humør — hvad gør saa det, om Kaadheden ogsaa nu og da gaar lidt over Stregen.

Silen

stammer oprindelig fra Lilleasien, hvor han er Gud for rindende Vand, Kilder og Bække. For saa vidt er hans Væsen i god Overensstemmelse med Dionysos' Kreds. Men idet han overføres til Grækenland, mister han i den ældste Tid helt sin Rang som selvstændig Guddom og sidestilles med Satyrerne, men opnaar siden en højere Hofcharge med Titel af Dionysos' Fosterfader. Ogsaa hans Udseende opfattes oprindelig i Lighed med Satyrernes, først senere bliver han helt fremstillet i Menneskeskikkelse som den ældre Mand, tilsidst som den svære

betyngede Mand, Personifikationen af Vinens Virkninger. Æslet han rider paa, er fra første Færd tillagt ham som Spaadomsgud, thi Æslet mentes at have Egenskaber i denne Retning. Siddende paa det, understøttet af larmende Satyrer og Mænader er han Toppunktet af den bacchiske Lystighed, men uden Vildskab, blot evig gemytlig, med Tilsætning af et fremtrædende komisk Element.

Panerne.

Hos Romerne sammensmeltes Satyrerne med Panerne, medens Grækerne holdt dem skarpt adskilte. Da bliver Bukkebenene og Bukkehornene deres mest fremtrædende Kendetegn, og saaledes gaar de siden over i senere Tiders Kunst.

Disse Paner vare som en primitivere Form af Satyrerne, endnu mere dyriske, med store Bukkehorn og Bukkeben. Navnet Pan (ɔ: Alt) betegner dem som Personifikation af Naturens hemmelighedsfulde, mangfoldige allestedsnærværende Liv. Der findes af dem, som af Satyrerne, egentlig saa mange, det skal være; men undertiden samles de ogsaa i Forestillingen om en enkelt Pan „den store Pan“, Personifikation af den store mystiske Natur i sin Selvstændighed og Oprindelighed, helt fremmed for og upaavirket af den menneskelige Kultur. Denne Pan har sin Bolig inderst i de store mørke Skove, hvorhen Lyden af Brændehuggerens Øxe aldrig er naaet; der er hans Rige. Derinde spiller han paa sin Rørfløjte lokkende Sange. Og naar Vandreren derinde i Følelsen af sin Lidenhed og Afmagt overfor Naturens Kræfter, i Ensomheden pludselig gribes af en uforklarlig Rædsel, da er det Pan, som har strøjfet forbi ham. Deraf Udtrykket en „panisk Skræk“ (Panik) om den uforklarlige, umotiverede, al Fornuft overvindende pludselige Rædsel.

Denne store Pan er en gammel og selvstændig Guddom, som har sin Oprindelse uafhængig af Dionysos og holder sig i sit eget Rige, hvor han er Enehersker. Men naar han opløses i mange Skikkelser, i en talrig Skare af Paner, da anbringes ogsaa disse i Dionysos Følge: Naturlivets store, øverste Guddom maa ledsages af alle Naturaanderne.

Ved Systematiseringen af den græske Religion og dens Myther, indordnes Pan paa behørig Maade i Gudernes Rangforordning, og for at han ikke skal staa ene i Verden, gøres han til en Søn af Hermes.

Herom fortæller de saakaldte homeriske Hymner:

Muse, nu synge Du mig om den elskede Søn af Hermeias,
Elsker af Dans, med Ben som en Buk, tvehornet, som sværmer
gennem den skovrige Mark med Nymfer, der danse med Glæde.
Op paa det øverste Fjeld, paa de svimlende Toppe, de stige
højt anraabende Pan, haarprydet og Engenes Skærmer,
tottet paa Kroppen, der fik som sin Del den snefulde Bjærgtop,
Fjeldenes øverste Tind, samt Stierne hen over Klippen.

Rundt overalt han driver omkring i det tykkeste Skovkrat;
snart igen han bæres af Flodernes venlige Bølger,
stundom driver han om paa solopstigende Fjelde
stigende op til den øverste Tind, som er Dyrenes Vane.
Ofte begiver han sig ad Bjærgenes lysende Fjeldryg;
tidt han driver i Krattet omkring for at skyde paa Vildtet,
skuende skarpt med sit Blik.
Om Aftenen lokker han ensom,
kommende hjem fra sin Jagt, de venlige Toner af Fløjtens
muntrende Rør. Ej Fuglene selv kunne maale sig med ham,
naar i den blomstrende Vaar mellem Træernes Blade de kvidre,
samt udi rigeligt Maal udgive de klagende Toner.

Se, da følges med ham de tonrige Nymfer paa Fjeldet:
rørende flinkt deres Fod udi Dans ved den dunklende Kilde
synge da højt; over Bjærgenes Top genlyder et Eccho.

Guden, som iler nu hist, nu her, udi Midten af Choret
svinger sig rask paa sin Fod. Af en Los han bærer et rødligt
Skind om sin Ryg, fornøjende sig ved de tonende Sange,

alt paa den blomstrende Mark, hvor den duftende Blomst
Hyacinthus
stander med Krokus iflæng og dufter saa dejligt i Græsset.

Højen Olympos prise de smukt og de salige Guder.
Fremfor andre besynge de højt den gavnlige Hermes,
baade hvorlunde han tjener som Bud for de samtlige Guder,
samt til Arkadien kom, det vandrige, Dyrenes Moder,
hvor den kylleniske Gud besidder et Alter og Tempel.

Der det haarede Kvæg — uagtet en Gud — han bevogted
selv for en dødelig Mand: den heftige Længsel betog ham
kærlig at vorde forenet med Dryops' haarfagre Datter.
Ogsaa den elskede fik han til Viv. Udi Borgen hun fødte
Hermes en Søn, dog var hans Figur helt sælsom at skue,
hornet, med Ben af en Buk; bestandig han smiled og dansed.
Ammen tog Flugten i Angst og forlod forfærdet den lille,
saasom hun gøs for hans skarpe Blik og den skæggede Hage.
Snarlig dog udi Hænder ham tog den gavnlige Hermes,
løftede ham i sin Haand, og følte sig svarligen henrykt.
Hurtig han drog til de saliges Hjem, og svøbte sin lille
tæt i det varmende Skind af en Hare, som lever paa Bjærget;
satte sig ned ved Siden af Zeus og de øvrige Guder,
visende dem sit Barn. Da monne tilhobe sig fryde
Gudernes Chor, men især den bacchiske Gud Dionysos.
Guderne kaldte ham Pan, thi samtlige havde han moret.
(Hymne XIX. Meislings Oversættelse).

Kentaurerne.

Efter nogles Opfattelse er Kentaurerne komne ind fra Asien, allerede der indlemmede i Dionysos Følge. Man har da søgt deres Hjemsted langt borte øst paa, helt ovre i Indien. De skulde være en Omdannelse af de indiske Ghandarver (ɔ: Heste), haarrige Skabninger der elskede Vin, Kvinder og Musik, og som var stærke i Spaadomskunsten. De personificerede Solstraalerne, dem Inderne tænkte som Heste — de hurtige Dyr — eller Skyerne, der hvirvle rundt om Solen. Efter denne Forklaring skulde de altsaa staa i Forbindelse med Dionysos oprindelige Karakter som Solgud.

Det er muligt, at Kentaurerne ere bragte fra Asien

eller ere satte i Forbindelse med Forestillinger, som ere komne derfra. Idetmindste kan dette have haft Betydning for deres Skikkelse som Heste. Men for Grækerne stamme de fra Thessaliens bjærgrige Egne, der er deres Hjemland, der træffer Heroerne dem, der foregaa deres berømmelige Kampe med Lapitherne, som gav de græske Kunstnere saa rigt et Fond af Motiver.

Som Satyrer, Nymfer og Paner ere Kentaurerne Naturaander. De repræsentere de skummende Fosser i Thessaliens stejle utilgængelige Klippekløfter, de som bruse afsted over store Stene, rivende alt med sig, Træer, Mennesker og Dyr, og voldende Oversvømmelse i Dalen*). Derfor bliver Kentaurerne vilde og kulturfjendtlige. Om Sommeren, naar ingen Regn falder, da tørre de hen**) og deres Leje bliver bekvemme Steder for Jægeren, hvor han kan lure paa Vildtet. Derfor skildres ogsaa Kentaurerne som glade ved Jagten.

Som Fossens Kraft er utæmmet og tøjlesløs, saaledes er ogsaa Kentaurerne voldsomme og farlige. Homer taler om „Bjærgenes vilde Kentaurer“, de „laadne Kentaurer“. Intet kan modstaa den skummende Fos, derfor er Kentaurerne stærkere end alle Skovens Dyr, dem de tumle med blotte Hænder.

Ovid taler om:

— — — Thereus selv, som tidt paa Thessaliens Bjærge
tog sig en levende Bjørn og bar den, uagtet den brummed.

Mod Menneskene bruge de ikke egentlige Vaaben, men kaste med store Stene eller slynge oprevne Træstammer. Overfor Kvinder er de lystne, ingen er sikker for deres Voldsomhed***). Mest udsatte for deres An-

*) En af disse Fosser kaldtes βουφάγος, Oxeæderen, og ved Troja var det Skik, naar Floden svulmede op, at kaste levende Dyr, f. Eks. Heste, i den som Offer.

**) Derfor ere alle Kentaurer dødelige.

***) At Vandet er farligt for Kvinder, det kender man jo fra mange Landes Folkesagn (Agnete og Havmanden).

greb er Najaderne, Kilderne der opsluges af den stærkere Strøm, og Dryaderne, Træerne ved Fossens Bredder.

Hvorledes Grækerne ere komne til den mærkelige Skikkelse, halv Hest og halv Menneske, hvori de forestillede sig Kentaurerne, er ikke let at sige, om end Heste passer godt som Personifikation af Fossens hastige og stormende Væsen. Troligt nok har, som anført, her asiatiske Forestillinger spillet ind, thi for Grækerne selv var Sammenblandingen af Menneske- og Dyreskikkelser egentlig fremmed. Det vilde maaske ikke være helt urimeligt at tænke sig — selv om der ikke foreligger noget Bevis derfor — at Bjærgfosserne oprindelig, som alt andet, af Grækerne personificeredes i Menneskeskikkelse. Idetmindste kunde de ældste Fremstillinger, hvor Kentauren er helt Menneske med en Hestebagkrop sat til (altsaa med menneskelige Forben), tyde i Retning af at Hestekroppen var noget senere indført. Udviklingen i Billederne er derfra gradvis: først faa Menneskebenene Hestehove, saa bliver hele den underste Del Hest, med Menneskeoverkrop paa Halsens Sted.

Man har tidligere forklaret dette sammensatte Ydre ud fra det Indtryk, Synet af Ryttere skulde have gjort paa Grækerne. Homer kender endnu kun Stridsvogne. Derhos gøres gældende, at Thessalerne var et Rytterfolk, der jagede og vogtede sine Kvæghjorder tilhest, som nutildags Campagnolen i Roms Campagne eller Gauchoen paa Sydamerikas Stepper.

Dette ser jo meget godt ud ved første Øjekast, men hører dog vist nok til de folkelige Forklaringer, som købes alt for let. Hvorledes skulde Rytterne bringes i Forbindelse med Bjærgene, hvor de netop ikke kunde færdes, og med disses vilde Fosser? Og hvorfor skulde man da i den ældste Tid give dem menneskelige Forben? Hvorledes omdannedes disse Ryttere til Naturaander, med et ganske bestemt geografisk Hjemsted i Bjærgene,

og hvorledes sattes de i Forbindelse med Dionysos? Synet af de første Ryttere har sagtens nok opvakt en vis Undren hos Grækerne, men der opstaar ikke nødvendigvis mythologiske Forestillinger af sligt.

Kentaurerne er altsaa af thessalisk Oprindelse. Men idet de gaa ind i Grækenland, maa de der undergaa en sagndigtende Behandling for at passe ind i de græske Gudeforestillinger, hvor alt saavidt muligt skulde tænkes udseende og handlende i menneskelig Lignelse, støbes i en fast historisk Form. Hos Pindar træffer vi Sagnet i sin fuldt udviklede Skikkelse.

Ixion, en thessalisk Konge, myrdede sin Svigerfader Deioneus. Men Zeus, som holdt af ham, sonede selv hans Brøde, ja indbød ham til Gilde hos sig paa det høje Olympos. Dog ikke engang der kunde han styre sit voldsomme Naturel; han blev optændt af Elskov til selve Gudernes Dronning, Zeus Hustru Hera, og søgte at øve Vold imod hende. Men hun skød en Sky (Nefele) imellem og han favnede Skyen i Stedet for Hera. Til Straf blev han paa Zeus Befaling af Hermes bunden til et Ildhjul, der ustanselig drejede sig rundt med ham. Man har heri villet finde en Antydning af, at Ixion oprindelig har været den thessaliske Solgud; derved forklares ogsaa den Ære han nyder, at blive indbuden til Olympen.

Den Sky (Nefele) Ixion havde favnet af en Fejltagelse, „denne besynderlige Moder*), siger Pindar, enestaaende i Verden, fødte en Søn, som ogsaa var uden Lige i Verden. Han var et græsseligt Uhyre, Gratierne var ikke tilstede ved hans Fødsel, han blev med Foragt stødt bort af Menneskene og forfulgt af de guddommelige Love. Kentaur — det Navn gav hans Moder ham — plejede i Pelions Dal Kærlighed med Hopperne fra

*) Kentaurerne kaldes skyfødte. Skyerne om Fjældets Top bebuder den Regn, der lader Fosserne blive til.

Magnesia. Af denne Forbindelse fremgik et Kuld af underlige Børn: de lignede forneden deres Moder og foroven deres Fader."

Ved Kentaurernes Hang til Vin og Gildelystighed bringes de i naturlig Forbindelse med Dionysos. Deres Voldsomhed og Slagsbroderlyster bliver da en Følge af deres Lyst til at beruse sig. Men det maa vel erindres, at Lysten til Vin er et Træk, der senere er tillagt dem som en Forklaring af deres Væsen; det hører dem ingenlunde oprindelig til.

Foruden den store Flok af Kentaurer findes et Par andre, der vel ligne dem i Ydre, men i Karakter og Tilbøjelighed ere dem meget forskellige, Cheiron og Pholos. Den sidste er Søn af Silen og en melisk Nymfe — Skoven og Kilden. Cheiron var Søn af Okeanos' Datter Phillyra, hvem Kronos besøgte i Skikkelse af en Hest. Overrasket af Rhea flygtede Phillyra til Thessalien og fødte der Cheiron. Baade Pholos og Cheiron vare milde og gæstevenlige, forfarne i Lægekunst og havde Kendskab til helbredende Planter; disse voxe jo netop i Bjærgenes Kløfter, hvor Kentaurerne færdes. Cheiron nød desuden Ry for sin Visdom og Indsigt paa mange Omraader og Færdighed i mange Kunster: han var Herakles og Jasons Opdrager, og hos ham lærte Guden Asklepios Lægekunsten.

8

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 45

DET GRÆSKE HELVEDE

AF

J. L. HEIBERG

KØBENHAVN

KLEINS FORLAG

CAMILLA KLEIN

1900

Foredrag holdt i Studenterforeningen Februar 1900.
Til Grund er lagt: *A. Dieterich*, Nekyia. Leipzig 1893.

Naar Mephistopheles i „Faust" undrer sig over, at der hos Grækerne ikke er Spor af Svovl at lugte, og paa Professionens Vegne interesserer sig for at faa at vide, hvormed de da fyrer op i Helvede, saa synes hans Nysgjerrighed ved første Øjekast vanskelig at tilfredsstille. De homeriske Digte, som bærer den græske Cultur paa deres ranke og brede Ryg, kjender intet Helvede og intet Himmerig, allerede af den Grund, at Forudsætningen for begge Dele, Troen paa Sjælens bevidste Existens efter Døden, er dem ganske fremmed, der hvor de er sig selv; der vilde ikke have været nogen Mening i at pine de „væsensløse Skygger", som befolker det homeriske Hades, hvor alt er blegt og farveløst, fordi det mangler Legemets Virkelighed, den eneste de homeriske Mennesker rigtigt anerkjender. Og man maa egenligt sige, at den græske Religion, for saa vidt den forblev virkeligt national, i det hele og store ikke kjender Troen paa en real Sjælens Udødelighed, ialtfald ikke som Dogme eller blot som væsenlig Bestanddel af de religieuse Forestillinger, og derfor heller ikke Tanken om Dom og Straf efter Døden. I Platons Apologi holder Sokrates — uden Tvivl den historiske Sokrates — sig paa den dialektiske Spidse: enten er Døden absolut bevidstløs Hvile som en drømmeløs Søvn eller „efter hvad der siges" en Rejse til et andet Sted; men selv i dette Tilfælde bør den brave Mand, som har gjort sin Pligt i Livet, være overbevist

om, at „for en god Mand gives der intet ondt hverken i Livet eller i Døden.“ I Prodikos' bekjendte moralske Fortælling „Herakles paa Skillevejen“ har Dyden ikke andet at love sine Dyrkere end Ære og Tilfredshed i Livet og at de, „naar det af Skæbnen bestemte Maal er udrundet, ikke skal ligge med Vanære glemte i deres Grav, men leve i Mindet, idet de forherliges til evig Tid i Sange.“ Det er ogsaa den almindelige Trøst i Gravskrifter og Ligtaler fra den ældre Tid, og selv Tyrtaios, der dog i den spartanske Tro paa den faldne Krigers Apotheose havde kunnet finde andre Toner, opmuntrer til Tapperhed og Dødsforagt med ganske de samme Betragtninger. Forbrydelsen straffes i dette Liv paa Forbryderen selv, det er man som overalt gaaet ud fra. Da Erfaringen snart lærte, at saaledes gaar det ikke altid i Livet, greb ogsaa Grækerne til den Udvej at lade Fædrenes Misgjerninger straffes paa Børnene og Slægten. Denne Opfattelse udtaler Solon smukt og klart i et af sine Digte, hvori han efter et langt Livs Erfaring skildrer, hvorledes „Zeus ikke farer hidsig op over hvert enkelt Fejltrin som en dødelig,“ men sidder stille og venter og holder Øje med alt for saa, pludseligt som et Vindstød om Foraaret, at udslynge sit straffende Lyn; „aldrig undgaar den ham fuldstændigt, som har et forbryderisk Sind, men tilsidst kommer det altid for Dagen. En bøder strax, en anden senere, og hvis de selv slipper, og Gudernes forfølgende Retfærdighed ikke indhenter dem, saa kommer den dog sikkert senere; da maa uskyldige bøde for deres Gjerninger, deres Børn eller Slægten efter dem.“ Ogsaa det delphiske Orakel bekjender sig til denne Moral. Herodot fortæller, at det svarede en Mand, som spurgte det, om han ved falsk Ed maatte fri sig for at udlevere betroet Gods, med disse Ord: „Glaukos, i Øjeblikket er det fordelagtigere saaledes, at sejre ved Ed og røve Pengene. Sværg kun;

Døden venter jo ogsaa den Mand, der holder sin Ed. Men — Eden har en Søn, navnløs, uden Hænder og Fødder; dog kommer han hurtigt over Synderen, griber og ødelægger hele hans Slægt og hele hans Hus. Men den ordholdne Mands Slægt trives bedre i Fremtiden." Indtil langt ned i sjette Aarhundrede slaar man sig til Ro med denne Forklaring og behøver saaledes ikke Postulatet om Belønning og Straf efter Døden for at bringe retfærdig Ligevægt i Tingene. Men hvorledes Problemet har pint Tiden, ser man af Theognis' naive og kraftige Protest: „Kjære Zeus, jeg forstaar dig ikke. Du hersker jo over alle, din alene er Æren og Magten, du kjender tilbunds hvert Menneskes Sind og Tanke, og din Vælde er over alt, Konge. Hvor kan da din Visdom finde sig i, Kronide, at det gaar Misdædere og den retfærdige ens, hvadenten deres Hjerte vender sig til Moral eller til Overmod?"

Men ved Siden af denne Grundtone gaar der, naar man lytter nærmere til, ogsaa andre Stemmer, først spredt og svagt som Efterklang af en gammel, halvt glemt Melodi, siden i et kraftigere Chor af grove Røster, hvis skærende Disharmoni end ikke den største af alle Musikere formaar helt at opløse.

For det første har Grækerne ligesom alle andre Folk begyndt med Forestillingen om Døden som en Overgang til et nyt Liv i væsenligt samme Former som Livet her paa Jorden. Denne Tro er ikke noget Culturproduct, men tvertimod den for en ureflecteret Bevidsthed ene naturlige Opfattelse, og den findes ogsaa hos alle vilde Folkeslag. Selv i de homeriske Digte, der ellers staar paa et helt andet Standpunkt, findes der tydelige Rester af den, og de har vel kunnet trænge den tilbage for en Tid ved deres overlegne Cultur, men aldrig udrydde den; da deres Indflydelse taber sig, kommer den ovenpaa igjen. Den er den nødvendige Forudsætning for Gravens

Udstyr med Brugsgjenstande og Kostbarheder, saavel som for det aarligt gjentagne Offer paa Graven, saaledes som vi finder det overalt i den historiske Tid og med Sikkerhed kan formode det i den førhomeriske; den kommer overhovedet op paa Overfladen, hvergang ny Befolkningslag drages ind i Culturens Malstrøm. Dermed er altsaa Muligheden for et Helvede given.

Hertil knytter der sig i Folketroen en Rædsel for Døden, som er de homeriske Heltes ridderlige Tankegang fremmed. Hvor nødigt de end vil skilles fra det skønne Liv, tager de dog Døden med urokkelig Ro som noget, der nu engang ikke kan være anderledes; under deres stadige Færden i Krig og Kamp har de saa ofte set Døden under Øjne, at den instinctsmæssige Gru for den er forsvunden. De uhyggelige Skikkelser, hvori denne Dødsrædsel havde fundet sit mythiske Udtryk, Kerer, Harpyier og Sirener, er i de homeriske Digte kun forstenede Fortidslevninger. Men i Folketroen fortsætter de deres Liv. Sirener og Harpyier afbildes saaledes ofte paa Gravmæler, og ved Anthesteriefesten, den attiske Allesjælesdag, bad man til Slut „Kererne“ om at forlade Huset og vende tilbage til Graven, der paa denne Fest tænktes at aabne sig midlertidigt for dem. I dette Ritual er der altsaa bevaret en Erindring om, at disse Dødsgudinder oprindeligt var selve de afdødes Sjæle. De har vistnok først været opfattede som en Slags Vampyrer, der sugede Blodet af de levende eller rev Sjælen ud af Legemet paa dem; de fremstilles i Skikkelse af Kvinder med Vinger og Rovfugleklør eller lignende Blandingsformer. Sammestedshen hører ogsaa Erinnyerne, som oprindeligt er de myrdedes Sjæle, der i Livet forfølger Morderne og andre grove Forbrydere, men gaar over til at være Dødsgudinder; i det gamle dunkle Sagn om Pandareos' Døtre, som fortælles i Odysseens 20. Bog, hedder det, at Harpyierne bortførte Pigerne og overgav dem til de grumme

Erinnyer at behandle, d. v. s. bragte dem til Dødsriget. Ogsaa Gorgo (Medusa), som i den ældre Kunst fremstilles visende sine lange Hugtænder, er et Symbol paa den graadige Død; i Odysseen frygter Odysseus at møde hende i Hades. Netop denne Forestilling om Døden som den alt opslugende kommer til Orde paa mange Maader. Uden al figurlig Bibetydning fastholdes den i Kerberos, der æder Ligene, egenligt en Personification af selve Døden, ligesom ogsaa Hekate, Dødens og Spøgeriets Gudinde, kaldes „den kødædende“ (σαρκοφάγος, deraf Ordet Sarkophag). Naar Euripides i „Alkestis“ indfører den personificerede Død, Thanatos, og lader Herakles sige om ham: „Jeg vil gaa og passe Ligenes sortklædte Hersker Thanatos op; jeg tænker, jeg vil finde ham ved Graven drikkende af Offerblodet,“ har han sikkert hentet denne Figur fra Folketroen. Der hører ogsaa den Dæmon Eurynomos (den om-sig-ædende) hjemme, som Polygnotos paa sit store Underverdensbillede i Delphi havde fremstillet siddende paa Skindet af en Aadselgrib, sortblaa som en Spyflue, visende sine lange Hugtænder og ifærd med at æde Kjødet af Ligene, hvoraf han kun lader Knoglerne tilbage, en folkelig Phantasis uhyggelige Personification af Forraadnelsen.

Men alt dette er endnu kun Udtryk for Rædslen for Døden i og for sig selv; det gælder alle døde uden Forskel paa gode og onde. Om et Helvede, der forudsætter Dom og Adskillelse, er her endnu ikke Tale; men det er klart, at Overgangen ligger nær. Naar Døden udmales med saa skrækindjagende Farver, griber det forskræmte Sind efter beroligende Midler, og saa er Forskellen der strax mellem de troende, der klynger sig til disse Midler, som efter Sagens Natur ikke kan være Gjenstand for forstandsmæssig Tilegnelse, og dem, der ikke benytter dem. Fra denne Tankegang har de eleusinske Mysterier deres Oprindelse; i det ældste Mindesmærke

om dem, Demeterhymnen fra VII. Aarh., fremhæves det vel, at Demeter skænker de indviede Velstand i Livet, men det hedder ogsaa: „lykkelig det Menneske, der har skuet disse Mysterier; men den, som er uindviet og ingen Del har deri, han har ingenlunde samme Lod efter Døden nede i det skimlede Mørke," og denne Side af Mysteriernes Naadegaver træder bestandigt mere og mere i Forgrunden. Her er altsaa en Jordbund beredt, hvori fremmede Frø kunde trives og bære baade Blomsterkranse til de gode og Tugtens Ris til de onde, gode og onde taget i kirkelig Betydning, Medlemmer af Menigheden og — de andre.

Tanken om Straf efter Døden for visse særligt grove Forbrydelser var ikke Grækerne aldeles fremmed. Allerede i Iliaden anraabes i en højtidelig Edsformular sammen med de gamle Naturpersonificationer Jorden og Solen „de som under Jorden straffer de døde, der har svoret Mened," og et andet Sted nævnes Erinnyerne i den samme Formular. Det er utvivlsomt en Rest af en ældre Forestillingskreds, kun bevaret som en Forstening i den rituelle Formular; hvor lidet levende den er for Digteren, ses af, at disse straffende Væsner i det først anførte Sted tænkes som mandlige, i det andet som kvindelige. Vi er selvfølgeligt ikke berettigede til at udvide denne Erinnyernes Straffemyndighed ud over, hvad der udtrykkeligt nævnes: Mened. Her laa det særligt nær at ty til Straf efter Døden, da Mened jo ofte bruges til at unddrage sig Straf i Livet. Efter dette Forbillede synes man saa efterhaanden at have henlagt Straffene for særligt grove Forbrydelser, som Erinnyerne oprindeligt straffede i Livet, til Hades. I Odysseens XI. Bog, som skildrer Odysseus' Hadesfart, er der saaledes i VI. Aarh. indlagt et Stykke, hvori Tityos', Sisyphos' og Tantalos' Straffe udmales. Tityos faar sin Lever hakket ud af to Gribbe, fordi han har villet for-

gribe sig paa Leto; det er en virkelig Straf — Leveren antoges for den sanselige Attraas Sæde —, og den tænktes oprindeligt at foregaa i Oververdnen. Sisyphos stræber forgæves at rulle en Sten over en Bakke; hvergang den naar Toppen, ruller den ned igjen. Og Tantalos staar sulten og tørstig i Vand til Knæene og med saftige Frugter over sit Hoved uden at kunne naa nogen af Delene. De to sidste Skikkelser synes oprindeligt kun at have været Symboler paa Menneskelivets forgæves Møje og idelige Skuffelser; der nævnes ikke nogen Brøde hos dem som Grund til deres Lidelser. Naar disse tre af Forfatteren til dette Indlæg i Odysseen er blevet anbragt i Hades, er det et Udslag af den berørte Tendens til at gjøre Dødsriget skrækindjagende og mane til Bod og Renselse.

Endnu tydeligere er Tendensen i Polygnotos' ovenfor omtalte Maleri. Der saa man ikke blot de i Mysterierne ikke indviede bære Vand i sønderbrudte Kar — deres Liv og ganske Stræben er forgæves — og som et Symbol af samme Art en Mand, der evigt flettede paa en Halmsime, som et Æsel lige saa hurtigt aad op fra den anden Ende, men ogsaa en Fadermorder, der nu til Straf kvæles af sin Fader, og en Tempelrøver, der faar Gift af en Hex. Da Billedet var malet i Delphi, er det rimeligt i de Træk, der er kommet til ud over Odysseens Skildring, som ellers var Grundlaget for Billedet, at se Indflydelse af det delphiske Præsteskab; at netop Tempelraneres Straf er kommet med som en gavnlig Advarsel, forstaar man let fra Delphis Standpunkt, hvor uhyre Rigdomme var ophobede som et fristende Bytte for Voldsmænd.

Lignende praktisk-moralske Hensyn har sikkert gjort sig gældende, naar Ixions Afstraffelse nu ogsaa henlægges til det almindelige Straffested, medens endnu Pindar kjender den ældre Opfattelse, hvorefter han farer gen-

nem Luften paa et glødende Hjul. Han havde villet voldtage Hera, uagtet Zeus havde renset ham for en Blodskyld og ydet ham Tilflugt hos sig; det kunde nok behøves at indskærpe Ixions jordiske Colleger eftertrykkeligt, at, hvis de atter brød Husfreden hos den, der havde været ædelmodig og tillidsfuld nok til at optage dem, saa var de fortabte uden Naade og Barmhjertighed.

Forskellige samvirkende Aarsager var saaledes i Løbet af VI. Aarh. ifærd med at forvandle Hades fra en Skyggernes Bolig til et Pinested; men baade de pintes og Pinslernes Art bærer dog endnu Præget af den græske Aands Maadehold og Skønhedssans. Til at gjennembryde de Skranker, som disse Nationaldyder satte for de almenmenneskelige brutale Instincter, var fremmed Paavirkning nødvendig. Den kom i sidste Halvdel af VI. Aarh. med Orphikerne.

Denne Sect stammer efter Oldtidens enstemmige Vidnesbyrd fra Thrakien. I den historiske Tid er Thrakerne et raat og barbarisk Folk, hvis Fordrukkenhed var de sobre Grækere en Gru. Men der maa have været en Tid, hvor de var Grækernes Læremestre i Musik, Sang og Mantik. Allerede én Gang tidligere var en religieus Bølge fra Thrakien gaaet over Grækenland. Derfra stammede Dyrkelsen af Dionysos, hvem de homeriske Digte knap kjender og ikke respecterer synderligt. Under megen Modstand, som spejler sig i Sagnene om Kong Lykurgos i Thrakien og Pentheus i Theben, deres Forfølgelse af Bakchosdyrkerne og Afstraffelse derfor, trængte denne Cultus i VII. Aarh. ind paa mange Punkter og i dens Følge ikke blot barbariske Fester med larmende Musik og vilde Danse — nærliggende Paralleler er dels Flagellantepidemien dels de dansende Dervischer —, men ogsaa sværmeriske Forestillinger om Menneskesjælens Sammenhæng med Guddommen og Evne til i Ekstasen at forenes

med den. Alt dette er ganske i Strid med græsk Religions øvrige Præg og nærmer sig i samme Grad til lilleasiatiske Cultusformer — ogsaa ethnographisk synes Thrakerne at hænge sammen med Phrygerne og andre lilleasiatiske Stammer — og til de besynderlige Skikke, som endnu Herodot forefandt hos thrakiske Folk, som Geterne, der tror, at de ikke dør, men gaar til deres Gud Zalmoxis, eller Trauserne, der græder over den nyfødte, men holder Glædesfester ved Begravelser.

Det var lykkedes Delphi, som havde lyst Dionysos i Kuld og Køn, at beskære de værste Udvæxter af den fremmede Cultus, men den oprindelige Vildhed gik dog hele Tiden som en Understrøm, der kunde bryde frem, naar det skulde være. Og i Slutningen af VI. Aarh., hvor saa meget gammelt og ærværdigt faldt eller vaklede, og hvor Fødselsveerne for det ny begyndte at melde sig, var de ængstede og urolige Sind modtagelige for saadanne Strømninger. Orphicismen knyttede sig i sin Theologi nøje til Dionysosreligionen, som den combinerede med en barbarisk og phantastisk Kosmogoni, og lærte, at dette Liv var en Straf for tidligere Forseelser, at Sjælen var „fængslet“ i Legemet og fordømt til en Vandring fra Tilværelse til Tilværelse, og at der kun i de orphiske Renselser og Ceremonier var Redning og Helsebod for al Elendighed i Liv og Død. Disse Lærdomme forkyndtes i en omfattende Litteratur af Læredigte og Prophetier, som smykkedes med Orpheus', Musaios' og andre mythiske Spaamænds og Digteres Navne.

Det er muligt, at Peisistratos, som i det hele var religieust interesseret, selv har bragt Orphicismen til Athen; han havde store Godser i Thrakien, hvor han kan have gjort Bekjendtskab med den. I hvert Fald finder vi i hans Omgivelser den orphiske Præst Onomakritos, ivrigt optaget af at gjøre Propaganda, i Nødsfald

ved fromme Bedragerier; han blev greben af en Concurrent i at forfalske en gammel Orakelsamling af Musaios for at skaffe den Tiltro ved en hjemmegjort Propheti ex eventu og maatte i den Anledning forlade Athen; nogle Aar efter træffer vi ham imidlertid atter i de fordrevne Peisistratiders Selskab ved det persiske Hof ifærd med at ophidse Xerxes mod det utaknemlige Athen. Den Slags Humbug har vel bidraget sit til at stanse Orphicismens Indflydelse paa Statsreligionen, en Indflydelse, som især synes at have gjort sig gældende overfor de til en vis Grad aandsbeslægtede eleusinske Mysterier. Nu blev Orphicismen kun en Sect — som en saadan kjender Herodot den —; men dens Paavirkning spores i den følgende Tid, ikke blot hos det pythagoreiske Broderskab, der ogsaa havde en secterisk Karakter, men overhovedet hos de fleste Forfattere.

Saaledes skildrer Pindar, hvorledes de godes og de ondes Veje skilles efter Døden, og kommer ogsaa ind paa Læren om Sjælevandringen. De Sjæle, der har gammel Synd at bære paa, sendes af Persephone til Jorden igjen efter 9 Aars Forløb, for at de kan lutres ved en ny Tilværelse; tre Gange maa de leve et rent Liv, for at Kredsen kan være sluttet og de indgaa til de saliges Boliger, hvis Herlighed udmales med liflige Farver, næsten som et Maleri af Fra Angelico. „I Underverdnen," hedder det truende, „er der en, som dømmer Forseelserne i dette Zeus' Rige, forkyndende Dommen med ubarmhjertig Ubøjelighed," og de onde „lider Pinsler, som man maa vende Øjnene fra." Ogsaa Aischylos taler i højtidelige Ord om „den anden Zeus, der hisset holder den yderste Dom over Brøden." I denne Aand omdigtes nu de gamle Underverdensforestillinger. Minos, der i Odysseen dømmer i Sjælenes Trætter som en Fortsættelse af sin jordiske Dommervirksomhed, bliver nu Dommer over Sjælene; sammen med Rhadamanthys og

Aiakos, der oprindeligt er Hades' Dørvogter, afgjør han, om de døde skal belønnes eller straffes. Kerberos flænger i de døde til Straf, og Ilden, der før tænktes som rensende fra jordisk Besmittelse, bliver til Helvedes Flammer, der er de fordømte til evig Pine. Hermed staar ogsaa Forestillingen om et himmelsk Synderegister i Forbindelse, Zeus' Bog, hvori den enkeltes Synder optegnes. Euripides spotter derover i en Tragødie, som netop handlede om Striden mellem Theologi og Philosophi; Hovedpersonen Melanippe, der er oplært i Tidens vantro Speculation, udtalte sig der saaledes: „I tror, at Synderne paa Vinger farer op til Guderne, og at der saa er en, der skriver dem op i Zeus' Bog, som han ser i, naar han skal dømme Menneskene. End ikke hele Himlen vilde være stor nok til at rumme Menneskenes Synder." Hos Lukian har Klotho en saadan Bog, hvori hun slaar efter ved Modtagelsen af en ny Ladning døde.

En hel Skildring af Hades, hvori gammelt og nyt er blandet mellem hinanden, giver Aristophanes i „Frøerne", hvor Dionysos med en Slave er nede for at hente en Tragiker op til Athen. De kommer først til en stor Sø, derpaa til et Sted med Slanger og utallige skrækkelige Uhyrer, blandt andet en „Empusa", et Spøgelse, der stadigt skifter Skikkelse; derpaa møder de Mørke og „meget Mudder og stedserindende Uhumskhed," og deri ligger de, som har krænket Gæstevenskabet, banket deres Moder, givet deres Fader paa Øret eller svoret falsk Ed — altsaa væsenligt den gamle Kreds af grove Misdædere. De, der er indviede i Mysterierne, lever derimod i Herlighed og Glæde paa en blomstersmykket Eng, hvor de tilbringer Tiden med Dans og Sang i Plutons Nærhed.

At nu dette er orphisk Lære, fremgaar af et Par Steder hos Platon, hvor det hedder, at Musaios og hans Søn Orpheus „nedgraver de onde og ugudelige i Mudder

nede i Hades og lader dem bære Vand i en Si," og at „de, som har indført disse Renselser og Indvielser, siger, at hver den, som kommer uindviet til Hades, skal ligge i Mudderpølen, men den, som kommer lutret derhen, skal bo hos Guderne; thi mange bærer Thyrsosstav, men faa er Bakchanter" (d. v. s. mange er kaldede, men faa er udvalgte). I „Staten" spotter han over, at de som Løn for de salige antager „en evig Rus", og over de „Spaamænd og Tiggerpræster", der gaar om til de riges Huse og bilder dem ind, at de har faaet Magt af Guderne til for en billig Penge at udslette deres og deres Forfædres Synder ved Renselser og Formularer. Hvis Præster de er, fremgaar noksom af, at de slæber „en Mængde Bøger af Orpheus og Musaios" med, og de „faar ikke blot Enkeltmænd, men hele Byer bildt ind, at der ved Ofringer og Sviren kan opnaas Renselse og Lutring i Liv og Død, og at disse Renselser, som de kalder Indvielser, befrier os for Pine hisset, men naar vi ikke foretager dem, venter der os alt ondt." En Skildring af disse Renselser fra en senere Tid, men vist ogsaa gyldig for den ældre, har vi i Plutarchs Bog „Om Overtro". Han søger Grunden til Overtro i en sanseløs og ufornuftig Angst for onde Guder; fortumlede af Rædsel kaster Folk sig i Armene paa Tiggerpræster og Gøglere, der paalægger dem at bade sig i Havet eller at sidde hele Dagen paa den bare Jord, smøre sig over med Ler og Dynd, kaste sig paa deres Ansigt — „hvor hæsligt," tilføjer Grækeren —, klamre sig til Gudernes Statuer og kaste sig paa Knæ „paa en unaturlig Maade"; den omvendte sidder paa Jorden iført en Sæk eller smudsige Pjalter, vælter sig ofte nøgen i Snavset og udraaber sine Forseelser og Synder.

Det er forstaaeligt, at alle helleniske Instincter i Platon maatte vende sig bort fra dette Orphikernes Bundfald med Haan og Foragt. Men samtidigt var der i

Orphikernes Lære noget, som havde Berøringspunkter med hans egen, og dette har han forsøgt at udskille og give et renere og anstændigere digterisk Klædebon. Der findes flere Steder hos Platon eschatologiske Myther af et tydeligt orphisk Præg, som allerede viser sig i deres nøje Sammenhæng med Læren om Sjælevandringen. Den udførligste staar i Slutningen af „Staten". De dødes Sjæle vandrer til „et guddommeligt Sted", hvor der er to Svælg i Himmel og Jord. Der sidder Dommerne, som skiller gode og onde og mærker dem med Paaskrifter om deres Gjerninger; de gode sender de op til Himlen, de onde ned under Jorden. Samtidigt stiger der ad det andet Svælg Sjæle „bedækkede med Smuds og Støv" op fra Jorden, mens rene Sjæle kommer ned fra Himlen; det er dem, som efter Skæbnens Bud skal tiltræde en ny Vandring. Naar nemlig en ny „Periode" begynder, kalder Lachesis Sjælene sammen og forelægger dem en Række forskellige Liv, Dyrs og Menneskers, Kongers og Stodderes, smukkes og grimmes; deraf skal Sjælene vælge, hvilket de vil iføre sig, og „da gælder det at have lagt sig efter den ene Kunst og Færdighed" at kunne vælge det Liv, som vil gjøre en retfærdigere og bedre, og ikke gribe efter det, der bringer Magt og Rigdom. Naar Valget er truffet, faar hver Sjæl en Skytsaand med, der svarer til det Liv, den har valgt, og føres saa til Lethes Flod. Plagede af Hede og Tørst drikker Sjælene af den, og „de, som ikke frelses af deres Visdom," drikker mere end tilbørligt og glemmer alt; de vise derimod bevarer Erindringen om deres rette Hjem og bærer den med sig i deres jordiske Tilværelse. Under Torden og Lynild farer saa Sjælene hver til sit „som Stjerneskud" for paany at træde ind i Tilværelsen. For alle Forseelser bødes der tidobbelt; men nøjere udmales kun de store Misdæderes Straf. De gribes af vilde og gloende Mænd, som binder Hænder og Fødder paa dem

og slæber dem ned i Underverdnen gjennem Torne og Tidsler, idet de forkynder alle og enhver, hvad de har gjort, og hvor de føres hen. Der er her en Spire til Middelaldrens blodige Helvedesphantasier, men ogsaa kun en Spire; om evige Straffe for alle Syndere, store og smaa, eller endog for alle, der ikke har troet, er der ikke Tale.

Endnu tydeligere bliver Forskellen i den eschatologiske Mythe i „Gorgias", hvorom Platon siger, at dens Kjerne er sand og rigtig. Den drejer sig væsenligt om Dommen i Underverdnen. I gamle Dage, hedder det, dømtes Menneskene levende, men Zeus indsaa paa Plutons Klage, at det var forkert; der dømtes uretfærdigt, fordi de var „paaklædte" med Legemet. Derfor blev det bestemt, at Dommen skal fældes efter Døden, hvor Sjælene er „nøgne", af Minos, Aiakos og Rhadamanthys paa Korsvejen, hvor Vejene til de saliges Boliger og til Tartaros skilles. De gode gaar til de saliges Øer; de onde deles i curable og incurable, og deres Straf er forskellig, fordi enhver fornuftig Straf maa tilsigte enten den straffedes Forbedring eller andres Forbedring ved det afskrækkende Exempel. De, der har begaaet de store, uoprettelige Misgjerninger, lider til evig Tid „de største og smerteligste og frygteligste Pinsler" for at tjene andre til Skræk og Advarsel; de andre derimod føres Forbedringen imøde gjennem Smerter og Lidelser paa Jorden og i Hades; „thi paa anden Maade kan man ikke befries fra Uretfærdighed." Der henvises udtrykkeligt til den homeriske Skildring af Underverdnen og gjøres opmærksom paa, at Homer med god Grund ikke nævner evige Straffe for almindelige Syndere; de kan nemlig ikke, saaledes som de højt stillede og begunstigede, Tantalos og hans Lige, begaa de uoprettelige Synder.

I „Phaidon" er et lignende Billede af Dommen og

Straffene efter Døden udvidet med en hel Underverdnens Geographi. Hades' Grænse er Acheron og den acherusiske Sø. I den udgyder sig Pyriphlegethon. „kogende med Vand og Dynd“, efter et Løb gjennem en øde Egn, der svides af Ild, og Jammerens Flod Kokytos, hvis kulsorte Vand stammer fra selve Styx. Naar de døde har faaet deres Dom, drager „de, som har levet nogenlunde,“ til Acheron, hvor de belønnes for deres gode Gjerninger og gjennem Straffe for deres Forseelser lutres og frigjøres for dem; men de uforbederlige, som har store Synder, mange Tempelran og Mord paa Samvittigheden, nedstyrtes til Tartaros, hvorfra de aldrig slipper løs. De, som vel har forset sig svarligt, f. Ex. ved i Vrede at bruge Vold mod deres Forældre, men fortryder det, maa ogsaa til Tartaros, men efter et Aars Forløb føres de, Fader- og Modermorderne ad Pyriphlegethon, Manddraberne ad Kokytos, til Acheron, hvor de paakalder dem, de har forset sig imod, og anraaber dem om at forbarme sig over dem; det maa de vedblive med, til de opnaar Tilgivelse. Det er stadigt de samme to, oprindeligt symbolske, Elementer, hvormed Pinen bestrides, Dynd og Ild. I et Fragment af Aristophanes er Dyndet blevet til en Flod af Diarrhoe.

En mærkelig Parallel til disse Underverdensskildringer hos Platon, som viser, hvor de stammer fra, har man i nogle smaa Guldtavler, der er fundne i Grave paa Kreta og i Syditalien, hvor Pythagoreerne havde hjemme. De taler ligesom Platon om Sjælens pinefulde Vandring fra Liv til Liv som Bod og Renselse for tidligere Synder, om de tre Veje i Underverdnen — de frommes, de almindelige Menneskers, de uhelbredeliges —, og om Lethes Vand, som Sjælene maa vogte sig for at drikke af for ikke at glemme deres himmelske Ophav; det og de ondes Vej ligger tilvenstre ligesom hos Platon. „Tilvenstre i Hades' Hus vil du finde en Kilde og ved

den en hvid Cypres; den Kilde maa du ikke nærme dig til", begynder en af Tavlerne. De er aabenbart medgivne den døde som Anvisning og Vejledning paa den lange Rejse.

Et lignende Formaal havde de Bøger, hvori Orpheus' eller Pythagoras' Nedfart til Hades skildredes; disse Religionsstiftere havde foretaget Rejsen for at kunne bringe deres Menighed sikker Efterretning om Forholdene dernede og Anvisninger til at finde sig tilrette efter Døden. En Parodi paa saadanne Aabenbaringer har vi i Lukians „En virkelig Historie". Der skildres Helvede saaledes: „da vi var sejlet forbi den vellugtende Luft (det er de saliges Opholdssted), slog der os strax en fæl Stank imøde som af Jordbeg, Svovl og Tjære, der brændte i en Gryde, og en ækel og uudholdelig Fedtdamp som af stegte Mennesker. Luften var mørk og taaget, og der dryppede en Dug af Beg fra den. Vi hørte ogsaa Lyden af Svøbeslag og Klagehyl af mange Mennesker." De rejsende gaar saa iland paa en af Helvedesøerne, som er stejl og bar, uden Vand og Vegetation; de kommer til Fængslet, hvor hele Gulvet stritter med Knive og spidse Pæle; om det flyder tre Floder, med Dynd, med Blod og med Ild; der er kun en snever Indgang og som Dørvogter Menneskehaderen Timon. De vises rundt derinde og ser mange baade Konger og Smaafolk blive straffede, træffer ogsaa nogle Bekjendte mellem dem. Den yppige Kinyras er hængt op i Røg ved Kønsdelene. Føreren forklarer dem hver enkelts Forseelse. Haardest bliver Løgnerne straffede som Herodot og Ktesias; „da glædede jeg mig ved min gode Samvittighed, for jeg har aldrig løjet."

Ogsaa Kunsten beskæftiger sig med saadanne Rædsler i mere detailleret Fremstilling end i sin Tid hos Polygnotos. I en Retstale, der er overleveret under Demosthenes' Navn, men hvis Forfatter erklærer sig for

Orphiker, hedder det om den anklagede: „han kjender ikke Taknemlighed og Venskab, men færdes med det, i hvis Selskab Malerne maler de ugudelige i Hades, Forbandelse, Skælden, Misundelse, Strid og Kiv;“ der menes aabenbart Personificationer af disse Udyder i Furiers Lignelse. I Plautus' Captivi siger en af Personerne: „jeg har ofte set malet de Pinsler, som forøves i Underverdnen.“ Spor af saadanne Fremstillinger findes paa sene syditaliske Gravvaser, hvor Underverdnen er afbildet; deres Hovedthema er ellers saadanne, som er kommet op fra Underverdnen igjen, som Orpheus og Eurydike, Peirithoos, Herakles, Dionysos, men ved Siden af Sisyphos og Tantalos findes der dog ogsaa undertiden afbildet Furier (Poinai), som pisker Synderne med Svøber.

I Tidens Løb tiltager Billedet i Detaillering og Grufuldhed i Overensstemmelse med den synkende Culturs Hang til Mysticisme og religieuse Anfægtelser.

Ganske vist spotter nogle Philosopher, som Epikureerne og Kynikerne, med disse barnagtige Helvedesphantasier, „Kællingesnak og Ammestuehistorier, som der ikke er mange der tror paa, men de, der gjør det, mener, at der er Redning i visse Renselser.“ Epikur prises af sine Tilhængere som den, der har befriet Menneskeheden for taabelig Dødsfrygt. En Efterklang af Kynikernes Parodier er Lukians „Menippos' Rejse til Hades“, hvor Menippos fortæller om, hvordan han hørte den uhyggelige Lyd af Svøbeslag og Jamren af dem, der stegtes i Luerne, og saa Stejle og Hjul og andre Marterredskaber og Chimaira og Kerberos flænsende i de døde; hans demokratiske Hjerte glæder sig over Ligheden i Pinslerne for alle baade høje og lave.

Stoikerne, den anden indflydelsesrige philosophiske Skole, lærte, at Brøden faar sin Straf her i Livet, men benyttede dog de gamle Hadesmyther, som de udlægger

allegorisk som Billeder paa de Samvittighedskvaler, der er Lastens Følge. Fra dem har den unge Cicero den Betragtning, som han anbringer i Talen for Sextus Roscius: „i maa ikke tro, at de, som har handlet ugudeligt og forbryderisk, forfølges og skræmmes af Furiernes brændende Fakler, saaledes som i ofte ser det paa Scenen. Nej, det er deres egen Brøde og deres egen Rædsel, som er deres sande Pine, det er deres egen Slethed, der forfølger dem og driver dem til Vanvid, deres egne onde Tanker og slette Samvittighed, der skræmmer dem. Det er de ugudeliges uadskillelige og indre Furier."

Men den mystiske Retning i Platons senere Skrifter blev optaget af hans Efterfølgere i Akademiet, især Xenokrates; og Ny-Pythagoreerne, som i den første Kejsertid begynder at spille en stor Rolle, udvikler disse Forestillinger videre, idet de dels støtter sig paa Platon og Xenokrates, dels paa den gamle orphiske Litteratur.

Som Prøve paa, hvorledes Themaet udmaledes i det ældre Akademi, kan anføres Dialogen „Axiochos", som vistnok er fra III. Aarh. f. Chr. Der dømmer Minos og Rhadamanthys de døde paa „Sandhedens Slette" og undersøger, hvilket Liv enhver af de ankommende Sjæle har levet, og hvad de har bedrevet i deres Legeme; at lyve sig fra noget er dem umuligt. De gode gaar til de saliges Land, som skildres med de sædvanlige Farver — godt Klima, blomstersmykkede Enge, Vellugt, god Mad og Drikke, Musik og Dans, philosophiske Samtaler og dramatiske Opførelser —; „de, hvis Liv er gaaet hen med Misgjerninger, føres af Erinnyerne gjennem Tartaros ud i Mørke og Øde, hvor de ugudeliges Sted er og Danaiderne, som henter Vand i det uendelige (her forekommer for første Gang dette gamle orphiske Symbol paa unyttig Møje i den nu gængse Anvendelse om Danaiderne, der havde hindret Bryllupets Fuldbyrdelse), Tantalos' Tørst,

Tityos' Indvolde og Sisyphos' rastløse Sten, hvis Naaen Maalet er Begyndelsen til ny Møje. Der pines de med evige Straffe, idet de slikkes af vilde Dyr, vedholdende brændes af Furiernes Fakler og mishandles paa enhver Maade."

Den senere Tids Fremskridt i barbarisk Raffinement kan vi danne os en Forestilling om gjennem Plutarchs Skrift „Om Guddommens sene Straf" (2. Aarh. e. Chr.). Han tumler deri med Spørgsmaalet Brøde og Straf og anfører de almindelige Argumenter for det retfærdige i, at Fædrenes Synd straffes paa Børnene — man ærer jo ogsaa fortjente Mænds Efterkommere, Mennesket er Led af en Organisme og participerer i sin Slægt og sin Stat; Enden paa Sagen er dog, at vi ikke kan forstaa den guddommelige Retfærdigheds Veje — for saa at ende med en eschatologisk Mythe. En Mand, der har ført et ugudeligt Levned, er tre Dage død, men vaagner saa op igjen helt forbedret og fortæller, hvad han har oplevet i Underverdnen. Med en Ledsager har han bl. a. besøgt Straffens Sted. Der saa han sin egen Fader stige op af Dybet fuld af Brændemærker og Strimer; han bredte Armene ud mod Sønnen og blev af dem, der forestod Straffene, tvungen til at bekjende sine hemmelige Synder (han har forgivet nogle Gæstevenner for at tage deres Penge). De, hvis Ondskab har været aabenbar i Livet, straffes mindre haardt; de derimod, hvem det er lykkedes at skjule den, tvinges til at krænge det indvendige ud som Havorme, der har slugt en Fiskekrog. Andre Sjæle er filtrede sammen to og tre og flere ligesom Slanger og æder hinanden af Had og Ondskab. Der er tre Søer, en med sydende Guld, en med iskoldt Bly, en med ujævnt Jern. Ved dem staar der Djævle, der „ligesom Smedde" fisker Sjælene op med Tænger og flytter dem fra den ene Sø til den anden. Først gjøres de glødende og gjennemsigtige i Guldet, derpaa dyppes

de i Blyet, til de bliver som Istapper, saa brydes og brækkes de i Jernet, og derpaa begynder den smertefulde Forvandlingsproces forfra; det er Straffen for de umættelige og havesyge. Værst gaar det dem, der troede selv at være sluppet bort fra Retfærdigheden og har bragt Straffen over deres Børn og Efterkommere. Naar disse møder dem i Hades, kaster de sig over dem i Vrede, anklager dem med høje Raab og viser dem Sporene af de Lidelser, de har udstaaet for Fædrenes Synder. De angrebne vil flygte, men kan ikke, de forbitrede Efterkommere klamrer sig til dem som Bisværme og slæber dem for Retfærdighedens Domstol. De Sjæle, der skal ind i en ny Tilværelse, bliver hamrede og filede for at passe i de ny Legemer. Det sidste Træk minder om Støbeskeen i „Per Gynt"; det øvrige har umiskjendelige Ligheder med Dante.

Selv i denne infernalske Larm klinger der dog endnu enkelte græskt-menneskelige Toner i Fremhævelsen af enkelte Straffes aandelige Charakter. Ganske raa og barbariske er derimod de Brøl af en brutal Bøddelknægtphantasi, som fylder et andet samtidigt Skrift, der for ikke længe siden er kommet for Dagens Lys.

I en Grav i Akhmîm i Øvreægypten fandt man for en halv Snes Aar siden en Pergamentscodex fra 8. Aarh. med et Brudstykke af et Evangelium og af en Apokalypse. Ved Sammenligning med opbevarede Fragmenter viste det sig at være det saakaldte Petrusevangelium fra Begyndelsen af 2. Aarh., som endnu i 3. Aarh. var i Brug i flere christne Menigheder og opføres mellem de kanoniske Skrifter, men af Eusebios forkastes som kættersk. Haandskriftet viser jo dog, hvis Aldersangivelsen er til at stole paa, at det ogsaa efter den Tid har nydt Anseelse. Evangeliefragmentet handler om Forklarelsen paa Bjerget, og man har vistnok givet den afdøde, en Munk, disse to Stykker med i Graven i lignende Øjemed

som de før omtalte Guldtavler. Det er sandsynligt, at ogsaa det apokalyptiske Stykke stod i Evangeliet, og at netop denne Anvendelse deraf som Vejviser for den døde har foranlediget, at der i Slutningen af 2. Aarh. deraf udviklede sig en særskilt Petrusapokalypse; de Fragmenter, vi har af en saadan, stemmer i Hovedsagen med Akhmîm-Haandskriftet, men viser af og til en noget større Detaillering.

Stykket om Helvede lyder saaledes:

„Og jeg saa ogsaa et andet Sted ligeoverfor dette (de saliges Bolig), ganske mørkt; og det var Straffens Sted. Og baade de, som blev straffede der, og de straffende Engle havde mørke Klæder af Farve som Stedets Luft. Og nogle var der ophængte ved Tungen; det var dem, som bespottede Retfærdighedens Vej; og under dem var der lagt Ild, som brændte og pinte dem. Og der var en stor Sø fuld af brændende Dynd, hvori der laa nogle Mennesker, som havde bøjet Retten, og over dem var der Engle som Pinere. Og der var ogsaa Kvinder ophængte ved Haaret over dette boblende Dynd; det var dem, der havde smykket sig til Hor; og de, der havde bolet med dem i Hors Besmittelse, var ophængt ved Fødderne og havde Hovederne skjult i Dyndet, og de sagde: ikke troede vi at skulle komme til dette Sted. Og jeg saa Morderne og deres Medvidere udkastede paa et Trængslens Sted fuldt af hæsligt Kryb, og de blev bidt af Dyrene og vred sig der i denne Pine, og over dem var der Orme som Skyer af Mørke, og de myrdedes Sjæle, som stod hos og betragtede Mordernes Straf, sagde: Gud, retfærdig er din Dom. Og nær ved det Sted saa jeg et andet Trængslens Sted, hvor Blod og Uhumskhed fra de pinte flød ned, og der blev som en Sø der. Og deri sad Kvinder med Blodet op til Halsen, og ligeoverfor dem sad mange Børn og græd, hvilke var født i Utide. Og der udgik fra dem Straaler af Ild og

ramte Kvinderne i Øjnene. Det var dem, der havde undfanget udenfor Ægteskab og fordrevet Fosteret*). Og der var andre Mænd og Kvinder i Ild til midt paa Livet og udkastede paa et mørkt Sted; de piskedes af onde Aander, og deres Indvolde fortæredes af aldrig hvilende Orme. Det var dem, som havde forfulgt de retfærdige og forraadt dem. Og nær ved dem var der atter Kvinder og Mænd, som aad deres Læber og pintes og fik glødende Jern stukket i Øjnene. Det var dem, der havde bespottet og forhaanet Retfærdighedens Vej. Og ligeoverfor dem atter andre Mænd og Kvinder, som bed i deres Tunger og havde flammende Ild i Munden. Det var de falske Vidner. Og paa et andet Sted var der Flintestene skarpere end Sværd og alle Spyd, glødende; og Kvinder og Mænd iført smudsige Pjalter væltede sig paa dem i Pine. Det var de rige, som havde stolet paa deres Rigdom og ikke forbarmet sig over forældreløse og Enker, men tilsidesat Guds Bud. Og i en anden stor Sø fuld af Edder og Blod og kogende Dynd stod der Mænd og Kvinder indtil Knæene. Det var dem, som havde aagret og forlangt Rentesrente. Andre Mænd og Kvinder blev styrtet fra en høj Brink ned til det nederste, og af dem, der var over dem, blev de drevet til at gaa op paa Brinken igjen, og de styrtedes atter ned derfra og havde ikke Ro for denne Pine. Det var dem, som havde besmittet deres Legemer ved at bære sig ad som Kvinder, og Kvinderne med dem det var dem, der havde ligget hos hinanden som Mand med Kvinde. Og ved den Brink var der et Sted opfyldt af megen Ild, og d e r stod Mænd, som med egne Hænder havde gjort sig Afgudsbilleder i Guds Sted. Og hos

*) I et Fragment af Petrusapokalypsen føjes der den yderligere Grusomhed til, at »Kvindernes Mælk, som flyder af deres Bryster og bliver stiv, frembringer smaa kødædende Dyr, og de løber op paa dem og æder dem for deres Synders Skyld.«

dem andre Mænd og Kvinder, der havde Stave af Ild og slog hinanden og aldrig ophørte med denne Pine. Og atter andre nær ved dem, Kvinder og Mænd, som blev brændte og martrede og ristede. Det var dem, der havde sluppet Guds Vej."

Selv om man ser bort fra de talrige Ligheder i charakteristiske Enkeltheder, som neppe kan være opstaaede spontant, maa man indrømme, at Aanden i dette Stykke oldchristelig Litteratur er den samme, som vi allerede kjender, de orphiske „Tiggerpræsters og Løgnepropheters" fra det V. Aarh. før Christus. Men nu var den antike Cultur for svækket og udlevet til at faa Bugt med den.

ὦ βάρβαρ' ἐξευρόντες Ἕλληνες κακά.

7

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 46

FIRDUSI:

BESCHEN OG MENISCHE

EN EPISODE AF SCHAHNAME

OVERSAT AF

ARTHUR CHRISTENSEN

KØBENHAVN

KLEINS FORLAG
(CAMILLA KLEIN)

1900

Indledning.

Af den rige nypersiske Litteratur er saa godt som intet oversat paa Dansk. Firdusi, Hafiz, Sadi, Djami, Nizami o. s. v. kender den danske Læseverden højst kun af Navn. Firdusi er vel den af dem, der lettest vil kunne finde et forstaaende Publikum, fordi han er Repræsentant for den ældre, naturfriske Digtning uden sufisk Mystik. Hans rene Sprog, hans klare og jævne Fremstilling gør ikke en Vrimmel af forklarende Noter nødvendig.

Firdusi er en varmtfølende persisk Patriot og en mild, tolerant Islamit, som har Blik for det store og ædle i Zarathustras gamle Lære. Og først og fremmest er han fuld af Begejstring for Sagntidens stolte Minder, for de store Helteskikkelser, hvormed Traditionen har udstyret den dunkle Urtid. Hans Digtning er for saa vidt en Kunstpoesi, som han med stor Flid har udarbejdet den efter skriftlige Kilder[1]; men han føler sig endnu saa meget i Slægt med den Oldtid, han skildrer, at han kan lægge en umiddelbar Kraft i sit Værk, som man ellers kun træffer i de store Folkedigtninge, de homeriske Digte, Mahabharata, Ramayana o. s. v. Med

[1]) væsentlig efter Pehlviskriftet *Khvatai-namak*, den sassanidiske »Fyrstebog«.

en ægte Digters Kunst forstaar han at vælge og vrage, at knytte de forskelligartede Bestanddele sammen til et uopløseligt Hele, at skabe en Verden af gigantisk Storhed, hvor dog Hovedpersonerne staar levende og rent menneskelige for vore Øjne, enkelt og fint tegnede, hver med sine individuelle Træk. Hans Sprog er snart fuldt af episk Højhed, snart yndefuldt, snart vemodigt; alle Stemninger afspejler sig i hans Sjæl og giver sig Udtryk i Ordene. Hans Skildringer er knappe og malende; hvad enten det er Naturbilleder, lystige Gilder eller vældige Kampscener, forstaar han at gengive dem med samme Mesterskab. Paa den anden Side breder han sig temmelig meget i Samtalerne, her kommer hans Hang til Retorik særlig frem. Vidtløftige, banale Høflighedsfraser er der ingen Mangel paa, ligesom man ikke sjældent støder paa Overdrivelser og bizarre Metaforer, men det er jo karakteristisk for al orientalsk Poesi.

Ved Sultan Mahmuds Hof i Ghazna fuldendte Firdusi i Aaret 1010 sit kolossale Epos. Det bestaar af ca. 60,000 Dobbeltvers i det almindelige episke Metrum, det saakaldte *Mutakarib* (⏑ — — ⏑ — — ⏑ — — ⏑ —), og behandler Irans Historie lige fra Menneskehedens Begyndelse til det sassanidiske Riges Undergang. Det falder naturlig i to Hovedafsnit, som Firdusi — og vel allerede hans Kilder — har forsøgt at knytte sammen: Sagntiden, som afsluttes med Nationalhelten Rustems Død, og den historiske Tid, hvoraf dog særlig den oldpersiske og den parthiske Periode endnu er aldeles sagnagtige.

Det er navnlig Firdusis Sagnhistorie, der har opnaaet Berømmelse for den storladne Helteaand, der gennemtrænger den. Han begynder med Verdens første Konger, der gradvis giver Menneskelivet dets praktiske, sociale og moralske Ordning. Menneskene naar en vis Grad af Kultur og lever forholdsvis lykkeligt, indtil den mægtige Kong *Djemsched* bliver hovmodig og styrtes af

den onde Araber *Dahak*. Denne besejres efter et langvarigt Rædselsregimente af Helten *Feridun*, der bliver Konge og siden deler Riget mellem sine tre Sønner. Den ene af disse, *Iredsch*, der faar Iran til Arvelod, dræbes af sine Brødre, og dermed er Grunden lagt til det uudslukkelige Fjendskab mellem Iran og Turan. De følgende iranske Konger er lidet betydelige; nu begynder imidlertid den østiranske Fyrsteæt, Vasalslægten i Seistan og Zabul (Drangiana og Arachosien) at træde frem; den gamle *Sam*, hans Søn *Zal* eller *Destan*, som fødtes hvidhaaret og opdroges af Vidunderfuglen *Simurgh*, og Zals Søn, den kæmpestærke, uimodstaaelige, men brave og godmodige *Rustem*, ofte kaldet *Tehemten* (ɔ: med det stærke Legeme), der snart træder i Forgrunden og bliver Midtpunktet i Sagnhistoriens senere Del, da de store *Kaianider, Kai Kobad*, *Kai Kavus* og *Kai Khosru*, behersker Iran. Det er den egentlige Stortid, en Tid fuld af Kamp og Strid, Kamp mod Mennesker og Kamp mod Djævle, Vaabenlarmen gjalder fra Syd til Nord, Krigstrompeten lyder, Fanerne vajer, og Hovederne triller i Støvet. Hovedfjenden er stadig Turan, der nu beherskes af den onde Kong *Afrasiab* og hans endnu værre Broder *Gersevez*, medens den retsindige gamle Minister *Piran* søger at gøre sin Indflydelse gældende i modsat Retning. Mod de iranske Helte som *Rustem*, *Guderz*, *Gev*, *Beschen*, *Tus*, *Feriburz*, *Gustehem*, *Guraze*, *Ferhad*, *Aschkesch* og *Zenge* staar turanske Kæmper som *Piran*, *Human*, *Schide*, *Kelbad*, *Siamek*, *Barman*, *Anderiman* o. s. v. Selv Stridshestene har Navne ligesom i Middelalderens Ridderdigtning; Rustems kæmpemæssige Ganger hedder *Rakhsch*, og Beschens Hest hedder *Schebreng*. Hist og her afbrydes den vilde Kampleg af en lille, idyllisk Kærlighedsepisode, medens man ved Lutens Klang, Rosernes Duft og den skummende Vin søger Hvile efter den blodige Dyst. — Endelig falder Afrasiab,

Kampen er forbi, Kai Khosru bortrykkes paa en hemmelighedsfuld Maade fra Jorden. Snart kommer *Serduscht* (Zarathustra), Rustem trænges tilbage, bliver Repræsentanten for gammel Sæd og gammel Tro; han dræber i en vældig Kamp Troshelten *Isfendiar* — men ved Trolddom; derved har han forspildt sin Lykke i denne Verden og i den næste, og han dør en tragisk Død ved sin egen Broders Svig[1]).

Denne Del af Schahname (ɔ: Kongebogen) bestaar af flere forskellige Lag: Brudstykker af indoevropæisk Mytologi (navnlig i Sagnhistoriens Begyndelse), historiske Reminiscenser fra forskellige Perioder og endelig en ægte iransk Kærne, der dog atter maa være sammenvokset af i hvert Fald to Sagnkrese. Bag disse sidste Bestanddele ligger der sikkert nogen historisk Virkelighed; der kan næppe være Tvivl om, at Kampe med de tyrkiske Barbarer mod Nord har fundet Sted fra de allerældste Tider. Men disse uophørlige Kampe opfattes tillige, overensstemmende med Zarathustras Lære, som et Led i Kampen mellem Lys og Mørke, mellem det gode og det onde, mellem Ormazds Tilbedere og de ahrimaniske Djævle og Troldmænd, — og det skønt Zarathustra først optræder henimod Sagntidens Slutning.

Historien om Beschen og Menische er en af de smukkeste Episoder i Schahname. Det er en lille, yndefuld Idyl, en Historie om Kærlighed og Kamp, om kvindelig Troskab, om heltemodig Dristighed og om sort Forræderi, et Billede af Livet i Naturtilstanden, dog set igennem den forfinede Sassanidetids Briller. Tillige indtager den en ganske særlig Stilling i Schahname, idet den ikke har staaet i Firdusis skriftlige Kilder, men han har, som det fremgaar af hans Indledning, hørt den for-

---

[1]) Se min Afhandling »Rustem, den persiske Nationalhelt«, i »Nord og Syd« I, p. 316 ff. og 435 ff.

tælle af en Veninde og medtaget den paa Grund af dens poetiske Værd.

Endnu kun et Par Bemærkninger om Oversættelsen. For det første har jeg givet Afkald paa Tanken om at levere en metrisk Gengivelse. Dertil behøvedes en Rückerts Digterbegavelse, og den tror jeg mig ikke i Besiddelse af. Og en Prosaoversættelse er dog sikkert mere værd end en tarvelig Gengivelse paa Vers. Endvidere har Hensynet til Pladsen nødt mig til at foretage ikke faa Forkortelser, men jeg har gjort mig Umage for ikke at bortskære noget væsentligt eller karakteristisk; det er navnlig de lange og vidtløftige Dialoger, der har maattet holde for.

Beschen og Menische.

Indledning til Fortællingen.

Natten var sort som Gagat, og alt var som overtrukket med Beg. Hverken Mars eller Saturn eller Merkur lod sig se. Maanen havde pyntet sig og besteget sin Trone, rede til at foretage sin natlige Rejse. Men den var blevet formørket i Verdens dorsk slumrende Palads, dens Midje var smal og dens Hjærte beklemt; de tre Fjerdedele af dens Krone tabte sig i blaasort Dunkelhed. Paa alle Sider viste Ahriman sig for mine Øjne som en sort Slange med aabent Gab. Det var, som om Himlen var standset i sin Omdrejning og Solen lammet paa Hænder og Fødder, medens Jorden laa som hensunket i Dvale under dette begsorte Slør. Man hørte hverken Fuglenes Skrig eller de vilde Dyrs Brøl, hele Verden havde tabt Mælet af Frygt og Rædsel.

Jeg saa ingen hverken nær eller fjærn, og mer og mer snøredes mit Hjærte sammen. I min Angst flygtede

jeg hen til en Veninde. Jeg raabte paa hende og sagde, at hun skulde komme med en Lampe. Min underskønne Veninde kom ud til mig i Haven og sagde:

„Hvad vil Du med Lys? Kommer Søvnen ikke til Dig i den mørke Nat?"

„Nej, min Elskede," sagde jeg, „jeg kan ikke sove. Bring en Fakkel, der kan lyse for os som Solen, og stil den foran mig. Lad os holde Gilde. Tag din Lut med her ud og hold Vinen rede."

Den herlige Pige gik ind og kom tilbage med en straalende Lampe. Hun bragte Vin og Granatæbler, Oranger og Kvæder og et skinnende Bæger, som en Konge ikke vilde skamme sig ved at drikke af. Hun opfyldte alle mit Hjærtes Ønsker og gjorde den mørke Nat til den klare Dag.

Og hør nu, hvad min gæstfrie Veninde fortalte mig, medens vi sad ved Bægret. Hun sagde til mig:

„Du kære Ven, hvis Ansigt ligner Solen, gid Himlen glæde sig over Dig! Skænk Dig et Bæger Vin, saa skal jeg fortælle Dig en Historie fra en gammel Krønike, en Historie fuld af List og Kærlighed og Kamp og Trylleri."

Og min kære Pige fortalte denne Historie efter de ældgamle Skrifter. Lyt nu til med andægtigt Sind og forstandigt Hjærte.

Irmanierne beder Kai Khosru om Hjælp.

Glad sad Kai Khosru en Dag ved et lystigt Gilde og drak sine Krigshelte til. Med Brokadestæpper var Kongens Trone smykket, og paa Hovedet bar han en juvelbesat Krone. Med et Rubinbæger fuldt af Vin i Haanden sad han og lyttede opmærksomt til Lutens Toner. Tæt sammen omkring ham sad Stormændene og hørte paa Stræengelegen; der var Feriburz, Kavus' Søn, og Gustehem, der var Guderz, Keschvads Søn, og Ferhad og Gev, der var Gurgin, Milads Søn, og den modige

Schapur og Prins Tus, Nuders Søn, Hærenes Ødelægger, og der var Kherrad og den tapre Beschen. Alle de kongetro Hærførere holdt i Haanden Bægrene med den kongelige Vin, der straalede som Karneol fra Jemen, og foran sig havde de Buketter af Narcisser. Men foran Kai Khosru stod Slavinder med Feansigter og med Moskuslokker hængende ned over deres Jasminkinder. Straalende Farver og Billeder fyldte Gildeshallen.

En Dørvogter traadte hen til Slotshøvedsmanden og meddelte ham, at nogle Irmaniere fra Grænselandet mellem Iran og Turan stod udenfor; de havde vandret den lange Vej til Kongen for at bede om Beskyttelse. Høvedsmanden ilede hen til Kongens Trone og fortalte ham, hvad han havde hørt, og derpaa førte han dem ind paa den Maade, som det sømmede sig bedst. Jamrende, grædende og klagende traadte de frem, og med Ansigtet mod Jorden og Hænderne korslagte over Brystet slæbte de sig hen til Kongen under høje Klageraab:

„O Konge, gid Du maa leve evigt, og gid Sejren altid følge Dig! Vi kommer langvejs fra for at fordre Retfærdighed; vi kommer fra en Egn, der ligger paa Grænsen mellem Iran og Turan, og som kaldes Irmans Bo. Du er Konge over de syv Keschver[1]), Du bør beskytte alle dine Lande mod Ulykken. I den Del af vort Land, der vender mod Iran, ligger der en Skov, der volder os mange Bekymringer. Der har vi dyrebare Sædemarker og frugtbærende Træer og Græsgange, og deri bestaar al vor Velstand. Men nu har utallige Skarer af Vildsvin taget Skoven og Græsgangene i Besiddelse. Deres Tænder er som Elefantens og deres Legemer som Bjærge, og de ødelægger vort Kvæg og vore Sædemarker og al vor Ejendom."

Da Kongen hørte deres Klager, vred han sig i Hjærtekvide og sagde til sine stolte Helte:

„I tapre og navnkundige Mænd! hvis en af Eder

vil udmærke sig fremfor alle andre, saa lad ham drage til denne af Vildsvin plagede Skov og med sit Sværd hugge Hovederne af disse Dyr, og jeg vil give ham Skatte og Ædelstene i Mængde."

Saa befalede Kongen sin Skatmester at stille et gyldent Bord hen foran Tronen, og paa dette udøste man alskens Ædelstene imellem hverandre. Man hentede ti Heste med gyldne Tøjler, der var prægede med Kai Kavus' Navn, og bedækkede dem med kostbare græske Tæpper. Og atter tiltalte han Heltene:

„Berømte Mænd! hvem af Eder vil gøre min Sorg til sin og siden vinde mine Skatte for sig selv?"

Først svarede ingen af Helteskaren, men da traadte den ætstore Beschen, Gevs Søn, frem, velsignede Kongen og sagde:

„Jeg vil følge din Befaling og paatage mig denne Sag; det er min Pligt at ofre Sjæl og Legeme for din Skyld."

Da Gev hørte disse Ord, saa han bekymret paa sin Søn.

„Hvorfra kommer denne ungdommelige Kækhed?" sagde han, „hvorfra denne Tiltro til din egen Kraft? Selv om en ung Mand er forstandig og af ædel Byrd, udretter han ingen Manddomsgærning uden Erfaring. Slaa ikke ind paa en Vej, som Du aldrig har betraadt, og søg ikke i din Taabelighed at vinde Ry fremfor Kongen."

Vreden blussede op i Beschen ved disse Ord, og han sagde:

„Min sejrkronede Fader! hav ikke saa ringe Tanker om mig. Jeg skal hugge Hovederne af Vildsvinene, thi jeg er Beschen, Søn af Gev, Hærenes Ødelægger."

Kongen blev glad ved at høre ham tale saaledes, han velsignede ham og vendte sig derpaa til Gurgin, Milads Søn, med de Ord:

„Beschen kender ikke Vejen til Irman, derfor maa Du ride med ham. Vær baade hans Vejviser og hans Ven.“

Beschen drager i Kamp med Vildsvinene.

Nu gjorde Beschen Forberedelser til at drage afsted, han bandt sit Bælte og satte Hjælmen paa Hovedet. Gurgin tog han med sig, og saa red han bort fra Kongens Hof med Pantere og Falke.

Da han endelig saa Skoven, kogte Blodet i ham af Kampiver. Vildsvinene travede omkring uden at bryde sig om, at Beschen havde sadlet sin Ganger for at angribe dem. Han sagde til Gurgin:

„Naar jeg nu angriber Vildsvinene med Pileskud, saa skal Du gaa hen og stille Dig ved det Vandhul dér; og naar Du hører et Hyl fra Skoven, grib saa din Kølle og pas paa. Med ét Hug skal Du knuse Hovedet paa alle de Dyr, som slipper ud af mine Kløer.“

Men Gurgin svarede: „Ikke saaledes er min Overenskomst med Kongen. Det er Dig, der har faaet Juveler, Sølv og Guld, det er Dig, der har beredt Dig til denne Kamp. Jeg har vist Dig Vej, forlang ingen anden Venskabstjeneste af mig.“

Beschen studsede, da han hørte disse Ord. Det var, som om Verden blev sort for hans Øjne, og han styrtede sig ind i Skoven som en Løve. Som en rasende Elefant forfulgte han Vildsvinene med et skinnende Sværd i Haanden. De fór alle imod ham, idet de oprodede Jorden med deres Stødtænder. Et Vildsvin, der lignede Ahriman, kom farende henimod Beschen og sønderrev hans Ringbrynje; det havde slebet sine Tænder paa Træerne, som man hvæsser Staalklinger paa den haarde Sten. Men han stødte sit Sværd midt i dets Bug. Og de vilde Dyr flygtede som Ræve, trætte af Kampen og blødende af hans Sværdhug. Saa afskar han deres

Hoveder og bandt dem til Saddelremmen paa sin stolte Ganger Schebreng, thi Tænderne vilde han bringe Kongen. Han vilde vise Irans Helte sin Dygtighed, han vilde vise dem, at han havde dræbt de mægtige Vildsvin.

Gurgin besnærer Beschen.

Den ildesindede Gurgin nærmede sig Skoven forvirret og tavs. Han priste Beschen og hyklede Glæde, men i sit Hjærte var han sorgfuld, thi han frygtede, at Skændsel skulde ramme ham selv. Ahriman forførte ham, og han ønskede at bringe Beschen i Fordærvelse. Men den, som graver en dyb Grav paa Vejen, maa passe paa, at han ikke selv falder deri.

„Store Pehlevan[2])," sagde han, „Du vil endnu udføre mangen Daad som denne, ved Guds mægtige Hjælp og ved din store Lykke. Men nu skal jeg sige Dig noget, der fortjener at siges. Her har jeg mange Gange været, snart med Rustem, Gev og Gustehem, snart med Tus, Nuders Søn. Mange kække Bedrifter har vi øvet paa denne store Slette, men Tiden er gledet hen over dem. Ikke langt herfra, to Dagsrejser fra Turans Grænse, er der et Sted, som er viet til Glæden. Man ser der en Slette, der er ganske bedækket af et rødt og gult Blomsterflor, Jorden ligner Silke, og Luften dufter af Moskus, Flodens Vand er som Rosenvand, og Jasminernes Grene bugner under Blomsternes Vægt. Roserne er Afgudsbilleder, og Nattergalen er Afgudsdyrkeren[3]). Fasaner spanker om mellem Rosenbuskene, og Nattergalen slaar sine Triller i Cypressernes Grene. Menische, Afrasiabs Datter, gør denne Have til en straalende Sol, thi her opslaar hun sit Telt, og her færdes hun med hundrede billedskønne Piger, alle tilslørede Tyrkinder slanke som Cypresser, alle har de Moskuslokker og Rosenkinder og smægtende Øjne. Hele Sletten vil Du se smykket som et kinesisk Afgudstempel fuldt af herlige Sager. Hvis

vi nu iler til denne Glædens Bolig, som kun er en Dagsrejse borte, saa kan vi bortføre nogle af disse feskønne Piger og vinde Hæder hos Kai Khosru.“

Med disse Ord opflammede Gurgin den unge Helt. Beschen søgte til Tider Berømmelse, men i denne Stund søgte han kun at tilfredsstille sit Begær. Han var ung, og han handlede i ungdommeligt Letsind.

Beschen gaar hen for at se Menische, Afrasiabs Datter.

De to red nu hen ad Vejen, den ene ledet af sit Begær, den anden pønsende paa at tilfredsstille sit Had. I to Dage morede de sig med deres Falke og Pantere i Irmaniernes Land. Da Gurgin erfarede, at Prinsessen skulde komme, fortalte han atter om Festlighederne og Musikken. Beschen svarede:

„Jeg vil gaa til det Sted, hvor de holder Fest, og jeg vil betragte det i Afstand for at se, hvorledes Turanerne gør Gilde. Vi vil saa snarere kunne lægge en snild Plan, mit Hjærte vil blive mere aarvaagent, naar jeg har set det.“

Og han sagde til Skatmesteren: „Bring mig min Faders Krone, som han plejer at sætte paa sit Hoved ved Festerne, thi jeg gaar til et Gilde; bring mig Kai Khosru's Halskæde og Ørenringe og Gev's juvelindfattede Armbaand. Han klædte sig i en straalende græsk Kappe og bandt Ørnefjer i sin Krone. Dernæst spændte man Sadlen paa Schebreng, Beschen forlangte sit Bælte og sin Hærførerseglring, besteg saa sin Hest og red bort. Da han kom nær hin Skov, blev hans Hjærte ganske opfyldt af Begær. Han satte sig under en høj Cypres for at skærme sig mod Solen, og med Kærlighed i sit Sind sad han her nær ved den feskønnes Telt.

Da den skønne saa den stolte Helt, blussede Kærligheden op i hende, som hun sad der tilsløret i sit

Telt, og hun sendte sin Amme afsted som Sendebud, idet hun sagde:

„Gaa hen under den høje Cypres og se efter, hvem den maanelignende Mand er; om han er Siavesch[4]), der er kommet tillive igen, eller han er en Aand. Spørg ham, hvorledes han er kommet hid, og hvad der har ført ham til dette Sted. Sig: ‚er Du en Søn af en Fe, eller er Du Siavesch, thi Du vækker Kærlighed i alle Hjærter.‘ Sig: ‚hvad enten Du er en Mand eller en Aand, saa kom hid i Glædens Bolig; aldrig har jeg set nogen, der var saa skøn som Du. Hvad er dit Navn, og hvorfra kommer Du?‘“

Ammen gik hen til Beschen, hilste paa ham og velsignede ham, og da hun overbragte ham Menisches Budskab, blomstrede hans Kinder som Roser. Han havde naaet sine Ønskers Maal, og han sagde til hende:

„Du sødt talende Budbringerske! jeg er ikke Siavesch, ej heller Søn af en Fe. Jeg er fra Iran, fra de frie Mænds Land, jeg er Beschen, Gevs Søn, og jeg er kamplysten draget fra Iran for at strides med Vildsvin; deres Hoveder har jeg afhugget, og deres Tænder vil jeg bringe til Kongen. Men da jeg hørte Tale om denne Glædens Bolig, tænkte jeg, at en lykkelig Skæbne maaske vilde vise mig Afrasiabs Datters Ansigt i et Drømmesyn. Hvis Du er mig gunstig, vil jeg give Dig et gyldent Diadem og Ørenringe og et Bælte. Du maa føre mig til den skønne og indgyde hende Kærlighed til mig.“

Ammen ilede tilbage til Menische og hviskede hende i Øret som en Hemmelighed, hvorledes hans Ansigt saa ud, og hans Vækst, og hvorledes Verdens Skaber havde skabt ham. Hun sendte ham straks Svar tilbage:

„Du har opnaaet, hvad Du begærede. Kom til mig og bring Lys i mit mørke Sind. Mine Øjne skal straale ved Synet af Dig, Vejen og Sletten og mit Telt skal blive til en Rosenhave.“

Beschen begiver sig ind i Menisches Telt.

Beschen ilede saa hurtig, han kunde, paa sine Ben til Afrasiabs Datters Telt. Der stod han ved Teltdøren som en slank Cypres med sit gyldne Bælte om Midjen. Menische traadte frem og trykkede ham til sit Bryst og løste det kongelige Bælte. Hun spurgte ham ud om hans Rejse og om hans Gøren og Laden og om, hvorledes det var gaaet ham i Kampen med Vildsvinene.

Man toede hans Fødder i Moskus og Rosenvand, og derpaa beredte man i Hast et Maaltid. Man stillede et Bord frem med en Mængde forskellige Retter, man bragte Vin, og man hentede Sangere; Slavinder stod med klingende Harper og Luter i Hænderne. Jorden var dækket med Tæpper, brogede som Fasaner, og bestrøet med Pengestykker, saa den lignede et Panterskind. Teltet var prydet med Rubiner og Guld og duftede af Moskus og Ambra. Gammel Vin i Bægre af Krystal gav Beschen, Gevs Søn, friske Kræfter.

Tre Dage og tre Nætter nød de glade hinandens Selskab, da overvældede Søvnen og Rusen Beschen.

Menische fører Beschen med hjem i sit Palads.

Da den Stund kom, da Menische skulde vende hjem, kunde hun ikke undvære Synet af Beschen. Han sad hensunken i Bedrøvelse, men hun kaldte paa sine Slavinder og befalede dem at lave en Sovedrik og blande den med Honning. Den gav de den berusede Mand at drikke, og han tabte Bevidstheden, og hans Hoved sank ned paa Brystet. Derpaa lod hun en Baare gøre i Stand til ham og drog afsted med den sovende Mand. Da hun kom til Byen, bedækkede hun den sovende med en Kappe og bragte ham hemmeligt ved Nattetid ind i Slottet. Dér lod hun rede et Leje til ham og skyndte sig saa at vække ham ved at hælde et livsvækkende Middel i hans Øre.

Saa snart Beschen kom til sig selv igen, saa han, at Kvinden med Jasminbarmen laa ved hans Side; han laa selv i Afrasiabs Palads og hvilede sit Hoved paa de samme Hynder som den maaneskønne. Fuld af Forvirring søgte han Tilflugt hos Gud mod Ahrimans Rænker og sagde:

„Mægtige Skaber! aldrig slipper jeg levende herfra. Hævn Du mig nu paa Gurgin og lyt til mine Klager og Forbandelser over ham. Thi han var mig en slet Raadgiver og øvede tusinde Trolddomskunster imod mig."

„Vær glad," sagde Menische til ham, „og betragt som Luft alt, hvad der endnu ikke er sket. Thi mangehaande Tilskikkelser sendes der Menneskene; snart er det Fest, og snart er det Kamp, der beredes dem."

Og de gav sig til at spise uden at vide, om Galgen eller Ægteskabets Velsignelser ventede dem.

De tilbragte Dage og Nætter i Fryd. Men en af disse Folk, der løber med Sladder og ryster Bagtalelsens Træ, kom paa Spor efter Hemmeligheden. Han udspejdede fra den første Stund af omhyggeligt hele Sagen, han undersøgte, hvem den fremmede var, hvor han kom fra, og hvad der var Hensigten med hans Komme; og da han havde opdaget det, skælvede han for sit eget Liv og saa intet andet Raad end at aabenbare det hele. Han begav sig til Turans Konge og fortalte ham, at hans Datter havde valgt sig en Mage fra Iran.

Da vendte Fyrsten sin Hu til Verdens Herre. Han skjalv som en Bævreasp i Vinden, og blodige Taarer gled fra hans Øjenlaag ned over Kinderne. Gram i Hu udtalte han det gamle Ord:

„Ve den, som har en Datter bag Haremets Forhæng, om han end bærer Krone!"

Han kaldte Høvedsmanden Karakhan til sig og bad ham om et víst Raad angaaende den urene Kvinde.

„Anstil en nøjere Undersøgelse," sagde Karakhan;

„hvis det forholder sig rigtigt, er der intet videre at tale om, men selv at se er bedre end at høre af andre.“

Kongen saa til Gersevez og sagde:

„Hvor mange Ulykker har ikke ramt mig og vil ikke fremtidig ramme mig fra Iran! Begiv Dig derhen med en Skare snilde Riddere, bevogt Paladsets Tag og Døre, søg, til Du finder ham i Slottet, og slæb ham bunden hid.“

Gersevez bringer Beschen for Afrasiabs Øjne.

Da Gersevez kom til Døren, lød der Larm af svirende Gæster inde fra Slottet. Ridderne stillede sig paa Vagt ved Paladsets Døre og paa Taget og spærrede alle Udgange. Gersevez sprængte Laasen og fór ind i Slottet. Hurtig naaede han den Sal, hvor den fremmede Mand befandt sig, og da han fra Dørtærskelen fik Øje paa Beschen, kogte Blodet i ham af Vrede. I Værelset var der trehundrede Slavinder, der spillede og sang og drak Daddelvin. Beschen sad midt iblandt Kvinderne; glad og fornøjet førte han Bægret med den røde Vin til sine Læber. Da skreg Gersevez i Forbitrelse:

„Du dumdristige, lastefulde Mand! Du er faldet i Kløerne paa en vild Løve! hvorledes vil Du redde Dig ud herfra?“

Beschen tænkte forvirret ved sig selv: „Hvor kan jeg kæmpe, da jeg ingen Vaaben har, ej heller Schebreng eller nogen anden rap Ganger? Idag ser jeg for sidste Gang Solens Lys. Jeg ser ingen Ven i hele Verden, uden Gud er der ingen Hjælp.“

Han bar altid i sin ene Sko en skinnende Dolk. Den greb han, idet han stillede sig i Døren og udraabte sit Navn:

„Jeg er Beschen, Keschvads Ætling, Riddernes og de frie Mænds Høvding. Lad ingen ridse mig i Huden, hvis han da ikke er ked af Livet!“

Og han raabte til Gersevez: „Hvis I ønsker Kamp med mig, saa er jeg rede til at vadske mine Hænder i Eders Blod. Med denne Dolk skal jeg afskære mange turanske Høvdinges Hoveder. Men hvis Du vil føre mig til Turanernes Konge, skal jeg fortælle ham hele Sagen. Bed ham saa om at skænke mig Livet, derved leder Du ham paa Dydens Vej."

Gersevez gav ham edeligt Tilsagn om frit Lejde og gav ham mange venlige Raad. Ved denne Ed fik han Dolken fra ham, og med Læmpe fik han ham til at lægge sig i Lænker. Han bandt ham fra Hoved til Fod som en fangen Panter. Hvad hjalp ham saa al hans Tapperhed, da Lykken veg fra ham? Saaledes førte de Beschen frem for Afrasiab med gustne Kinder og taarefyldte Øjne.

Da Helten stod for Kongen med bundne Hænder og blottet Hoved, velsignede han ham og sagde:

„O Konge, det sømmer sig for Dig at søge Sandheden. Jeg er ikke af egen Drift kommet hid, og ingen har nogen Skyld heri. Jeg drog fra Iran for at kæmpe med Vildsvin. Jeg sendte mine Ledsagere ud for at søge efter en Falk, der var fløjet bort, og selv faldt jeg i Søvn under en skyggefuld Cypres. Saa kom der en Peri[5]), der udspredte sine Vinger og bortførte mig til det Sted, hvor din Datters Følge var. Midt iblandt dem var der en Bærestol med et Forhæng af kinesisk Silke, og i den laa der en underskøn Kvinde og sov; hendes Diadem laa paa Puden. Pludselig paakaldte Perien Ahrimans Navn, fløj hastig som Vinden midt ind mellem Rytterne og lagde mig i Bærestolen, idet hun udtalte Trolddomsord over den skønne; og jeg vaagnede ikke, før jeg var i dit Palads. Jeg er uden Skyld, og Menische er ubesmittet. Men visselig har Perien berøvet mig min Lykke ved at øve sin Trolddom imod mig."

Afrasiab svarede: „Din Ulykkes Dag er hastig kommet

over Dig. Nu staar Du for mig som en Kvinde med bundne Hænder og fortæller Drømmesyner som en beruset Mand. Men med alle dine Løgne vil Du ikke frelse dit Hoved."

„Store Konge," svarede Beschen, „hør nu med forstandigt Sind paa min Tale. Vildsvinene kan forsvare sig med deres Tænder og Løverne med deres Kløer, og Heltene kan bekæmpe deres Fjender med Sværd og Pil og Bue. Men Kampen er ikke lige, naar den ene staar med bundne Hænder og blottet Hoved, den anden er dækket af en Pansersærk af Staal. Hvis Du vil, at jeg skal vise min Tapperhed overfor denne Skare, befal da, at man skal give mig en Hest og en vægtig Kølle, og udvælg tusinde tyrkiske Ryttere, og hvis jeg da lader en eneste af disse tusinde blive ilive paa Valpladsen, saa skal Du ikke kalde mig en Mand."

Afrasiab saa til Gersevez, da han hørte disse Ord, og sagde:

„Ser Du ikke, at denne Ildgærningsmand pønser paa mere ondt imod mig? Bind ham paa Hænder og Fødder, befal, at der skal oprejses en Galge foran Døren, saaledes at man fra alle Sider kan komme hen til den. Klyng den ulykkelige levende op, og lad os saa ikke mere høre Tale om ham. Siden tænker jeg ikke, at nogen Iraner vil vove at vende sit Blik mod Turan."

De slæbte Beschen bort fra Afrasiab; hans Hjærte var fuldt af Kval og hans Øjne fulde af Taarer, og han sagde:

„Hvis Gud har bestemt, at jeg skal omkomme ynkeligt, saa frygter jeg ikke Galgen og Døden, men jeg frygter for, at man skal dadle mig efter min Død. Ve mig! mine Fjender vil glæde sig, naar deres onde Ønsker over mig gaar i Opfyldelse. Ve mig! aldrig skal jeg gense Kongernes Konge og Gev. Ve mig! langt borte er de tapre Helte. Du Stormvind! far til Iran og bring

den ædle Konge Bud fra mig; sig ham, at Beschen er i Nød, at hans Legeme er i Løvens Kløer. Sig til Guderz, Keschvads Søn, at mit Heltery har forladt mig ved Gurgins Brøde. Sig til Gurgin: ‚Du taabelige Mand! hvorledes vil Du forsvare Dig mod mig i den anden Verden?'"

Piran gaar i Forbøn for Beschen hos Afrasiab.

Men Gud forbarmede sig over den unge Beschen. Man var just ved at grave et Hul til at plante Galgen i, da Piran viste sig i det fjærne. Da han kom derhen og saa Vejen fuld af bevæbnede Turanere og en høj Galge oprejst, hvorfra en Strikke hang ned, spurgte han dem, hvem denne Galge var bestemt for. Gersevez svarede, at den var til Beschen, der var kommet did fra Iran for at øve Fjendskab mod Kongen. Piran sporede sin Hest og red hen til Beschen, der stod der tungsindig og nøgen, bagbunden, med tørre Læber og blege Kinder.

„Hvorledes er det gaaet til, at Du er kommet hid fra Iran for at miste Livet?" spurgte han.

Beschen fortalte ham hele sin Historie. Piran ynkedes over ham og udgød Taarer; og han befalede, at man skulde opsætte Henrettelsen en Stund. Han sporede sin Hest og ilede til Turans Konge, og han stillede sig foran Tronen som en ædel Destur[6]) og en god Raadgiver. Fyrsten smilede og sagde:

„Sig frem, hvad Du ønsker. Vil Du have Guld eller Ædelstene eller Herskermagt eller Soldater? Jeg vil ikke nægte Dig nogen af mine Skatte."

Da den kongetro Piran hørte disse Ord, kyssede han Jorden og rejste sig atter op, idet han sagde:

„Gid Du evig maa herske, og gid Lykken ikke tage Bo andre Steder end paa din Trone! Du prises af alle Jordens Konger, og den straalende Sol velsigner Dig. Ved din Lykke besidder jeg alt, hvad jeg behøver af Heste og Mænd og Magt, og jeg ønsker intet for mig

selv. Har jeg ikke mangen Gang givet Dig gode Raad i mangen Sag? Har Du glemt Gev og Høvdingenes Høvding, den vældige Rustem? Mindes Du ikke de Ulykker, som Iranerne har bragt over Turans Lande? Søger Du nu Kamp midt under Freden? Vil Du indaande den giftige Roses Duft? Hvis Du udgyder Beschens Blod, vil Hævnens Støvskyer hvirvle over Turan, og Du vil bringe Ulykkens Træ til at bære Frugt. Ingen kender bedre end Du Gev og den frygtelige Krokodille Rustem, saa vel som Guderz, Keschvads Søn, Manden med Staalkløerne, som vil paaføre os Krig for at hævne sin Sønnesøn."

Saaledes søgte han at gyde Vand i den flammende Ild. Afrasiab svarede:

„Ser Du ikke, at Beschen har vanæret min Datter og bragt Skændsel over mit gamle Hoved? Hvis han beholder Livet, vil der fra alle Sider løfte sig Røster imod mig, og Vanære og Smærte vil være vor stadige Lod."

„Du har Ret, o Konge!" svarede Piran, „Du stræber kun efter at holde dit Navn i Ære. Men lad os bedække ham med tunge Lænker, saa at han maatte foretrække Galgen og Døden. Det vil tjene Iranerne til Advarsel, saa at de aldrig mere vil vove at gøre os noget ondt."

Kongen saa, at hans Ord var oprigtige, og handlede efter hans Raad. En vís og ædel Destur er en straalende Pryd for Kongernes Troner.

Afrasiab lader Beschen kaste i Fængsel.

Da sagde Kongen til Gersevez:

„Bind Beschens Hænder med Lænker og snør ham sammen med et græsk Tov, og kast saa den elendige ned i en Hule, hvor han hverken kan se Sol eller Maane. Bring paa Elefanternes Rygge en vældig Sten hid og tildæk med den Hulens Aabning, og lad ham blive der, til han af Pine har mistet Forstanden. Gaa endvidere

til den skamløse Menisches Hus med dine Ryttere; hun har vanæret sin Slægt, og derfor skal Du plyndre Huset og berøve hende Diademet. Riv Klæderne af hende og slæb hende nøgen hen til Hulen og sig: ‚se nu den Mand i Afgrunden, som Du har set paa din Trone; Du var hans Foraar, nu skal Du være hans Ulykkesfælle og hans Trælkvinde, nu da han sidder i det mørke Fængsel‘!“

Gersevez ilede afsted for at udføre Kongens onde Befaling. Han lod Beschen, Gevs Søn, slæbe fra Galgen og kaste bunden i Hulen. Han bandt ham fra Hoved til Fod med Jærnlænker, snørede ham sammen med græske Reb og lænkede hans Hænder, og med Staalhamre bankede Smedene tunge Nagler igennem Lænkerne. Hulens Aabning tillukkede de med en Sten. Derfra begav han sig til Pigens Slot med sine Soldater. Alle Skatte prisgav han til Plyndring, og Menische selv lod han slæbe uden Slør og med nøgne Fødder og blottet Hoved hen til Hulen, badet i Taarer. Og han sagde til hende:

„Her er dit fremtidige Hjem; som en Trælkvinde skal Du evig være bundet til dette Sted.“

Jamrende vandrede hun om i Ørkenens Sand, men da en Dag og en Nat var forløbet, gik hun hen til Hulen og borede en Aabning derind, saa stor at en Haand kunde presses derigennem. Og saa snart Solen tittede frem over Bjærgene, gik Menische fra Dør til Dør og tiggede Brød sammen. Hele den lange Dag gik hun saaledes omkring, og hvad hun fik, det stak hun grædende ind ad Aabningen til Beschen.

Gurgin vender tilbage til Iran og giver en løgnagtig Fremstilling af, hvad der er hændet Beschen.

Da Gurgin havde ventet i en Uge, og Beschen ikke kom tilbage, begyndte han under hede Taarer at søge

efter ham. Han angrede nu, at han havde bragt Ulykke over sin Fælle, og ilede til det Sted, hvor Beschen var forsvundet. Men han gennemvandrede hele Skoven uden at finde ham. Pludselig fik han i det fjærne Øje paa Beschens Hest, der kom tilsyne paa Flodbredden med sønderrevne Tøjler og nedhængende Saddel. Og han indsaa, at Beschen var fortabt og aldrig i sit Liv vilde vende tilbage til Iran. Saa førte han Beschens Hest bort fra Sletten og ind i sit Telt og ventede dér endnu en Dag, og derefter ilede han til Irans Land uden at finde Hvile hverken Nat eller Dag.

Da Kongen hørte, at Gurgin kom tilbage, uden at Beschen var med, talte han ikke derom til Gev, fordi han først vilde udspørge Gurgin. Men Gev fik paa samme Tid Nys om sin tapre Søns Forsvinden, og han ilede ud af Huset, ud paa Vejen, beklemt om Hjærtet og badet i Taarer. Grebet af Hævnlyst befalede han, at man skulde sadle Keschvads Hest, og da han havde besteget den, fór han afsted som Vinden.

„Gurgin har i Løndom øvet en ond Gærning mod min Søn,“ sagde han til sig selv; „hvis jeg ser, at Beschen ikke er med, vil jeg øjeblikkelig hugge Hovedet af Gurgin.“

Saa snart Gurgin fik Øje paa ham, steg han af Hesten og gik hen til ham. Han væltede sig i Støvet med forkradsede Kinder og blottet Hoved og sagde:

„Du ædle Kriger, Irans Hærfører, Kongens tro Høvedsmand! hvorfor kommer Du mig imøde med taarefyldte Øjne? Du skulde ikke forøge min Sjæls Kummer. Men vær ubekymret. thi din Søn er ilive, ingen Ulykke er sket, og jeg skal lede Dig paa hans Spor.“

Men da Gev saa sin Søns Hest, der var bedækket med Støv og vaklede som en beruset, faldt han til Jorden, ude af sig selv af Smærte; han begravede sit Hoved

i Støvet, sønderrev sin Ridderklædning og rev Haarene af sit Hoved.

„Du Himlens Skaber!“ raabte han, „Du, som har gydt Forstand og Kærlighed i mit Hjærte; nu, da Du har berøvet mig min Søn, nu var det vel, om Du ogsaa overskar min Livstraad. En ond Skæbne har skilt mig fra ham, og jeg er blevet tilbage i Dragens Gab.“

Og han vendte sig til Gurgin og sagde:

„Sig mig, hvorledes det er gaaet til fra Begyndelsen af. Hvilken Dev[7]) har mødt ham paa Sletten og styrtet ham i Ulykke og Undergang? Hvorledes har Du fundet den herreløse Hest? og naar har Du forladt Beschen?“

Gurgin svarede: „Vi red herfra for at kæmpe med Vildsvinene, og da vi nærmede os Irmans Land, saa vi en stor Skov. Vi lagde kampberedte vore Lanser an og opløftede et Krigsskrig i Skoven. Vildsvinene kom imod os som nedstyrtende Bjærge, ikke enkeltvis, men i Flok fra alle Sider. Vi sloges som Løver den hele Dag, og vore Hjærter blev trætte af Kampen; som Elefanter styrtede vi løs paa dem, kastede dem til Jorden og udrev deres Tænder. Saa tog vi atter Vejen til Iran, glade i Sindet og fulde af Jagtiver. Et Vildæsel kom forbi os paa Sletten, og skønnere Dyr saa man aldrig; dets Hals var kraftig som en Løves, og det ilede fort som Vinden; man skulde tro, at det var af Rakhsch's ædle Stamme. Beschen kastede sin Lasso over dets Hoved, Æslet fór afsted og Beschen bag efter, og under det vilde Løb hvirvlede Støvet op som en Røgsky fra Sletten; Jorden saa ud som et bølgende Hav, og baade Forfølgeren og det forfulgte Dyr forsvandt. Jeg fulgte deres Spor over Bjærg og Dal, til min Hest blev dødtræt. I den hele vide Verden saa jeg intet til Beschen, jeg fandt kun hans Hest, som slæbte den tomme Saddel efter sig. Mit Hjærte nagedes af Bekymring for ham. I lang Tid blev jeg paa Sletten og søgte ham forgæves overalt, men saa

vendte jeg fortvivlet tilbage. Det vilde Æsel maa have været selve den hvide Dev [8])."

Da Gev hørte denne Tale, forstod han, at det var ude med hans Søn. Men han mærkede, at Gurgins Tale var forvirret, hans Øjne mørke og skulende og hans Kinder blege af Frygt for Kongen, at hans Legeme skælvede, og Forbrydelsen havde Bo i hans Hjærte. Da fristede Ahriman ham, han vilde hævne sin ædle Søn, om han end selv skulde høste Vanære deraf. Men atter tænkte han ved sig selv:

„Hvad Gavn kan jeg have af at dræbe ham? derved vilde jeg kun glæde den onde Ahriman. Beschen har jo ingen Nytte af hans Død, jeg maa søge en anden Udvej. Det vil altid være en let Sag at tage Hævn, thi ingen Mur staar imellem mit Spyd og ham. Jeg vil forebringe Kongen hans Ord; da skal Gurgins Brøde blive aabenbar."

Og han raabte med høj Røst til Gurgin:

„Du onde, brødefulde Mand! Du har dræbt min elskede Søn, min lysende Maane. Det er din Skyld, at jeg nu maa vandre rastløs over Jordens Kres for at søge et Middel mod min Ulykke. Rør Dig ikke af Stedet, før jeg har set Kongen. Siden skal jeg tage Hævn med Sværdet i den altskuende Guds Navn."

Gev fører Gurgin for Kongen.

Han traadte frem for Kongen med Taarer i Øjnene og Had i Hjærtet og sagde:

„O Konge, gid Du bestandig maa leve i Fryd og Glæde! Jeg havde en ung Søn, for hvis Liv jeg skælvede baade Dag og Nat. Nu er Gurgin kommet hjem fra Rejsen, han fører afsindig Tale, og hans Sjæl rummer kun Forbrydelse. Han bringer onde Tidender om min Søn, den navnkundige, den ædle, min egen Destur. Hvis vor Fyrste vil finde Sandheden i denne Sag, maa han

betragte den med al sin Skarpsindighed, og saa maa han yde mig Retfærdighed, thi Gurgin har gjort mig ussel og elendig i Verden."

Kongen blev rørt over Gevs Hjærtesorg, og hans Sind blev tungt af Bekymring for Beschen. Dog sagde han til Gev:

„Vær uden Frygt, og klag ikke, thi jeg har nu faaet at vide af Mobederne[9]), at jeg inden ret længe skal drage bort med mine iranske Riddere for at føre Krig med Turan. I Kampens Hede vil Beschen nok være tilstede, og han vil slaas med djævelsk Raseri."

Gev gik bort fuld af Sorg og Smærte.

Da Gurgin kom frem for Kongens Trone, var alle Heltene af Frygt for Beschens Skæbne gaaede bort sammen med Gev. Gurgin kyssede Jorden og velsignede Kongen, og idet han lagde de diamanthaarde Vildsvinetænder foran Tronen, sagde han:

„Gid Du, Kai Khosru, altid maa faa Sejr, og gid hver af dine Dage maa være som en Nytaarsfest."

Kongen betragtede Tænderne og spurgte saa:

„Hvorledes er Rejsen forløbet? Hvorledes er Du blevet skilt fra Beschen, og hvilken Ulykke har Ahriman bragt over hans Hoved?"

Ved at høre disse Ord stod Gurgin forvirret, hans Tale var forstyrret, fordi hans Sjæl var brødefuld, hans Kinder var gustne, og hans Legeme skælvede af Frygt, og han talte en Mængde usammenhængende Ord om Skoven og Vildæslet og Engen. Da blev Kongen vred og drev ham bort fra sin Trone.

„Hvis Du ikke var saa ilde berygtet," sagde han, „og hvis Gud ikke havde bestemt en ussel Død for Dig, saa vilde jeg give Befaling til, at man skulde hugge Hovedet af Dig, som af en af Ahrimans Fugle."

Kai Khosru befalede en Smed at spænde ham i tunge, vel tilnaglede Lænker. Dernæst sagde han til Gev:

„Vær ved frisk Mod. Søg din Søn overalt og sky ingen Anstrængelser. Jeg vil sende mange krigsvante Riddere ud i alle Retninger. Vent da blot til Maaneden Ferverdin[10]), naar vor tilbedte Sol gløder over Verden, naar Haverne pranger med Roser, og Vinden strør Roser over dit Hoved; saa vil jeg hente mit Verdensbæger. Jeg vil staa andagtsfuld for Guds Aasyn, og naar de syv Keschver spejler sig i Bægret, vil jeg se alle Lande og alle Egne, og jeg vil sige Dig, hvor Beschen er.“

Da Gev hørte disse Ord, blev han glad, og Bekymringen for hans Søn forlod ham. Han smilte og velsignede Kongen:

„Gid Du maa herske evig over hele Jorden, gid den høje Himmel opfylde alle dine Ønsker, og de ondes Øjne aldrig skade Dig.“

Gev forlod Kai Khosrus Trone og sendte hurtig Riddere ud i alle Retninger for at søge efter Beschen over hele Verden og maaske finde Spor af ham. Men de gennemvandrede alle Egne af Iran og Turan uden at finde noget Spor.

Kai Khosru ser Beschen i sit Verdensbæger.

Da den glade Nevruz var kommet, da længtes Gev efter, at Kongen skulde se i sit Lykkebæger. Kai Khosru blev beklemt om Hjærtet ved at se Gevs udtærede Kinder; han iførte sig en græsk Kappe og gik ud for at staa Ansigt til Ansigt med Herren. Han bad den miskundelige Gud om Kraft og naaderig Støtte og Hjælp mod Ahriman. Saa besteg han atter sin Trone og satte Kongekronen paa sit Hoved. Bægret tog han i Haanden, han stirrede ned i det og saa alle de syv Keschver. Alt viste sig for ham paa een Gang, lige fra Fiskens til Vædderens Tegn, baade Saturn og Jupiter og Mars og Løvens Stjærnebillede, baade Sol og Maane og Venus og

Merkur. Hele Fremtiden saa han deri, den trolddomskyndige Verdenshersker.

Han betragtede de syv Keschver for at finde Spor af Beschen, og da han kom til Kergesarernes Keschver[11]) saa han ham ifølge Guds Bestemmelse; han saa ham ligge i denne Afgrund bunden med tunge Lænker og ønskende sig Døden for at blive befriet fra sine Lidelser, og en Pige af kongelig Byrd tjente ham som en Slavinde.

Og Kongen vendte sig mod Gev med et Smil, som oplyste Tronsalen.

„Vær glad," sagde han, „thi Beschen er ilive. Bryd Dig ikke om, at han er i Fængsel og Lænker, hans Liv er dog bevaret, og han har ingen Skade lidt. Beschen ligger bastet i Turan, og en højbaaren Pige betjener ham. Han tør ikke haabe paa at gense sin Slægt og sine kære, han hentæres af Sorg og skælver som en Æsp. Han udgyder Taarer som en Foraarsregn og foretrækker Døden for at leve i den Tilstand. Hvem vil nu spænde Sværd om Lænd og drage afsted for at hjælpe ham? Hvem vil vove sig ind i Dragens Gab? Hvem vil befri ham fra denne Pine? . . . . Rustem er Manden, Rustem med den skarpe Klo, han, som henter selv Krokodillen op fra det dybe Hav. Spænd dit Bælte og drag til Nimruz[12]); und Dig ingen Hvile Dag eller Nat. Du skal bringe Rustem et Brev fra mig; men tal ikke et Ord om Sagen paa Vejen. Jeg vil stævne ham til mig og give ham Underretning om Tingenes Tilstand, og jeg vil gøre din Pine kort.

Kai Khosru skriver til Rustem.

Kongen kaldte en Skriver til sig og befalede ham at skrive følgende Brev til Rustem:

„Du tapre Høvdingsøn, Du som hæver dit Hoved op over Jordens Kres! Du er mig et levende Minde om

dine Forfædre; bestandig er Du rede til Kamp, Du Fyrsternes Ven og Kongernes Støtte. Du har Vilje til at hjælpe enhver, der er stedt i Nød. Tigeren staar tilbage for Dig i Mod, og i Havet brøler Krokodillen af Frygt for Dig. Mange Fjender har mistet Livet for din Haand, og mange Lande har Du lagt øde. Alle de onde Troldmænd har Du knust med din Kølles Slag, og straalende Glans har Du lagt om Kongernes Kroner. Bærer ikke baade Afrasiab og Kinesernes Konge dit Navn indridset i deres Seglringe? Du er den, der sprænger alle Lænker, Du er en Lykkens Himmel for Kaianiderne. Gud har givet Dig en Elefants Styrke, en vældig Arm og en tung Haand og en ædel Herkomst, for at Du skal gribe den betrængtes Haand og drage ham op af Afgrunden.

Aldrig før har de djævelske Turanere vovet at tilføje Guderz' Slægt en saadan Forsmædelse som nu. Paa Dig stoler Guderz og Gev, thi i den hele Verden er Du Tidens vældigste Kæmpe. Du maa ikke undslaa Dig ved dette Foretagende, men forlang blot saa meget, Du vil, af Mænd og Skatte. Gev havde kun denne ene Søn, hans Alderdoms Støtte; og Gev staar min Trone nær, han er min Ven, som han har været mine Forfædres Ven.

Naar Du har læst dette Brev, tøv da ikke, men rejs Dig og il til mig med Gev for at lægge Raad op med os om stort og smaat i denne Sag. Foretag alt, hvad der er fornødent; maatte Du blot befri Beschen fra hans Fængsel!"

Gev bringer Rustem Kai Khosrus Brev.

Da Kai Khosru havde sat sit Segl paa Brevet, tog Gev det og hilste Kongen. Straks begav han sig hjem og forberedte sig i Hast til sin Seistansfærd. Alle sin Slægts Riddere lod han sætte sig til Hest, og han befalede sig Gud i Vold og red ud i Ørkenen i Retning af

Hirmend[13]). Afsted gik det over Bjærge og Sletter, thi hans Hjærte var forpint, og han higede fremad.

Da Skildvagten saa ham fra sin Udkigspost, opløftede han et Raab henimod Zabulistan:

„En Rytter nærmer sig Hirmend omgivet af en stor Skare. En straalende Fane vajer bag hans Ryg, og han holder et kabulisk Sværd i Næven.“

Destan, Sams Søn, hørte Skildvagtens Raab. Han lod sin Hest sadle, gav den af Sporerne og red de kommende imøde; han kunde jo ikke vide, om det var Fjender. Da han saa Gev med blegt Ansigt, gik han forbavset hen til ham; han tænkte ved sig selv, at der maatte være tilstødt Kongen noget, siden Gev kom som Sendebud fra Iran.

Da Høvdingen og hans Folk var komne helt hen til Destan, hilste de ham. Han spurgte Iranerne, hvorledes det stod til med Kongen og de store og Turanerne, og Gev bragte Destan Hilsen fra Kongen og de ædelbaarne tapre Mænd og fortalte ham, at hans Hjærte var sorgfuldt, fordi han havde mistet sin Søn. Og han spurgte videre efter Tehemten. Zal sagde, at Rustem var draget ud for at jage vilde Æsler, men han vilde komme tilbage, naar Solen gik ned.

„Bliv nu her,“ sagde han, „indtil Rustem kommer, og tilbring Dagen hos os i Fryd og Glæde.“

De gik begge til Zals Palads, optagne af deres Samtale. Og da Gev var traadt ind i Slottet, kom Tehemten tilbage fra Jagten. Gev red ham imøde, sprang af Hesten og hilste ham. Hans Hjærte var fuldt af Ønsker, og Taarerne strømmede fra hans Øjne ned over Kinderne som to Floder.

Da Rustem saa Gev saa beklemt om Hjærtet, tænkte han ved sig selv: „O Gud! det er ude med Iran, og den store Konge er død!“

Han sprang af Hesten og trykkede Gev til sit Bryst

og spurgte ham ud om den kronbærende Kai Khosru, om Guderz og Tus og Gustehem og alle Krigsheltene, store og smaa, om Schapur og Rehham og Beschen, om Ferhad og Gurgin og dem alle sammen. Men næppe hørte Gev Beschens Navn, før han udstødte et Smertensskrig.

„Du velsignede,“ sagde han, „Du største af alle Jordens store! Synet af Dig, dine venlige Spørgsmaal og din Tale har gjort mig glad. De har det godt, alle de, som Du nævnte, og jeg bringer Dig Hilsener og gode Tidender fra dem alle — undtagen fra Beschen. Ser Du ikke, hvad den onde Skæbne har bragt over mit graa Hoved? Jeg havde i Verden kun en eneste Søn, han var mit elskede Barn og min tro Raadgiver. Han er forsvundet for mine Øjne, og aldrig har en saadan Sorg ramt min Slægt. Som en afsindig søgte jeg Dag og Nat over den hele Verden efter et Spor af Beschen. Men paa Dagen Hormuz i Maaneden Ferverdin, Kaianidernes Festdag, saa Kongen i sit Verdensbæger, og i Turan fandt han ham hensmægtende i tunge Lænker. Og da han havde vist mig min Søn i Bægret, sendte han mig til Dig. Nu kommer jeg med gule Kinder og hvide Øjne, men med Hjærtet fuldt af Haab, thi i Dig har jeg altid set den bedste Hjælper i Verden; Du er den, der spænder Bæltet for at staa den nødlidende bi.“

Saaledes talte han. Hans Øjenvipper hang fulde af galdegule Taarer, og han drog et dybt Suk. Saa overgav han Rustem Brevet og fortalte alt, hvad Gurgin havde gjort. Og Rustem udstødte Klageraab over Beschens Skæbne, thi hans og Gevs Familier havde i lang Tid været forbundne med hinanden; Gevs Hustru var den stolte Rustems Datter og Beschen saaledes hans Dattersøn, og Rustem havde ægtet Gevs Søster, som havde født ham en Søn, den heltemodige Feramurz. Og han sagde til Gev:

„Vær uden Bekymring, thi Rustem vil ikke tage Sadlen af sin Rakhsch, før han har grebet Beschen ved Haanden, sprængt hans Lænker og brudt hans Fængsels Porte. Ved den Kraft, som Gud har skænket mig, vil jeg opfylde Kongens Befaling og drage ham ud af Afgrundens Mørke.“

Rustem gør Gilde for Gev.

Derefter gik de til Rustems Slot, idet de raadslog om Rejsen. Rustem sagde:

„Jeg forstaar din Sorg og din hele Færd. Du har paataget Dig Rejsens Besvær, Du er redet hid ad den trange Vej. Jeg er glad over at se Dig, men bedrøvet for Beschens Skyld. Ikke saaledes ønskede jeg at se Dig, sorgfuld og knuget under Skæbnens Slag. Jeg vil adlyde Kongens Vilje, som han har skrevet mig til, og jeg vil begive mig afsted. Al min Umage vil jeg anvende paa denne Sag, hvis Gud den ophøjede lader mig leve; for at frelse Beschen vil jeg uden at beklage mig ofre mit Liv, mine Mænd og mine Skatte. Jeg vil rive ham ud af Lænkerne og den sorte Afgrund og sætte ham paa Tronen ved Kongens Side. Men hvil Dig nu tre Dage i mit Hus og vær glad, drik Vin og kast al Bekymring bort; thi vore Familier har altid været forbundne, vore Skatte er fælles, vore Legemer og vore Sjæle er ét. Paa den fjerde Dag vil vi drage til Irans Land og følge den Befaling, som de tapres Konge har givet os.“

Da Rustem havde talt saaledes, sprang Gev op og kyssede hans Hænder, hans Hoved og hans Fødder, velsignede ham og sagde:

„Gid Du altid maa besidde Mod og Kraft som en Elefant og Visdom som en Mobed, og gid alt godt maa blive Dig til Del, thi Du har renset mit Hjærte for Sorgens Rust.“

Da befalede Rustem sin Hushovmester, at han skulde stille Bordene frem og sammenkalde alle Stormændene og de vise. Zevare og Feramurz, Rustems Broder og Søn, og Destan og Gev satte sig ved Høvdingens Bord, og medens de frydede sig ved Vinen, traadte Sangere og Musikanter ind i den med Ædelstene prydede Sal. De hævede Bægrene med den rubinrøde Vin og drak til Lutens Klang. I tre Dage drak de Vin i Rustems Slot og tænkte ikke paa at fremskynde Rejsen.

Rustem indfinder sig hos Kai Khosru.

Den fjerde Dag gjorde de Forberedelser til Rejsen. Alle de stolte Riddere fra Rustems Land mødte udenfor hans Dør. Selv besteg han Rakhsch, spændte sit Bælte, klædte sig i en græsk Kappe og spændte sin Bedstefaders Kølle fast paa Sadlen. Rakhsch's Hovslag drønede mod Himlen, og Kroneuddeleren Rustem hævede sit Hoved højere end Solen. De tog med sig alt, hvad der var værd at tage med, og lod Feramurz blive tilbage i Zabul, men Rustem selv og Gev red med 100,000 udvalgte Mænd af Krigernes Skarer henimod Irans Land. De ilede rask afsted med Hævnlyst i Hjærterne.

Da Rustem naaede Iran og fik Øje paa Kai Khosrus Palads, da blæste en behagelig Vind Himlens glade og venlige Hilsener hen til ham. Gev nærmede sig ham og sagde:

„Jeg skal nu ride i Forvejen og underrette Kongen om, at den uforlignelige Rakhsch har gennemvandret hele Vejen.“

Og Rustem svarede: „Gaa og vær glad, og meld Kongen, at han skal lade al Bekymring fare.“

Gev gik frem for Kai Khosru, hilste og priste ham.

„Hvor er Rustem?“ spurgte Kongen, „og hvorledes er Rejsen gaaet?“

Gev svarede: „Berømte Konge, Sagen er gaaet ganske

efter Ønske. Rustem har ikke vægret sig ved at lyde din Befaling. Da jeg havde givet ham dit kongelige Brev, gned han det mod sine Øjne og sit Ansigt. Han bandt sin Hests Tøjler til min som en tro Tjener af Kai Khosru. Jeg er redet to Dagsrejser forud for ham for at bringe min Konge den gode Tidende.

Kai Khosru befalede sine Raadgivere, Prinserne og Heltene at gaa Rustem imøde med en Skare Soldater; thi han kom jo hid paa Kongens Befaling.

Man underrettede Guderz, Keschvads Søn, og Prins Tus af Nuders Slægt og Ferhad om Rustems Komme. Og en Mængde af de stolte Helte, de køllebærende, Fjendernes Drabsmænd, rejste sig, som det var Skik i Kai Kavus' Tid, og beredte sig til at gaa ham imøde. Verden blev mørk af Støvet, som hvirvledes op under Hestehovene, Hestene vrinskede, og Fanerne vajede. Da de mødte Rustem, gik de henimod ham tilfods og hilste ham, og Rigspehlevanen sprang af Hesten og spurgte dem ud om Kongen, om den glødende Sol og den straalende Maane. Saa satte Rustem og de andre Helte sig igen til Hest og red afsted, straalende som Azerguschasp [14]).

Da Rustem stod for den folkekære Konge, hilste han ham og sagde:

„Gid Hormuzd lade Dig blive bestandig paa Tronen, og gid Bahman beskytte din Trone og din Krone, gid Ardibehischt vaage over Dig Aar for Aar tillige med Bahram og Tir, gid Schahrir give Dig Sejr og Storheds Ry og Glans og Tapperhed, og Sipendarmed beskærme Dig. Gid Dei og Ferverdin være Dig naadige og det ondes Dør være lukket for Dig. Gid ogsaa Aban gøre dine Bedrifter straalende, og den omdrejende Himmelhvælving være din Slave. Gid Murdad vogte dit Kvæg. Gid Du altid maa være lykkelig, og din Æt nyde Berømmelsens Sødme, og gid Khordad gøre dit Land lykkeligt“ [15]).

Saaledes velsignede Rustem Kongen; men denne lod ham tage Plads ved sin Side og sagde:

„Du er Verdensherskernes Pehlevan, Kongernes Udvalgte og Hærenes Værn, Du er Irans Beskytter og Soldaternes Tilflugt. Hvorledes gaar det Zevare og Feramurz og Destan, Sams Søn? er de lykkelige og glade?"

Rustem kastede sig ned og kyssede Tronen, idet han svarede:

„Ved din Lykke er de alle tre lykkelige. Held den, hvem Kongen mindes!"

Kai Khosru holder Fest med Høvdingene.

Slotshøvedsmanden aabnede Døren til de kongelige Haver og befalede, at man skulde bringe den gyldne Krone og Tronen ud under Rosentræerne og brede herlige Tæpper over Havens Gange. Og Haven straalede som en Lampe. De opstillede et skyggefuldt Træ ved Siden af Tronen; dets Stamme var af Sølv og dets Grene af Guld og Rubiner og prydede med skønne Ædelstene af alle Farver. Dets Frugter var Oranger og Kvæder, der var hule indvendig og fyldte med Moskus opløst i Vin, og hvis Skaller var gennemborede. Og den, som Kongen gav Plads ved sin Side paa Tronen, han vilde blive vædet med denne Moskus, som Vinden fik til at flyde ud.

Kongen kom og satte sig paa Guldtronen, og Moskusvandet dryppede fra Træet ned paa hans Hoved. Mundskænkene stod foran ham med juvelbesatte Diademer paa og guldbroderede Brokadesdragter og kinesiske Kapper, med glade Hjærter og med Vin i Haanden og rødmussede Kinder, men endnu var de ikke berusede. De afbrændte Aloe og spillede paa Lut.

Kongen kaldte Rustem til sig, lod ham tage Plads paa Tronen under Træet og sagde til ham:

„Du Irans Skjold mod alt ondt, Du, der breder dine

Vinger ud som en beskyttende Simurgh, Du kender jo Guderz' Æt og dens Bedrifter. Aldrig før har en slig Sorg ramt denne Slægt; thi hvad er vel værre end Sorgen over en tabt Søn? Hvis Du ikke vil arbejde for denne Sag, saa ser jeg ingen Hjælp i Verden. Il altsaa Beschen til Hjælp, ham, hvem Ulykken har ramt i Turans Land. Tag alt, hvad Du behøver af Heste, Vaaben, Mænd og Skatte."

Rustem svarede: „Berømmelige Konge, gid dine Fjenders Hjærter maa fortæres af Ild! Du er Kongernes Konge og Høvding, Verdens Konger er som Støv for dine Fødder. Min Moder har født mig til at lide Trængsler for din Skyld, vær derfor blot rolig og tilfreds. Jeg har revet Hjærtet ud af Livet paa Mazenderans Djævle — ved din kongelige Glans og med min tunge Kølle. Om der end regner Ild ned fra Himlen, naar jeg gaar for at hjælpe Gev, vil jeg ikke ænse det. I Tillid til din Lykke vil jeg udføre Hvervet, og jeg bryder mig hverken om at have Høvdinge eller Folk med mig."

Da Rustem havde talt saaledes, velsignede Guderz og Gev ham, og Feriburz og Ferhad og den kække Schapur og alle Hærens Stormænd. Og de drak den kongelige Vin, og i deres Fryd var det, som om Foraarets Dør aabnede sig for dem.

Rustem gaar i Forbøn for Gurgin hos Kongen.

Da Gurgin hørte, at Tehemten var kommet, tænkte han, at hans Lidelsers Tid var forbi. Han sendte Bud til Rustem med de Ord:

„Du hæderkronede, navnkundige Mand! hvis Du ikke tager min Tale ilde op, vil jeg nu fortælle Dig min Sag. Se blot, hvorledes den hvælvede Himmel har behandlet mig; den har ført mig ad Mørkets Vej, thi saaledes stod det skrevet, og hvad der skulde ske, er sket. Jeg vil gaa i Ilden for Kongen, hvis jeg faar Tilgivelse for min

Synd; og hvis Du vil gaa i Forbøn for mig hos Verdensherskeren, skal jeg følge Dig, rask som et vildt Daadyr, til Beschen og kaste mig i Støvet for ham."

Da Rustem hørte dette Budskab, sukkede han dybt; han blev forvirret over Gurgins Smærte, og dennes taabelige Ønske pinte ham. Og han sagde til Sendebudet:

„Vend tilbage og sig: ‚Du afsindige Forræder! Har Du ikke hørt, hvad Panteren sagde til Krokodillen i det dybe Hav: „Hvis Lidenskaben er stærkere end Forstanden, slipper man aldrig ud af dens Kløer; men den vise, som overvinder Lidenskaben, ham vil det gaa som den tapre Løve." Det sømmer sig ikke, at jeg opfylder dit taabelige Ønske og nævner dit Navn for Kai Khosru. Alligevel, da jeg ser Dig saa ulykkelig og nedbøjet, vil jeg bede Kai Khosru tilgive din Synd, og jeg vil atter lægge Straaleglans om dit Livs Maane. Hvis Beschen bliver befriet efter den retfærdige Guds Vilje, saa skal ogsaa Du være fri og frank, og Riddernes Hævn skal ikke ramme Dig. Men hvis jeg ikke finder ham, da vil den tapre Gev tage Hævn over Dig for sin ædle Søn.'"

Der gik nu en Dag og en Nat, uden at Rustem sagde et Ord til Kongen om denne Sag. Men da Solen paa den anden Dag lod sin Krone se og satte sig paa sin sølvstraalende Elfenbenstrone, omtalte Tehemten den ulykkelige Gurgin for Kongen. Han svarede:

„Jeg har svoret ved min Trone og mit Diadem, ved Bahram og Nahid[16]) og Sol og Maane, at jeg vil lade Gurgin undgælde derfor, hvis Beschen ikke slipper ud af sit Fængsel. Forlang alt, hvad Du vil, om det saa er mit Sværd og min Seglring, min Trone og min Krone, . . . kun ikke det."

„Ædle, berømmelige Hersker!" svarede Rustem, „hvis han ikke faar Kongens Tilgivelse, vil han miste Troen paa Gud. Du bør mindes hans tidligere Bedrifter, hvor heltemodigt han bestandig har kæmpet. Om Kongen

tilgav ham for min Skyld, maaske da atter et Glimt af Helteryets Glans vilde skinne over ham."

Den sejrrige Konge tilgav ham for Rustems Skyld, og man befriede ham fra Lænkerne og det mørke Fængsel.

Rustem forbereder sig til Toget.

Siden sagde Kongen til Rustem: „Da Du nu vil drage afsted til denne Hævnkrig, forlang saa saa meget, Du vil, af Skatte og Soldater, og hvem Du vil have med Dig. Jeg er bange for, at den elendige Afrasiab snart vil udøse Beschens Blod; thi han er en skamløs Skurk, og onde Djævle har lært ham Trolddomskunster og Svig."

Rustem svarede: „Den Sag vil jeg forberede i Hemmelighed. List er Nøglen til Beschens Fængsel, og man maa ikke overile sig. Forklædte som Købmænd vil vi drage afsted og taalmodig vente i Turan paa det rette Øjeblik, thi det er nu ikke Tiden til at bruge Kølle, Sværd og Spyd. Men vi maa have mange Ædelstene og meget Guld og Sølv og tillige Tæpper og Klæder."

Da Kai Khosru hørte Rustems Ord, befalede han, at man skulde bringe Skattene frem fra det gamle Skatkammer. Og Kongens Skatmester aabnede Kisterne og fyldte Tronsalen med Penge og Ædelstene. Tehemten gennemsaa det alt sammen og valgte deraf, hvad han behøvede. Han belæssede ti Kameler med Kostbarheder og hundrede Kameler med Tøjer og Husgeraad. Og han sagde til Hushovmesteren:

„Udvælg af Hæren tusinde Ryttere. Desuden maa en Del af de vidtberømte, stolte, løvehjærtede Mænd gøre sig rede, nemlig Gurgin og Zenge, Schaverans Søn, og Gustehem, Krigernes Sværd; endvidere Guraze, Heltenes og Kongemagtens Værn, Rehham og den tapre Ferhad og den ubændig kække Aschkesch."

De arbejdede alle ivrigt og forberedte alt, hvad der var fornødent.

Rustem drager til Byen Khoten og træffer Piran.

Ved Nattetid spændte Heltene deres Bælter, og ved Morgengry, da Hanerne galede, bandt de Trommerne paa Elefanternes Sadler. Tehemten red frem som en slank Cypres med Køllen i Haanden og Lassoen over Sadlen. Han red bort fra Kongens Slot, idet han nedbad Himlens Velsignelse over hans Land. Hæren red bag ham og Høvdingene foran. Spyd og Sværd skulde vise dem Vejen, og de var rede til at vaske deres Hænder i Blod.

Da de naaede Turans Grænse, tog Rustem Høvdingene med sig, men befalede Hæren at blive dér og ikke forlade Stedet, om da den gode Gud sparede hans Liv; de skulde holde sig rede til Kamp og slibe Kløerne til det forestaaende Blodbad.

Rustem og Høvdingene klædte sig nu i Købmandsdragter og tog Bælterne af, og de vendte deres Fjed mod Turan, idet de dannede en Karavane med glimrende og vellugtende Sager. Der var prægtige Heste, der var ti Kameler belæssede med Juveler og hundrede Kameler fulde af Krigerdragter. Hestenes Bjælder larmede og klirrede som Tahmuraths [17]) Trompeter.

Her nær ved Turans Grænse laa der en By ved Navn Khoten, hvor Piran herskede. Men han var gaaet paa Jagt, og hans Slot var tomt. Da Rustem fik Øje paa Piran, Vise's Søn, der vendte hjem fra Jagten, overgav han sine Tjenere et Guldbæger fuldt af Ædelstene og to herlige Heste med gyldne Sadler. Selv ilede han i Forvejen til Piran og hilste ham. Og den almægtige Gud magede det saa, at Piran ikke genkendte ham.

„Sig frem, hvem er Du?“ spurgte han.

Rustem svarede: „For at drive Handel har jeg van-

dret den lange og besværlige Vej fra Iran til Turan; jeg køber og sælger alskens Ting. Under din retfærdige Beskyttelse vil ingen kunne skade mig, og det vil regne over mig med Juveler fra din Bevaagenheds Sky."

Derpaa skænkede han Piran Bægret med de kongelige Ædelstene samt de prægtige arabiske Heste, paa hvis Haar Støvet ikke kunde sætte sig fast, naar Vinden hvirvlede det op. Da Piran saa de Herligheder, der lod sig tilsyne i det straalende Bæger, talte han venligt til ham og lod ham tage Plads paa sin turkisbesatte Trone.

„Gaa kun rolig og fornøjet ind i Byen," sagde han; „jeg vil give Dig en Bolig i min egen Nærhed. Vær uden Frygt for dine Kostbarheder, thi ingen vil vove at yppe Strid med Dig. Gaa nu til min Søns Hus; jeg vil betragte Dig, som var Du af min egen Familie. Eller vælg Dig en Bolig efter dit eget Ønske, og jeg skal stille Skildvagter for din Dør."

Rustem valgte et Hus og indrettede sig dér et Magasin for alle sine Varer. Og det rygtedes hurtig, at der var kommet en Karavane fra Iran, og alle, der vilde købe Tæpper og kostbare Stene, gik til Pirans Hof.

Menische besøger Rustem.

Saasnart Menische fik Nys om Karavanens Ankomst, ilede hun til Byen. Med blottet Hoved og begge Øjnene fulde af Taarer kom Afrasiabs Datter til Rustem, hilste ham og sagde:

„Gid den høje Himmel opfylde dine Ønsker, og gid onde Øjne aldrig skade Dig; gid dine Forhaabninger ikke maa blive skuffede, da Du har underkastet Dig en saa lang Rejses Besværligheder. Held og Lykke over Iran! Hvad nyt ved Du om Kongens Helte, om Gev og Guderz og Irans Krigerskarer? Har I ingen Efterretning faaet om Beschen? vil hans Bønner ikke skaffe ham Hjælp? Hans Fødder er spændte i tunge Lænker, og

hans Hænder er bundne og naglede med Jærn. Bestandig holder hans Nød mig vaagen, og hans Klager kalder stadig Taarerne frem i mine Øjne."

Rustem skælvede ved hendes Tale og stødte hende bort fra sig, idet han udstødte et højt Raab.

„Gaa din Vej!" sagde han; „jeg kender hverken Kongen eller den unge Kriger, og jeg ved intet om Guderz og Gev. Du gør mig forstyrret i Hovedet med din Snak."

Hun saa paa Rustem og sagde grædende:

„Ædle Herre! det sømmer sig ikke for Dig at tale saa barsk til mig. Vil Du ikke svare mig, saa jag mig i det mindste ikke bort, thi mit Hjærte pines af Sorg. Er det saaledes Skik i Iran at glemme den, der er i Nød?"

Rustem sagde: „Du har forstyrret min Handel, derfor var jeg haard imod Dig. Vær ikke krænket over min Barskhed, thi jeg tænkte kun paa mine Forretninger. Og forresten bor jeg ikke i den Egn, hvor Kai Khosru befinder sig; jeg kender intet til Gev og Guderz og har aldrig været paa de Steder."

Han befalede, at man hurtig skulde sætte alle Slags Spisevarer frem for Staklen; og lidt efter lidt spurgte han hende ud:

„Hvorfor er Du saa ulykkelig? Hvorfor spørger Du mig om Iran og Kongens Trone?"

Menische svarede: „Fra Beschens Fængsel er jeg ilet hid med Sorg i Hjærtet for at træffe Dig. Men da jeg spurgte til Gev og den kække Guderz, udstødte Du et Krigsskrig imod mig. Frygter Du ikke den mægtige Guds Vrede? Jeg er Menische, Afrasiabs Datter; jeg er en Kvinde, hvem selv Solen aldrig har set nøgen. Nu er mine Øjne taarefulde og mit Hjærte betynget af Kval, og med blege Kinder gaar jeg fra Dør til Dør for at tigge Hirsebrød. Det er den Skæbne, som Gud har

beskaaret mig! Kan der tænkes nogen sørgeligere Lod? Hjælpeløs sidder Beschen i den dybe Afgrund, han ser ej Sol om Dagen og ej Maane om Natten, thi han er smeddet og naglet i svære Lænker. Hvis Du nu vender tilbage til Iran, saa maa Du spørge efter Guderz, Keschvads Søn; ved Kai Khosrus Hof træffer Du maaske Gev eller den vældige Rustem. Sig dem, at Beschen sidder i Fængsel, og at det vil være ude med ham, hvis de tøver."

„Skønne Pige," sagde Rustem, „hvortil denne Regn af Elskovstaarer? Hvorfor sporer Du ikke paa enhver Vis Rigets Ædlinge til at gaa i Forbøn for ham hos din Fader?"

Han befalede Kokken at bringe flere Fødevarer og stille dem frem for hende. Han lod bringe en stegt Fugl ganske varm og rullede den ind i Brød, og behændig som en Fe puttede han sin Ring derind. Saa gav han hende det hele og sagde:

„Bring det til Fængslet, thi Du er jo de ulykkeliges Beskytterinde."

Beschen erfarer Rustems Komme.

Menische ilede til Hulen med Spisevarerne i sin Favn, indsvøbte i et Tørklæde, og gav dem til Beschen. Han blev forbavset og raabte fra sit Fængsels Dyb til den skønne:

„Du kære, hvorfra har Du faaet de Spiser, som Du bringer mig? Megen Besvær og Møje har Du maattet lide for min Skyld, min kære, hjælpsomme Veninde!"

Menische svarede: „En stor Købmand er kommet med en Karavane fra Iran til Turan for at tjene Penge. Han er en ædel og forstandig Mand. En Mængde Ædelstene af alle Slags har han med sig, og han har opslaaet sin Bod foran Paladset. Han har givet mig dette Tørklæde fuldt af Mad og sagt, at jeg skulde bringe

det til den fangne Mand og hente mere, om han ønskede det."

Beschen pillede Brødet af. Hans Hjærte var fuldt af Haab, og dog skælvede han. Da fik han Øje paa den skjulte Ring, en Turkis, hvori Rustems Navn var ridset med en haarfin Skrift; og han lo kongeligt, saa hans Latter kunde høres gennem Hulens Aabning.

Menische undrede sig og tænkte, at kun en vanvittig kunde le saaledes, naar han laa bunden i det mørke Dyb; og hun spurgte:

„Hvorfor ler Du? Forklar mig din hemmeligheds-fulde Opførsel. Har Lykken maaske tilsmilet Dig?"

Beschen sagde: „Jeg har godt Haab om, at Skæbnen vil ophøre med at forfølge mig. Jeg vil fortælle Dig det hele fra Ende til anden, hvis Du vil tilsværge mig Tavshed. Thi selv om man syr en Kvindes Læber sammen, bliver hendes Tunge dog ikke tavs."

Ved disse Ord begyndte Menische at klage: „Ve mig! mine Dage svinder hen i Sorg, mit Hjærte er sygt, og mine Øjne græder bestandig. For Beschen har jeg ofret mit Hjærte og min Slægt, og nu handler han mod mig som mod en bagtalerisk Kvinde! Verden er sort for mig, og mine Øjne er hvide, thi Beschen fordølger mig sin Hemmelighed. Kun Du kender Sandheden, Du Verdens Skaber!"

„Du har Ret," sagde Beschen; „slet har jeg paaskønnet din ædle Iver. Nu skal jeg indvie Dig i Hemmeligheden, Du min tro Veninde og min forstandige Kammerat. Du maa raade mig i enhver Sag, thi min Forstand er forvirret af Smærten. Vid da, at denne Juvelhandler er kommet til Turan for min Skyld. Gud har forbarmet sig over mig, og maaske skal jeg gense Jordens vide Flade. Gaa hen til ham og sig: ‚Du Verdensfyrstens Pehlevan, Du som er saa venlig og saa rede til at bringe Hjælp! sig, er Du ej Rakhsch' Herre?'"

Hurtig som Vinden fløj Menische afsted og bragte Bud til Rustem. Og da Rustem hørte den skønnes Ord, forstod han, at Beschen havde aabenbaret det hele for den slanke Cypres, og han sagde:

„Gid Gud aldrig udrive Kærligheden til ham af dit Bryst, thi Du har lidt megen Kval og Sorg for hans Skyld i disse lange Dage. Sig ham, at den barmhjærtige Gud sender ham Rakhsch' Herre til Hjælp, at jeg er kommet fra Zabul til Iran og fra Iran til Turan, og at det er for hans Skyld, at jeg har gennemvandret den lange Vej. Naar Du har sagt det, bevar saa Hemmeligheden vel. Men nu skal Du om Dagen bære Brænde sammen fra Skoven, og ved Nattens Frembrud skal Du tænde et Baal."

Menische blev glad ved hans Ord, og al Sorg forlod hendes Hjærte. Hun ilede til Bjærgkløften, hvor den elskede sad, og sagde:

„Jeg har sagt, hvad Du bød mig at sige til den lykkelige, hæderkronede Rustem, og han svarede: ‚Beschen har gættet rigtigt. Og nu, da vi har fundet det rette Spor, skal han se Manddræbernes Sværdspidser, vore Kløer skal rive Jorden op, og højt mod Himlen skal jeg slynge den Sten, der dækker Fængslet.' Videre befalede han mig, naar det bliver mørkt, og Natten slipper ud af Solens Kløer, at tænde en Ild med bjærghøje Flammer, der kan gøre Nat til Dag og oplyse Hulens Indgang, for at han kan se denne og rette sine Skridt efter det skinnende Baal."

Da Beschen hørte dette, blev han fornøjet i sit Fængsel, og han vendte sig til Verdens Skaber:

„Du høje, miskundelige Gud! beskyt mig mod alt ondt og skaf mig Oprejsning overfor den, som har handlet uretfærdigt imod mig; thi Du kender mine Sorger og mine Pinsler. Maaske skal jeg atter se mit Hjemland, maaske min onde Stjærne vil vige fra mig. Du

min haardtprøvede Viv, Du som for min Skyld har ofret Liv og Sjæl og Gods og har opgivet din Krone og din Trone og alle dine Skatte, din Fader og din Moder, for Dig vil jeg staa med udstrakte Hænder som de fromme, naar de tilbeder Gud, — hvis jeg da slipper ud af Dragens Kløer. Paatag Dig da nu denne sidste Anstrængelse, thi deraf vil Du vinde Gods og Skatte."

Menische ilede rask afsted for at fælde Brænde. Hun fløj op i Træernes Grene som en Fugl. Og da Solen svandt for hendes Øjne, og Natten førte sine Hærskarer frem over Bjærgene, da hele Verden lagde sig til Hvile, og det aabenbare blev skjult, saa gik Menische hen og tændte et Baal, der blussede op i den begsorte Nat; og hun lyttede efter, om hun kunde høre Lyden af Rakhsch' malmbeslagne Hove paa Vejen.

Rustem befrier Beschen fra Fængslet.

Tehemten iførte sig en græsk Panserskjorte. Han søgte Hjælp og Støtte hos Gud, Solens og Maanens Herre, og bad ham om at gøre de Ondes Øjne blinde og give ham Kraft til at befri Beschen. Saa befalede han Heltene at spænde Hævnkampens Bælte, sadle Hestene og hvæsse Kløerne til Strid. Og han ilede afsted efter det lysende Baal.

Da Rustem kom til Afgrunden, sagde han til de syv Helte:

„Nu maa I stige af Hestene og skynde Eder at løfte Stenen fra Afgrundens Aabning."

De løftede paa Stenen i lang Tid, men den laa urokkelig fast. Da sprang den løvehjærtede Rustem af Hesten og fastgjorde Panserskjortens Flige ved sit Bælte; og han greb Stenen og hævede den lige i Vejret og slyngede den ind i Kinas Skovegne, saa Jordens Overflade skælvede derved.

Sukkende sagde han til Beschen: „Hvorledes har

denne Ulykke ramt Dig? Verden bød Dig jo Honning, hvorfor har Du da valgt Giftbægret i Stedet?"

Beschen svarede: „Al Verdens Gift blev til den skæreste Honning for mig, da jeg hørte dit Raab. Jeg havde allerede vendt mit Hjærte fra denne forgængelige Verden, thi megen Sorg og Smærte har jeg lidt, og megen Kval og Kummer."

„Den barmhjærtige Gud har haft Medlidenhed med Dig," svarede Rustem. „Men nu har jeg én Ting at bede Dig om; skænk mig Gurgins Liv, og lad Hadet være langt fra dit Hjærte."

„Du ved ikke, Du Vældige, hvad Gurgin har gjort imod mig," sagde Beschen; „hvis han kommer for mine Øjne, da skal min Hævn bringe ham Døden."

Rustem sagde: „Hvis Du er uforsonlig og ikke vil bryde Dig om mine Ord, saa rider jeg bort og lader Dig ligge i dit Fængsel."

„Jeg er da den ulykkeligste af alle Helte, den ulykkeligste af min Stamme og af mit Folk," raabte Beschen, „naar jeg skal glemme alt det onde, som Gurgin har bragt over mig! . . . Nuvel, jeg glemmer det og tilgiver ham."

Da kastede Rustem sin Lasso ned i Fængslet og trak Beschen med bundne Fødder op af Dybet. Nøgen var han, hans Haar og Negle var lange; forpint var han af Smærte, Bekymring og Nød, hans Kinder var gustne og hele hans Legeme var blodigt af Baandene og de rustne Lænker. Rustem udstødte et Skrig, da han saa ham; og han greb fat i Baand og Lænker og sønderrev dem. Alle gik de hjemad, Rustem holdt Beschen ved den ene Haand og ved den anden hans tro Vogterske. Saa satte de to unge Folk sig ned og fortalte med Bitterhed i Hjærterne Pehlevanen deres Historie. Og Tehemten befalede, at man skulde vaske Beschens Hoved og iføre ham en Klædning.

Gurgin traadte nu frem for Beschen, kastede sig til Jorden og kyssede Støvet, idet han fremførte sine Undskyldninger. Hadet veg fra Beschens Hjærte, og ingen Gengældelse ramte Gurgin for hans Brøde.

De læssede deres Varer paa Kamelerne og sadlede Hestene, og Rustem tog en prægtig Rustning paa og besteg Rakhsch. Heltene drog deres Sværd og de tunge Køller. Den snilde Aschkesch red bort med Bagagen, og Rustem sagde til Beschen:

„Drag nu afsted sammen med Aschkesch og tag Menische med Dig. Jeg vil i denne Nat tage Hævn over Afrasiab og hverken unde mig Mad eller Søvn og Hvile. Men Du bør ikke tage Del i denne Kamp, da Du er svækket af Lænkerne og Fængslets Pinsler."

Men Beschen svarede: „Hvis I vil hævne mig, da vil jeg være i Spidsen."

Rustem foretager et natligt Angreb paa Afrasiabs Palads.

De syv Helte kom med Rustem til Afrasiabs Slot paa den Tid, da alle hvilede i den sødeste Søvn. Rustem tog i Døren og rykkede til, saa Nagler og Laase sprang, og han styrtede ind i Slottet som en vild Løve. Paa alle Kanter opstod der nu en rasende Kamp, Sværdene blinkede, og det regnede med Pile; og de turanske Stormænds Hoveder faldt fra Kroppene. Rustem stod i Forgaarden og raabte:

„Nu skal din søde Søvn vorde bitter! Her hviler Du paa kongelige Hynder, medens Beschen sidder i Afgrunden. Mente Du da, at dit Rige var lukket med en Jærnmur? Jeg er Rustem, Zals Søn fra Zabul! Nu er det ikke Tid til at sove, thi jeg har sprængt Lænkerne og brudt Fængslet op og befriet Beschen."

Og Beschen skreg: „Du elendige, afsindige Tyrker! Husk paa, at Du fra denne ophøjede Trone har ladet mig lænke for dine Øjne. Jeg forlangte at kæmpe som

en Tiger, og Du lod mig binde med stenhaarde Baand! men nu er jeg fri, og en rasende Løve vilde ikke vove sig i Kamp med mig."

Afrasiab brølede, saa det kunde høres over hele Slottet: „Sover da alle mine Krigere? Min Seglring og mit Diadem til den, der spærrer dem Vejen!"

Under Raab og Larm kom de ilende fra alle Sider, og det udgydte Blod løb som en Bæk hen til Porten; thi hver turansk Kriger, der nærmede sig, blev fældet paa Stedet. Iranerne skyndte sig at tage Hævn, og Afrasiab flygtede fra sit Slot.

Rakhsch' Herre traadte ind i Paladset og skred frem over de skønne Brokadestæpper. Herskerens Slavinder med Feansigterne greb Heltene ved Haanden. Og uden at tøve længere bar Krigerne deres Bytte ud af Paladset, og Rustem fremskyndede Hestenes Gang, for at det ikke skulde tage en daarlig Ende med Sagen. Rustem var saa træt, at Hjælmen tyngede hans Hoved som Bly, og baade Ryttere og Heste var saa udmattede, at Blodet næsten var standset i deres Aarer. Dog sendte Rustem Bud til Soldaterne:

„Drag Sværdet af Skeden, thi jeg tvivler ikke om, at Gengældelsen vil komme, og Jorden vil blive formørket af Hestenes Hove."

En Skildvagt saa i det fjærne de turanske Ryttere komme. Menische sad i Teltet med Slavinder og en Vejviser foran sig, og Rustem sagde til hende:

„Saaledes gaar det i den forgængelige Verden; snart bydes der os munter Leg og Honning, snart Smærte og Besvær."

Afrasiab rykker frem imod Rustem.

Da Solen viste sit Aasyn over Bjærgene, gjorde de turanske Ryttere sig rede; der blev Uro og øredøvende Larm, og Krigerne samlede sig kampberedte ved Afrasiabs Slot. Forbitret over den Vanære, der var over-

gaaet ham, gjorde han Forberedelser til Kamp. Heltene stillede sig i Orden foran Slottet, og Trompeter og indiske Bjælder klang; Afrasiab førte Hæren fra Turan hen til Grænsen, og saa talrig var den, at Jordens Overflade lignede et bølgende Hav.

Da Skildvagten saa dem fra sin Udkigspost, ilede han til Rustem og fortalte, at Verden blev sort af Rytternes Skarer. Rustem iførte sig sin Krigerdragt, steg op paa en Høj, hvorfra han kunde se ud over Soldaterne, og udstødte et Brøl som en rasende Løve. Og han raabte til sine tapre Helte:

„Idag ligger Kampens Hæder for os. Hvor er Sværdene og Kastespydene, der gennemborer Jærnet? hvor er Lanserne og de tunge Køller?“

Trompeterne skraldede, og Rustem besteg Rakhsch og førte Hæren fra Bjærget ned paa den vide Slette. Den højre Fløj førte Aschkesch og Gustehem, paa venstre stod Rehham og Zenge, 'men Centrum førte Rustem selv og Beschen. Bag ved hævede Bjærget Bisutun sig, og med Sværdene dannede Krigerne en Mur foran sig.

Gram i Hu tog Afrasiab sin Stridskappe paa, befalede sine Soldater at standse og stillede dem i Orden efter Skik og Brug. Luften formørkedes, og Jorden kunde ikke mere ses. Den venstre Fløj betroede han til Piran, den højre til den kække Human og Centrum til Gersevez og Schide. Selv beholdt han Overledelsen.

Tehemten vendte sig mod Fjenden, helt klædt i Jærn som et sort Bjærg, og raabte:

„Elendige Tyrker! Du dit Lands og din Trones Skændsel? Har Du ikke hørt, at Løven ikke frygter for en hel Slette fuld af Vildæsler, og at selv et Mylr af Stjærner ikke lyser som Solen? En Usling som Du burde aldrig være Konge, thi han spreder kun sit Kongerige for Vinden. Her paa denne Slette skal Du ikke

slippe mig ud af Hænderne, hverken med Legeme eller med Sjæl.“

Iranerne tilføjer Afrasiab et Nederlag.

Da den onde Tyrker hørte disse Ord, skjalv han og sukkede dybt. Men Heltene udstødte et Krigsskrig, og de panserklædte Kæmper dannede som en Jærnmur paa Kamppladsen. Sletten rystede, og Bjærgene genlød af Raabene fra de to Hære. De skarpe Sværd lynede i Støvskyerne, saa man skulde tro, at det var Opstandelsens Dag. Staalkøllernes Slag regnede ned over Brynjer og Hjælme, og Rustems Dragebanner fordunklede selve Solen. Af Pilenes Mængde var Luften tilsløret, og Solen var skjult som under et Lag af Beg. Og hvorhen Rustem vendte sin Ganger, dér segnede Ridderne for hans Slag; han styrtede frem fra Hærens Midte som en Ulv og gjorde Ende paa de mægtige Fjendeskarer, og Fjendernes Hoveder faldt som Blade fra Træerne. Fra venstre brød Aschkesch frem som en Stormvind for at ramme Gersevez, medens Gurgin og Ferhad og Rehham splittede Turanerkongens venstre Fløj; og i Centrum kæmpede den stridslystne Beschen, for hvem Krigen var en Fest. Valpladsen flød med Blod, og Turanerhøvdingens Fane kastedes i Støvet.

Da Fyrsten saa, at Lykken havde svigtet ham, og at hans tapre Mænd var faldne, kastede han sit indiske Sværd, besteg en frisk Hest og flygtede til Turan med sine Høvdinge uden at have faaet Hævn over Iranerne. Rustem forfulgte dem med en Regn af Kølleslag og Pileskud og tog tusinde turanske Riddere til Fanger. Men derefter vendte han tilbage til Hæren og uddelte Byttet blandt Soldaterne, belæssede saa sine Elefanter og drog afsted med Sejr til Kongens Hof.

Rustem vender tilbage til Kai Khosru.

Da Kongen fik den glade Efterretning, kastede han sig i Støvet og takkede Skaberen. Der hørtes kun Frydersaab, Soldaterne samledes, og Trommerne lød overalt. Ridderne satte sig i Bevægelse med Trommer og Trompeter foran; Fanen[18]) blev baaret bag efter Guderz og Tus, og saaledes red de efter Kongens Befaling Rigspehlevanen imøde. Da de fik Øje paa Rustems Helteskare, steg Guderz og Gev af Hestene, de andre iranske Stormænd gjorde ligesaa, og Guderz og Gev hilste og lovpriste Rustem.

Da Rustem nu kom i Nærheden af Kongens By, kom Verdensherskeren ham selv imøde. Pehlevanen steg af Hesten, og Kai Khosru trykkede ham til sit Bryst og sagde:

„Du Manddommens Støtte! Dine Bedrifter ligner Solens, thi over hele Verden øver Du din Stordaad.“

Tehemten greb Beschen ved Haanden og overgav ham til hans Fader og Kongen. Nu havde han atter rettet de af Ulykken bøjede Rygge. Dernæst udleverede han de tusinde fangne Turanere bundne til Herskeren, og Kai Khosru velsignede ham.

Kongen befalede nu, at man skulde stille Bordene frem, og bød de stolte Høvdinge til Sæde. Og da de rejste sig fra Herskerens Bord, blev alt ordnet til Drikkelag. Der var fortryllende Slavinder, Mundskænke, Lutspillere med Ringe i Ørerne, og alle bar de gyldne, juvelsmykkede Diademer paa Hovederne. Der var Guldskaale fulde af ren Moskus og et Bassin fuldt af Rosenvand foran dem. Kongen straalede i majestætisk Glans som den fjorten Dage gamle Maane, der skinner paa de slanke Cypresser. Og alle de kongetro Pehlevaner gik berusede bort fra Fyrstens Slot.

Ved Morgengry gik Rustem til Kongen og forlangte Tilladelse til at drage hjem. Og Kongen lod bringe en

Dragt, hvoraf baade Kappe og Diadem var indvævet med Ædelstene, et Bæger fuldt af fyrstelige Juveler, hundrede Heste og hundrede Kameler med Saddel og Ladning, hundrede Slavinder med Feansigter og hundrede Slaver med gyldne Halskæder. Alt det gav han Rustem. Denne kyssede Jorden, sprang saa op, satte det fyrstelige Diadem paa Hovedet og bandt det kongelige Bælte om Midjen; og han velsignede Kongen og drog hastig bort til Seistan.

Saa stævnede Kongen Beschen for sig, og denne fortalte udførligt om sit trange Fængsel og om Kampen. Og Kongen blev rørt over den ulykkelige Menisches Genvordigheder. Han lod hente hundrede Dragter af græsk Brokade besat med Guld og ædle Stene, en Krone og ti Punge med Guld, samt Slaver og Tæpper og alskens Ting og bad Beschen bringe alle disse Herligheder til den haardtprøvede Pige.

„Vær altid god imod hende," sagde han, „og tal aldrig noget ondt Ord til hende; husk paa, hvor megen Ulykke Du har bragt over hende. Lev lykkeligt med hende i Verden og tænk over Skæbnens Omskiftelser."

Noter.

[1]) **De syv Keschver** ɔ: hele Jorden. Ifølge avestiske Forestillinger deltes Jorden nemlig i syv Keschver (av. karšvare), svarende til de syv Planeter. Forresten er Udtrykket her en retorisk Overdrivelse, thi Feridun var den sidste Konge, der herskede over hele Jorden.

[2]) **Pehlevan** ɔ: General. — Ordet *Pehlu* betyder Side, Grænse, og er fonetisk det samme som det oldpers. Stednavn *Parthava* (Parthien); Ordet *Pehlevi* (det mellempersiske Sprog) er en Afledning heraf, og en anden Afledning er *Pehlevan*. som altsaa oprindelig betød Grænsekommandant (sml. Markgreve, Marquis), men senere udvidedes til at betegne enhver, der er beklædt med en militær Kommando. I den episke Digtning bruges det ofte blot i Betydningen »Helt«. Rustems officielle Titel er *Djihan-Pehlevan* (ɔ: Verdens-, Rigspehlevan), der var den øverste militære Titel i det persiske Rige (omtr. lig fr. connétable). I vore Dage er P. Navnet paa professionelle Brydere, som de muhamedanske Stormænd underholder. (Mohl: le Livre des Rois I, Préface p. VI n.).

[3]) **Rose (Gul) og Nattergal (Bulbul).** — Nattergalens Kærlighed til Rosen er et i Orienten meget yndet poetisk Motiv.

[4]) **Siavesch** var Kai Khosrus Fader og Søn af den forrige Konge Kai Kavus. Han forfulgtes af sin Stifmoder Sudabe, der, da han ikke vilde besvare hendes Kærlighed, anklagede ham for Voldtægtsforsøg mod hende (overordentlig almindeligt Motiv: Josef og Potifars Hustru, Bellerofontes og Anteia, Hippolytos og Faidra, Peleus og Hippolyte, Crispus og Fausta, Sindibadbogen m. m.). Han rensede sig ved en Gudsdom, men fjærnedes dog fra Hoffet, idet Overledelsen af Krigen mod Afrasiab overdroges ham. Han vakte yderligere sin Faders Vrede ved at slutte Forlig med Afrasiab, bosatte sig saa i Turan og ægtede Afrasiabs Datter; men Svigerfaderen lod sig tilsidst af onde Raadgivere forlede til at lade

ham dræbe. Hans lille Søn Kai Khosru opdroges blandt Hyrder og foretog, da han var vokset til, et frygteligt Hævntog mod Turan.

[5]) **Peri.** — I Avesta er *Pairika'erne* en Art kvindelige Dæmoner, som bl. a. ved deres Skønhed forlokkede Mændene og ledte dem bort fra Ahura Mazda. Den senere Tids *Perier* er i Reglen gode Feer; paa dette Sted synes dog den gamle Opfattelse at skinne igennem.

[6]) **Destur** ɔ: Raadgiver, Minister. — I Avesta bruges det om fremragende Præster, ligesom det hos de moderne Parsere er en Slags Biskoptitel. Men i Schahname betegner det almindeligvis en Minister (sml. fr. ministre, der baade betyder en protestantisk Præst [m. de Dieu] og en Minister [m. du roi]).

[7]) **Dev** (av. daeva) ɔ: Djævel, ond Aand; en Art halvguddommelige, onde Væsener, der spiller en stor Rolle baade i Avesta og i den senere persiske Digtning.

[8]) **Den hvide Dev** (dev-i-safed) var et kæmpemæssigt Uhyre, som Rustem havde betvunget paa et tidligere Krigstog.

[9]) **Mobed** ɔ: zarathustrisk Præst. — I Avesta kaldes Præsterne *Athravan*, men den folkelige Benævnelse har sikkert været *Mager* eller det dermed sammensatte *Magupati* (pati ɔ: Herre), hvoraf nypersisk *Mobed.*

[10]) **Ferverdin** er efter den gammelpersiske Kalender Marts Maaned. Den 1 Ferverdin (Dagen Hormuz i Maaneden F., se Note 15) er Nytaarsfesten, *Nevruz*, som endnu hører til Persernes største Fester.

[11]) **Kergesarerne** er et nordligt (turansk) Folk, som kke lader sig nærmere bestemme.

[12]) **Nimruz** ɔ: Seistan. — Egentlig betyder det Middag: Da Salomon kom til dette Land, var det fuldt af Vand; han befalede Aanderne at fylde det med Jord, og dette Arbejde varede til Middag. deraf Navnet (Borhani-Qati-Leksikonet).

[13]) **Hirmend**, Flod i Seistan, nu alm. Hilmend, Grækernes Erymanthos ell. Etymandros.

[14]) **Azerguschasp**, en af den hellige Ilds Inkarnationer.

[15]) Dette Stykke indeholder Navnene paa de vigtigste zarathustriske Guddomme. *Hormuzd* er det alm. nypersiske Navn paa Ahura Mazda; *Bahman*, *Ardibehischt*, *Schahrir*, *Sipendarmed*, *Khordad* og *Murdad* er Avestas seks højere Guder, de saakaldte *Amescha spenta (Vohu mano*, *Ascha vahischta*, *Khschathra vairya*, *Spenta Armaiti*, *Haurvatat* og *Ameretat)*. *Bahram* er Sejrsguden *Verethraghna*, *Tir* Stjærneguden *Tistrya,* men Bahram og Tir er ogsaa Navnene

paa Planeterne Mars og Merkur. *Dei* kommer af av. dadhvāo (Skaberen), *Ferverdin* er *Fravaschi* (opr. en Art Manes), *Aban* er Vandguden *Apanm.* — Firdusi plejer ellers ikke at nævne Hormuzd som den øverste Gud, men det mere abstrakte *jezdan* (»Gud«). De seks Amescha spenta nævnes her paa en Maade, der temmelig godt svarer til deres Funktioner efter Avesta; men meget tyder dog paa, at samtlige Guder her nærmest tænkes i deres Egenskab af Genier for Maaneder og Dage. Efter den gamle persiske Kalender er Maanedernes Navne:

1. Ferverdin.
2. Ardibehischt.
3. Khordad.
4. Tir.
5. Murdad.
6. Schahrir (Schahrivar).
7. Mihr. (ɔ: Mithra).
8. Aban.
9. Ader.
10. Dei.
11. Bahman.
12. Sipendarmed (Isfendarmed).

Hver Gud betragtedes altsaa som Genius for den Maaned, der var opkaldt efter ham. Dagene hed: 1. Hormuzd, 2. Bahman, 3. Ardibehischt o. s. v., det er de samme Gudenavne, der gaar igen, forøgede med flere, saa at Tallet kan blive 30.

[16]) **Bahram** er som ovenfor nævnt Planeten Mars, **Nahid** (av. *Anahita*, Vand- og Kærlighedsgudinde) er Planeten Venus.

[17]) **Tahmurath,** Verdens tredje Konge, var en mægtig Hersker, der tæmmede selve Ahriman i den Grad, at han kunde ride Verden rundt paa hans Ryg.

[18]) **Den persiske Rigsfane (Kavjani Direfsch).** — Den raske Smed *Kave* havde gjort Oprør mod den onde *Dahak* (se Indl.), og hans Tilhængere havde gjort hans Skødskind til et Samlingsmærke. *Feridun* lod Skødskindet pryde med Ædelstene og anerkendte det som Rigsbanner, hvad det vedblev at være, indtil det gik tabt i Kampen mod Araberne i Slaget ved Kadesia.

10

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

NR. 47

PLATON

OG HANS FORGJÆNGERE

AF

HANS RÆDER

KØBENHAVN

KLEINS FORLAG
(CAMILLA KLEIN)

1900

Hvad der ved Studiet af den græske Oldtid i særlig Grad virker tiltrækkende paa os, det er den Klarhed og Overskuelighed, som paa ethvert Omraade træder os i Møde. Fordyber man sig i et enkelt Spørgsmaal af dem, som beskjæftigede Grækernes Tanker, vil man ofte opdage, at det samme Spørgsmaal i senere Tider eller endog i vor egen Tid har sat Sindene i Bevægelse; men i Reglen vil man da finde, at hos Grækerne er Problemet stillet i en klarere, simplere og mere usammensat Form, og tillige vil man finde — ganske vist ikke Problemets Løsning, men at Arbejdet paa dets Løsning er forsøgt ad alle de Veje, som kunne tænkes. Det er, som om man saae en afsluttet Udvikling for sig, som om man stod og holdt i Haanden en Model af den Verden, man kjender fra sin Samtid, en Model, som er lille og usammensat nok til at kunne oversees, saa at man kan betragte den i Ro, uden at Blikket hildes, ved at man selv staaer midt i Tummelen og direkte er udsat for de Spørgsmaal, som fra alle Sider vælte ind paa En.

Da Grækerne vare naaede saa vidt, at de begyndte at forsøge gjennem Tanken at give en Forklaring af den Verden, der omgav dem, tog de strax fat med en beundringsværdig Resoluthed, og den ene Tænker efter den anden udkastede sine dristige Paastande, der dels uden videre kuldkastede Forgjængernes, dels byggede

videre paa det Grundlag, som disse havde lagt. Blandt de ældste græske Philosopher er det ikke svært, som ogsaa Grækerne selv gjorde det, at skjelne to Retninger: en *ionisk* og en *italisk*, som Grækerne kaldte dem. Den ioniske Skole, hvis Grundlægger var Milesieren *Thales* (i den første Halvdel af 6. Aarh. f. Chr.), søgte at forklare hele Tilværelsen ud fra Antagelsen af eet eneste Grundstof, gjennem hvis stadig skiftende Forandringer alle Ting blev til. Det blev derved en af de ioniske Philosophers Hovedtanker, at alle Ting i Verden ere i stadig Bevægelse, en Tanke, der i skarpest Form fremtræder hos den Mand, med hvem den ioniske Philosophi kan siges at kulminere, *Heraklit* (omtr. 500 f. Chr.).

„Alt er i Bevægelse, og Intet staaer fast,“ var en Hovedsætning for Heraklit, og han anvendte den i det videste Omfang. Han sammenlignede Tilværelsen med en strømmende Flod og brugte det Billede, at det er umuligt to Gange at stige ned i den samme Flod. Ikke alene strømmer der stadig nyt Vand igjennem Floden, men ogsaa den Person, der bader sig i den, er ikke den Samme anden Gang som første Gang, — en Tanke, som kommer tydeligere frem i den mere paradoxale Form, som Heraklit gav sin Paastand: „vi stige ned i de samme Floder og vi stige ikke ned, *vi ere og vi ere ikke*.“ Ved at fremstille Alting i evig Omskiftelse kommer Heraklit til at forflygtige et Begreb, der ellers synes at give Tanken det sikreste Holdepunkt, Begrebet at *være:* Intet *er*, Alt *vorder* og *forgaaer*.

Den anden Hovedretning i den ældre græske Philosophi, den *italiske*, bevægede sig ad andre Baner. Dog var den ingenlunde uafhængig af den ioniske: tværtimod maa det ansees for godtgjort, at netop Heraklits nys omtalte Lære har givet den en mægtig Impuls, men rigtignok indirekte, ved at virke frastødende. Det var Heraklits store Samtidige, *Parmenides* fra Elea (i Syd-

italien), der gav denne Retning dens kraftigste Udtryk. Heraklits Lære om Altings Omskiftelighed, hvoraf han endog havde draget den Konsekvens, at Intet *er*, eller at Væren og Ikke-Væren ere identiske, forargede Parmenides i højeste Grad, uden at han dog var i Stand til at frakjende den en relativ Sandhed. Han greb da til den Udvej at lade Omskifteligheden alene høre hjemme i den Verden, som Menneskene opfatte med deres Sanser, og stillede denne Verden i Modsætning til den virkelige Verden, det i Sandhed Værende. I dette tog han sit Udgangspunkt: det Værende er evigt og uforgjængeligt, thi det kan umulig være opstaaet af Noget, som ikke er; og udenfor det kan der Intet være. Og han retter ikke alene sin Kritik mod Menneskenes almindelige Opfattelse, som slet ikke forstaaer at skjelne imellem det, som er, og det, som ikke er, og naivt lader det Ene opstaa af det Andet, men ogsaa mod Heraklit og hans Tilhængere, hvis holdningsløse Verdensopfattelse han spotter, hvor han taler om „dem, der flyde afsted, baade døve og blinde, maalløse, forvirrede Flokke, der regne det at være og ikke at være for det Samme — og ikke for det Samme.“ Men naar nu vore Sanser vise os en Verden i Omskiftelse, saa maa Forholdet være det, at det i Sandhed Værende, Virkeligheden, er utilgjængeligt for Menneskenes Opfattelse, eller, som en af Parmenides's Disciple udtrykker det: „Resultatet bliver, at vi hverken se eller erkjende det Værende.“

Saaledes stod altsaa de to Opfattelser skarpt overfor hinanden, ivrigt bekjæmpende hinandens Hovedsætninger, endskjøndt de dog vare fælles om visse Forudsætninger, og begge i lige høj Grad stred imod den populære Opfattelse, der stod uforstaaende overfor de philosophiske Paradoxer.

Men den ioniske og italiske (eller eleatiske) Philosophi fik heller ikke Lov til at udvikle sig videre uaf-

hængigt af hinanden. Det tiltagende Samkvem mellem de græske Lande medførte en livligere Tankeudvexling, og i *Athen* mødtes alle Strømninger. Her fremstod der Tænkere, der vare i Stand til at modtage og bearbejde Indtryk fra de forskjelligste Sider, og af dem er den første *Platon* (427—347). Hvorledes saavel Heraklits som Parmenides's Tanker have virket paa Platon, er Gjenstanden for den følgende Undersøgelse.

Blandt de mange Stridsspørgsmaal, som gjennem lange Tider have lagt Beslag paa Videnskabsmændene, er der ogsaa et, som man plejer at kalde „det platoniske Spørgsmaal“, et Spørgsmaal, der væsentlig drejer sig om Tidsfølgen — og tildels Ægtheden — af de Skrifter, der ere os overleverede under Platons Navn, og om Sammenhængen imellem dem. Tidligere — siden Schleiermachers Tid — opfattede man sædvanlig Platons Skrifter som udgjørende et sammenhængende Hele, udarbejdet efter en bestemt Plan, som lige fra Begyndelsen af havde staaet Forfatteren klar. Man bestræbte sig for at ordne Skrifterne saaledes, at hvert enkelt kom til at føre den Udvikling videre, som man gjennem det foregaaende var naaet til, og hvad der ikke lod sig passe ind i Systemet, var man tilbøjelig til at erklære for uægte. I vore Dage troer man ikke paa, at Platons Philosophi har været fuldt færdig lige fra Begyndelsen af. Man betragter det som en Selvfølge, at Platon og hans Philosophi, som alt Andet i Verden, har gjennemgaaet en Udvikling, og denne Udvikling er det da, som det gjælder om at faa at se. Men heri ligger netop Vanskeligheden; thi Hovedbetingelsen for at se Udviklingen er jo den, at man veed, i hvilken Rækkefølge hans Skrifter ere skrevne, og for den Sags Vedkommende have vi kun faa sikre og tydelige Holdepunkter. Efter at der imidlertid er blevet sat et meget stort Arbejde ind derpaa, tør det nu siges, at det platoniske Spørgsmaal nærmer sig sin Løsning. Man

har undersøgt ikke alene det philosophiske Indhold, men ogsaa, og med betydeligt Udbytte, Platons Sprog og Stil i de forskjellige Skrifter, og begge Slags Undersøgelser synes at føre omtrent til det samme Resultat. Naturligvis løber man altid den Risiko at gjøre sig skyldig i en Cirkelslutning: fra den Udviklingsgang, man paa Forhaand anseer for den sandsynlige, slutter man sig til Skrifternes Rækkefølge, og fra Rækkefølgen drager man atter Slutninger med Hensyn til Udviklingsgangen. Det gjælder da om at fremdrage og benytte sig af de faste Holdepunkter, som vi have. Naar det blot lykkes i et Par enkelte Tilfælde, hvor Rækkefølgen af to af Platons Skrifter staaer uomstødelig fast ifølge Forfatterens egne Angivelser, at faa Øje paa Udviklingens Retning, saa er man paa Sporet.

Der er nu blandt Platons Dialoger adskillige, som han selv aabenbart har sat i Forbindelse med hverandre. Allerede i Oldtiden søgte man at forbinde Dialogerne indbyrdes i Trilogier eller Tetralogier, og der var endogsaa dem, der paastod, at Platon selv havde sammenfattet sine Dialoger fire og fire til Tetralogier, som Tilfældet var med Tragediedigterne. Dette er ganske vist en Overdrivelse; men vi kunne dog paavise to Tilfælde, hvor Platon har haft den Plan at forbinde fire Dialoger med hverandre til et større, sammenhængende Hele. Af det store Skrift „Staten“ danne nemlig „Timæos“ og „Kritias“ en Fortsættelse, og derefter skulde der følge endnu en Dialog „Hermokrates“, og paa samme Maade efterfølges „Theætet“ af „Sophisten“ og „Politikos“, hvorefter Rækken skulde afsluttes med en planlagt Dialog „Philosophos“. Men begge disse Tetralogier have ikke alene den fælles Ejendommelighed, at den sidste Del aldrig er bleven skrevet, men ogsaa den, at i begge Tilfælde indtager det første Skrift en Særstilling, idet det er tydeligt, at Platon først ved Udarbejdelsen af det

andet Skrift i Rækken („Timæos“ og „Sophisten“) har fattet Planen til den hele Tetralogi. For vort Formaal er det nu kun den sidstnævnte Tetralogi og særlig de to Dialoger „Theætet“ og „Sophisten“, der have nogen Betydning.

En Sammenhæng mellem „Theætet“ og „Sophisten“ har Platon selv antydet med tilstrækkelig Tydelighed ved ligefrem at lade den ene Samtale være en Fortsættelse af den anden. I „Theætet“ optræder der tre Personer, Sokrates, Mathematikeren Theodoros og den unge, højtbegavede Theætet, og Samtalen ender med, at Sokrates udtaler Ønsket om at mødes med dem igjen næste Dag paa samme Sted. Dette skeer da ogsaa i „Sophisten“, hvor Theodoros strax i Begyndelsen hentyder til Gaarsdagens Aftale; blot er der foregaaet den Forandring, at Theodoros har medbragt en tilrejsende Ven fra Elea, som kommer til at spille en stor Rolle i Samtalen.

At der er i alt Fald en ydre Sammenhæng mellem „Theætet“ og „Sophisten“, og at „Theætet“ maa være forfattet først, er saaledes klart. Ganske paa samme Maade er der ogsaa en ydre Sammenhæng mellem „Sophisten“ og den næste Dialog i Tetralogien, „Politikos“. Efter at Theodoros strax i Begyndelsen af „Sophisten“ har præsenteret den fremmede Eleater for Sokrates, siger denne, at han nok kunde have Lyst til at vide, hvad Folk i Elea mene om de tre Slags Mennesker, en Sophist, en Statsmand og en Philosoph, hvorefter Resten af Samtalen under Ledelse af Eleateren optages af en dialektisk Undersøgelse af Begrebet Sophist. Paa samme Maade drøfte de samme Personer i Dialogen „Politikos“ Begrebet Statsmand, medens den planlagte Dialog „Philosophos“ som sagt aldrig blev skrevet.

Det maa dog siges, at Sammenhængen mellem „Sophisten“ og „Politikos“ væsentlig kun er af ydre Art. Fællesskabet imellem dem bestaaer kun i, at de begge

have til Formaal at udfinde en Definition paa et bestemt Begreb og anvende den samme Methode dertil; medens der med Hensyn til Indholdet i og for sig intet Slægtskab er.

Anderledes derimod med Sammenhængen mellem „Theætet" og „Sophisten". Der er nemlig ved „Sophisten" den Ejendommelighed, at der midt i Drøftelsen af Begrebet Sophist er indskudt en Digression, som optager godt og vel Halvdelen af hele Dialogen. Og denne Digression er nu ikke alene ved sit Omfang, men ogsaa ved sit Indhold af en saadan Art, at man ikke kan tvivle paa, at det er det Spørgsmaal, der drøftes i Digressionen, og slet ikke Bestemmelsen af Begrebet „Sophist", som udgjør Dialogens Kjernepunkt. Idet Sophistens Kunst nemlig bestemmes som en Efterligningskunst af den Art, der kun er i Stand til at tilvejebringe et Skin af Lighed, rejser der sig det Spørgsmaal, hvorledes det overhovedet er muligt, at der i Verden kan existere Noget, som kun er et Skin uden Virkelighed, og dette Spørgsmaal, som underkastes en vidtløftig Undersøgelse, inden der atter vendes tilbage til Hovedspørgsmaalet, spiller netop ogsaa en væsentlig Rolle i „Theætet" uden dèr at naa nogen fyldestgjørende Besvarelse. Forholdet er altsaa det, at „Sophisten" gjennem det Emne, der formelt er dens Hovedemne, og gjennem sin dialektiske Methode er nøje knyttet til „Politikos", men paa den anden Side er knyttet til „Theætet" gjennem den Drøftelse, der reelt vejer tungest i Vægtskaalen, men formelt kun fremtræder som en Digression.

Uagtet nu denne Sammenhæng er baade stærk og aabenbar nok, har man dog ikke Lov til deraf at slutte, at de omtalte Dialoger ere forfattede kort Tid efter hverandre. Dette mente man tidligere, og man antog tillige, at de var nogle af Platons ældste Skrifter, idet

han allerede skulde have lagt Planen til dem, da han efter Sokrates's Død opholdt sig i Megara og dèr var bleven bekjendt med den megariske Philosophi, som var nær beslægtet med den eleatiske, der navnlig i „Sophisten“ tages stærkt op til Drøftelse. Tilknytningen til Megara fandtes let gjennem Prologen til „Theætet“. Det fingeres nemlig, at hele Samtalen i „Theætet“ bliver oplæst i Huset hos Eukleides, den megariske Philosophskoles Hoved, som i sin Tid skal have skrevet den ned. Denne Fiktion, som i Forhold til Dialogen „Theætet“ er aldeles overflødig, eftersom Hovedsamtalen alligevel gjengives i direkte Tale og i dramatisk Form uden Indskudsbemærkninger, kan kun have den Betydning at betegne Bogen som enten dediceret til eller helliget Mindet om de megariske Philosopher.

Men fordi Platon har sat sine Venner i Megara i Forbindelse med „Theætet“, følger deraf ikke, at han, allerede da han opholdt sig dèr i Byen, har lagt Planen til Dialogen, og endnu mindre, at det Samme er Tilfældet med „Sophisten“ og „Politikos“. Tværtimod kan man netop af Prologen til „Theætet“ med Sikkerhed slutte, at Platon, da han skrev denne Dialog, endnu aldeles ikke havde fattet Planen til en Fortsættelse. I Prologen er der nemlig udelukkende Tale om den enkelte Samtale mellem Sokrates, Theodoros og Theætet uden Spor af Antydning af, at den senere skulde fortsættes, tilmed delvis med andre Deltagere, af hvilke den fremmede Eleater endda skulde fortrænge Sokrates fra Samtalens Ledelse, ligesom ogsaa Theætet tilsidst (i „Politikos“) skulde trække sig helt ud af Samtalen. Heller ikke af Slutningsordene i „Theætet“, hvor der henvises til en Fortsættelse af Samtalen den følgende Dag, kan man slutte Noget om, at Platon virkelig paa det Tidspunkt havde til Hensigt at udgive en saadan Fortsættelse. Han har blot i Følelsen af, at der i

„Theætet“ ikke var naaet noget positivt Resultat, henvist til Muligheden af engang i Fremtiden at naa et saadant uden at paatage sig nogen Forpligtelse til ogsaa selv at give det. Først da han udarbejdede „Sophisten“, har han fundet det passende at knytte den til „Theætet“, fordi det virkelig delvis er de samme Spørgsmaal, der tages op til ny Behandling, og først da har han altsaa fattet den Plan at skrive en hel Tetralogi. Naar nu hertil kommer, at ogsaa de Undersøgelser af Udviklingen af Platons Sprog og Stil, som i de sidste Aar ere blevne foretagne i stort Omfang, udvise en betydelig Forskjel paa Sproget i „Theætet“ og i „Sophisten“, ere vi berettigede til at gaa ud fra, at der ligger en ikke saa lille Aarrække imellem Affattelsen af disse to Dialoger. Vi vinde derved en Støtte ved den Undersøgelse af Dialogernes philosophiske Indhold, som i det Følgende skal foretages, ligesom omvendt ogsaa denne Undersøgelse forhaabentlig vil støtte de Betragtninger, som her ere fremsatte.

Sagen er den, at i det Tidsrum, som ligger imellem Affattelsen af „Theætet“ og „Sophisten“, er der foregaaet en væsentlig Ændring saavel i Platons egen philosophiske Opfattelse som i hans Syn paa Fortidens Tænkere. For at paavise det maa vi først give en Analyse af „Theætet“ og se at vinde en Helhedsopfattelse af denne Dialog og dens ledende Tanker.

Det Problem, som Platon behandler i „Theætet“, er Erkjendelsesproblemet, og det Spørgsmaal, der opkastes, er dette: hvad er Viden? Dette Spørgsmaal besvares af Theætet paa tre forskjellige Maader, men Sokrates viser, at intet af hans Svar er tilfredsstillende, og andet Resultat naaes der ikke til i Samtalen. Det Spørgsmaal ligger nu nær, om de Definitioner af Begrebet

Viden, som Platon lægger Theætet i Munden, ere hans egne Tankefostre, eller om de virkelig ere fremsatte af andre Tænkere, og der er særlig Grund til at spørge herom, eftersom Platon til Kritiken af Definitionerne stadig knytter en Polemik imod forskjellige philosophiske Opfattelser i Samtiden, som stod i mere eller mindre nøje Forbindelse dermed. Ganske vist ere vi nu ikke forpligtede til at følge Platon, naar han kobler Theætets Definitioner sammen med andre Udtalelser af navngivne Philosopher; men at han selv har seet idetmindste et indre Slægtskab imellem dem, er der ingen Tvivl om. Platons Opgave var sikkert den ved Hjælp af Definitionerne af Viden at faa sit Regnskab med en hel philosophisk Retning opgjort paa een Gang; thi det er den samme Retning, imod hvilken Polemiken sigter gjennem hele Dialogen. Hvilken denne Retning er, skal nu undersøges.

Saa snart Theætet har givet det *første* Svar paa det opkastede Spørgsmaal ved at fremsætte den Definition af Viden, at den er det Samme som Sanseopfattelse, gjør Sokrates ham opmærksom paa, at denne Definition siger det Samme som den berømte Sætning af Sophisten *Protagoras:* „Mennesket er Maalet for alle Ting, for de værende, at de ere, og for de ikke-værende, at de ikke ere" (p. 152 A), og denne Sætning sætter han atter i Forbindelse med *Heraklits* Lære, at Intet *er*, men Alt *vorder* og er i stadig Bevægelse, og foruden Definitionen kritiseres ogsaa baade Protagoras og Heraklit.

Man har nu ikke Lov til, som det undertiden skeer, heraf uden videre at slutte, at der har bestaaet en historisk Forbindelse mellem Heraklit og Protagoras. Platon har tydeligt nok angivet, at det er ikke Meningen, idet han halvt i Spøg opregner endnu en hel Mængde Meningsfæller af Heraklit og Protagoras: alle Philosopher, undtagen Parmenides, og desuden de betydeligste Digtere,

Epicharmos og Homer, skulle være enige i, at Alting flyder (p. 152 E). Hertil kommer ogsaa, at den ene af de Samtalende, Theodoros, nok optræder som Protagoras's Forsvarer, men derimod udtaler sig med den største Bitterhed mod Herakliteerne.

Er der da overhovedet noget Slægtskab mellem Heraklits og Protagoras's Lære? Tilsyneladende stemme deres Udtalelser endog kun daarligt med hinanden. Protagoras's Sætning opstiller Mennesket som Kriterium paa, hvad der har Virkelighed, eller hævder, som Platon formulerer det, at Sansningen altid har noget Virkeligt til Objekt, medens Heraklit netop hævder, at slet Intet virkelig er til. Disse to Standpunkter forener Platon ved Hjælp af følgende Raisonnement: naar Protagoras tillægger den Verden, som Menneskene opfatte gjennem deres Sanser, Virkelighed, saa kan det kun være en Virkelighed af en højst uegentlig Art; thi Sansefornemmelserne ere Produkter saavel af det sansende Subjekt som af noget Objektivt udenfor Subjektet, og de opstaa i Nuet, idet disse to Faktorer, som begge ere i Bevægelse, mødes, og forgaa ligesaa hurtigt. Hvad Protagoras siger, slutter Platon videre, kan derfor ikke være hans oprigtige Mening, men kun gaadefulde Talemaader, som han lader den store Hob løbe med: i Virkeligheden maa han være enig med Heraklit.

Det er imidlertid et stort Spørgsmaal, om Platon har fortolket Protagoras's Sætning „Mennesket er Maalet for alle Ting“ rigtigt. Han fortolker den saaledes (p. 152 A), at „saadan, som hver enkelt Ting forekommer mig, saadan *er* den for mig, og saadan, som den forekommer dig, saadan *er* den for dig.“ Altsaa: „Subjektiviteten er Sandheden.“

Mod Rigtigheden af Platons Fortolkning er der i den nyeste Tid blevet rejst stærk Tvivl. Man mener nemlig, at Platon har Uret, naar han ved Protagoras's

„Menneske“ forstaaer det enkelte, tilfældige Menneske, „du og jeg“; tværtimod skal Protagoras have tænkt paa Mennesket i al Almindelighed. Denne Opfattelse er med særlig Styrke bleven hævdet af *Gomperz*, som mener, at Protagoras's Paastand har været polemisk rettet mod *Eleaterne*. Han sammenstiller den nemlig med et Raisonnement, som opstilles i en lille Afhandling om Lægekunsten, der findes mellem Hippokrates's Skrifter. Forfatteren til denne Afhandling, som efter Gomperz's Formodning er selve Protagoras, søger at imødegaa dem, som ikke vilde indrømme, at Lægekunsten er en *virkelig* Kunst. Og det gjør han bl. A. ved at hævde, at der overhovedet ikke kan existere Noget, som ikke er virkeligt: thi hvorledes skulde man kunne iagttage nogen Existens hos det Uvirkelige? kunde man det, hvorfor skulde man da antage det for uvirkeligt? det Virkelige baade sees og erkjendes altid, men det Uvirkelige hverken sees eller erkjendes.

Denne Paastand, som direkte modsiger Eleaternes Paastand, „at vi hverken se eller erkjende det Værende“, skal efter Gomperz's Mening falde sammen med Protagoras's Sætning, at Mennesket er Maalet for alle Ting. Protagoras's Mening er da den: hvad Mennesket opfatter gjennem Sanserne, det har *for Mennesket* Virkelighed. Ligesom vi ovenfor saae, at Eleaterne delvis kunde gaa ind paa Heraklits Forudsætninger, forsaavidt som de anerkjendte Sanseverdenens Omskiftelighed, men adskilte sig fra ham derved, at de for at redde Tilværelsens Enhed søgte tilbage til en Virkelighedens Verden, der er utilgjængelig for Sanserne, saaledes giver Protagoras ogsaa til en vis Grad Eleaterne Ret: han indrømmer resolut, at det Verdensbillede, som Menneskene danne sig gjennem Sansningen, ikke kan gjøre Krav paa objektiv Sandhed, eftersom enhver Sansning skyldes menneskelige Sanseredskaber, og Menneskene ikke kunne maale Til-

værelsen med nogen anden Maalestok end deres egen; men naar den Indrømmelse først een Gang før alle er gjort, saa stoler han ogsaa trygt paa Sansernes Vidnesbyrd. Thi da Menneskene ikke have nogen anden Adgang til Omverdenen end den, der fører gjennem Sanseredskaberne, saa er ogsaa Sanseverdenen den eneste Verden, der for Menneskene har Virkelighed, og hvad der muligvis ligger bagved, det kommer dem slet ikke ved. Det, som Eleaterne kaldte Virkelighed („det Værende"), eller det, som *Kant* kaldte „das Ding an sich", interesserer slet ikke Protagoras; for ham er Phænomenverdenen den virkelige Verden, til hvis Udforskning han — ligesom Kant — mener, at Menneskene tillidsfuldt kunne hengive sig netop af den Grund, at den er bleven til ved deres egen Medvirkning.

Protagoras's Overensstemmelse med Heraklit er efter denne Opfattelse ikke saa særlig stor; i ethvert Tilfælde betegner hans Philosophi et mere fremskredet Standpunkt, thi Parmenides er kommen imellem. Men Begge staa dog Side om Side mod Eleaterne og forholde sig afvisende overfor det, som Eleaterne kaldte det Værende, Heraklit ved at sige, at Intet *er*, Protagoras ved at sige, at det erkjendende Menneske i sig selv bærer Kriteriet paa, om Noget *er* eller ikke *er*.

Hvor tiltalende denne Fortolkning af Protagoras's berømte Sætning end er, saa lader dog Platons Fortolkning og de Konsekvenser, han drager deraf, sig ikke uden videre afvise. Thi overfor den Paastand, at det, som Mennesket opfatter gjennem Sanserne, har Virkelighed for Mennesket, ligger det Spørgsmaal snublende nær: hvem er saa Mennesket? Og naar Platon lægger Sokrates de Ord i Munden: „Menneske, det er du og jeg," og drager den Konsekvens af Protagoras's Lære, at efter den kan ethvert Menneske, hvilke Forestillinger han end har om Omverdenen, med lige Ret gjøre For-

dring paa at gjælde for det rette „Maal", saa kunne vi ikke fortænke ham deri. Naar Sanseverdenen er den eneste virkelige Verden, hvor kan der da gives nogen Sanseforestilling, som ikke stemmer med Virkeligheden?

At Protagoras's Lære i den Form, som Platon har givet den, falder sammen med Theætets Definition af Viden, kræver ikke nogen længere Paavisning. Af de Indvendinger, som Platon lader Sokrates rejse imod den, er der to, som han selv anseer for afgjørende. For det Første er det inkonsekvent af Protagoras, naar han hævder alle Forestillingers Sandhed, at han overhovedet selv opstiller en bestemt Lære; thi selve Læren maa, hvis den er sand, være underkastet de samme Vilkaar som alle andre Forestillinger, altsaa være sand for dem, der anerkjende den, og falsk for dem, der forkaste den; og for det Andet kan den i alt Fald kun gjælde Forestillingerne om det Nærværende, men ikke Forestillingerne om det Fremtidige, hvis Rigtighed kan kontrolleres af senere Erfaringer (p. 170 A — 179 B).

Det er let at se, at Platon ved disse Betragtninger har forladt Sansningens Omraade og har begyndt at tale om „Forestillinger", som grunde sig paa langt Mere end den blotte Sansning. Sagen er den, at Protagoras, idetmindste i Platons Fremstilling, ikke sondrede skarpt mellem *Fornemmelse* og *Forestilling*, hvorfor ogsaa Platon ikke blot i „Theætet" (f. Ex. p. 170 C og 179 C), men ogsaa andre Steder (f. Ex. Euthydemos p. 286 C), udvider hans Lære om Umuligheden af at tage fejl fra Sansefornemmelserne til Forestillingerne i dette Ords videste Betydning (indbefattende „Meninger" eller „Antagelser"); derfor har ogsaa Udtrykket Sanse*forestilling* kunnet bruges i det Foregaaende. Platon sondrer derimod skarpt mellem Fornemmelse og Forestilling (mellem Sansning og Tænkning) — skarpere end den

moderne Psychologi, der finder et Moment af „Tænkning“ endog i den mest elementære Sansefornemmelse[1]).

Dette viser sig tydeligt i den Kritik, hvorved Platon lader Sokrates give Theætets Definition Naadestødet, efter at den allerede ved Kritiken over Protagoras er bleven rokket i sin Grundvold. Det fremhæves nemlig, at ikke Sansning alene tilvejebringer Viden, men at Sjælen ogsaa paa egen Haand, uden direkte Sansning, kan danne sig Forestillinger og Begreber, som f. Ex. Væren og Ikke-Væren, Lighed og Forskjel o. s. v., og dem har man ikke Lov til at udelukke fra Videns Omraade.

Da saaledes Definitionen er bleven haardt angrebet fra to Sider, nødes Theætet til at ændre den paa to Maader. I Stedet for Sansning (Sansefornemmelse) sætter han Forestilling (Mening), og da han nu anseer det for godtgjort, at der ogsaa gives falske Forestillinger, tilføjer han Ordet „sand“. Den *anden* Definition lyder altsaa saaledes: Viden er sand Forestilling (p. 187 B).

Under Drøftelsen af denne Definition viser det sig mærkeligt nok, at Protagoras's Lære om Sandheden af alle Forestillinger ingenlunde er aflivet endnu. Der rejser sig nemlig overordentlige Vanskeligheder ved psychologisk at paavise Muligheden af, at falske Forestillinger overhovedet kunne opstaa. Protagoras's Navn nævnes ganske vist ikke i denne Sammenhæng, men Diskussionen drejer sig dog stadig om Spørgsmaal, der staa i nøje Forbindelse med den Lære, der i det Foregaaende tillagdes ham, og det siges ogsaa udtrykkelig, at det er det tidligere Spørgsmaal, der tages op paany (p. 187 C). Platon har aabenbart absolut forkastet Protagoras's Lære, men han synes at have været sig bevidst, at han ikke kunde magte Vanskelighederne. Kun for et begrænset Omraade lykkes det at paavise Muligheden af falske

---

[1]) Jvfr. *Høffdings* Psychologi [4] S. 146 f.

Forestillingers Opstaaen; saa opgives den Drøftelse. Selve Definitionen af Viden som sand Forestilling bruges der ikke mange Ord til at omstyrte; det paavises kortelig, at der gives sande Forestillinger, som ikke fortjene Navn af Viden, fordi den, der har Forestillingen, ikke har haft Lejlighed til at forskaffe sig en betryggende Garanti for dens Sandhed.

I sin *tredie* Definition af Viden gjør Theætet da en ny Tilføjelse: Viden er sand Forestilling, som man kan gjøre Regnskab for (p. 201 C). Denne Definition, der jo virkelig lyder meget rimelig, havde Platon selv paa et tidligere Tidspunkt af sit Liv anseet for tilstrækkelig (Symposion p. 202 A, Menon p. 97 E — 98 A), men nu findes ogsaa den at være mangelfuld. Den knyttes imidlertid ligesom den første Definition sammen med en anden Philosophs Lære. Denne Mand nævnes imidlertid ikke, men der er al Grund til at antage, at der sigtes til en af Sokrates's Disciple, Antisthenes, Stifteren af den kyniske Skole. Naar Platon ikke nævner hans Navn, saa har det sin Grund i, at hans Lære først var fremsat længe efter Sokrates's Død, hvorfor det var umuligt at lade Sokrates direkte polemisere imod ham. Han lader derfor Sokrates sige, at han har hørt denne Lære i Drømme og finder, at den stemmer overens med Theætets Definition.

Antisthenes's Lære gaaer ud paa at statuere en Forskjel mellem Tingene, som de forekomme i Verden, og deres Grundelementer. Medens Grundelementerne nemlig ikke kunne være Gjenstand for Erkjendelse, ja ikke engang betegnes med nogetsomhelst Prædikat, saa kunne selve Tingene erkjendes, forsaavidt som man er i Stand til at opløse dem i deres Grundelementer. Den, der hylder denne Lære, vil følgelig forstaa Theætets Definition af Viden som sand Forestilling, som man kan gjøre Regnskab for, saaledes, at „Regnskabet“ netop

bestaaer i Angivelsen af den omspurgte Tings Grundelementer.

Endskjøndt vi ved denne Lære afgjort ere ude over Protagoras, er der dog Grund til at antage, at Platon har øjnet et indre Slægtskab mellem Antisthenes's Tankegang og Protagoras's. Slægtskabet er i Virkeligheden ikke saa fjernt. Antisthenes staaer ligesom Protagoras, ja ligesom hele den ioniske Skole, paa den empiriske Forsknings Standpunkt. Det er jo en gammel ionisk Tanke at søge tilbage til et Grundstof, der ligger bagved Tingene. Men med Protagoras stemmer Antisthenes særlig overens deri, at han til en vis Grad har resigneret ligesom han, opgivet Troen paa Muligheden af at trænge til Bunds i Tingenes Væsen. Han har indseet, at, selv om man fortsætter nok saa længe med sin Analyse og giver nok saa dybsindige Forklaringer af Tilværelsen, saa opnaaer man dog ikke Andet end at reducere Spørgsmaalene til andre Spørgsmaal, færre og simplere, men til Gjengjæld mere omfattende og i deres dybeste Grund uløselige; tilsidst maa Tanken dog standse, nemlig naar den er naaet til Grundelementerne. Men dette er netop enhver Naturvidenskabs Fremgangsmaade. Selv om det engang lykkes at forklare alle Phænomener i den legemlige Verden ud fra Grundstoffernes Atomer med deres Evne til Tiltrækning og Frastødning, saa staa dog selve disse Begreber som fuldstændig mystiske for os. Den Viden, som Protagoras anerkjendte, var relativ, idet den kun havde Gyldighed fra et menneskeligt Standpunkt; Antisthenes's Viden var ogsaa relativ, idet den kun bestod i at reducere Gaaderne til andre Gaader.

Platon derimod lader sig ikke tilfredsstille herved. For ham er relativ Viden slet ingen Viden. Han kan ikke indsee Andet, end at, naar Grundelementerne ere absolut uerkjendelige, saa er den Erkjendelse af Tingene, som blot bestaaer i at opløse dem i deres Grundelementer,

ganske illusorisk; der mangler et fast Udgangspunkt, som Tanken kan holde sig til. Forsaavidt lider Antisthenes's Lære altsaa af en lignende Mangel som Heraklits, og der er ogsaa en ikke ringe Lighed mellem Platons Kritik over disse to Philosopher. Om Antisthenes's Grundelementer siger han, at de kunne blot lige nævnes, men slet ikke nærmere betegnes; man kan hverken sige om dem, at de *ere*, eller at de ikke *ere*, ja end ikke betegne dem ved bestemmende Pronominer som „det" el. Lign. (p. 201 E — 202 A). Omtrent paa samme Maade havde Platon tidligere udtalt sig om Heraklits Lære om alle Tings stadige Bevægelse. Han siger nemlig saaledes, at, hvis Bevægelsen skal være absolut, maa den ikke alene bestaa i Stedforandring, men ogsaa i Kvalitetsforandring. Naar nu Tingene ikke alene flytte sig fra Sted til Sted, men ogsaa, efter at de have flyttet sig, ikke længere ere de samme Ting, som de vare forinden, saa kan man ikke paa nogen Maade holde dem fast, ja heller ikke sige Noget om dem; hvad man end siger, bliver lige rigtigt, hvadenten man siger saaledes eller saaledes, eller rettere: ikke engang Udtrykket „saaledes" har man Lov til at bruge, thi ogsaa det betegner noget Faststaaende (p. 181 C — 183 B).

Resultatet af hele Dialogen bliver da kun negativt, idet det viser sig umuligt at faa en fyldestgjørende Forklaring paa, hvad Viden er. Men se vi ret til, er det egentlig *Heraklits* Lære, der har ligget bagved alle de Anskuelser, Platon har taget sig for at bekjæmpe, ogsaa bagved de Definitioner af Viden, som han lader Theætet opstille. Men Heraklits Vildfarelse deles ifølge Platon af „alle Philosopher tilsammen *undtagen Parmenides.*" Det synes altsaa, som om Platon har holdt sig den Udvej aaben, gjennem Tilslutning til Parmenides at klare hele Problemet. Men hvorvidt han ansaae denne Vej for farbar, angiver han ikke tydeligt. Han lader Sokrates

indtage en uafhængig Stilling midt imellem de to stridende Partier, og han lægger ham de Ord i Munden, at han og de andre Deltagere i Samtalen maa værge sig til begge Sider, da begge Partier søge at drage dem til sig. Han beslutter sig til først at undersøge Herakliteernes Standpunkt og lade de Andre vente til senere, og han antyder den Mulighed, at begge Parter have Uret; i saa Fald, siger han ironisk, ville vi jo blive til Nar, naar vi bilde os ind, at vi usle Stakler have Noget at skulle have sagt, og kaste Vrag paa Fortidens store Vismænd (p. 180 D — 181 B). Men Kritiken over Eleaterne udebliver. Efter at Heraklit er gjendreven, ønsker Theætet ogsaa at faa den anden Del af Opgaven udført, men Sokrates vil ikke længere, dels fordi han er bange for at komme for langt bort fra Hovedemnet, Spørgsmaalet om Viden, dels fordi han generer sig for Parmenides. De andre Eleatere er han ikke saa bange for, siger han, men for Parmenides nærer han en særlig Ærefrygt (p. 183 C—E). Der er ingen Tvivl om, at Platon her giver sin egen Veneration overfor Parmenides Udtryk. Maaske har han endda paa Fornemmelsen, at heller ikke Parmenides's Standpunkt er fuldt tilfredsstillende, men han nærer en vis Sky for at rokke derved; hvis Parmenides's Philosophi faldt, vilde der maaske gaa Mere i Løbet.

Holde vi fast ved denne Opfattelse af „Theætet", saa ligger Betydningen af den indledende Samtale, hvori Platon mindes Eukleides og de andre megariske Philosopher, klart for Dagen. Den megariske Skole stod nemlig Eleaterne meget nær, og det er ganske naturligt, at Platon knytter det Stridsskrift, som han udslyngede mod alle Eleaternes Modstandere paa een Gang, til Megarikeren Eukleides's Navn. Men nu maa vi ogsaa holde fast, at denne Indledning alene gjælder „Theætet", ikke de Dialoger, der senere tilføjedes som Fortsættelse.

„Sophisten“ havde Platon aldrig kunnet finde paa at sætte i Forbindelse med sin Ungdomsven Eukleides's Navn.

I Dialogen „Sophisten“ har Platon, som tidligere berørt, rent formelt seet sat sig til Formaal at faa oplyst, hvad en Sophist er. Dette tilstræbes ved Hjælp af en ejendommelig Methode. Der spørges først, hvad det er for en *Kunst*, som Sophisten giver sig af med, og i den Anledning deles alle Kunster i to Dele; den af disse, hvorunder Sophistens Kunst antages at falde, deles atter i to Dele, og saaledes fortsættes der den ene Gang efter den anden, indtil Sophistens Kunst og derigjennem Sophisten selv synes at være defineret med tilstrækkelig Skarphed. Hele denne Operation gjentages atter flere Gange, saa at der naaes flere Definitioner, alle lige besynderlige og lige nedsættende overfor Sophisterne.

Men Betragtningen af Sophisterne og Spotten over dem er egentlig kun et underordnet Formaal for Platon, som derigjennem aabner sig Adgang til Drøftelsen af et andet og vigtigere Spørgsmaal. Blandt de mange Bestemmelser af Sophistens Kunst er ogsaa den, at den bestaaer i Efterligning, i hvilken Anledning Efterligningskunsten deles i to Dele: den tro Efterligningskunst og den, der kun frembringer en tilsyneladende Lighed, og det hævdes, at Sophistens Kunst falder ind under den sidste Afdeling, idet Sophisten kun formaaer at frembringe et Skin, ikke nogen med Virkeligheden stemmende Forestilling. Men saa kommer Vanskeligheden. Hvorledes er et Skin overhovedet muligt? Hvorledes kan Noget *synes* uden at *være?* hvorledes kan man sige *Noget*, uden at dette Noget er *sandt?* hvorledes tør man forudsætte, at det Ikke-Værende *er*, at Skinnet er Virkelighed?

Dette Spørgsmaal er det, som behandles i den lange Digression.

Inden vi gaa videre, maa et Par mulige Indvendinger foreløbig tilbagevises. Allerførst maa den Misforstaaelse afværges, at et Udtryk som „Skinnet er Virkelighed" skulde betyde, at Begrebet Skin er identisk med Begrebet Virkelighed. Meningen er selvfølgelig kun, at Skinnet *falder ind under* det Virkelige, at Skinnet *har* Virkelighed. Men ogsaa under denne Forudsætning kunde der indvendes, at, fordi Skinnet har Virkelighed, behøver ikke det, der fremtræder som et Skin, at have Virkelighed. Fordi der existerer Forestillinger om Spøgelser, behøve ikke Spøgelserne selv at existere; fordi der existerer Domme med Prædikatet „er ikke", behøver ikke disse Dommes Subjekt at existere. Denne Indvending vilde Platon dog ikke have ladet gjælde. Han vilde have hævdet, at der ikke kan tænkes Domme uden Subjekt. I det Øjeblik jeg bruger Prædikatet „er ikke" i en Dom, saa *er* der Noget, hvorom jeg siger „er ikke", men dette er en Selvmodsigelse.

Vanskeligheden lader sig altsaa ikke uden videre afvise. Hvis der virkelig skal kunne være Tale om et Skin — og som Følge deraf om en Sophist —, saa maa vi have klaret det samme Spørgsmaal, som voldte saa store Vanskeligheder i „Theætet": hvorledes er det muligt, at der kan gives falske Forestillinger? Men nu indtræder der en stor Mærkelighed. I „Theætet" var det stadig Protagoras, der stod som Repræsentant for den Anskuelse, at falske Forestillinger ere utænkelige; men her i „Sophisten" hedder det ganske anderledes: ved at forudsætte det Uvirkeliges Existens have vi bragt os i Modsætning til — Parmenides, som i vor Ungdom indprentede os den Lære: „Aldrig vil det kunne bevises, at det Ikke-Værende er; fra denne Forskningsbane skal du holde din Tanke borte" (p. 236 E — 237 A).

Hvad er det altsaa, der er skeet? Platon har nu opdaget, at med Hensyn til det fundamentale Erkjendelsesproblem, som med Nødvendighed forudsætter Muligheden af Fejltagelser saavelsom af sand Erkjendelse, er Parmenides's Lære, at der Intet *er* udenfor det Værende (intet Uvirkeligt), og at Tænken og Væren er det Samme, ikke et Haar bedre end den modsatte Retnings Philosophi; thi denne Enhedslære, som udelukker enhver Modsætning, mellem Virkelighed og Uvirkelighed, mellem Sandhed og Løgn, medfører de selvsamme uantagelige Konsekvenser som Læren om alle Tings evige Bevægelse.

Saa tages da ligesom i „Theætet" Spørgsmaalet op paany, men det behandles rigtignok nu paa en anden Maade end dengang. En falsk Forestilling defineres som en Forestilling, der gaaer ud paa Noget, som er Virkeligheden modsat, hvilket kan ske enten ved, at det Uvirkelige antages for virkeligt, eller ved, at det Virkelige antages for uvirkeligt; men i begge Tilfælde statueres der en Sammenhæng mellem det Virkelige og det Uvirkelige, hvilket strider imod Parmenides's Lære. Parmenides er det altsaa, som maa gjendrives; det bør vises, at „det Ikke-Værende paa en Maade *er*, og omvendt det Værende paa en Maade ikke *er*" (p. 241 D). Den falske Forestilling selv kan man jo ikke nægte Virkelighed, men det bliver selve Begrebet det Virkelige, som maa undersøges, da der i det ligger ligesaa store Vanskeligheder som i det Uvirkelige.

Et Exempel vil tydeliggjøre Platons Mening. Naar jeg siger, at Forestillingen om Spøgelser er en falsk Forestilling eller en Forestilling om noget Uvirkeligt, saa er det jo dermed ikke Meningen at benægte selve Spøgelseforestillingens Realitet, — thi der er jo vitterlig Mennesker nok, der have seet Spøgelser, — men kun at benægte, at der bagved Forestillingen ligger en Virkelighed. Det, som det kommer an paa, er da at afgjøre,

hvilken Sammenhæng der er imellem de menneskelige Forestillinger og Virkeligheden, eller rettere, hvad der egentlig menes med Virkelighed. Platon har rigtig seet, at det slet ikke er det negative Begreb: det Uvirkelige eller Ikke-Værende, som volder Vanskeligheden, men selve det positive Begreb Virkelighed. Og han er gaaet et Skridt videre end i „Theætet“: dèr bestræbte han sig for at udfinde, hvorledes Virkeligheden erkjendes, her gjælder det om at fastslaa, hvad Virkelighed er.

Platon giver sig nu til at granske, hvad de tidligere Philosopher have ment om dette Spørgsmaal, og giver en Oversigt og Kritik af adskillige philosophiske Opfattelser. Og medens han i „Theætet“ alene havde vendt sin Kritik i een Retning, maa nu ogsaa andre Retninger holde for, og ikke mindst Eleaterne, dels med, dels uden Navns Nævnelse. Der er eet Sted, som kræver særlig Opmærksomhed. Med Hensyn til Spørgsmaalet om Tingenes Væsen fremhæver Platon to modsatte Retninger, som siges at ligge i en uendelig Kamp med hinanden, dels de Philosopher, der kun tillægge de Ting Virkelighed, som man kan tage og føle paa, altsaa Materialisterne, dels „Ideernes Venner“, Idealisterne. Hvem Platon mener med disse sidste, er der blandt Fortolkerne blevet ført megen Strid om. Inden vi gaa ind paa den, er det bedst at se, hvorledes Platon selv betegner disse „Ideernes Venner“.

Han siger om dem, at de under deres Strid med Materialisterne meget forsigtigt forsvare sig oppe fra et usynligt Sted, idet de paastaa, at den sande Virkelighed er nogle aandelige og ulegemlige Ideer, medens de slaa det i Stykker, som Materialisterne kalde Legemer og Virkelighed, og i Stedet for Virkelighed eller Væren kalde det en *flydende Vorden* (p. 246 B—C). Den Kritik over Materialisterne, som Platon her lægger Idealisterne i Munden, minder i paafaldende Grad om den, som han

selv i „Theætet“ havde rettet mod Protagoras og Heraklit. Dèr hed det jo netop, at det, man kommer til gjennem Sansningen, ikke er noget Værende, men kun noget Vordende, som Heraklit lærte, og mod denne Heraklits *flydende Væren* (p. 179 D) rettes der en skarp Kritik. Der kan vel ingen Tvivl være om, at den „flydende Vorden“, som der tales om i „Sophisten“, skal betyde det Samme som den „flydende Væren“, der nævnes i „Theætet“. Men paafaldende er det, at den Kritik, som i „Theætet“ rettedes mod Herakliteerne, i „Sophisten“ har skiftet Gjenstand og rettes mod Materialisterne, uagtet disse i „Theætet“ stilledes i Modsætning til Herakliteerne, idet de betegnedes som Folk, der ikke troede paa Andet, end hvad de kunde tage fat paa med Hænderne, altsaa heller ikke paa Vorden (p. 155 E). Sagen er vel den, at de egentlige Materialister har Platon ikke paa nogen Maade kunnet komme til Rette med, idet han slet ikke har forstaaet deres Tankegang, og derfor kan han angribe dem i en hvilkensomhelst Sammenhæng. Herakliteerne derimod har han forstaaet, men bekjæmpet dem har han alligevel; thi naar de alene vilde lade Vorden gjælde, har han savnet et fast Punkt, som Tanken kunde holde sig til. Platon har selv søgt sig et fast Stade i Ideernes Verden; han har selv været en af „Ideernes Venner“.

Naar der nu i „Sophisten“ tales spottende Ord om „Ideernes Venner“ og deres forsigtige Forsvar ud fra deres usynlige Stade, saa er denne Kritik netop rettet imod Platon selv og den Philosophi, som han i tidligere Tid hyldede, — mod hans egen, berømte Ideelære. Og Kritiken er aabenbart alvorlig ment. Den rettes desuden ogsaa paa en anden og mere direkte Maade. I tidligere Dialoger havde Platon gjort en Sondring imellem de enkelte, sanselige Gjenstande, foranderlige og indbyrdes forskjellige, som kunne opfattes gjennem

Sanserne og kun være Gjenstand for Forestilling, og Ideerne, det sande Værende, som er uden Forandring og Omskiftelse og alene kan opfattes af Tanken og være Gjenstand for Erkjendelse (Phædon p. 78 D ff., Staten V p. 476 E ff.). Men i „Sophisten“ hævder Platon tværtimod, at enhver Erkjendelse forudsætter Bevægelse, og at det, som er absolut uden Bevægelse, ikke kan erkjendes (p. 248 A ff.). Dette er en Kritik af Ideelæren, som Intet mangler i Henseende til Tydelighed, og tillige et Modstykke til den Betragtning, der fremsættes i „Theætet“, at, naar Alt er i stadig Bevægelse, er Erkjendelse umulig.

Man har længe krympet sig ved at indrømme, at Platon saa absolut skulde bryde Staven over sine tidligere Anskuelser, og søgt at finde andre Philosopher, som Kritiken kunde passe paa. Den gamle Opfattelse, som endnu hyldes af Adskillige, var den, at det var Megarikerne, som Platon sigtede til ved „Ideernes Venner“. Men vi have jo seet, at Platon forhen var nøje knyttet netop til Megarikerne; i det Øjeblik han bryder med dem, bryder han ogsaa med Noget af sin egen Fortid. Men ogsaa Parmenides, som hævdede Verdensaltets absolute Ubevægelighed, rammes af Platons Kritik; hvis Parmenides har Ret, er Erkjendelse umulig.

Dette er altsaa Platons nye Resultat: Megarikerne og Eleaterne, ja Platon selv paa det Standpunkt, han hidtil har indtaget, — Alle ere de ligesaavelsom Herakliteerne og de, der følge dem, ude af Stand til at forklare baade den sande Erkjendelse og Fejltagelserne; hvadenten man anseer Verden for stillestaaende eller for bevæget, bliver Resultatet lige fortvivlet. Der er da kun een Udvej tilbage, hvis man ikke vil opgive enhver Erkjendelse: Bevægelse og Hvile maa begge existere i Virkeligheden, eller med andre Ord: den virkelige Verden

maa paa een Gang bevæge sig og være i Hvile (p. 249 C–D).

Det kan nu ikke nægtes, at Platons Opdagelse af dette Forhold betegner et betydeligt Fremskridt, som fører ham ud over baade Heraklit og Parmenides. Men alligevel maa hans eget Forsøg paa at klare Vanskelighederne siges at være mislykket. Han søger at naa Maalet ved at operere videre med de Begreber, som han naaede til ved Drøftelsen af „Ideevennernes“ Standpunkt, nemlig Væren, Hvile og Bevægelse, hvortil der, da hvert af disse Begreber er identisk med sig selv og forskjelligt fra de andre, endnu kommer de to Begreber Identitet og Forskjellighed. Medens disse fem Begreber nu alle ere indbyrdes forskjellige, følger deraf ikke, at de udelukke hverandre. De ere nemlig ligesom mangfoldige andre Begreber i Stand til delvis at falde indenfor det samme Omraade, idet der omhyggelig maa sondres mellem *Forskjellighed* og *Modsætning*, og Philosophens Opgave bliver da at udfinde, hvilke Begreber der kunne forliges (ɔ: forbindes som Subjekt og Prædikat i samme bekræftende Dom), og hvilke ikke, eller med andre Ord, hvilke Domme der ere sande, og hvilke der ere falske; desværre faa vi ikke at vide, hvilke Kriterier der haves paa Dommenes Rigtighed. Da man nu er i Stand til at udtrykke delvis Overensstemmelse eller Forskjel mellem ethvert Begreb og andre Begreber, idet man kan gjøre ethvert Begreb til Subjekt i saavel bekræftende som benægtende Domme ved at sige henholdsvis „er“ eller „er ikke“ om det, følger deraf, at ethvert Begreb har Del baade i det Værende og i det Ikke-Værende. Ligesom nemlig det, der ikke er stort, ikke derfor behøver at være det *Modsatte* af stort, men godt kan være blot *forskjelligt* derfra, saaledes behøver det Ikke-Værende ikke netop at være det Værende *modsat*, men der *existerer* ogsaa et Ikke-Værende, som har sit Væsen i

Forskjelligheden. Hermed mener Platon at have bevist det Uvirkeliges Existens og at have godtgjort Muligheden af falske Forestillinger.

Den rigtige Iagttagelse, som ligger til Grund for denne Udvikling, er den, at Verbet at *være* kan have to Betydninger, idet det dels kan tjene som logisk Kopula, dels betegne Existens i og for sig, saa at det er muligt, at en Ting ikke er f. Ex. stor eller smuk, men dog *er.* Men Platon har Uret i at mene, at han dermed har forklaret Muligheden af falske Forestillinger. Thi han definerede jo selv (p. 240 D; se ovenfor S. 24) en falsk Forestilling som en Forestilling, der gaaer ud paa Noget, som er Virkeligheden *modsat*, men at der findes et Ikke-Værende af den Art, følger jo slet ikke deraf, at det bevises, at der findes et andet Ikke-Værende, der har Existens og blot betegner *Forskjelligheden*; tilmed hævdes det vedblivende, at Existensen af Noget, der er det Værende *modsat*, maa staa hen som usikker (p. 258 E).

Selv om nu altsaa Platons Bestræbelse for at gjendrive Parmenides maa siges at være mislykket, bliver dog selve Bestræbelsen tilbage som et Faktum. Dog maa vi vogte os for at tro, at Platon har foretaget et *skarpt* Brud enten med Parmenides eller med sin egen Fortid. Hvor megen Vægt Platon lægger paa ikke at afbryde Forbindelsen med Parmenides, og hvor højt han vedblivende agter den eleatiske Philosophi, det har han viist ved det fine Træk, at han ikke har gjort Sokrates, men den fremmede Eleater til Leder af Samtalen i „Sophisten". Men selve denne Omstændighed er der ogsaa Grund for os til at lægge nøje Mærke til, hvis vi ville forstaa Platons Udvikling. Vi, som stadig beskjæftige os med de Skrifter af Platon, som væsentlig have til Formaal at give et — ganske vist digterisk udsmykket — Billede af den historiske Sokrates, have godt af at indprente os, at Platon endnu levede og arbejdede over

50 Aar efter Sokrates's Død. Det kunde da ikke være anderledes, end at Billedet af hans gamle Lærer, der havde gjort saa stærkt et Indtryk paa ham i hans Ungdom, tilsidst maatte træde mere i Baggrunden i hans Bevidsthed, og at den Tid maatte komme, da han ikke mere kunde bruge Sokrates som Talerør for sine Anskuelser. Endnu i „Theætet", som paa ingen Maade hører til Platons ældste Skrifter, har han gjort det Kunststykke paa een Gang at give et lyslevende Billede af Sokrates's Personlighed med al den indtagende Elskværdighed og skjælmske Ironi ved Siden af den utrætteligste Forskningstrang, som Sokrates utvivlsomt har besiddet, — og saa tillige at lade ham udtale Tanker, som gaa langt ud over, hvad Sokrates nogensinde har tænkt. Men i „Sophisten" siger Sokrates blot et Par indledende Ord og viger saa Pladsen for den fremmede Eleater, og paa lignende Maade optræder han i adskillige af Platons senere Dialoger, indtil han i „Lovene" helt er forsvundet. Den Rolle, som Sokrates spiller i Dialogerne, er ikke det daarligste Kriterium paa Affattelsestiden.

Ved nu at gjøre Eleateren til Leder af den Samtale, der væsentlig former sig som en Polemik mod Parmenides, tilkjendegiver Platon, at han trods Alt anseer en Forstaaelse med Eleaterne for mulig, ligesom han ved at gjøre „Sophisten" til en ligefrem Fortsættelse af „Theætet" tilkjendegiver, at han ikke finder, at der er foregaaet noget Brud paa Kontinuiteten i hans egen Udvikling. Men om Parmenides vilde have været tilgjængelig for hans Kritik, er rigtignok et stort Spørgsmaal. Det er nemlig den eleatiske Philosophis Hovedhjørnesten, som Platon har rokket ved, Parmenides's Hovedlæresætning: det Værende *er*, og det Ikke-Værende *er* ikke, imod hvilken Platon bestræber sig for at vise, at „det Ikke-Værende paa en Maade *er*, og det Værende

paa en Maade ikke *er*" (se ovenfor S. 24). Naar man ved en enkelt Formel skal betegne Forholdet mellem Platon og Parmenides, saa kan det med samme Ret gjøres paa to modsatte Maader. Man kan sige, at Platon søger at sprænge Parmenides's Enhedsopfattelse af Tilværelsen ved at drage det Ikke-Værende ind og give det en Plads i Systemet sideordnet med det Værende; men man kan ogsaa sige ganske omvendt, at Platon ved at bestræbe sig for at indordne Alt, selv det Ikke-Værende, under det ene Begreb, det Værende, søger at hæve en Dualisme hos Parmenides. Vi ere her ved den philosophiske Spekulations Grænse.

Hvorledes Parmenides vilde have taget imod Platons Paastand, at „det Ikke-Værende paa en Maade *er*, og det Værende paa en Maade ikke *er*", se vi, naar vi betragte den spydige Kritik, som han rettede mod Herakliteerne (se ovenfor S. 5): „de Folk, der regne det at være og ikke at være for det Samme og ikke for det Samme". Vidste vi ikke, at Parmenides var død omtrent 100 Aar, før Platon skrev sin „Sophist", skulde man tro, at det var den, som han havde i Tankerne. Under sit Forsøg paa at frigjøre sig fra Parmenides er Platon ikke undgaaet at falde i Armene paa Heraklit.

Platon har saaledes løbet Cirklen helt rundt; thi det var ogsaa Heraklit, som han begyndte med. I alt Fald fortæller Aristoteles, at Platon til sin første Lærer havde haft Herakliteeren Kratylos, gjennem hvem han var naaet til Erkjendelse af, at Sanseverdenen er i stadig Bevægelse og derfor ikke kan være Gjenstand for Viden. Men da denne Lære ikke kunde tilfredsstille ham, søgte han at supplere den dels ved Tilslutning til Eleaterne, dels ved sin egen Ideelære. Senere indsaae han, at heller ikke denne Philosophi var tilfredsstillende, uden at vi naturligvis kunne sige, hvorvidt han derfor bevidst har ændret sin Dom over Heraklit.

Den Opfattelse, at Platons Philosophi har udgjort eet sammenhængende System med Ideelæren som Centrum, maa altsaa opgives. Der kan virkelig paavises stærke Svingninger i hans Udvikling, selv om der naturligvis altid er visse Grundtræk, som blive staaende. Med sin dybe Spekulation forbandt Platon en aldrig hvilende Kritik, som han ikke var bange for at rette ogsaa mod de Systemer, som han selv havde opbygget. Maatte han end saaledes af og til lide den Skuffelse at se en Bygning, som han selv møjsommelig havde opført, synke i Grus, saa arbejdede hans Tanke dog ufortrødent videre for om muligt ad andre Veje at finde Sandheden.

Litteratur.

Platonis Theaetetus ed. *G. Stallbaum.* Gotha 1839.

Platonis Sophista ed. *G. Stallbaum.* Gotha 1840.

Platonis Sophista ed. *O. Apelt.* Leipzig 1897.

Parmenides Lehrgedicht griechisch und deutsch von *H. Diels.* Berlin 1897.

W. Halbfass: Die Berichte des Platon und Aristoteles über Protagoras (Jahrbücher für classische Philologie 13. Supplementbind. 1884).

Th. Gomperz: Die Apologie der Heilkunst (Sitzungsberichte der Wiener Akademie, phil.-hist. Classe 120. Bd. Wien 1890).

Th. Gomperz: Griechische Denker I. Leipzig 1896.

W. Lutosławski: The origin and growth of Plato's logic. London 1897.

H. Bonitz: Platonische Studien, 2. Udg. Berlin 1875. (3. Udg. 1886).

P. Deussen: De Platonis Sophista. Marburg 1869.

O. Apelt: Platons Sophistes in geschichtlicher Beleuchtung (Rheinisches Museum für Philologie N. F. 50. Bd. 1895).

STUDIER
FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND
NR. 48

SYV ODER
AF
PINDAR

OVERSATTE AF
THOR LANGE

KØBENHAVN
KLEINS FORLAG
(CAMILLA KLEIN)
1900

Indledning

af **C. Jørgensen.**

Hvor er dog Pindars Digte lidet kendte udenfor de Lærdes snævre Kreds; og dog var hans Navn et af de berømteste i Oldtid og senere Tider og hans Ry stort nok til at bevare hans Digte mellem saa mange, der gik tabt. I vore Dage klinger Navnet vel endnu med en egen fjærn ædel Klang som den, der kan lyde ned til os fra Luften, naar den vilde Svane ved Foraarstid trækker af Sted højt oppe, og det er ligesom Luften selv klang med. Men et nærmere Kendskab til Pindars Digte har kun faa.

En af de væsentligste Grunde hertil er, at Digtene ere saa vanskelige at oversætte. Forsøg at give en ordret Oversættelse i de nærmest liggende prosaiske Udtryk; Tilhøreren vil anstrænge sit Øre og dog give tabt, i den Grad er den poetiske Form nøje sammenvoxet med Digtets Indhold; afklædes dette sin tæt sluttende kærnefulde Form, bliver kun et blegt og tilsyneladende ganske dagligdags Billede tilbage.

En anden Grund er, at Digtene ikke kunne læses uden Forklaring; Oplysninger af mangfoldig Art ere allerede samlede i Oldtiden og naaede ned til os sammen med Digtene. Vil man altsaa fuldt forstaa og nyde Digtene, maa man ofre lidt Arbejde paa at løbe disse Oplysninger igennem samtidig med Læsningen og saaledes beriget fordybe sig for anden Gang i Digtets Text —

eller i en Oversættelse, hvis Form da skulde lade de poetiske Krav ske Fyldest, saa at Indholdet kunde voxe sig skønt paa ny i et ædelt og rigt dansk Klædebon. Dette maa være Opgaven for enhver, som oversætter Pindar, og har ogsaa været det for Oversætteren af det her meddelte Udvalg.

Det er ikke her Stedet til udførligt at gøre Rede for Pindars Liv og Digtning, det nødvendige herom vil findes i Konversationslexika og Haandbøger i Litteraturhistorie. Men Digtene indtage en ejendommelig Stilling i Verdenslitteraturen, og det kan være af Betydning at gøre sig dette klart. At en Digter vinder udødelig Berømmelse ved *Lejlighedsdigte*, thi det *er* de bevarede Sejrssange af Pindar, er for moderne Læsere lidt vanskeligt at forstaa, og endda ved Lejlighedsdigte i Anledning af Sportssejre. Sporten er i vore Dage trods sin rivende Udvikling dog ikke naaet saa vidt som hos Grækerne, hvor Sejrherren bragte sin By og sin Slægt den største Berømmelse, som tænkes kunde, og selv blev foreviget ved Billedstøtte og Sejrssange af de største Digtere. Naar Pindars Digte har faaet blivende Værd, er det da heller ikke, fordi de udbrede sig i Skildringer af de dygtige Præstationer, som udøvedes paa Væddeløbsbanen og Brydepladsen, tværtimod vil man kun finde ganske faa Ord om Væddekampen selv og om den lykkelige Sejrherres Person; ofte var det jo en helt ung Mand uden anden Adkomst til at nævnes end sin herlige Legemskraft, som Guderne havde skænket ham, eller maaske sin høje Herkomst og sine bekendte Slægtninge. Men Væddekampene var en Del af en hellig Fest, som fejredes af hele Hellenerfolket, og fra alle Steder mødte Deltagere og Tilskuere ved disse Festlege. Derfor blev Sejren en saa overordentlig Ære, og Æmnet for Pindars Sange er netop først og fremmest Æren, som kaster Glans over Sejrherrens Fødeby, hvor man bagefter holdt en Fest i Anledning af Sejren, og

hvor Digterens Sange ligesom vore Kantater blev foredragne af et dertil indøvet Kor. For Hjemmets Tilhørerkreds blev altsaa disse Sange digtede, og enhver Hentydning til Byens store Minder eller dens øjeblikkelige politiske Stilling forstodes strax. Paa denne Tilhørerkredses Standpunkt maa vi derfor sætte os, naar vi ville vurdere og have fuld Nydelse af Digtenes Indhold. Digteren havde i Reglen Stof nok at synge om i de Myther, som havde en nærmere eller fjærnere Berøring med Sejrherrens Fødeby eller hans Slægt, ofte blot ved en tilfældig Analogi eller en Ideassociation, der kunde inspirere ham. Og Pindar blev ikke træt af at forædle Mythernes Indhold og at indprænte skønne og dybe Sandheder, at advare mod Hovmod og Letsind, mod Lavhed i Tænkemaade og Handling. Med en Alvor og Dristighed, der til enhver Tid har aftvunget Læseren Agtelse og Beundring, tager Digteren Parti for den, som er forurettet. Denne Alvor, der passede saa godt til den højtidelige Takkefest for Sejren, er dog noget mere end blot bestemt for Lejligheden; vi føler den som Grundtrækket i Digterens Verdensanskuelse; det er det uforgængelige Præg paa den Tids Aand, som vi møder paa alle Omraader i det helleniske Liv den Gang: Dygtighed og Alvor.

Pindars Virksomhed begynder omtrent samtidig med Marathonslaget, og han lever næsten Halvdelen af Aarhundredet til Ende (det 5te før Chr.). Han har, som Oversætteren nedenfor bemærker i Oplysningerne til et af Digtene, set den græske Kunst udvikle sig fra den archaiske Stils fuldkomneste Skabelser, som vi kende dem fra de af Perserne omstyrtede Monumenter og Statuer paa Athens Akropolis og anden Steds, og ned imod Kunstens første store Blomstringstid i Phidias' og hans Jævnaldrendes Periode. Den samme Alvor i at tage fat paa Opgaverne, den samme Dygtighed i at give Enkelthederne deres Form, som vi finde hos Datidens Billedhuggere og

Arkitekter, kan vi ikke undgaa at se hos en Digter som Pindar; og ligesom Billedkunstneren kæmper med sit Stofs Vanskeligheder og arbejder i sine Skønhedsfordringers Tjeneste, saaledes kæmper Pindar for i Sprogets langt bevægeligere Materiale og i Rythmens lovbundne Gang at faa sagt det, han har paa Sinde, med saa kærnefulde Ord, med saa storslaaede Billeder eller saa fine hjærtegribende Træk, som kun den altid arbejdende mægtige Kunstneraand formaar. Lade vi Tanken sammen med Øjet løbe hen over disse af Digteren fuldstøbte Verslinier, saa er det som om der ved Berøringen med dem ved hvert andet Ord sprang elektriske Gnister ud fra disse Sætninger, saa tæt følger Tankeglimtene efter hinanden, Billede efter Billede, og naar uventet mellem Alvor og Strænghed en Skønhedsaabenbaring udfolder sig for vort Blik og lader vor Tanke hvile i uhæmmet Hengivelse og Beundring, hvor stramt og fast i Linierne staar saa dog ikke Skønhedsbilledet, intet flovt eller mat, kun et Udslag af Menneskets sande, aldrig forældede primitiveste Følelsesliv.

Pindars Digte er os derfor et værdifuldt Dokument til Oplysning om den Tids Tankeliv og kunstneriske Stræben, en Tid, fra hvilken Litteraturen ikke har levnet os mange andre Værker. En samtidig og beslægtet Aand finde vi dog i *Aischylos*, den store Tragediedigter, om hvis Tankerigdom og Kunstnerejendommelighed Oversættelser (ligesom ved Pindar) kun tilnærmelsesvis kan give en virkelig Forestilling; højt staar i denne Henseende Niels Møllers Oversættelse af „Agamemnon“. Heldige Haandskriftfund i vore Dage har ogsaa udvidet vor Kundskab til en anden samtidig Digter, *Bakchylides*, som skrev Sejrssange (Epinikier) ligesom Pindar og andre Digte til Foredrag af Kor.

Pindars

ellevte nemeiske Ode,

sungen i Anledning af Aristagoras fra Tenedos' Tiltrædelse af Prytanembedet.

Første Strophe.

Datter af Rhea, hvert Arnesteds flammende Væld,
Søster til Zeus og til Hera, hans Dronning og Lige,
lad i din Hal Aristagoras indgaa til Held,
op til dit Alter han selv og hans Jevnlinge stige,
und dem at vogte din Højsal paa Tenedos' Fjeld.

Første Modstrophe.

Høje *Hestia*, dig hylder det festlige Lag,
klart klinger Lyren til Lovsang, mens Offrene brænde,
gjæstfrit dit Bord stander opdækket Dag efter Dag,
giv du Prytanen at føre sit Embed til Ende
Aarets tolv Maaneder ud fri for Had eller Nag.

Eftersang.

Pris være Arkésilas' Søn for hans Fader,
for Manddom og medfødte fornemme Lader,
dog, den, der staaer øverst i Skjønhed og Magt
samt Rigdom og Ry, bør som Menneske lære,
at dø maa de Skuldre, der Festkappen bære,
lidt Jord er tilsidst alles eneste Dragt.

Anden Strophe.

Ikke han selv men hans Stad være stolt af hans Glands,
loves af Landsmænd han bør i de herligste Sange;
trindt ud blandt Naboer bar han sin Slægts og sit Lands
vidtspurgte Ry ved at sejre mangfoldige Gange,
baade for Brydning og Blandingskamp vandt han hver Krands.

Anden Modstrophe.

Havde ham ikke Forældrenes ængstlige Bøn
holdt fra Olympias Hegn og fra Pytho tilbage,
vist var han krandset, hvor Kronion Skrænten er grøn,
og ved Kastalias Bæk maatte Kamppris han tage,
mer end hver Modstander vented ham Lovord og Løn.

Eftersang.

Den Femaarsfest, af Herakles grundet,
han havde da fejret og havde vel vundet
om Haaret en dyrebar Oliegrens Baand.
Ak, en lod dumdristig sit Held gaa tilspilde,
en anden, hvem Lykken var vis, om han vilde,
gav tabt, fordi Modløshed greb ham ved Haand.

Tredie Strophe.

Kjendes i ham skal Peisandros det ældgamle Blod,
han, som Aiolernes malmklædte Hær med Orestes
hiddrog fra Sparta. Men ved den ismeniske Flod
herligt hans Stamtræ paa mødrene Side befæstes,
oprunden af Melanippos livsalige Rod.

Tredie Modstrophe.

Slægtlige Dyder dog ej i hver Slægt sig forny,
ikke bestandigt vil Agren sin Afgrøde bringe,
ikke hver Dag har en Guldblomst i Bladenes Ly,
Tid efter Tid kun de duftende Roser udspringe;
selvsamme Lov gjælder Menneskers Arvtag af Ry.

Eftersang.

Ak, lidet lod Zeus en Dødelig kjende;
hvo veed, hvor det dristigt begyndte skal ende?
tidt hilder utæmmelig Tragten vort Sind;
dybt skjult for vort Blik rinder Fremsynets Kilde,
ved Maadehold bør det sig Drift at formilde,
thi ondt, om vor Sjæl lukker Overmod ind.

Ovenstaaende Ode slutter sig kun løst til Rækken af Pindars Epinikia, da den ikke er skrevet i Anledning af nogen bestemt Sejr i Væddekamp, men forfattet som Festsang ved den ganske vist andetsteds som Sejervinder bekjendte Aristagoras' Tiltrædelse af Prytanembedet paa Tenedos. Et Tilknytningspunkt til Epinikierne findes forøvrigt deri, at Pindar betragter Helten i sin Ode som ved Fødslen forudbestemt til Sejrherre i de olympiske og pythiske Lege, fra Deltagelse i hvilke kun Forældrenes ængstlige Forestillinger havde holdt ham tilbage. Betegnende for græsk Opfattelse af gymniske Sejres Betydning er den Vægt, hvormed Pindar betoner de af Aristagoras i Nabostæderne vundne Udmærkelser ved saadanne Lege som Anbefaling for Manden til statsborgerlig Virksomhed: Os personlig synes denne Ode i Modsætning til enkelte andres Dom i høj Grad stemningsfuld og højtidelig, fra først til sidst baaret af Pindars hele stærke Vingeslag.

V. 1. *Datter af Rhea*: Hestia, Gudinde for Arneilden og Slægtsamholdet ikke blot i de enkelte Familier, men ogsaa i disses Indbegreb, Borgersamfundet, i hvis Raadhus, Prytaneet, Gudindens scepterbærende Statue findes. — V. 3. *I din Hal*: Oden afsynges i Prytaneet foran Hestias Billedstøtte. — V. 4. *Hans Jevnlinge:* formodenlig Embedsbrødre og Medhjælpere. I hvilket Magtforhold de stod til Prytanen, er os ubekjendt. — V. 8. I Prytaneet beværtedes foruden Raadsherrerne ogsaa tilrejsende ansete Fremmede. — V. 10. Et godt og nærliggende Ønske med Henblik til de stærke Rivninger og Partistridigheder, som gjorde sig gjældende indenfor næsten ethvert oldgræsk Statssamfund. — V. 11. Aristagoras Fader, Arkesilaos, nedstammede fra Kongen i Amyklai,

Peisandros, som ved Dorernes Fremtrængen i Peloponnes forlod sit Hjem og udvandrede til Tenedos. — V. 15. *Festkappen;* Ordene i den græske Text indeholde vistnok en Antydning af en særlig Dragt eller andre ydre Kjendetegn paa Prytanens Magt. — V. 16. En lempelig Formaning til Beskedenhed. — V. 19. Hvor i Nabolaget af Tenedos Aristagoras havde vundet sine talrige, ialt sexten Sejrskrandse, er ubekjendt. Muligt kan man bl. a. tænke paa det nærliggende Lemnos, hvor der afholdtes Væddekampe til Ære for Argonauterne (Pyth. IV, 253), og Staden Phylake ved den pagasaiske Bugt, hvorfra Achaierkongen Protesilaos drog ud paa Toget mod Troia; han faldt ved Landsætningen af Hellenerhæren (Hom. Il. II 695 ff.), og hans Minde fejredes i Phylake med Dystløb m. m. (Isthm. I, 59). — V. 24. Det endnu i vore Dage skovklædte Bjerg Kronion skraaner fra Nordøst ned mod Altissletten, Skuepladsen for de olympiske Lege. — V. 25. *Kastalias Bæk*: Stedbetegnelse for Delphi (Pytho) og de pythiske Væddekampe. — V. 27. De olympiske Lege sagdes at være indstiftede af Herakles, efter hans Sejr over Kong Augeias. — V. 29. *Dyrebar,* i den græske Text staaer »purpurrød«, hvilket Ord, anvendt om Løv, maa være ensbetydende med kostbar, prægtig e. l. Andetsteds (Olymp. XI, 13) kalder Pindar Sejrskrandsen af Oliven »gylden«. I slavisk Folkedigtning bruges ofte Ordet »rødt« til Betegnelse for alt rigt, skjønt og dyrebart. — V. 32. Modløsheden var ikke Aristagoras' egen, men hans Forældres, som havde holdt ham tilbage fra den visse Sejr. — V. 33. Om Peisandros se V. 11. I Udvandringen til Tenedos deltog efter Sagnet ogsaa Orestes; en anden Version lader ham kun iværksætte det Tog, som senere blev fuldført af Penthilus. — V. 34. *Aiolerne*: her de achaiske Stammer, som fortrængtes ved Dorernes Indfald i Peloponnes. — V. 35. *Den ismeniske Flod*: Stedbetegnelse for Theben, der gjennemstrømmes af Ismenosfloden. — V. 36—37. Med de bortdragende Achaiere forenede sig flere ætstore thebanske Slægter, saaledes ogsaa Afkommet af Kadmeeren *Melanippös*, der i Kampen for det af syv Fyrster angrebne Theben havde saaret Tydeus. Fra denne Melanippos udledte Aristagoras sin Herkomst paa mødrene Side. — V. 38—42. Peisandros ædle Slægt synes i den nærmeste Tid før Aristagoras' Fødsel ikke at have opvist fremtrædende Mænd, hvilket efter Pindars fra Formens Side kunstnerisk udtrykte Opfattelse har sin Grund i Naturens egne Love. — V. 45. *Utæmmelig Tragten;* i den græske Text staaer »skamløs Forhaabning« (maaske om Ærgjerrighed). — V. 46—48. I

Samklang med Eftersangen til de første Stropher (V. 13—16) slutter Oden med Lovprisning af det mest klassiske blandt alle klassisk-græske Begreber *τὸ μέτρον* (hos Platon *ἡ μεσότης*) Selvbeherskelse, Maadehold og Ligevægt.

Den sjette pythiske Ode,

sungen i Anledning af Xenokrates fra Akragas' Sejr i Væddekjørsel.

Første Strophe.

Lyt!
Af Øjets Smil hos Aphrodite
eller i Chariters Urtegaard
skjød min Sang sin Blomst, hvor Jordens Midte
klippefast i Gjenlydsbulder staaer.
For Xenokrates og for hans Frænder,
for det flodomflydte Akragas
blev til Digtning mig en Daad, som blænder,
lagt i Hænder
paa Apollons gyldne Tempelplads.

Anden Strophe.

Ingen Storm, hvis Skyer i Fylker haste,
ingen Skylregnsflod af løsbrudt Vand
skal formaa den Roes omkuld at kaste
og begrave den med Sten og Sand.
Paa dit unge, rene Aasyn skinner,
o Thrasybulos, om Verden vidt
Sejersglands for Fader, Slægt og Sinder,
Sejervinder,
som i Krisas Dal tilvogns har stridt!

Tredie Strophe.

Med slig Daad i Haand hint Ord du løfter,
som til Peleus' stærke Søn blev sagt,
da som Barn bag vilde Bjerges Kløfter
i Kentaurens Arme han var lagt:
„Fremfor alt ær Himmelens Kronide,
ham, hvis Lyn med Blink og Bulder glide,
men derefter ær din Fader næst,
gjør med Blide
hver hans Levedag til Fryd og Fest!"

Fjerde Strophe.

Sagn fra fordums Tid jeg hører lyde
om en saadan Søn, Antilochos;
for sin Faders Skyld han turde byde
Aithioperkjæmpen Memnon Trods.
Styrtet laa mod Nestors Stridsvogn heldet
Hesten ramt af Skud, som Paris skød,
og med Memnons Landse mod sig fældet,
overvældet
bad Messeniens Drot om Hjælp i Nød.

Femte Strophe.

Og det Raab om Hjælp, som han lod gjalde,
sank ej dødt til Jord. Hin Gud af Mod
vandt sin Faders Liv ved selv at falde!
Den Bedrift for Oldtids Helte stod
som den største Daad, en Søn har øvet.
Dog, de Tider svandt.
Men her, blandt os
staaer, naar Troskabsmønster er behøvet,
kjendt og prøvet
stærk i sønlig Tro Thrasybulos!

Sjette Strophe.

Og sin Faders Broder gjør han Ære,
  og hans klogt anvendte Rigdom groer,
og hans pletfri Ungdom gaaer i Lære
  fornemt hos Pièriens Musachor.
Men af dig, Poseidon, Jordomslynger,
  har han laant til Vognkamp Mod og Kraft,
og hans Hjertes Venskabsdrik forynger
          Venneklynger
sødmefyldt som Biens Blomstersaft.

Oden tilhører Pindars fejreste Ungdomsalder (omtr. 28 Aar). Forfattet i Aaret 490 ligger den forud for Persernes Indfald i Hellas og det store Opsving efter Sejrene ved Marathon, Salamis og Platææ. Vi kunne saaledes ikke helt med Urette henføre Digtet til den ældre, saakaldte archaiske Periode, en navnlig for Billedhuggerkunstens Vedkommende mærkelig, stærkt fængslende Tid, fyldt med Vaarduft af udspringende Skjønhed og betagende ved noget som vanskeligt finder Udtryk i Ord; barnlig Naivetet vilde ikke være den rette Betegnelse, snarere maaske ung og hellig Ynde. Jomfruelig frisk og blomstrende folder denne Yndes hele Herlighed sig ud i Sangen om Xenokrates eller rettere om hans Søn Thrasybulos, Pindars unge Ven og fjerne Frænde, som havde kjørt Vognen paa sin Faders Vegne.

Xenokrates nedstammer fra en af de fornemme Slægter, som 581 f. Chr. paa Siciliens Sydvestkyst grundlagde Staden Akragas, Romernes Agrigentum, Nutidens ringe Flække Girgenti. Hans Farfaders Farfader Telemachos styrtede den for sin Grusomhed berygtede Phalaris, der havde opsvunget sig til Enehersker i den nys anlagte Koloni; og i lang Tid bevarede Telemachos' Afkom, de saakaldte Emmenider, stor Indflydelse i Akragas; Xenokrates' Broder Theron opnaaede faa Aar efter vor Odes Tilblivelse endogsaa Kongemagt over sin Fødestad.

Saavel for Textbehandling som Fortolkning frembyder Digtet Vanskeligheder af den Art, som ogsaa andetsteds, om end maaske i mindre Omfang, mødes hos Pindar, og for hvilke han af Voltaire med fransk Lethed er bleven kaldt cet

inintelligible et boursouflé Thebain. Med al Agtelse for Voltaire i andre Retninger tillægge vi dog ikke hans Dom særlig Vægt paa Pindarfortolkningens Omraade, men ere tilbøjelige til at tro, at af hver, som selv har Kunstnerøje til at opfatte et antikt Kunstværk, vil denne som andre Oder af Pindar baade kunne læses, forstaaes og beundres.

V. 1—2. Aphrodite og Chariterne nævnes fra et digterisk Synspunkt velbegrundet i Begyndelsen af en Ode, som priser den unge hjertevindende Thrasybulos. — V. 3. Delphi (Pytho), hvor Væddestriden var vundet, betragtedes af de Gamle som Jordens Midtpunkt. — V. 4. Med *Gjenlydsbulder* sigtes her maaske til Larmen af Vognene paa Hippodromen og Tilskuernes drønende Bifaldsklap; Braget gav Gjenlyd mod de omgivende Fjeldsider. — V. 6. *Flodomflydt*; Staden laa mellem to Floder, Hypsas og Akragas; af den sidste havde Kolonien laant sit Navn. — V. 9. Gylden kaldes Apollos Helligdom paa Grund af de paa Stedet ophobede Rigdomme af kostbare Offergaver. — V. 10—13. Skybrud i Bjergene lade ofte de ellers ubetydelige Fjeldbække svulme op til rivende Strømme, der omstyrte Bygninger og begrave Resterne af dem med Grus og Rullesten. Efter Digterens Ord (i den græske Text) sammenlignes den Hæder og Roes, han skal besynge, med en Skatkammerbygning (Thesauros) fuld af Rigdomme. Saadanne Bygninger fandtes ved de store Templer, saaledes ogsaa i Delphi, hvor de nyeste Udgravninger har bragt herlige Rester af flere for Dagen. — V. 15—17. Ikke blot Sejrherren i Væddekampen, men ogsaa hans Slægt, og fremfor alt hans Fødeby (smlgn. V. 6) vinder Ry ved Daaden. — V. 18. *Krisa,* et helligt, Apollon viet Slettestrøg ved Foden af Parnas. — V. 20—22. *Peleus'* Søn Achilleus blev i sin Barndom opfostret af den vise Kentaur Cheiron. — V. 28 ff. Pindar følger her det efterhomeriske, episke Digt Aithiopis, hvori dets Digter lod Nestors unge Søn sætte Livet ivove for at frelse sin Fader; hos Homer (Il. VIII, 80 ff.) er det Diomedes, som redder Nestor ud af Kampen med Aithioperkongen Memnon, Morgenrødens Søn. Sammenligningen mellem Antilochos, der sætter Livet til for at værge sin Fader, og Thrasybulos, der i hans Navn vinder en Væddestrid, kunde synes vovet og er det tildels ogsaa. Dog bør det tages i Betragtning, at Thrasybulos virkeligt udsætter Liv og Lemmer i den halsbrækkende Væddekjørsel, hvor Vogne tørne

sammen og splintres, medens Heste blive sky, styrte og saares (Digteren tilsigter overhovedet ikke Lighed i alle Enkeltheder). Og Sejren, Thrasybulos vinder for sin Fader. en Sejr der efter oldgræsk Opfattelse gjør Faderen næsten til Gudernes Lige, kan fra et hellenisk Synspunkt meget godt betragtes som en Faderens Frelse jævnbyrdig Bedrift og muligt endnu større. Der bliver altsaa ingen Grund til med en tydsk Fortolker i nævnte Sammenligning at se et plumpt Smigreri, noget hvortil den ætstore, ligesom Thrasybulos selv fra Aigiderne nedstammende og i hver Henseende uafhængige Pindar heller ingen Anledning havde. — V. 36. Nestor var efter Pindars fra Homer afvigende Beretning Konge ikke over den triphyliske men messeniske Stad Pylos. — V. 46. *Sin Faders Broder*, Theron, den senere Hersker i Akragas. — V. 49. Dyrkeren af Kunst og Videnskab skiller sig fra Hoben og søger Musernes Selskab »i lønlige Dale«. Samme Tanke kommer oftere til Orde hos den af Pindar stærkt paavirkede Horats. — V. 50—51. Hesten var helliget Poseidon, Væddekjørselens Indstifter og Beskytter af denne Idræts Udøvere. — V. 52—54. Lovprisningen af Thrasybulos' friske, omgjængelige Væsen og vennesæle Sindelag danner en lys og festlig Afslutning paa den herlige Ode.

Den tolvte olympiske Ode,

sungen i Anledning af Ergòteles fra Hímeras
Sejr i Udholdenhedsløb.

Strophe.

Hil dig, du Barn af hin Zeus, til hvis Navn Frihed
har bragt os i Gjæld,
vaag over Hímeras herskende Stad, *Tycha,* du frelsende
Held!
Ene kan du paa det skummende Hav styre de hastige
Snekker
eller paa Landjorden føre til Sejr Krigernes larmende
Rækker.

Ene kan du give Borgernes Raad Fremgang, thi Menneskers Kløgt
stiger og falder og tumles omkring vildsomt af Haab eller Frygt.

Modstrophe.

Aldrig endnu har en Himmelens Gud nedsendt til Slægten paa Jord
Vink og Besked om en kommende Stund klarligt i Tegn eller Ord.
Over den Skjæbne, som venter enhver, Blindhedens Slør ligger trukket,
ofte har Tilfældet uforudseet aabnet en Vej eller lukket.
En saae sin Glæde til Sorg skiftet om, andre, hvem alt gik imod,
undslap af Modgang til pludselig Fryd, større end selv de forstod.

Eftersang.

Søn af Philanor, hvo veed? Maaske var dit Væddeløbsry
ret som en Kamphanes Kraft, hvem ingen i Kamp faaer at skue,
faldet med Blad og med Blomst til Jord i din Fædreneby,
om du dit Fødeland ej havde tabt i Partistridens Lue.
Nu bandt Olympias Lund med Isthmen og Pytho din Krands,
nu du, Ergòteles, fandt ved Nymphernes dampende Vands
hellige Kilder et Hjem, hvor Avind tør ikke dig true.

I Tiden omkring 480 f. Chr. var Ergoteles, Søn af Philanor, ved en af de blandt Oldtidens Hellenere saa hyppigt

forekommende Partikampe bleven fordrevet fra sin Fødestad Knossos paa Kreta og havde søgt sig et nyt Fædreland i Himera. Denne blomstrende doriske Koloni paa Sicilien blev ham dog i Begyndelsen ikke noget roligt Hjemsted. Efter at have frigjort sig for det Herredømme, som en Borger ved Navn Terillos havde tilrevet sig, blev Staden angrebet af Karthagerne. Disse led dog et stort Nederlag (480) væsenligt af den Hær, som Theron, Fyrste over det nærliggende Akragas, sendte sine Stammefæller til Hjælp. Snart efter fik Therons Søn, Thrasydaios, Enemagt i Himera. Fordreven ved et Oprør blev han gjenindsat af sin Fader, og mange af Stadens bedste Mænd maatte bøde med Livet for deres Gjenstridighed. Tilsidst kom den ligesaa ukloge som voldsomme Thrasydaios i Kamp med Hieron, Herskeren over Syrakus, men blev til Lykke for det plagede Himera overvundet, før Staden endnu var bleven indtaget og hærget. Thrasydaios satte Livet til paa Flugten, og den sejerrige Hieron skaanede ikke alene Himera, men gav endogsaa dens Borgere en fri Forfatning. Saaledes var ved Skjæbnens pludselige Omskiftelse Tryk og Fare bleven afløst af Frihed og Ro.

Med disse Begivenheder for Øje lovsynger Pindar Skjæbnegudinden, det frelsende Held. Ogsaa Ergoteles kan takke hende alene for sin Lykke. Var han ikke bleven fordreven fra sit Barndomsfædreland, vilde hans Ungdom sandsynligvis være hengaaet ubemærket, thi sjeldent tog nogen Kretenser Del i de store nationale Væddekampe. Nu har Ergoteles som Borger i Himera ved sin Sejr (472) paa Olympias hellige Grund vundet den største Ære, der kan times en Dødelig, og derved kastet Glands over sit nye Fædreland, hvor han lever trygt og uafhængigt, anset og agtet af alle.

V. 1. Skjæbnegudinden er Datter af Zeus »Befrieren«; til dette hans Navn staaer Himera særligt i Gjæld efter Befrielsen fra Thrasydaios' Voldsherredømme. — V. 2. *Herskende,* thi Staden er nu fri og selvstændig. Paa samme Maade kaldte andetsteds og i en langt senere Tid Borgerne af Novgorod, inden Friheden blev dem fratagen af Storfyrsten i Moskva, deres uafhængige Stad »den store Hersker«. — V. 3 sigter maaske til Himeras udbredte Skibsfart og Handel, V. 4 derimod til Sejren over Karthagerne. — V. 5. Uden den gode Skjæbnes Bistand udarter Borgernes Forsamlingsfrihed let til indbyrdes Strid og Partikamp. — V. 6. Det

digteriske Billede er det samme som hos Ambrosius Stub »Hvad vindes paa Verdens det vildsomme Hav«.

V. 10—16. Udtrykkene ere stærke og skulle neppe opfattes som Pindars sidste og dybeste Overbevisning. Andetsteds (t. Ex. Olymp. VIII, 2) udtaler han Tro paa Oraklerne. Men slige Yttringer undslippe stundom selv den frommeste Mand. Hos Herodot (I 32) udbryder Solon: »Mennesket er helt i Skjæbnens Vold«, og Sophokles (Kong Oidipos V. 978) lader Iokaste sige »den blinde Skjæbne raader vor Forstand til Trods«. Mange lignende Exempler fra Oldtids- og Nutidsdigtere lod sig anføre. Skjæbnens Magt i Sammenligning med Gudernes er iøvrigt et af de interessanteste Spørgsmaal i den oldgræske religiøse Forestillingskreds. Smlgn. herom Tuxen »Skjæbnetroen hos Homer« (Festskrift til J. L. Ussing).

V. 14. Hanekampe var allerede i Oldtiden almindeligt udbredte; særligt siges de at have floreret i den for sine fine malede Terracottastatuetter bekjendte boiotiske Stad Tanagra. — V. 17—18. Ergoteles har efter Pindars Ord vundet flere Sejre i Væddeløb, saaledes to i Pytho (Delphoi) og en ved de isthmiske Lege foruden den olympiske (472). Efter Pausanias (VI, 4, 11) vandt han to Gange Olivenkrandsen i Olympia. En Sejr i Olympia er for Helleneren langt mere værd end Livet. Om den fuldtud erstatter Tab af Fædreland bliver efter oldgræsk Opfattelse maaske alligevel et Spørgsmaal. Pindar antyder det dog, maaske mener han det ogsaa. Ædel og menneskelig følt er i ethvert Tilfælde Digterens tilbageholdende Trøst til den landflygtige Ergoteles, for hvem Skjæbnegudinden blideligt har vendt Modgang til stor og straalende Lykke. — V. 19. De varme Kilder ved Himera sagdes at være kaldte frem af gode Nympher, som vilde unde den af Kampen med Uhyret Geryoneus trætte Herakles et mildt, forfriskende Bad.

Den syvende isthmiske Ode,

sungen i Anledning af Strepsiades fra Thebens Sejr i Blandingskamp.

Første Strophe.

O Theba, livsalige Fædrenestad,
hvad har i din Fortid mest gjort dig glad?

Mon hin Dionysos, der rigtlokket throner
ved Demeters Side til Paukernes Toner,
hvad eller hint Midnattens Guldblink af Sne, som
Gudernes Drot engang lod dig se?

Første Modstrophe.

Amphitryons Hus saae Guldsneen strøet
i Alkmenes Skjød og Herakles født.
Maaske gav Tiresias' Sandsagn dig Vinger,
maaske Iolaos, den Hestebetvinger,
maaske er du stolt af Sparternes Spær og glad at du
slog Argivernes Hær?

Eftersang.

Venneløs ensom flygted Adrast,
tæt segned Kjæmper til alle Sider,
og Dorernes Magt opbygged du fast,
da Muren rundtom Amyklai brast
for Pythos Orakel og Thebens Aigider.
Dog, gammel Gjæld er i Mørke gjemt,
dens Blomst af Tak sov ind og blev glemt.

Anden Strophe.

Thi Mindet er kort; kun den Daad bestaaer,
som paa Sangens Lysstrømme Højhed naaer;
derfor skal lifligt i Hymnen klinge
Strepsiades' Navn, som mægted at bringe
fra Isthmen Sejr i Blandingskamp hjem; af Kraft og af
Skjønhed hans Aand lyser frem.

Anden Modstrophe.

Ham elske Muser med sortlokket Haar,
men Lod og Del i hans Ære faaer

hans Moders Frænde, hans faldne Navne,
hvem Ares jernhaardt lod Døden favne.
Hil den, der i Haglen af blodig Regn drev Kampskyen
bort fra sin Fødeegn!

Eftersang.

Han vender mod Fjenden Uvejrets Gny
og for sine Landsmænd en Arv han stifter
i Liv og Død af det rigeste Ry.
Diòdotos' Søn, du har vist os paany
Meleagros Mod og Hektors Bedrifter,
da nys nær Amphiaraos' Grav
din blomstrende Sjæl for dit Land du gav.

Tredie Strophe.

Fremmerst i Flok du Brændingen brød
med din sidste Kraft mellem Liv og Død
og tungt blev vort Tab mer end Tale kan sige.
Dog, nu lod Poseidon Fredssolen stige
af Stormnattens Mulm. Jeg vil krandse min Lok; maa
Gudernes Nid have hævnet sig nok.

Tredie Modstrophe.

Stilfærdigt jeg tager hvad Lykken har budt,
mens Aarene gaa, til min Livstraad er brudt.
Dog, dø skal enhver. Vel blev Adkomst og Pligter
tidt ulige delt, men, hvor højt nogen sigter,
naaer ingen det Malmslot, hvor Guddommen boer; den
vingede Pegasos slaaer ham til Jord.

Eftersang.

Den slog Bellerophon til Jord med sin Hov,
da op han til Fylken om Zeus vilde stige.
Hvert Hovmodsbegjær mod den Højestes Lov
fra sødt vorder besk og Forgjængelsens Rov.

Men, Gyldenhaarsguddom, du straalende rige,
giv, Loxias, snart ved den festlige Glands
i Pytho at vinde din duftende Krands!

Oden, hvis Affattelsestid er omstridt, synes bedst at kunne henføres til Begivenhederne kort inden Midten af det femte Aarhundrede før Chr. I Slaget ved Tanagra (457) havde Theben ved Spartas Hjælp sejrrigt hævdet Herredømmet over Boiotien mod Athenienserne og disses Forbundsfæller Argiverne. Ladte i Stikken af Peloponnesierne, som kort efter Slaget drog hjem, blev Thebanerne paany angrebne af Athenienserne ved Oinophytai og led dennegang trods den kjækkeste Modstand et stort Nederlag. Thebens Magtomraade blev herefter indskrænket og Stadens aristokratiske Forfatning omformet i yderliggaaende demokratisk Aand. Stemningen hos det gammelthebanske Parti var trykket. Men op over dette Tryk løfter Digteren sig og sine Meningsfæller ved at kaste Blikket tilbage paa Thebens heroiske Fortid, der lover godt for kommende Dage. Prisende den unge Strepsiades for en Sejr i Væddekamp ved de isthmiske Lege lovsynger han smukt og inderligt en Slægtning af Sejrherren, ogsaa en Strepsiades, som i heltemodig Kamp til Forsvar for sin Fædrestad var falden ved Oinophytai. Sejershymnen glider derved i Tonefald over til at ligne en af de Mindesange (*θρῆνοι*), i hvilke Pindar maaske har naaet sin største digteriske Højde, men som med Undtagelse af nogle faa og smaa, iøvrigt aldeles dejlige Brudstykker, ikke ere blevne bevarede til vor Tid.

V. 3—4. Efter Sagnet var Vinguden Dionysos født i Theben. Billedlige Fremstillinger vise ham stundom siddende sammen med Demeter, Landbrugets Beskytterinde. Dennes Datter, Underverdenens Dronning Persephone, har i Theben maaske været dyrket under et med de to nævnte Guddomme. Malmbækner, Pauker og Cymbler anvendtes ofte ved Mysteriehøjtidelighederne. — V. 5—7. Den thebanske Konge Amphitryons Hustru Alkmene blev Moder til Herakles ved Zeus, der som en gylden Sne dalede ned i hendes Skjød. — V. 8—9. Af Sandsigeren Tiresias var Thebanerne stolte ligesom ogsaa af deres hjemlige Heros Iolaos. — V. 10. Sparterne var

Kjæmper, som voxede frem af en fældet Drages Tænder, som Kong Kadmos havde saaet. I indbyrdes Kamp gik de tilgrunde med Undtagelse af fem, fra hvilke Thebens fornemste Slægter sagdes at nedstamme. — V. 10—12. Adrastos, en af de syv Helte, som drog med Hærskjold mod Theben, blev slagen paa Flugt. Maaske indeholde Versene en Hentydning til Thebanernes Sejr over de med Athenienserne forbundne Argivere ved Tanagra. — V. 13—15. Grundlæggelsen af Dorernes Magt paa Peloponnesos begynder efter Pindars Opfattelse med Indtagelsen af den achaiske Stad Amyklai nord for det senere anlagte Sparta. I Toget mod Amyklai deltog ogsaa de fra Sparterne nedstammende thebanske Aigider, til hvilken Slægt Pindar fører sin egen Herkomst tilbage. — V. 16—17. Versene lade sig maaske forstaa som en Bebrejdelse mod Spartanerne, der efter Slaget ved Tanagra drog bort og overlod Thebanerne til deres Skjæbne, glemmende de Fortjenester, som Theben fordum havde indlagt sig ved Begrundelsen af Spartas Magt paa Peloponnes. — V. 22—23. Den raa Kraft er ikke Pindar nok; den af ham fejrede Sejervinder er tillige skjøn af Ydre og rig paa Aand. — V. 24—26. Æren for Udmærkelse ved Festlegene tilfalder ikke blot Sejrherren selv, men hele hans Slægt, baade Levende og Døde. I den 14. olympiske Ode byder Pindar Gjenlyden af Bifaldsstormen trænge ned i Skyggeriget og melde den døde Fader, at hans unge Søn har sejret. Ogsaa Strepsiades' Fætter og Navne, den ved Oinophytai faldne Strepsiades, Diodotos' Søn, faaer Del i Slægtens og Fædrestadens Glæde. — V. 32. Meleagros og Hektor faldt ligesom Strepsiades i Kamp til Forsvar for Fædrelandet. — V. 33. Amphiaraos blev paa sin Flugt efter de syv Heltes mislykkede Angreb paa Theben opslugt af Jorden; med ham, Thebens flygtende Angriber, er der altsaa ingen Anledning til at sammenligne den faldne Strepsiades, Thebens til sidste Aandedræt trofast udholdende Forsvarer. Rimeligvis har Texten her oprindeligt havt en Betegnelse for Stedet, hvor Strepsiades faldt. Fra Strabo vide vi, at Amphiaraos Helligdom laa mellem Tanagra og Oropos, hvilket nok kan passe til Omegnen af Oinophytai. [Læs derfor med Bergk *ἀν' Ἀμφιάρειων* istf. Hdskr.s *Ἀμφιάρηόν τε.*] — V. 38. Poseidon, til hvis Ære de isthmiske Lege afholdtes, har ved at unde Thebaneren Strepsiades Sejr ladet et forsonende Glimt af Glæde falde hen over den af Krigens Storme hjemsøgte Stad. — V. 39. Gudernes Nid vækkes og Skjæbnen udæskes, hvis et Menneske glæder sig formeget eller for tidligt. Denne Tanke gjennemtrænger de følgende Vers (40—49). Vel er Glæde og

Sorg, Adkomst og Pligt ulige fordelt mellem Mennesker, men selv den lykkeligste bør ikke hovmode sig (smlgn. Slutningen af den 11. nemeiske Ode). Den, der, som Bellerophontes paa Vingehesten, stræber højere op end dødelig Evne rækker, styrter ned og gaaer tilgrunde. — V. 50—51. Oden slutter med en Bøn om, at Apollon Loxias, Lysbringeren, maa unde Strepsiades at føje Laurbærgrenen for Sejr i de pythiske Lege til den Selinonkrands, han nu har vundet sig paa Isthmen.

Den ellevte olympiske Ode,

sunget i Anledning af Sejren, som den halvvoxne Agesidamos fra de vestlige Lokrers Stad vandt i Nævekamp.

Strophe.

Stundom behøves en Medbør, som stryger fra Strand,
stundom har Mennesker Brug for den himmelske Væde —
Skyernes Døttre forfriske det tørstende Land —
Sødmen af *Sang* vælder ud, hvor ved Daad vindes Glæde;
Sang lægger Grundsten til Ry hos en kommende Slægt,
Roes for Bedrifter den vejer paa redelig Vægt.

Modstrophe.

Aldrig den Roes frygter Avind, thi fager og fejr
Digtningens Vieskjænk throner, og gavmildt skal ydes
Lov, naar min Røst fik til Sang en Olympiasejr,
Gud giver Kunst til at synge som Kraft til at brydes.
Barn Agesídamos, Yngling, Archéstratos' Søn,
ogsaa dit Mod har i Nævekamp hentet sin Løn.

Eftersang.

Løn, thi ved Krandsen, du vandt af den gyldne Oliven,
højt jeg forkynder nu Fryd for det Land, hvor din Æt,
Lokrerne bo fjernt bag Solnedgangsskyernes Driven.

Muser, følg did med til Fest! Jeg kan love Jer let,
ej skal I dér se et Folk uden Lov eller Ret,'
ingen vil Vold mod den hellige Gjæstepligt øve,
lydhør er Skaren for Sang og i Landsekamp gjæv.
Medfødte Fortrin staa fast: ingen flammerød Ræv
mister sin Kløgt og sit Mod ej den brølende Løve.

Oden er forfattet 476 f. Chr. og vistnok sunget kort efter Sejren skjøndt neppe i Olympia Aftenen for selve Kampdagen, thi, om end Digteren maaske kan have naaet at skrive Festdigtet samme Dag, som Væddekampen foregik, er det ikke let at se, hvorledes Musikken dertil skal kunne være bleven tillempet strax og indstuderet af Choret i Løbet af nogle faa Timer. V. 16 ff. viser ogsaa andetsteds hen (til Lokri). Uklart er ogsaa Digtets Forhold til den tiende olympiske Ode, som besynger samme Begivenhed, men som trods sit Omfang efter vort Skjøn er mindre frisk af Indhold end foreliggende lille Sang, ud af hvilken Pindars høje Mening om Festsangens Betydning tilligemed Følelsen af eget Digterværd stærkt og beaandet slaaer os imøde.

V. 1. Den friske Vind nævnes passende i Begyndelseslinien af et Digt til den unge Agesidamos, der under Rejsen fra og tilbage til sit fjerne Hjem paa Italiens Sydøstkyst særlig behøver Hjælp af Vindene. — V. 3. *Skyernes Døttre* er et smukt digterisk Udtryk for Regndraaberne; paa samme Maade nævnes andetsteds (Nem. IV, 3) Sangene som Døttre af Muserne. — V. 4. *Ved Daad*; Pindar betoner paa flere Steder (til Ex. Ol. X, 22, Pyth. XII, 28), at Glæde kun vindes ved stræbsomt Arbejde. — V. 5. Smlgn. den syvende isthmiske Ode V. 18—19. — V. 8. Festhymnens Lovprisningsord, der gjennem den af Guderne beaandede Digter hylde Sejrherren, komme som en Gave fra Guderne og staa derfor ubestridt ukrænkelige ligesom en Vieskjænk, der opstilles i Tempelet. — V. 10. *Gud* bruges ofte paa Græsk i Enkelttal til Betegnelse for Guderne. — V. 13. *Gylden* kaldes Olivenkrandsen ikke for sin Farves Skyld, thi denne er snarere sølvgraa, men paa Grund af den Rigdom paa Hæder, Krandsen bringer. — V. 14—15. Her som altid har Sejr-

herrens Folk og Slægt ligesaa stor Ære af Sejren som han selv; smlgn. den sjette pyth. Ode 15—16 og Isthm. VII, 29—30. — V. 17—18. I flere Stater, især med Befolkning af dorisk Æt, var det forbudt Fremmede at bosætte sig; om saadanne strenge Bestemmelser have været gjældende ogsaa hos de vestlige Lokrer, vides ikke med Sikkerhed. — V. 19. Lokrerne i Italien talte blandt deres Landsmænd flere Digtere som Xenokritos, Erasippos og Digterinden Theano; deres Sangkunst, der skal have været af en temmelig blødagtig Art, er os dog næsten ubekjendt. Ved Ordet Landsekamp sigtes maaske til Kampen ved Floden Sagra, hvor Lokrerne overvandt Indbyggerne af den nærliggende Stad Kroton. — V. 20. Agesidamos' Landsmænd have arvet deres Sands for Kunst og Tapperhed i Krig fra de Lokrer i Mellemgrækenland, fra hvilke de ere udgaaede, og medfødte Gaver tabes ikke.

Den tolvte pythiske Ode,

sungen i Anledning af Sejren, som Midas fra Akragas vandt i Fløjtespil.

Første Strophe.

O, hør mig, du pragtfulde Dronning, du dejlige Dis, som beboer
Perséphonas hellige Stade med Flodbreddens grønklædte Jord,
hvor Faarene græsse ved Højen, der Akragas stolt stander bygt,
vær naadig og modtag med Blide for Guder og Mennesker trygt
det Hæderens Smykke fra Pytho, som Midas med Ære har bragt;
tag vel mod ham selv, han har Hellas besejret ved Tonernes Magt,
ved Toner, som Pallas Athena med Liste fandt ud, saa de lød
lig Graad af de grumme Gorgoner, der jamred for Søsterens Død.

Anden Strophe.

Højt jamred de Jomfrugorgoner, hvis Haar sad af Giftslanger tæt,
og Pallas fornam deres Hulken, der hjælpeløst strømmed sig træt;
tre Søstre tilforn var tilsammen, af dem dræbte Perseus nu en,
og Seriphos' Ø blev en Klippe, men Folket derpaa blev til Sten.
Det grufulde Afkom af Phorkys med Kval og med Blindhed han slog,
ond Bryllupsskjænk fik Polydektes, da Hævn for sin Moder han tog;
til Hævn for hvad hun havde døjet af Trældom og uhøvisk Færd
fremtog han det herlige Hoved, han slog af Medusa med Sværd.

Tredie Strophe.

Den Danaes Søn var undfanget af levende flydende Guld,
og Jomfruen Pallas Athena blev Ædlingen trofast og huld;
først frelste hun ham ud af Fare, saa fandt hun med Fløjte paa Raad
at tolke den Gnidsel af Tænder, som klang i Euryales' Graad,
den Graad, der i Veklage dirred, hun gjengav kunstfærdigt i Spil,
Gudinden har opfundet Fløjten, nu hører den Mennesker til;
med Udtrykket „mangefoldstemmet" benævned hun den Melodi,
der lyder i Festlegens Stimmel og glimrer med Krandsen deri.

Fjerde Strophe.

Det Spil strømmer ud gjennem Malmblik i Rørfløjtens Klapper og Blad
fra Sivrør, som gro ved Chariters af Dands let omsvævede Stad,
i Søen hos Nymphen Kaphisis den tonende Rørpibe groer,
som følger, med Andagt og Glæde, de Dandsendes festlige Chor.
Ak, findes der Glæde paa Jorden, vil Glæden af Møje kun gry,
idag har Gud lønnet din Møje, dog ingen sin Skjæbne kan fly:
snart kommer en pludselig Lykke, som aldrig du vented at naa,
mens andet slaaer fejl, saa der længe skal haabes og bies derpaa.

Digtet vides at være forfattet i Aaret 490 før Christi Føds., altsaa samtidigt med den sjette pythiske Ode, og tilhører saaledes Pindars Ungdomstid, Perioden før Perserkrigene. Ligesom den sjette pythiske er ogsaa nærværende Festsang helliget en Borger fra Staden Akragas, og i begge Digte mangler den ellers oftest efter hvert Strophepar følgende Eftersang. I pragtfulde Rhythmer, hvis Hovedtræk af Bevægelser Oversættelsen tildels har bevaret, fortæller Digteren os Mythen om Fløjtens Opfindelse ved Pallas Athene. Pindar har vistnok selv været en dygtig Fløjtespiller; Navnet paa hans Lærer, Agathokles, er bevaret til vor Tid, og Udøvelsen af denne Kunst gik sandsynligvis i Arv fra Slægt til Slægt i Digterens fornemme præstelige Æt. Desto mere maa han have kunnet glæde sig over sin Vens og Medkunstners Sejr.

V. 1—3. Henvendelse til Staden Akragas, hvem Digteren personliggjør og tænker sig lyslevende i Skikkelse af en Gudinde. Pragtfuld var Staden allerede paa dette Tids-

punkt og blev det endnu mere under Therons Herredømme og efter Sejren over Karthagorne (smlgn. Indledningen til sjette pythiske og Anm. til tolvte olympiske Ode V. 4). Omegnen var helliget Persephona, som paa Sicilien blev bortført til Underverdenen af Hades, de Dødes Gud. — V. 4. Guder og Mennesker kunne misunde Sejrherren hans Lykke (smlgn. syvende isthm. Ode, V. 39). — V. 6. *Hellas*, thi ved Festspillene var Deltagere fra hele den helleniske Verden tilstede. — V. 8—10. *Gorgonerne*, de tre Døttre af Phorkys, nemlig Medusa, Euryale og Stheno, vare Uhyrer med Slangehaar og et enkelt Øje for alle tre tilsammen. Perseus, Danaes Søn ved Zeus, overvandt med Athenes Bistand Medusa og afhuggede hendes Hoved, ved Synet af hvilket alt forvandledes til Sten. Dette skete med Kong Polydektes, mod hvem Perseus løftede Medusahovedet til Hævn for den Skam, han havde tilføjet Danae. Sammen med Kongen straffedes ogsaa hans Folk, og den hidtil frugtbare Ø Seriphos blev forvandlet til goldt Klippeland. Gorgosøstrene, som tilsammen kun havde ét Øje, blev blinde, da dette Øje slukkedes ved Medusas Død (V. 11—13.) — V. 14. Perseus havde lovet Kong Polydektes, som foregav at ville ægte Hippodamia medens han i Virkeligheden stræbte at fjerne Danaes Søn for at faa Magt over Moderen, Medusas Hoved til Bryllupsskjænk. Denne Brudegave blev nu til Fordærvelse for Voldsmanden selv og for hele hans Folk. — V. 16. Trods sit Slangehaar var Medusa statelig af Ydre og kappedes i Skjønhed endog med Pallas Athene, hvilket opbragte Gudinden, som derfor hjalp Perseus imod hende. — V. 17. Zeus besøgte Danae i Skikkelse af en gylden Regn. Som gylden Sne lader Pindar ham komme til Alkmene (syvende isthm. Ode, V. 5—7). — V. 20. Af Medusas to Søstre nævnes her kun Euryale. — V. 22. Digteren fortier klogeligt, at Athene kun af den Grund skjænkede Menneskene Fløjten, at Spillet paa Fløjten fremkaldte uskjønne Trækninger om hendes Mund; saasnart hun opdagede dette, kastede hun med en for Visdomsgudinden lidet passende Kvindeforfængelighed Fløjten langt bort fra sig, hen til Menneskene. — V. 23. Hvorledes den her omtalte »mangefoldstemmede« Melodi egenligt har lydt, er der trods mange lærde Gisninger neppe nogen, som rigtigt veed. Ordet nomos synes at betegne et musikalsk Thema, der kunde varieres paa forskjellige, os vistnok utilgjængelige Maader. Maaske har »Melodien med mange Hoveder« (νόμος πολυκέφαλος) været en særlig ved Apollofesterne anvendelig Spillemaade, hvorved flere Toner fremkaldtes paa engang til en Art Akkord, som dog neppe vilde klinge vel-

lydende for vore Ører. Den armeniske gregoriansk-katholske Kirkesang siges, uvist om med Rette eller Urette, at have bevaret adskillige gammelgræske Melodier og Harmonier til vore Dage samt overhovedet at give et godt Begreb om oldgræsk Syngemaade. I Betragtning af denne oldkristne Kirkes stærke Conservatisme synes nævnte Paastand ret sandsynlig, men hvor tidt vi end i Rusland og Orienten have hørt armenisk-gregoriansk Sang, er det aldrig blevet os muligt at vænne Øret til disse efter vort Begreb stærkt skurrende Misklange. Noget bedre lød en Fortolkning af den i Delphi for faa Aar tilbage fundne Nodeindskrift, som vi i Moskva have hørt foresunget, men om Sangen virkeligt gjengav Apollohymnens Nodepunkter, maa henstaa uafgjort. — V. 25. Fløjten har rimeligvis havt nogen Lighed med vor Tids Klarinet; stundom bestod den dog af to, oftest ved et fælleds Mundstykke forbundne Rør med Klapper og Blad af Metalblik. — V. 26—27. Chariternes Stad er det gamle Orchomenos ved Kopaissøen i Boiotien. Paa dens Plads, en ubetydelig Høj mellem Mosedrag og Rørsumpe, ligger nu kun et lille, forfaldent Kloster, hvor der idetmindste for en halv Snes Aar tilbage boede fire eller fem Munke. Malariafeber, glubske Hyrdehunde og Vanskeligheden ved at tilvejebringe de allersimpleste Livsfornødenheder gjør det brydsomt at opholde sig ret længe paa dette Sted, der ved sin rige Sumpflora er interessant for enhver Planteelsker. — V. 27. Den boiotiske Kephisosflod falder ud i Kopaissøen; Digteren benytter Flodnymphens Navn til Betegnelse af Søen, ved hvis Bred der groer et til Fløjteskjæring fortrinligt Rør (arundo donax). — V. 29. Samme Tanke udtales ogsaa af Hesiodos »Rundt om al Roes satte Guder et Hegn af svedbadet Møje.« Smlgn. ogsaa den ellevte olympiske Ode, V. 4, og Noten dertil. — V. 28—32. Stemningen minder om Slutningsversene af den ellevte nemeiske Ode og er endnu stærkere end her udtrykt i den tolvte olympiske Ode, V. 10—12.

Den ottende nemeiske Ode,

sungen i Anledning af Deinis fra Aiginas
Sejr i Stadionsløb.

Første Strophe.

Skjønhedsvaar, du Dis, som løfter Aphrodites Guddomsflamme,
som hos unge Møer og Svende gjennem Øjet skinner ud,
nogle lod med bløde Hænder du din Almagtsstraale ramme,
andre tog du anderledes; bedst om aldrig gjort tilskamme
i sin Stræben hver sig vinder ædel Elskov, høj og prud.

Første Modstrophe.

Som da Zeus Aigina favned blidt i Værn af Kypris' Glæde;
for Oinonas Ø det Favntag har en Drot til Verden bragt,
klog i Raad og kjæk i Fejde. For hans Domstol frem at træde
ønsked mangen Helt og Konge, som i Hellas havde Sæde;
uden Tvang, af egen Vilje hylded de hans Herskermagt.

Eftersang.

I Athenas Klippestad af dem, der fylked Folkets Hær,
blev han hyldet som i Sparta hyldet har ham Pelopider.
Aiakos, nu knæler jeg med Bøn for Staden, jeg har kjær,
og dit Guddomsknæ jeg favner: værg i Borgerkredsen hver,
tag en spraglet Krands af Sang, hvis Baand i lydisk Slyngning glider,
Sang for Sejren, du lod Deinis og hans Fader Megas naa,
naar en Gud har givet Lykken, er den bedst at lide paa.

Anden Strophe.

Bedst, naar Lykken er fra Gud som Kínyras fra Kypros' Lykke;
dog, jeg træder let paa Fod og tager Vare paa mit Vid.
Kjendt og tilvant frit kan siges, nyt og godt skal Avind trykke,
Godt er for de Slettes Domstol Blod paa Tand og lækkert Stykke,
Højt og Stort angribes stedse, Lavt og Smaat gaaer frit for Nid.

Anden Modstrophe.

Nid tvang ogsaa Helten Ajas til sig selv at gjennembore,
Mod ej nytter; er du ikke skaaret vel for Tungebaand,
maa du vige; Løgn og Falskhed kommer først og sidst tilorde;
af Odysseus lod Danaer lønligt sig til Uret spore,
og sin gyldne Løn berøvet sank hin Søn af Télamon.

Eftersang.

Mellem begge saa dog hver stor Forskjel naar de stak med Spær
Hul i Fjendens hede Hud og hugged Brist i braaden Pande,
thi Achilleus' friske Lig har Ajas frelst fra Troers Hær
og de værste Dage stod han i det værste Blodbad nær.
Ak, men ogsaa dengang gik en hadsk Forvridning af det Sande
Haand i Haand med sledske Ord og Fryd ved andres Sorg og Skam,
Højhed skal slaaes ned, men Roes faaer Raaddenskab med Brask og Bram.

Tredie Strophe.

Maatte, Zeus, jeg aldrig blive lav og trædsk men gaa den lige,
aabne Vej til jeg gaaer bort, da blues ikke mine Børn!
Nogle ønske Guld i Bunker, andre vidtstrakt Jord tillige,
jeg vil gavne mine Landsmænd til for Døden jeg maa vige
og det Ædle vil jeg prise men med Slethed tage Tørn.

Tredie Modstrophe.

Se, ved Sangens Retfærdsgave stiger Æren mod den høje,
lyse Luft som Træet trives af de Dugstænk, Himlen gav.
Trofast Venskab er fornødent, mest vel nok i Nød og Møje,
ogsaa Glæden ser dog gjerne trofast ærlig Ven i Øje,
ak, og kunde jeg, o Megas, kalde frem dig af din Grav!

Eftersang.

Ingen kan; blot Sorg og Men er Spind paa tomme Ønskers Ten.
Men for Deinis' Hjem og Slægt og for de tvende Stadionssejre,
hvoraf han og før hans Fader vandt med Ære hver sig en,
vil ved Musers Hjælp jeg rejse stor og stolt en Mindesten,
glad jeg er retfærdig Sag med Digterevnens Pragt at fejre.
Tidt har Kraft af stærke Sange lægt en Sorg, som dybt sad fast,
Sang var til, før Kampen udbrød mellem Theben og Adrast.

Om den i Oden besungne Deinis vide vi med Bestemthed kun, at han tilhørte en anset Slægt paa Øen Aigina og at han endnu var meget ung, da han hjembragte Selinonkrandsen fra Væddeløbsbanen i Nemea. Ligesom han selv

havde hans tidligt afdøde Fader, Megas, sejret i Stadionsløb ved de nemeiske Festspil, men hverken Faderens eller Sønnens Navn skal efter et Vidnesbyrd af Grammatikeren Dídymos være bleven indført i Listen over Sejervinderne. Hvis dette forholder sig saaledes, har Megas og senere hans Søn været Gjenstand for uretfærdig Behandling, uvist dog af hvem. Oden retter ingen Beskyldning mod Deinis' og Megas' Medborgere, tvertimod anbefaler den dem (V. 14) til Stammehelten Aiakos' Beskyttelse. Uretfærdigheden, mod hvilken Digteren i ædel Harme retter sit Angreb, synes nærmest at have ramt hele Aiginas Borgersamfund, og heri findes maaske et Vink til Bestemmelse af Aaret for Odens Fremkomst.

Før sit Tog mod Athen og Eretria havde Perserkongen Darius hos flere græske Stater fordret Jord og Vand til Tegn paa Underkastelse. Blandt dem, der adlød, var ogsaa Aigina. Athenienserne, som længe havde set skjævt til Aiginas store Sømagt, benyttede sig af dette Paaskud og anklagede i Sparta Aigineterne for Brud paa Troskab mod det fælleds Fædreland, hvorefter Spartanerne, følgende en uklog Politik, straffede deres doriske Stammefrænder paa Aigina ved at bortføre Øens bedste Mænd som Gidsler. Dette skete i Aaret 491 f. Chr., og til dette Tidspunkt synes Digterens Sidehug til Athen og Sparta (V. 11—12) bedst at kunne passe. Andre henføre Sangen til Tiden efter Xerxes' Nederlag ved Salamis (480) og ville i Mythen om Odysseus' Forurettelse af Ajas ved Danaernes Hjælp se en Hentydning til, at Sparta, underkjøbt ved Smiger eller Penge af Athen, undlod at støtte Aigina, der i Slaget ved Salamis havde udmærket sig ligesaa meget fremfor Athenienserne, som ved Troja Ajas udmærkede sig fremfor Odysseus. Dette maa dog staa hen. At der i Klagen over den mod Aigina og dens Borgere Deinis og Megas begaaede Uret blander sig nogen Harme over vrangvillig Bedømmelse af Digterens egen Virksomhed, skulde vi være tilbøjelige til at tro. Pindars Foragt for Hoben og Følelse af eget Digterværd er allevegne stor, men kommer neppe andetsteds stærkere tilorde end i denne Pragthymne til Sangkunstens Guddomsmagt, hvem Digteren tjener for at tugte Slethed og løfte den retfærdige Sag højt op i Himlens Lys. Tiden har gjort hans Ord til Sandhed; Avind og Rænker ere afmægtige mod Sangens Vidunderkraft. Muligt, at Deinis og Megas, som Borgere af en for Højforræderi anklaget Stad, have mistet Rettighed til at faa en Statue opstillet i Cypreslunden ved Nemea; maaske ere deres Navne ikke blevne indførte i Listen over Sejerherrerne. Nu ere disse Nemeakjæmpere allesammen

glemte med Undtagelse kun af nogle faa, hvem Pindar har forherliget, og blandt disse faa straaler Navnene Deinis og Megas maaske med den bedste, mest fængslende Glands.

V. 1—2. Til Ære for Deinis' Ungdom og Skjønhed hyldes Guddommen for den første Ungdomsvaar. For Udtrykkets Vedkommende smlgn. Sophokles Antigone 782—83 om Eros »blødt du har dit Leje redt paa hver fager Jomfrues Kinder«. — V. 4. *Anderledes*, om ulykkelig Kjærlighed. — V. 6—8. Nymphen Aigina blev paa den Ø, som tidligere hed Oinone men nu fik Navn efter hende, Moder til Zeus' Søn, Aiakos, den Retfærdige, Stammeheros for sin Fødeøs Beboere og Dommer i de Dødes Rige. I hans Helligdom synes (V. 13) Hymnen at være bleven afsunget. Pindar lader til at have havt Aigina særlig kjær; af de elleve nemeiske Oder ere sex digtede til Forherligelse af Borgere fra denne Ø. — V. 15. Sejerskrandsene vare prydede med et flagrende Baand, den saakaldte Mitra; med et saadant Baand sammenligner Pindar den lydiske Tonart, hvori de til Digtning som i en Krands kunstfærdigt sammenbundne Ord synges. — V. 18. Kinyras, Konge paa Kypros, blev elsket af Guderne, der blandt andre Gaver skjænkede ham uforgjængelig Rigdom. — V. 20—22 indeholde maaske en Hentydning til Angreb paa Digteren for hans (stundom temmelig vilkaarlige) Behandling af overleverede Myther. — V. 22—27. Almen bekjendt og ofte behandlet af Digtere, saaledes af Sophokles, er Sagnet om Ajas, Telamons Søn, der dræbte sig selv i Harme over, at Grækerhæren, bevæget ved den trædske Odysseus' Forestillinger, frakjendte ham den faldne Achilleus' gyldne Vaaben og gav dem til Odysseus. — V. 30. Hos Sophokles (Philoktetes 373) roser Odysseus sig af at have fravristet Trojanerne den faldne Achilleus' Lig. — V. 38—39. Digteren handler ikke for Løn og Gave, men virker uegennyttigt i sit hellige Kald. — V. 44. Særlig smuk er denne Henvendelse til den vistnok forurettede, nu afdøde Megas. — V. 50. Digtekunsten rummer ligesom de hemmelighedsfulde Trylleord en overnaturlig Kraft til at stille Smerter og dæmpe Sorger. — V. 51. Sangens Oprindelse ligger endnu længere tilbage end den fjerne Tid, da Adrast omkom paa sit Tog mod Theben (smlgn. den syvende isthmiske Ode, V. 10—11). Adrast nævnes saameget

desto mere passende her, som Indstiftelsen af de nemeiske Lege, hvori Sejren er vundet, sattes i Forbindelse med de syv Heltes Tog mod Theben.

Nærmere om Pindars Digtning vil man kunne søge i *A. B. Drachmanns* særdeles velskrevne og betydelige Afhandling: »Moderne Pindarfortolkning«, Kbhvn. 1891, og — i mere populær Form — i Sammes »Bacchylides og Pindar« (Letterstedtske Tidsskr. 1898). De sidste Aars Papyrusfund har forandret Tidsansættelsen for enkelte af Pindars Oder (se *H. Ræder*, Papyrusfundene i Oxyrhynchos II, Nord. Tidsskrift for Filologi III R., IX (1900) S. 33 f.).

De ovenfor oversatte Sejrssange ere: